मेरो दुई शब्द

आधुनिक एन्ड्रोइड प्रविधि अपनाई प्राथमिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न गेरुवा गाउँपालिकाको जनगणना सम्पन्न गरी विशिष्टिकृत प्रश्नावली निर्माण गरी प्राप्त सुचनाका आधारमा यो पार्श्वचित्र तयार पारिएको हो। यसमा जनसंख्यिक, सामाजिक, आर्थिक, कृषि, सडक, विद्युत, सञ्चार, सेवा, विप्रेषण लगायत अन्य सम्पूर्ण आवस्यक आधारभूत तथ्याङ्कहरूलाई समावेश गरी यो पार्श्वचित्र तयार पारिएको छ। राज्यको पुनर्संरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस गाउँपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले गाउँको विकासको वर्तमान अवस्थालई चित्रित गरेको छ। यस्तो चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत तथा साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी गाउँ विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु। यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्रायः सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भएतापनि सीमित समय तथा स्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन। यसलाई समय सन्दर्भअनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्ने दायित्व हाम्रो काँधमा आएको महशुस हामी सबैले गर्नु पर्ने हुन्छ।

योजनावद्ध विकासको आधारको रूपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै तयार गर्न लगाउने गाउँपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत ज्युहरू, वडा अध्यक्ष ज्युहरू, गणकहरू, सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासीहरू लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन समयमै सम्पन्न गर्ने इन्टिग्रेटेड स्टडीज एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यबाद दिन चाहन्छु।

अन्तमा गाउँपालिका विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालिन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई दिशा निर्देश प्राप्त होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्दछु।

जमान सिंह के.सी.

अध्यक्ष

मेरो भन्नु

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि गाउँपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी गेरुवा गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा गाउँपालिकाको जनगणना गरी विभिन्न विषय समावेश गरिएको श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्मका कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिँचाइ, खानेपानी, विद्युत आदिका संस्थागत तथ्याङ्क समावेश गरी गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा गाउँपालिका वासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएको छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा गाउँपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै गाउँपालिकाको जनगणना २०७५ का विविध पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्तमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष र परोक्षरूपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघ/संस्था, सामाजिक परिचालक, वडा सचिवहरू, गाउँ कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू, अध्यक्ष ज्यु, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री इन्टिग्रेटेड स्टडीज एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौँलाई विशेष धन्यबाद दिन चाहन्छु ।

हिमा कुमारी थरूनी
उपाध्यक्ष

दुई शब्द

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्ने योजनाको सही छनोट प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ। विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय सरकारको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन ।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएकमा जनताले स्थानीय तहबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन्। यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) प्राथामिक तथ्याङ्क संकलन गरी तयार गरिएको हो। पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो गाउँपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ। यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर गाउँपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ हाम्रा सम्भावना र चुनौतिहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने गाउँपालिका अध्यक्ष, गाउँपालिका उपाध्यक्ष, विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडाध्यक्षज्यूहरू, वडा सचिव साथीहरू, सामाजिक परिचालकहरू, गणकहरू, विभन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री इन्टिग्रेटेड स्टडीज एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगरलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहोस् भन्ने सुभेच्छा व्यक्त गर्दछु।

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूचि

खण्ड १ : भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ अध्ययनको उद्देश्य १
१.३ अध्ययनको महत्व २
१.४ अध्ययनको औचित्य २
१.५ अध्ययन विधि २
१.६ अध्ययनका सीमाहरू ३

खण्ड २ : गेरूवा गाउँपालिकाको परिचय ४

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय ५
२.२ भौगोलिक अवस्थिति ७
२.३ भूक्षेत्र (टोपोग्राफी) ८
२.३.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति ११
२.४ हावापानी ११
२.५ गाउँपालिकामा रहेका सम्भाव्यता र अवसरहरू १२
२.६ गाउँपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरू १४
२.७ गाउँपालिकाको अन्तर नगरपालिका/गाउँपालिका सम्बन्ध १५
२.८ सिमसार क्षेत्र १५
२.९ जलस्रोत तथा नदि नालाहरू १६
२.१० धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरू १८
२.११ मुख्य चाडपर्वहरू, जात्रा तथा मेला २०
माघी २१
२.१२ सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य २१
थारु सँस्कृति २२
डोटेली सँस्कृति २४
२.१३ पार्क, वनस्पति तथा उद्यानसम्बन्धी विवरण २५
२.१४ पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जनस्थलसम्बन्धी विवरण २५

खण्ड ३ : जनसाङ्खिक विवरण २६

३.१ वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३०
३.२ उमेर समूहअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण ३२
३.३ उमेर समूह र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण ३२
३.४ परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण ३४
३.५ उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण ३५
३.६ उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण ३६
३.७ राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३७

३.८ जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३८
३.९ गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३९
३.१० धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण ४०
३.११ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको अभिभावकत्वको अवस्था ४१
३.१२ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ४२
३.१३ लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ४२
३.१४ उमेर समूहका आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ४३
३.१५ उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ४४
३.१६ दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण ४५
३.१७ लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरूको विवरण ४६
३.१८ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरी विवरण ४७
३.१९ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण ४८
३.२० घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको विवरण ४९
३.२१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको विवरण ५०
३.२२ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण ५१
३.२३ परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ५२
३.२४ घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ५३
३.२५ कृषि प्रयोजनको लागि स्वामित्वमा भएको जग्गाको क्षेत्रफल ५४
३.२६ कृषि प्रयोजनका लागि जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण ५५
३.२७ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको विवरण ५६
३.२८ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ५७
३.२९ उमेर र लिङ्गअनुसार मृत्यु संख्याको विवरण ५८
३.३० गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको मृत्युको कारण ५९
३.३१ मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत विवरण ६०
३.३२ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६१
३.३३ शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६२
३.३४ शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६३
३.३५ अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६४
३.३६ अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६५
३.३७ गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६६
३.३८ अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६७
३.३९ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ६८
३.४० विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण ६९
३.४१ बसाईको समयको आधारमा ७०
३.४२ बसाईको कारणले गर्दा गाउँपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्यासम्बन्धी विवरण ७०
३.४३ ५ वर्ष वा सोभन्दा बढी यही गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्यासम्बन्धी विवरण ७१
३.४४ व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण ७२

३.४५ स्थानीय तहको निर्वाचनमा मतदातासम्बन्धी विवरण ७३

खण्ड ४ : भू-उपयोग ७४

४.१ गाउँपालिकाको भू–उपयोगको विवरण ७५
४.२ क्रमिक बिकास भैरहेको बस्तीहरूको वर्तमान स्वरुप ७५
४.३ बस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू ७६
४.४ लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरधुरीहरूको विवरण ७८
४.५ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ७९
४.६ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरूको वडागत विवरण ८०
४.७ कोठा भाडामा दिएका घरधुरीहरूले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण ८१
४.८ भाडाको घरमा बस्ने परिवारहरूले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा घरधुरीको विवरण ८१
४.९ भू–क्षय सम्भावित क्षेत्र ८३
४.१० गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ८३

खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति ८५

५.१ गाउँपालिका अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप ८५
५.१.१ होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेसम्बन्धी विवरण ८५
५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था ८६
५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण ८६
५.४ मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण ८७
५.५ आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ८९
५.६ आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ९०
५.७ आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ९१
५.८ घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण ९२
५.९ परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको विवरण ९३
५.१० आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको विवरण ९४
५.११ परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको विवरण ९५
५.१२ परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको विवरण ९६
५.१३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको विवरण ९७
५.१४ ऋण लिएको स्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ९८
५.१५ खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण ९९
५.१६ खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण १००
५.१७ खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण १०१
५.१८ विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरूको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण १०२
५.१९ विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण १०३
५.२० कृषि १०४
५.२०.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको विवरण १०५
५.२०.२ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको विवरण १०६
५.२०.३ खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको विवरण १०७
५.२०.४ कृषि उत्पादनमा आवद्ध घरधुरीको विवरण १०८

५.२०.५ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण १०९
५.२०.६ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण ११०
५.२०.७ कृषक र गैर–कृषकका आधारमा घरधुरीको विवरण ११६
५.२०.८ जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल ११७
५.२०.९ आफ्नो कृषि उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण ११८
५.२०.१० कृषि बालीमा लाग्ने रोग ११९
५.२०.११ कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरूको विवरण १२०
५.२०.१२ बाली पात्रो १२०
५.२०.१३ कृषि बजारीकरण १२१
५.२०.१४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण १२१
५.२०.१५ जग्गाको उर्वराशक्ति १२२
५.२०.१६ गाउँपालिकामा संचालित आयोजना १२४
५.२०.१७ एग्रोभेटसम्बन्धी विवरण १२४
५.२०.१८ कृषि सहकारी संस्था १२५
५.२०.१९ कृषक समूह १२६
५.२१ सिंचाइ १२६
५.२२ पशुपालन १२७
५.२२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको विवरण १२७
५.२२.२ विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरधुरीको विवरण १२८
५.२२.३ पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण १३२
५.२२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण १३४
५.२२.५ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण १३५
५.२२.६ पशु नश्ल १३६
५.२२.७ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरू १३७
५.२२.८ पशुपंक्षि फर्महरूको विवरण १३७
५.२२.९ गाउँपालिकामा दुग्ध बजारीकरण १३९
५.२३ व्यापार तथा उद्योगको विवरण १३९
५.२३.१ निकासी पैठारी स्थिति १४०
५.२३.२ ढुवानी तथा भण्डार व्यवस्था १४१
५.२३.३ स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता र उपयोगको स्थिति १४२
५.२४ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू १४२
५.२५ वित्तिय संस्थाको विवरण १४३
५.२५.१ बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण १४३
५.२५.२ बैंक तथा सहकारी संस्थासम्बन्धी विवरण १४४
५.२६ संघ संस्था तथा विभिन्न समूहहरू १४५
खण्ड ६ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार १४६
६.१ सडक तथा यातायात १४७
६.१.१ बिद्यमान सडक सञ्जाल १४७

६.१.२ यातायात सेवा १४९
६.१.३ पैदल मार्गसम्बन्धी विवरण १५१
६.१.४ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण १५१
६.१.५ घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण १५२
६.१.६ पुल तथा पुलेसासम्बन्धी विवरण १५३
६.१.७ टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १५४
६.१.८ वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १५५
६.२ संचार १५५
६.२.१ गाउँपालिकामा रहेका एफ.एम. रेडियोहरू तथा टेलिभिजन १५६
६.२.२ टेलिफोन/मोबाइल १५६
६.२.३ हुलाक सेवा १५६
६.३ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको विवरण १५७
६.४ सार्वजनिक पाटी पौवा र चौतारा १५८
६.५ विद्युत १५९
६.५.१ दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण १५९
६.५.२ परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण १६०

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा १६१
७.१ शिक्षा १६२
७.१.१ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था १६३
७.१.२ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरता र उमेर समूह विवरण १६४
७.१.३ वडाअनुसार तहगत शिक्षासम्बन्धी विवरण १६६
७.१.४ वडाअनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूहसम्बन्धी विवरण १६७
७.१.५ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेको जनसंख्याको विवरण १६९
७.१.६ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण १७१
७.१.७ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको औपचारिक वा अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण १७२
७.१.८ विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण १७३
७.१.९ गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण १७५
७.१.१० शिक्षक विवरण १७६
७.१.११ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू १७६
७.१.१२ बाल विकास केन्द्र १७८
७.२ स्वास्थ्य १७९
७.२.१ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू (Female Community Health Volunteers) १८२
७.२.२ गाउँघर क्लिनीक र नियमित खोप १८२
७.२.३ एच. आई. भी./एडसको अवस्था १८२
७.२.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण १८३
७.२.५ परिवार नियोजनसम्बन्धी विवरण १८४

७.२.६ खोपको विवरण १८४
७.२.७ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम १८५
७.२.८ शिशु तथा ५ वर्षमुनिका बाल मृत्युदर १८५
७.२.९ बालपोषणसम्बन्धी विवरण १८५
७.२.१० गाउँपालिकामा लाग्ने प्रमुख रोग १८६
७.२.११ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८८
७.२.१२ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८८
७.२.१३ आमाको उमेर समूहअनुसार १५–४९ वर्ष उमेरसमूहका विवाहित महिलाले जीवित जन्म दिएका सन्तानका हालको अवस्थाको विवरण १९१
७.२.१४ १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जीवित जन्माएका शिशुहरूको लिËका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण १९४
७.२.१५ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या १९५
७.२.१६ बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण १९७
७.२.१७ १५–४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो शिशु जन्मिदिँदाको उमेरसम्बन्धी विवरण १९८
७.३ खेलकुद तथा मनोरञ्जन १९९
७.४ नागरिक सुरक्षा सेवा २००
७.४.१ सामाजिक सूरक्षा भत्ता २००
७.४.२ बृद्धबृद्धाहरूको अवस्था २०१
७.५ महिला तथा बालबालिका २०१
७.५.१ महिलासम्बन्धी विवरण २०१
७.५.२ आमा समूहसम्बन्धी विवरण २०३
७.५.३ बालबालिकासम्बन्धी विवरण २०३
७.५.४ बालश्रमको अवस्था २०४
७.५.५ बालसंरक्षण तथा संबर्द्धन समिति २०५
७.५.६ बालक्लब २०५
७.५.७ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण २०७
७.५.८ पूर्ण खोपयुक्त पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको वडागत जनसंख्याको विवरण २०८
७.६ अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण २०९
७.७ खानेपानी तथा सरसफाई २११
७.७.१ खानेपानी स्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण २११
७.७.२ खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको विवरण २१२
७.७.३ खानेपानी शुद्धीकरण गर्ने विधिका आधारमा घरधुरीहरूको विवरण २१३
७.४ शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण २१४
७.५ खुला दिशा मुक्त क्षेत्र २१५
७.६ फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको विवरण २१५

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण २१७

८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पति २१७
८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण २१७
८.३ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु २१८
८.४ वनजंगल २१९
८.४.१ सामुदायिक वन २१९
८.४.२ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन २२१
८.५ जडिबुटीसम्बन्धी विवरण २२२
८.६ वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम २२२

खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति २२३

९.१ मानव विकास सूचकको विवरण (HDI) २२३
९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index) २२४
९.३ मानव विकास र गरीबी २२४
९.४ गरिबी न्यूनीकरण २२४
९.५ समग्र विकास स्थिति २२५

तालिका सूचि

तालिका नं १: गाउँपालिकाको वडा विभाजन ५
तालिका नं २: बर्दिया जिल्लाको औषत तापक्रम ११
तालिका नं ३: गाउँपालिकामा रहेका नदि नालासम्बन्धी विवरण १७
तालिका नं ४: गाउँपालिकामा रहेको मठ, मन्दिरको विवरण २०
तालिका नं ५: चाडपर्व, जात्रा तथा मेलासम्बन्धी विवरण २०
तालिका नं ६: गाउँपालिकामा रहेका पार्क, वनस्पति तथा उद्यानसम्बन्धी विवरण २५
तालिका नं ७: गाउँपालिकामा रहेका पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जनस्थलसम्बन्धी विवरण २५
तालिका नं ८: वडागत घरधुरी तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३०
तालिका नं ९: वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा अक्सर बासोबास गर्ने जनसंख्याको विवरण ३१
तालिका नं १०: उमेर समूहअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण ३२
तालिका नं ११: उमेर समूह र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण ३३
तालिका नं १२: परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण ३४
तालिका नं १३: उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण ३५
तालिका नं १४: उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण ३६
तालिका नं १५: राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३७
तालिका नं १६: जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३८
तालिका नं १७: गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३९
तालिका नं १८: धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण ४०
तालिका नं १९: ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको अभिभावकत्वको अवस्था ४१
तालिका नं २०: १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ४२
तालिका नं २१: लैङ्गिक आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ४२
तालिका नं २२: उमेर समूहका आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ४३
तालिका नं २३: उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ४४
तालिका नं २४: दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण ४५
तालिका नं २५: लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरूको विवरण ४६
तालिका नं २६: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरी विवरण ४७
तालिका नं २७: परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण ४८
तालिका नं २८: घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको विवरण ४९
तालिका नं २९: परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको विवरण ५०
तालिका नं ३०: परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण ५१
तालिका नं ३१: परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ५२
तालिका नं ३२: घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ५३
तालिका नं ३३: कृषि प्रयोजनको लागि आफ्नो स्वामित्वमा भएको जग्गाको क्षेत्रफल ५४
तालिका नं ३४: कृषि प्रयोजनका लागि जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण ५५
तालिका नं ३५: घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको विवरण ५६

तालिका नं ३६: विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ५७
तालिका नं ३७: उमेर र लिङ्गअनुसार मृत्यु संख्याको विवरण ५८
तालिका नं ३८: गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको मृत्युको कारण ५९
तालिका नं ३९: मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत विवरण ६०
तालिका नं ४०: उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६१
तालिका नं ४१: शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६२
तालिका नं ४२: शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६३
तालिका नं ४३: अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६४
तालिका नं ४४: अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६५
तालिका नं ४५: गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६६
तालिका नं ४६: अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ६७
तालिका नं ४७: जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ६८
तालिका नं ४८: विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण ६९
तालिका नं ४९: बसाईको समयको आधारमा ७०
तालिका नं ५०: बसाईको कारणले गर्दा गाउँपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्यासम्बन्धी विवरण ७०
तालिका नं ५१: ५ वर्ष वा सोभन्दा बढी यही गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्यासम्बन्धी विवरण ७१
तालिका नं ५२: व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण ७२
तालिका नं ५३: गेरुवा गाउँपालिका मतदाता र मतदान केन्द्रको विवरण ७३
तालिका नं ५४: भू–उपयोग विश्लेषण ७५
तालिका नं ५५: मुख्य वस्तीहरू सम्बन्धी विवरण ७६
तालिका नं ५६: लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरधुरीहरूको विवरण ७८
तालिका नं ५७: घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण ७९
तालिका नं ५८: कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरूको वडागत विवरण ८०
तालिका नं ५९: कोठा भाडा दिएका घरधुरीहरूले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण ८१
तालिका नं ६०: भाडाको घरमा बस्ने परिवारहरूले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा घरधुरीको विवरण ८२
तालिका नं ६१: गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ८३
तालिका नं ६२: गाउँपालिकामा संचालित होटलहरू सम्बन्धी विवरण ८५
तालिका नं ६३: आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था ८६
तालिका नं ६४: आश्रित जनसंख्याको विवरण ८६
तालिका नं ६५: मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण ८७
तालिका नं ६६: आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ८९
तालिका नं ६७: आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ९०
तालिका नं ६८: आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ९१
तालिका नं ६९: घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण ९२
तालिका नं ७०: परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको विवरण ९३
तालिका नं ७१: आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको विवरण ९४
तालिका नं ७२: परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको विवरण ९५
तालिका नं ७३: परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको विवरण ९६
तालिका नं ७४: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको विवरण ९७
तालिका नं ७५: ऋण लिएको स्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण ९८

तालिका नं ७६: खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण ९९
तालिका नं ७७: खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण १००
तालिका नं ७८: खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण १०१
तालिका नं ७९: विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरूको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण १०२
तालिका नं ८०: विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण १०३
तालिका नं ८१: गाउँपालिकाको खेति योग्य जमिनसम्बन्धी विवरण १०५
तालिका नं ८२: कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको विवरण १०५
तालिका नं ८३: खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको विवरण १०६
तालिका नं ८४: खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको विवरण १०७
तालिका नं ८५: कृषि उत्पादनमा आवद्ध घरधुरीको विवरण १०८
तालिका नं ८६: कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण १०९
तालिका नं ८७: कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण ११०
तालिका नं ८८: अन्नबाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण १११
तालिका नं ८९: दलहन बाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण ११२
तालिका नं ९०: तेलहनबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण ११२
तालिका नं ९१: तरकारीबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण ११३
तालिका नं ९२: मसलाबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण ११४
तालिका नं ९३: फलफुलबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण ११५
तालिका नं ९४: कृषक र गैर–कृषकका आधारमा घरधुरीको विवरण ११६
तालिका नं ९५: जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल ११७
तालिका नं ९६: आफ्नो कृषि उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण ११८
तालिका नं ९७: विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण ११९
तालिका नं ९८: कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरूको विवरण १२०
तालिका नं ९९: बाली पात्रो १२०
तालिका नं १००: बजार केन्द्रहरूको विवरण १२१
तालिका नं १०१: कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण १२१
तालिका नं १०२: गाउँपालिकामा संचालित आयोजनाहरूको विवरण १२४
तालिका नं १०३: एग्रोभेटसम्बन्धी विवरण १२४
तालिका नं १०४: गाउँपालिकामा कृषि सहकारी संस्थासम्बन्धी विवरण १२५
तालिका नं १०५: कृषक समूहसम्बन्धी विवरण १२६
तालिका नं १०६: घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको विवरण १२७
तालिका नं १०७: गाई गोरु पाल्ने घरधुरीको विवरण १२८
तालिका नं १०८: भैंसी राँगासम्बन्धी विवरण १२९
तालिका नं १०९: भैंडा बाख्रासम्बन्धी विवरण १३०
तालिका नं ११०: सुङ्गुर बङ्गुरसम्बन्धी विवरण १३०
तालिका नं १११: घरपालुवा पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण १३१
तालिका नं ११२: पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण १३२
तालिका नं ११३: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण १३४
तालिका नं ११४: पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण १३५
तालिका नं ११५: पशु धन तथा स्रोतबाट हुने उत्पादनका अवस्थासम्बन्धी विवरण १३६

तालिका नं ११६: बंगुर पालन फार्मको विवरण १३८
तालिका नं ११७: गाई/भैंसी पालन फार्मको विवरण १३८
तालिका नं ११८: बाख्रा पालन फार्महरूको विवरण १३८
तालिका नं ११९: साना तथा घरेलु उद्योगहरू सम्बन्धी विवरण १३९
तालिका नं १२०: व्यापार तथा व्यवसायसम्बन्धी विवरण १४०
तालिका नं १२१: व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण १४१
तालिका नं १२२: परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घरधुरीको विवरण १४३
तालिका नं १२३: आमा समूहरूको विवरण १४५
तालिका नं १२४: बिद्यमान सडक सञ्जाल १४८
तालिका नं १२५: सडकमार्गसम्बन्धी विवरण १४८
तालिका नं १२६: यातायातसम्बन्धी विवरण १५०
तालिका नं १२७: गाउँपालिकामा रहेका पैदल मार्गसम्बन्धी विवरण १५१
तालिका नं १२८: सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण १५१
तालिका नं १२९: घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण १५२
तालिका नं १३०: पुल सम्बनधी विवरण १५४
तालिका नं १३१: टाढाको वस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीसम्बन्धी विवरण १५५
तालिका नं १३२: वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १५५
तालिका नं १३३: परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको विवरण १५७
तालिका नं १३४: गाउँपालिकामा भएका सार्वजनिक पाटी पौवा र चौतारा १५८
तालिका नं १३५: दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण १५९
तालिका नं १३६: परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण १६०
तालिका नं १३७: ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था १६३
तालिका नं १३८: पाँच वर्ष वा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरता र उमेर समूह विवरण १६४
तालिका नं १३९: वडाअनुसार तहगत शिक्षासम्बन्धी विवरण १६६
तालिका नं १४०: वडाअनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूहसम्बन्धी विवरण १६८
तालिका नं १४१: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेको जनसंख्याको विवरण १७०
तालिका नं १४२: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण १७१
तालिका नं १४३: पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको औपचारिक वा अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण १७२
तालिका नं १४४: विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण १७३
तालिका नं १४५: गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण १७५
तालिका नं १४६: शिक्षण संस्थाको नाम र विद्यार्थी संख्या विवरण १७५
तालिका नं १४७: शिक्षकसम्बन्धी विवरण १७६
तालिका नं १४८: बाल विकास केन्द्रको विवरण १७८
तालिका नं १४९: गाउँपालिकामा रहेको स्वास्थ्य संस्थासम्बन्धी विवरण १८१
तालिका नं १५०: सुरक्षित मातृत्वसम्बन्धी विवरण १८३
तालिका नं १५१: परिवार नियोजनसम्बन्धी विवरण १८४
तालिका नं १५२: खोप सेवाको विवरण १८४
तालिका नं १५३: खोप सेवा छोड्ने बालबालिकाको विवरण १८५
तालिका नं १५४: विगत ३ वर्षहरूको पोषणको व्यवस्था १८६

तालिका नं १५५: गाउँपालिकामा लाग्ने प्रमुख रोगसम्बन्धी विवरण १८६
तालिका नं १५६: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८८
तालिका नं १५७: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८८
तालिका नं १५८: आमाको उमेर समूहअनुसार १५–४९ वर्ष उमेरसमूहका विवाहित महिलाले जीवित जन्म दिएका सन्तानका हालको अवस्थाको विवरण १९१
तालिका नं १५९: आमाको उमेर समूहअनुसार १५–४९ वर्ष उमेरसमूहका विवाहित महिलाले जीवित जन्म दिएका सन्तानका हालको अवस्थाको वडागत विवरण १९१
तालिका नं १६०: १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जीवित जन्माएका शिशुहरूको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण १९४
तालिका नं १६१: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या १९५
तालिका नं १६२: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको वडागत विवरण १९६
तालिका नं १६३: बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण १९७
तालिका नं १६४: १५–४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो शिशु जन्मिदिँदाको उमेरसम्बन्धी विवरण १९८
तालिका नं १६५: खेलमैदानको विवरण २००
तालिका नं १६६: गाउँपालिकामा सामाजिक सूरक्षा भत्ता प्राप्त गर्नेहरूको संख्या विवरण २००
तालिका नं १६७: महिला हिंसासम्बन्धी विवरण २०२
तालिका नं १६८: गाउँपालिकामा रहेका आमा समूहसम्बन्धी विवरण २०३
तालिका नं १६९: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण २०७
तालिका नं १७०: पूर्ण खोपयुक्त पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको वडागत जनसंख्याको विवरण २०८
तालिका नं १७१: खोप कार्यक्रमसम्बन्धी विवरण २०९
तालिका नं १७२: अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण २१०
तालिका नं १७३: खानेपानीको स्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण २११
तालिका नं १७४: खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको विवरण २१२
तालिका नं १७५: खानेपानी शुद्धीकरण गर्ने विधिका आधारमा घरधुरीहरूको विवरण २१३
तालिका नं १७६: शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण २१४
तालिका नं १७७: फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको विवरण २१५
तालिका नं १७८: सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण २२१
तालिका नं १७९: मानव विकास सूचकको विवरण (HDI) २२३
तालिका नं १८०: गरीबीको दरको विवरण २२४

नक्सा सूची

नक्सा नं. १: गेरुवा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति ४
नक्सा नं. २: गेरुवा गाउँपालिकाको वडा विभाजन ६
नक्सा नं. ३: गेरुवा गाउँपालिकाको उचाइ वितरण ७
नक्सा नं. ४: गेरुवा गाउँपालिकाको भिरालोपन १०
नक्सा नं. ५: गेरुवा गाउँपालिकामा रहेका नदि संजाल १६
नक्सा नं. ६: गेरुवा गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू १९
नक्सा नं. ७: वडागत जनसंख्या विवरण २६
नक्सा नं. ८: वडाअनुसार क्षेत्रफल विवरण २७
नक्सा नं. ९: गेरुवा गाउँपालिकाको घरधुरी विवरण २८
नक्सा नं. १०: वडाअनुसार लैंगिक विवरण २९
नक्सा नं. ११: भू–उपयोग ७४
नक्सा नं. १२: गेरुवा गाउँपालिकामा रहेको बस्तीको विवरण ७७
नक्सा नं. १३: गेरुवा गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल १४६
नक्सा नं. १४: सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा १६१
नक्सा नं. १५: गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सुबिधा १८०

खण्ड १ : भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि वैज्ञानिक योजना पद्धतिको आवश्कता पर्दछ । वैज्ञानिक योजना पद्धति निर्माणका लागि भरपर्दो तथ्याङ्कको अपरिहार्यता हुन्छ । त्यसैले तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण, विवेचना गर्न सम्भावनाहरूको खोजी गर्न सहि तथ्याङ्कले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । कुनै पनि स्थानीय तहमा रहेका विषयगत कार्यालयहरू तथा अन्य संघसंस्थाहरूको तथ्यगत स्थिति झल्कने गरी उपलब्ध भएसम्मका सूचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले संकलन गरी यो गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

नेपाल सरकार संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले निर्देशन गरेबमोजिम गाउँपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । चौधौँ योजना (२०७३/७४-२०७५/७६) ले पनि गाउँपालिकाहरूको तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्ने कार्यलाई नीतिगत प्राथमिकता दिएको र गाउँपालिकाहरूले भौगोलिक सूचना केन्द्र स्थापना र मानव स्रोत विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने थप दायित्व उल्लेख गरेको छ । यसै प्रयोजनको लागि गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति झल्कने गरी पार्श्वचित्र (Profile) तयार गरिएको हो ।

१.२ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन् ।

क) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सेवा सुविधाहरूको बारेमा जानकारी गराउने ।

ख) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सम्भावना र समस्याहरूको अवगत गराउने ।

ग) गाउँपालिकाको जनसंख्या तथा विकासात्मक वस्तुस्थितिको बारेमा जानकारी गराउने ।

घ) गाउँपालिका भित्र बसोवास गर्ने मानिसहरूको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक, तथा पेशागत स्थितिको बारेमा जानकारी गराउने ।

ङ) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत साधन तथा सीपको पहिचान गरी समष्टिगत विवरण प्रस्तुत गर्ने ।

च) गाउँपालिकाको वास्तविक र वस्तुगत सूचना संकलन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने ।

छ) गाउँपालिकाक्षेत्रको तथ्याङ्कको आधारमा जिल्ला तथा राष्ट्रिय स्तरसम्म सूचना उपलब्ध गराई व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने ।

ज) स्थानीय आवश्यकता र स्रोत साधनको विनियोजनको अवस्थाको जानकारी गराउने ।

झ) गाउँपालिकास्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमको पृष्ठपोषण (Feedback) प्रदान गरी आगामी कार्यक्रमको लागि मार्गनिर्देश गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।

ञ) गाउँपालिकाको भावि योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने ।

१.३ अध्ययनको महत्व

नेपाल सरकार संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले निर्देशन गरे बमोजिम गाउँपालिका/नगरपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। गाउँपालिकाको भावी योजना तथा कार्यक्रम र निति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ तयार गरिएको पार्श्वचित्रले तुलनात्मक मुल्याङ्कनका लागि त्यस ठाउँको वस्तुस्थिति सम्बन्धी जानकारी स्पष्ट हुनु जरुरी छ। विभिन्न स्थानको आवश्यकतामा आधारित विकासका कार्यक्रम तथा रणनैतिक योजना तर्जुमा गर्नका लागि यस अध्ययनले गेरुवा गाउँपालिकालाई सहयोग गर्नुका साथै समानुपातिक विकासमा अन्य सरोकारवालाहरूलाई समेत यस क्षेत्रको तथ्यपरक जानकारी प्रदान गर्दछ। यसका अलावा गाउँपालिका पार्श्वचित्रको यो अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रका संघ संस्था एवं अनुसन्धानकर्ता, योजनाकार, शिक्षाकर्मी, समाजसेवी लगायत सरोकारवालाहरूलाई उपयोगी हुने भएकोले यस अध्ययनको महत्व रहेको विषय प्रस्ट हुन्छ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

स्थानीय आवश्यकता तथा सहभागितामा आधारित विकासात्मक कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्न नेपाल सरकारले स्थानीय निकाय अन्तर्गत गाउँपालिकाहरूलाई दिंदै आएको अनुदानहरूमा क्रमश वृद्धि गर्दै लगेको देखिन्छ। विकास खर्च थप गर्नुका साथै नेपाल सरकारले गाउँपालिकाहरूको न्यूनतम शर्त मापनका सूचकहरू पनि निर्धारण गरेको छ। ती सूचकहरूमध्ये हरेक गाउँपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रको वस्तुगत विवरणमा आधारित Rural Municipality Profile तयार गर्नु एक हो। भौतिक विकासका दृष्टिले कमजोर स्थिति रहेको नेपालको सन्दर्भमा यस प्रकारको कार्यले विशेष महत्व राख्दछ। यसले वर्तमानको यथार्थलाई विश्लेषण गरी सोको आधारमा गाउँपालिकाको उपलब्ध श्रोत साधनको व्यवस्थापन र उचित कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यन्वयन एवम् अनुगमन मुल्यांकनका निम्ति मार्गदर्शकको काम गर्ने हुनाले यो अध्ययनको औचित्य रहन्छ।

१.५ अध्ययन विधि

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रका तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन्।

- यसमा विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघ संस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्यांकहरू समावेश गरिएको छ।
- राष्ट्रिय जनगणना, विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको छ।
- यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको बिश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी बर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा बिश्लेषण गरिएको छ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वित्तीय (Secondary) सूचना संकलन गरी गरिएको छ। भू-उपयोग, सडकहरू र सोको गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS data), स्थलस्वरुप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरर्वाता गरी

संकलन गरिएको छ । वडा तहका समस्याहरू र खाँचोहरू वडाबासीहरू बीच सहभागितामूलक छरितो मूल्याङ्कन पद्दति (Participatory Rapid Appraisal) अपनाई जानकारी लिइएको छ । यसका साथै गाउँपालिकाको स्थिति विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, वृद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूसंग छलफल एवं अर्न्तवार्ता गरी गाउँपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिईएको छ । गाउँपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाउँपालिका कार्यालय लगायत गाउँपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनका सीमाहरू

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले निर्धारण गरे बमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाईएको छ । गाउँका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित गाउँपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणाअनुसार यसले गेरुवा गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधन तथा समयको परिधीले यस अध्ययनलाई केही सीमिततामा बाधेको छ । यस अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

खण्ड २ : गेरुवा गाउँपालिकाको परिचय

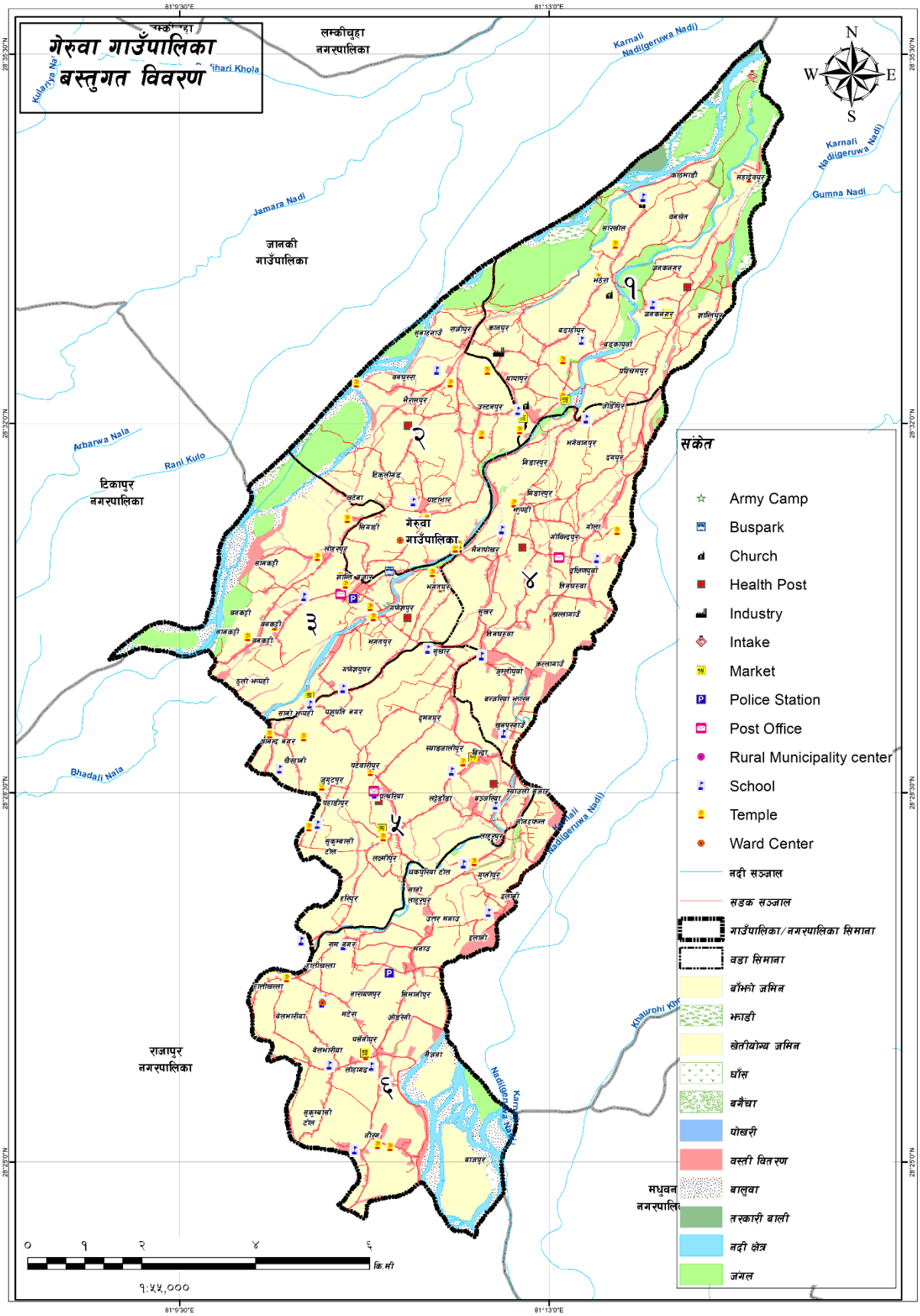

नक्सा नं. १: गेरुवा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

गेरुवा गाउँपालिका नेपालको ५ नं प्रदेश अन्तर्गत बर्दिया जिल्लामा रहेको छ। चिसापानी क्षेत्रबाट कर्णाली नदी दुई दिशा छुटिएको छ। कर्णाली नदी दुईतिरबाट भएर जाँदा बिचमा बनेको टापुमा गेरुवा गाउँपालिका रहेको छ। यो गाउँपालिका पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रहेको छ। गाउँपालिकाबाट बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको मनोरम दृश्य तथा निकुञ्जका वन्यजन्तु (बाघ, भालु, हात्ति, मृघ आदि) अवलोकन गर्न पाइन्छ। संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा साविकका पाताभार, गोला, पशुपतिनगर र मनाउ गा.वि.स. समावेश गरी जम्मा ६ वडाहरू कायम गरी गेरुवा गाउँपालिका घोषणा गरिएको हो।

विश्व मानचित्रमा गेरुवा गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति २८° २४' १८.१७ " देखि २८°३५'३६.०४" उत्तरी आक्षांससम्म र ८१°८' ५१" देखि ८१°१५' १२ " पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। त्यसैगरी ७८.४१ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, पश्चिममा राजापुर नगरपालिका, उत्तरमा कैलाली जिल्ला र दक्षिणमा राजापुर नगरपालिका रहेका छन्।

तालिका नं १: गाउँपालिकाको वडा विभाजन

समावेश भएका साविक गा.वि.स./न.पा.हरू	साविक वडा नं.	कायम भएको वडा नं.
पाताभार	१, ६-८	१
पाताभार	३-५	२
पाताभार	२, ९	३
गोला	१-९	४
पशुपतिनगर	१-९	५
मनाउ	१-९	६

स्रोत : संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, २०७३

बर्दिया जिल्लामा नयाँ गठन भएका गाउँपालिकाहरूमा विकासको राम्रो सम्भावना बोकेको गाउँपालिकाको रुपमा गेरुवा गाउँपालिका रहेको छ। यसका अतिरिक्त यहाँका सचेत राजनैतिक दल र उत्प्रेरित गाउँपालिकावासी समेत दरिलो अनि दीगो विकासको श्रोतका रुपमा रहेका छन्। तराई क्षेत्रमा रहेको यस गाउँपालिकामा व्यापार, उद्योग, कलकारखाना, प्राकृतिक श्रोत तथा सामाजिक महत्वका क्षेत्रहरू रहेका छन्। औषत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको आम्दानीको अन्य मुख्य श्रोतहरूमा साना व्यापार, सेवामुलक व्यवसाय, नोकरी साथै वैदेशिक रोजगारी पनि एक हो। स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागि विदेशिने क्रम बढीरहेको छ। यस गाउँपालिकामा आधारभूतदेखि माध्यामिक शिक्षासम्म प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्थाहरू रहेका छन्। अधिकांश घरमा विद्युतीकरण भएतापनि केही सीमान्तकृत वर्गमा रहेका नागरिक भने विद्युतीय उपभोगको पहुँचमा पुग्न सकिरहेका छैनन्। विगतमा लामो समयसम्म स्थानीय निकायमा जनप्रतिनिधिको अभाब, योजनाबद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाई हुनुले यस गाउँपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन। विभिन्न समुदाय, जातजातिका मानिसको बसोबास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरिन्छ।

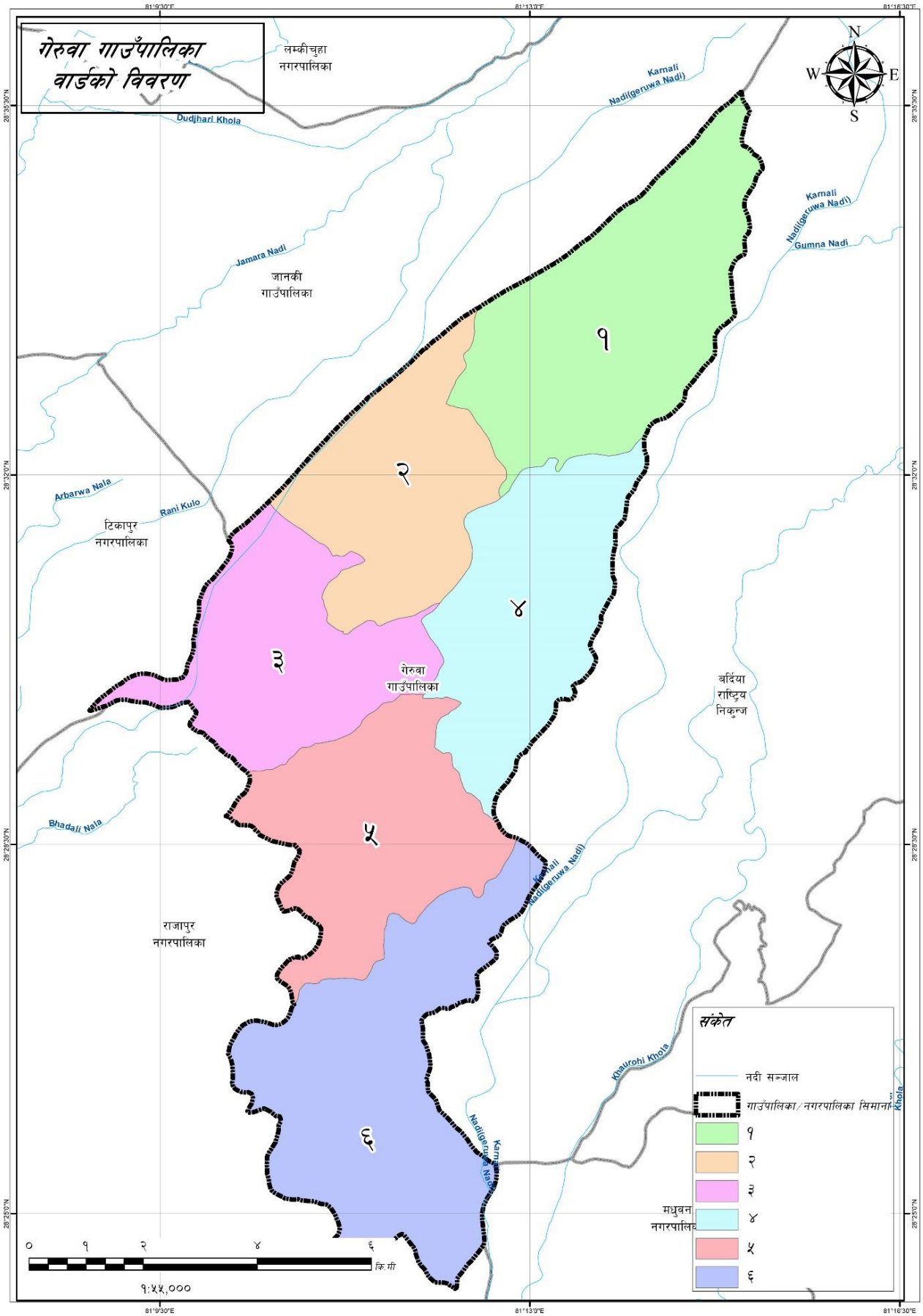

नक्सा नं. २: गेरुवा गाउँपालिकाको वडा विभाजन

२.२ भौगोलिक अवस्थिति

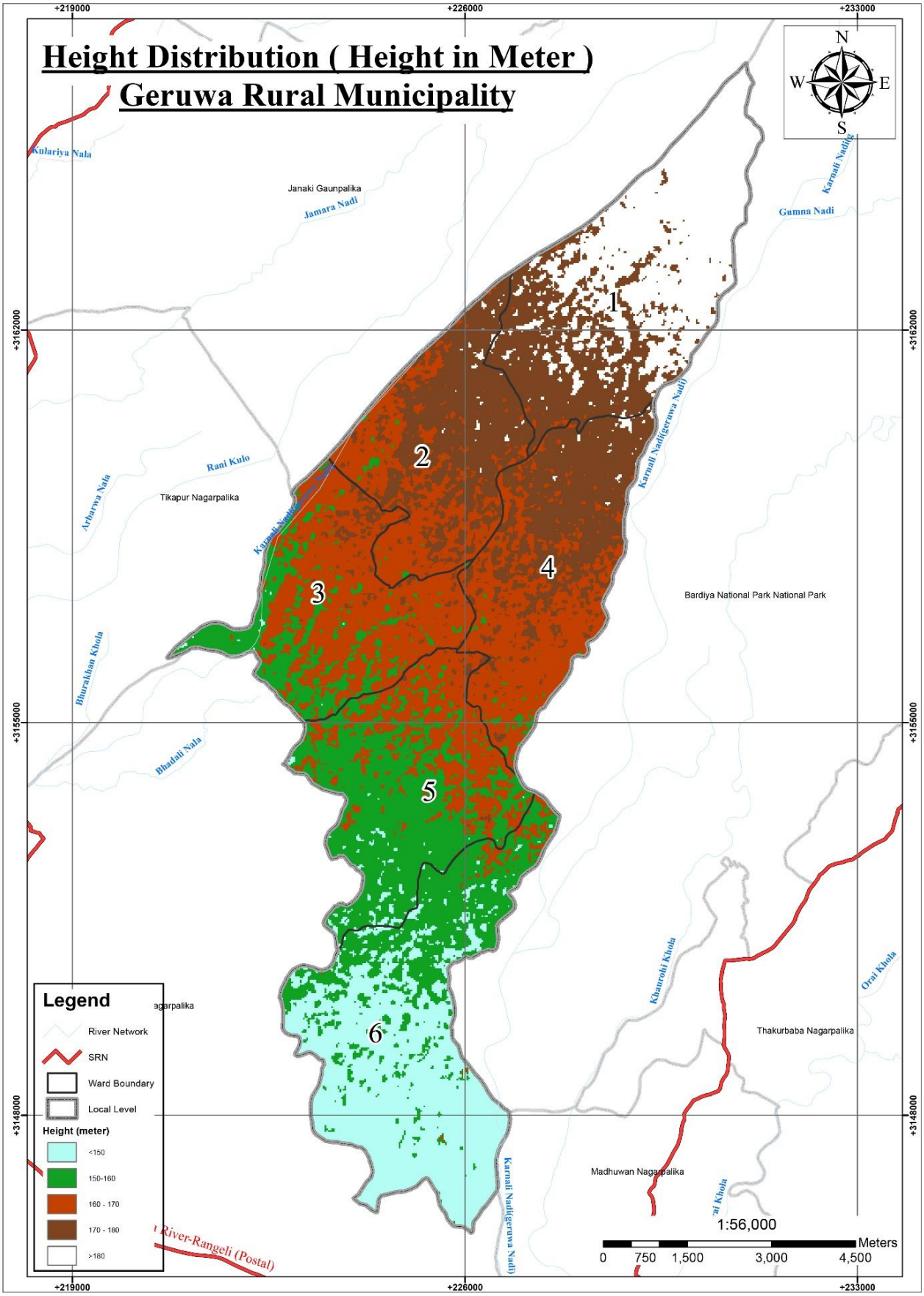

नक्सा नं. ३: गेरुवा गाउँपालिकाको उचाइ वितरण

बर्दिया जिल्लामा अवस्थित यस गेरुवा गाउँपालिका भौगोलिक क्षेत्रको हिसाबले तराई क्षेत्रमा पर्दछ। कूल क्षेत्रफल ७८.४१ वर्ग कि.मि. रहेको यस गाउँपालिका विश्व मानचित्रमा गेरुवा गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति २८° २४' १८.१७ " देखि २८°३५'३६.०४" उत्तरी आक्षांससम्म र ८१°८' ५१" देखि ८१°१५' १२ " पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १४५ मिटरदेखि १८० मिटरसम्मको उचाइमा फैलिएको छ।

२.३ भूक्षेत्र (टोपोग्राफी)

यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको अवस्थालाई हेर्दा धेरै समथर भूमि रहेको पाइन्छ। समथर भूमि भएको कारणले यस गाउँपालिकाको भिरालोपनामा खासै फरक नभएको पाइन्छ। माथिको नक्सामा गाउँपालिकाको भिरालोपना देखाइएको छ। यहाँको माटोको प्रकृतिअनुसारको भूबनोट छ।

"क" वर्ग : Slope < 1° (गहिराई पर्याप्त भएको, खेतीपाती र वनको लागि उपयुक्त माटो)

लगभग एउटै सतह भएको, कृषिको आवश्यकताअनुरुप माटोको गहिराई पर्याप्त भएको जमिनलाई क वर्गमा राखिएको छ। नदीको किनारमा परेको जग्गाबाहेक यस समूहको जग्गामा ठूलो भू-क्षय हुने समस्या नदेखिने र भू-बनौटको स्थायित्वमा कुनै प्रकारको असर नपर्ने हुँदा यस प्रकारको जग्गामा परम्परागत वा आधुनिक दुवै प्रविधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। तर वर्षाको समयमा वर्षाको सोझो प्रहारबाट हुन सक्ने भू-क्षय रोक्ने उपाय अपनाउनु पर्दछ। सामान्य अवस्थामा वर्षे पानीको सतहगत प्रवाह र माटोको चिस्यानको मात्राले जमिनको उपयुक्तता निर्धारण गरेको हुन्छ। मनसुनको समयमा वर्षाको पानी सजिलैसँग बगेर जाने वा पानी नजम्ने खालको माटो भएमा कृषि चरन वा वनस्पतिको लागि त्यस्तो जग्गा उपयुक्त हुन्छ। भूमिगत जलसहत निकै माथि भएको तथा सतहगत पानी बगेर नजाने वा जमेर बस्ने जमिन पनि "क" वर्गको जमिनमा पर्दछ। धेरैजसो अन्नबालीलाई यस प्रकारको अवस्था उपयुक्त नभएता पनि यस्तो जमिनमा धान खेती राम्ररी गर्न सकिन्छ। हिउँदमा गहुँ वा अन्य अन्नहरूको खेती माटोमा रहने चिस्यानको भरमा गर्न सकिन्छ। गर्मीयाममा त्यहाँको तापक्रममा मिल्ने बालिनालिको खेति सिँचाइको सहयोगमा गर्न सकिन्छ।

"ख" वर्ग : Slope 1° - 5° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने गह्रा बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लीग यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ।

सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने मोटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

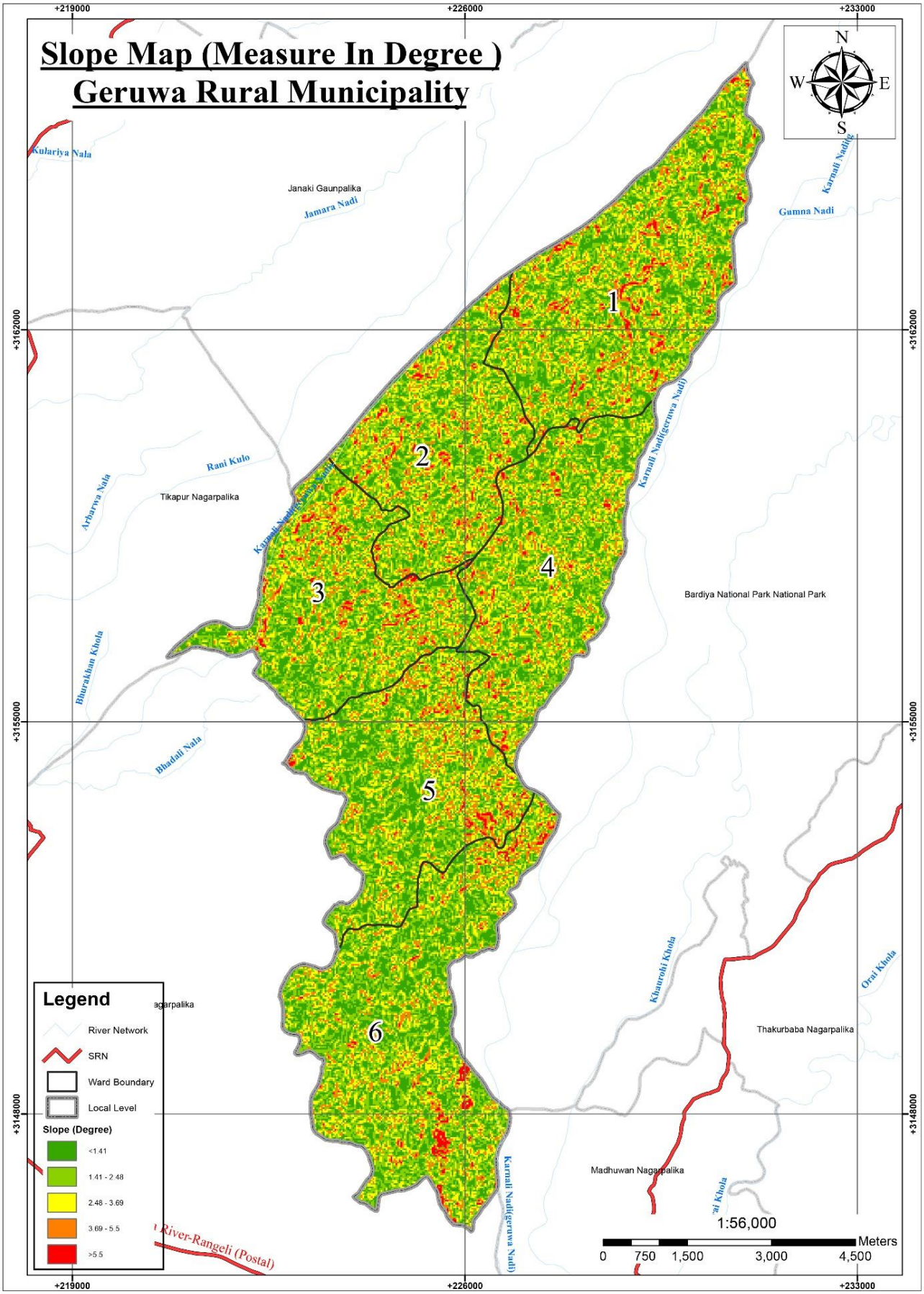

नक्सा नं. ४: गेरुवा गाउँपालिकाको भिरालोपन

२.३.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति

प्राकृतिक सम्पदाको हिसाबले यो गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटोको धनी गाउँपालिका हो। यहाँको ७०.५३ प्रतिशत जमिन खेतीपातीको लागि उपयोग भएको देखिन्छ। त्यसैगरी ८.२८ प्रतिशत जमिन वनजंगलले ओगटेको छ भने ४.०७ प्रतिशत जलक्षेत्रले ओगटेको छ। गाउँपालिकाको प्रमुख खाद्यान्न तथा अन्न बालीमा धान, गहुँ, मकै, मास, मुसुरो, अरहर, आलस, तोरी आदि हुन्।

२.४ हावापानी

जलवायुको हिसाबले यस गाउँपालिका उष्ण तथा उपोष्ण प्रकारको हावापानी रहेको छ। प्रदेशीय हावापानी पाइएता पनि बाह्रै महिना एकैनासको हावापानी छैन। चैत्र महिनादेखि आश्विनको सुरुसम्म गर्मी हुन्छ। आश्विन, कार्तिक र फागुनमा यहाँको हावापानी समशितोष्ण हुन्छ भने मंसिर, पौष र माघमा निकै जाडो हुन्छ। जेष्ठको अन्त्यदेखि आश्विनको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्छ। सबै स्थानीय स्तरमा तापक्रम मापन नभएको हुँदा बर्दिया जिल्लाको तापक्रमलाई आधर मानि गेरुवा गाउँपालिकाको तापक्रम अनुमान गरिएको छ। गर्मीयाममा यहाँको औषत अधिकतम तापक्रम ४१ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्छ भने हिउँदमा औषत न्युनतम ७ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्न जान्छ। यस गाउँपालिकाको १२ महिनाको औषत तापक्रम विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ।

तालिका नं २: बर्दिया जिल्लाको औषत तापक्रम

महिना	औषत अधिकतम (°C)	दैनिक औषत (°C)	औषत न्युनतम (°C)
जनवरी	२३	१५	७
फेब्रुवरी	३०	१९	८
मार्च	३५	२३	११
अप्रील	४०	२८	१६
मे	४१	३२	२३
जुन	४०	३३	२६
जुलाई	३७	३१.५	२६
अगस्ट	३३	२९	२५
सेप्टेम्बर	३३	२७.५	२२
अक्टुबर	३३	२३.५	१४
नोभेम्बर	३१	२०	९
डीसेम्बर	२७	१७	७

स्रोत: Accu weather, 2017

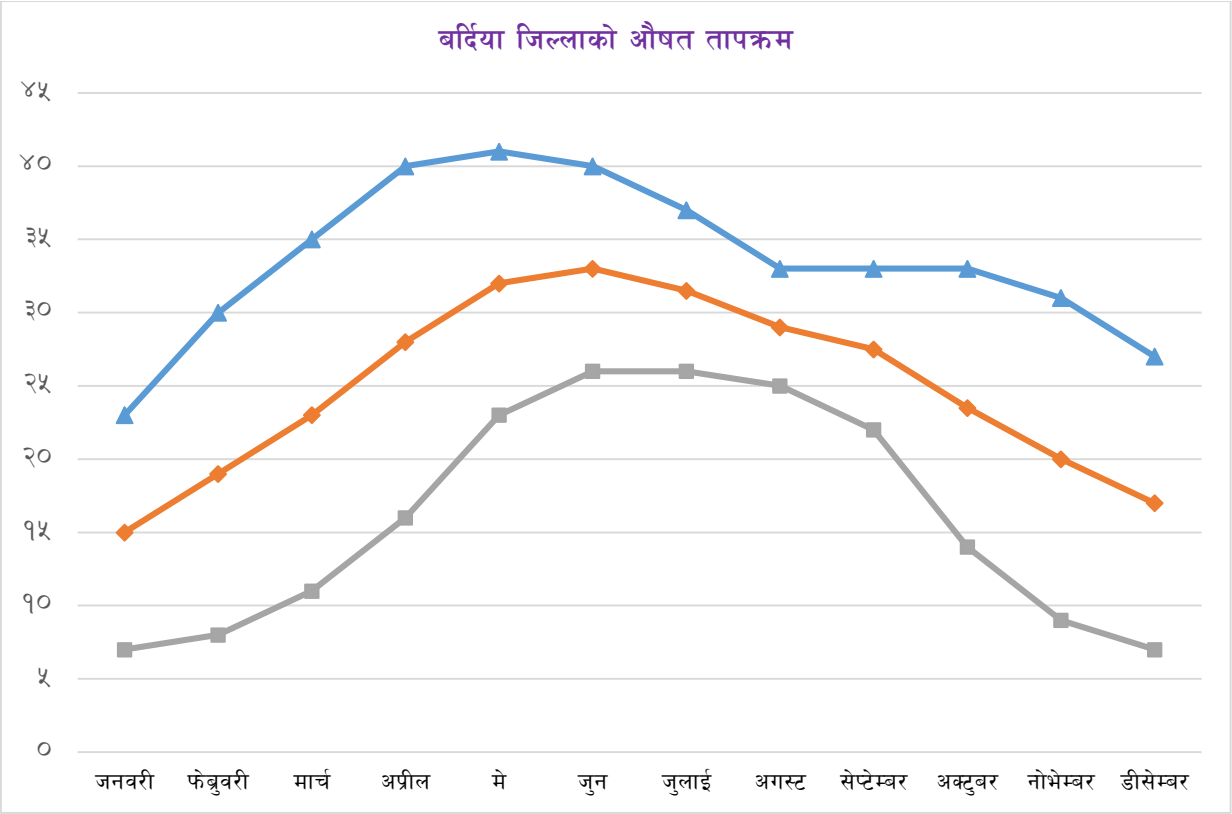

२.५ गाउँपालिकामा रहेका सम्भाव्यता र अवसरहरू

गाउँपालिकाको प्रमुख सम्भाव्यताको क्षेत्र भनेको कृषि हो। समथर जमिन र विभिन्न सिँचाइका आयोजना मार्फत यस गाउँपालिकाको धेरै भूभाग सिंचित छ। परम्परागत रुपमा रहेको कृषिलाई आधुनिकीकरण गर्न सकेको खण्डमा यसले रोजगारी तथा आर्थिक हिसाबले महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्छ। कृषिबाहेक पर्यटन व्यवसाय पनि यस गाउँपालिकाको अर्को अवसर हुन सक्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा रहेको थारु समुदायको संस्कृतिलाई प्रवर्द्धन गर्न सके आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकलाई भियाउन सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ। कृषिमा आधारित उद्योग, यातायात सेवा, शैक्षिक प्रशिक्षण केन्द्र, निर्माणसम्बन्धी उद्योग, वित्तीय सेवाजस्ता थप आर्थिक विकासका सम्भाव्य क्षेत्रहरू रहेका छन्।

समग्रमा यस गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा कृषि उत्पादनमा वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन्।

गाउँपालिकामा रहेको अत्यन्त उर्वर भूमिमा वस्ती विकास तथा अन्य निर्माणले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको उपलब्धतामा दिन प्रतिदिन कमी हुँदै गएको छ भने अर्कोतर्फ माटोको उर्वराशक्ती क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ति बढाउनु पर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको स्थिति श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिकाका क्षेत्रमा प्राकृतिक नदी तथा खोलाहरू भएको र थप केही अन्य ठाउँहरूमा ताल निर्माण गरी माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र खासगरी भारतबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई स्वदेशकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ। गाउँपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सोक्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

गाउँपालिका तथा नेपालमै बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका इच्छुक युवाहरूलाई सिपमुलक तालिम प्रदान गरी देशमै रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गर्न सके गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठूलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यसका अतिरिक्त गेरुवा गाउँपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका नदी तथा खोलाहरूबाट आधुनिक कूलो तथा नहर मार्फत् पानी सिँचाइ गरी व्यावसायिक रुपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुबिधा लिनुका साथै समग्र गाउँपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- तरकारी, पशुपालन तथा अन्य कृषि उत्पादनको बजारको लागि समस्या नभएकोले व्यवसायिक कृषि उत्पादनलाई नै जोड दिनु सहज तथा उचित देखिन्छ ।

- गाउँपालिका क्षेत्रमा थप औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले गाउँपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भैरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

२.६ गाउँपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरू

गेरुवा गाउँपालिकाको सामाजिक तथा भौतिक विकासका लागि विद्यमान चुनौती तथा समस्याहरूलाई निम्न बुँदामा संक्षेपिकरण गर्न सकिन्छ ।

अवसर र सम्भावनाहरू :

- जलस्रोत, वन, उर्बर कृषि जमिन, नदी नाला, समथर भौगलिक अवस्था र जैविक विविधताजस्ता प्राकृतिक सम्पदाको यथेष्ट उपलब्धता देखिन्छ ।
- शिक्षित मानविय श्रोतमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ ।
- युवा जनसमुदायको बाहुल्यता देखिन्छ ।
- राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीसंग आवद्ध भएको छ ।
- शिक्षा केन्द्रहरूको संचालनमा व्यवस्था
- पर्यटन क्षेत्रको विकास

समस्या र चुनौतीहरू :

- विकास निर्माणको काममा जनसहभागितामा कमि
- सार्वजनिक निर्माण र विकासमा सम्बन्धित निकायहरूको समन्वयको अभाव
- गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगधन्दा, कलकारखाना नहुनु ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा खानेपानीको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका धेरै सडकहरू कच्ची तथा कम गुणस्तरको रहनु ।
- कृषियोग्य भूमि भएतापनि व्यवसायिक खेतीको विकास हुन नसक्नु ।
- आयश्रोतको कमिले गाउँपालिकाको स्तरीय विकास प्रकृयामा समस्या उत्पन्न हुनु ।
- योजनाबद्ध बस्ती बिकासको अभाव
- वातावरण संरक्षण र फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नहुनु
- परम्परागत निवार्हमूखी कृषि प्रणालीको बाहुल्यता
- वर्षेनी डुवान तथा कटानको समस्याले कृषियोग्य भूमि खण्डिकृत हुदै क्षती पुग्नु ।

२.७ गाउँपालिकाको अन्तर नगरपालिका/गाउँपालिका सम्बन्ध

गाउँपालिकाहरूको बिच कुनै न कुनै रुपमा एक आपसमा सम्बन्ध रहेको हुन्छ। सम्बन्धको प्रकृति र दुरी गाउँपालिकाहरू बिच फरक-फरक हुन सक्छ। मानव बिकासको निम्ती विभिन्न स्थानहरूमा आवत जावत गर्नुपर्ने, उपलब्ध स्रोत र साधनको परिचालन गर्ने क्रममा एक गाउँपालिकाले अर्को नगर तथा गाउँपालिकामा निर्भर रहनु पर्ने हुन्छ। ती अन्तरनिर्भताका मुख्य क्षेत्रहरू, यातायात, बसाईसराई, कृषि तथा पशु उपज, वन पैदावार, पर्यटन, रोजगारी, प्राकृतिक स्रोत उपयोग एवं व्यवस्थापन, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि हुन्। यस गाउँपालिकामा भएका विविध खाले सुविधा प्राप्त गर्न अन्य गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट आउने गरेको देखिन्छ। पहाडी क्षेत्रबाट कृषि र वनजन्य उत्पादनहरू तराई भित्रिने गर्दछन। तराई क्षेत्र पहाडी जिल्लाहरूको तुलनामा सुविधा सम्पन्न भएकोले बसाई सराईको प्रबृत्ति निकै बढी देखिन्छ। भौगोलिक रुपमा एउटै क्षेत्रमा अवस्थित हुँदा सडक यातायातको सुविधाका कारणले सुविधा उपलब्ध गाउँपालिकाहरूमा सेवा लिन आउने जाने गर्दछन। मौसमी रोजगारको लागि पहाडबाट तराई झर्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यी विविध कारणले अन्तरगाउँपालिका सम्बन्ध अझ बढी सुदृढ भएको देखिन्छ।

साथै, यस गाउँपालिकाको छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका तथा जिल्ला समन्वय समितिजस्ता सरकारी निकायहरूसंग राम्रो सम्वन्ध रहेको छ । फलत: यस क्षेत्रको विकासात्मक क्रियाकलापको सञ्चालनमा समन्वय गर्ने गरिएको छ । त्यसैगरी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थासँग समेत राम्रो सम्वन्ध रहेको छ ।

२.८ सिमसार क्षेत्र

नदी, नाला, तलाउ, पोखरी, कुवा, धाप तथा दलदले क्षेत्रहरू खासगरी जहाँ जमिन लुक्दैन पानी सुक्दैन त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई सिमसार भनिन्छ। सिमसार क्षेत्र, तालतलैया तथा पोखरीहरूको दृष्टिकोणले समृद्ध रहेको बर्दिया जिल्लामा अवस्थित यस गेरुवा गाउँपालिकामा पनि तालतलैया पोखरीहरू रहेका छन् । ती ताल क्षेत्रहरूमा विभिन्न किसिमका दुर्लभ चराचुरुङ्गीहरू र सरिसृप (Reptiles) हरूको बास रहेको पाइन्छ। यी ताल तलैयाहरू जैविक विविधताले भरिपूर्ण रहेका छन्।

२.९ जलस्रोत तथा नदि नालाहरू

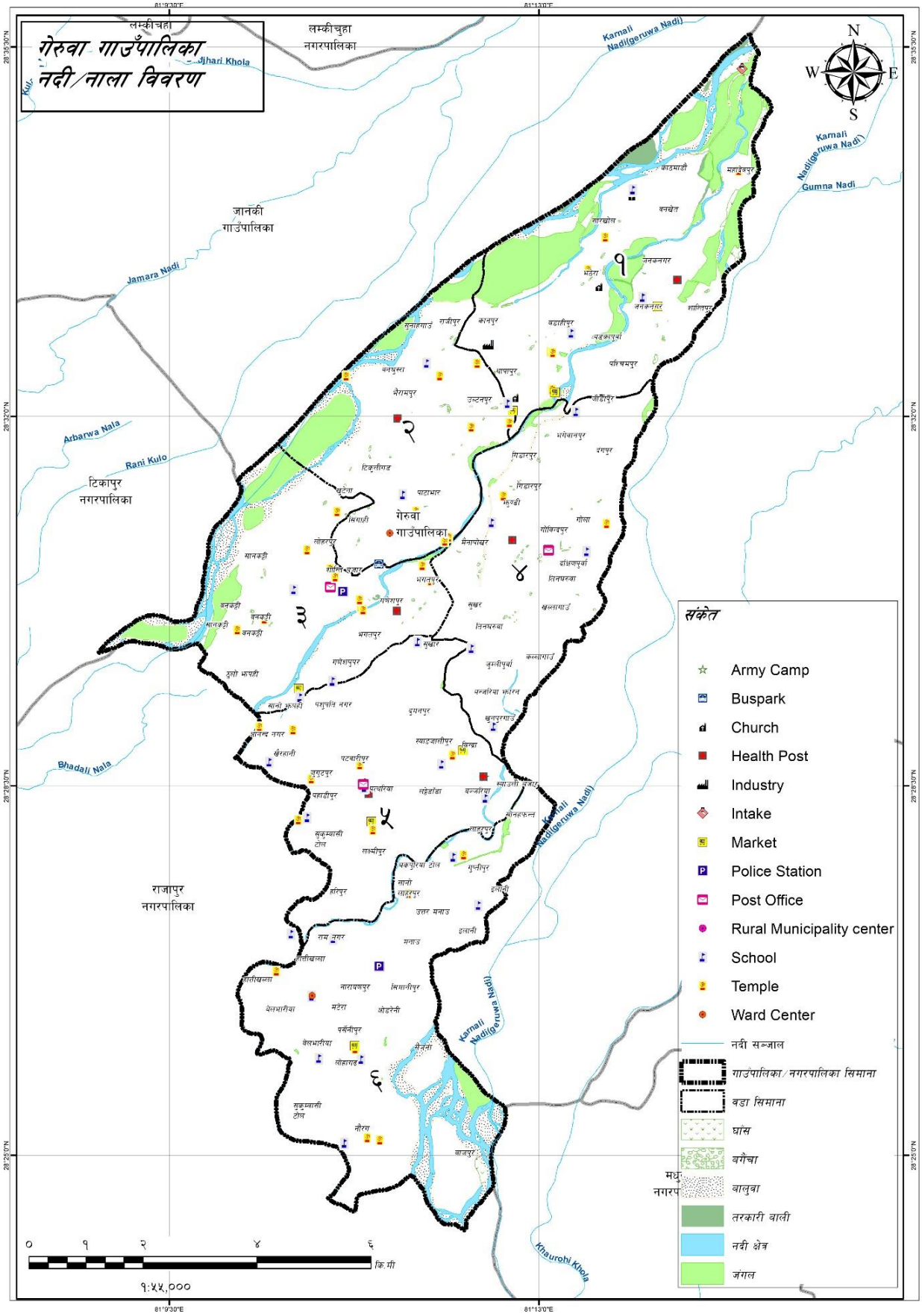

नक्सा नं. ५: गेरुवा गाउँपालिकामा रहेका नदि संजाल

जल सम्पदाको दृष्टिले नेपाल ब्राजिलपछि विश्वको दोस्रो सबैभन्दा समृद्ध राष्ट्र र एसियामा पहिलो राष्ट्र मानिन्छ। नेपालमा ६ हजारभन्दा बढी नदिनालाहरू रहेका छन्। यी नदीनालाहरूबाट सिँचाइ सुविधा, खानेपानीको आपूर्ति, जल यातायात, पर्यटन र मत्स्य पालनको क्षेत्रमा बहुआयामिक रूपले प्रयोग गर्न सकिने देखिन्छ। तर समग्रमा समुचित र व्यापक ढंगले जल उपयोग ज्यादै न्यून भई इन्धनका विविध साधनको प्रयोग गरिरहनु परेको कुरालाई नकार्न सकिन्न। गाउँपालिकामा स्थानीय परम्परागत प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गरिएका विशाल कूलोहरू जस्तै बूढी कूलो, खुटेहना कूलो, चारगाउँ कूलो यहाँका विशेष आकर्षणहरू हुन्। यस गाउँपालिका भएर बग्ने खोला तथा नदिहरू यसप्रकार छन्।

तालिका नं ३: गाउँपालिकामा रहेका नदि नालासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	नदी तथा खोलाको नाम	नदिले छोएका वस्तीहरू	वडा नं.	लम्बाई
१	कर्णाली नदी	सरखोला, बनकट्टी, सनकट्टी, लोहारपुर, खुटेहना	१, २, ३	११ कि.मि.
२	पाताभार कूलो	राजीपुर, उल्टनपुर, पाताभार	२,	६ कि.मि.
३	खुटेहना कूलो	राजीपुर, बनघुस्रा, टिकूलीगढ, भैरमपुर	२	३ कि.मि.
४	बूढी कूलो	गणेशपुर, भगतपुर, वालुवाटार, बनकट्टी	३	५ कि.मि.
५	गेरुवा नदी	गोविन्दपुर,जोघीपुर, मनाउ, प्रसेनीपुर, गुप्तिपुर, नौरङ्ग	५, ६	
६	चारगाउँ कूलो	गोला, खल्लागाउँ	५	

स्रोत : गाउँपालिकाको कार्यालय, गेरुवा २०७४

गेरुवा गाउँपालिकामा रहेको बढी कूलो

गेरुवा गाउँपालिकामा रहेको गेरुवा नदि

२.१० धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरू

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा पर्यटकीय गन्तव्य स्थलकोरुपमा परिचित छ। पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको बरदान हो। अत्यन्त रमणीय विश्वकै उच्च हिमश्रृंखलाहरू, अनवरत बग्ने कञ्चन हिम नदीहरू, झर्ना, तालतलैया, प्राकृतिक गुफा, विविधतायुक्त वन जंगल यहाँको प्राकृतिक निधिहरू हुन यहाँको संस्कृति, जाति तथा रहनसहन समेत पर्यटनका आकर्षक पक्षहरू हुन्। यी सम्पूर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुग्न गई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ। तसर्थ पर्यटन नीति २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ।

प्राकृतिक ताल, तलैया, सिमसार क्षेत्र तथा नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने रमणीयतामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको भ्रमण हुने गर्दछ। भौगोलिक कालक्रमको इतिहासमा यहाँ बग्ने साना र ठूला खोला तथा नदीहरू र पोखरीहरूको निर्माण हुन गएको छ। गाउँपालिकामा रहेका पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

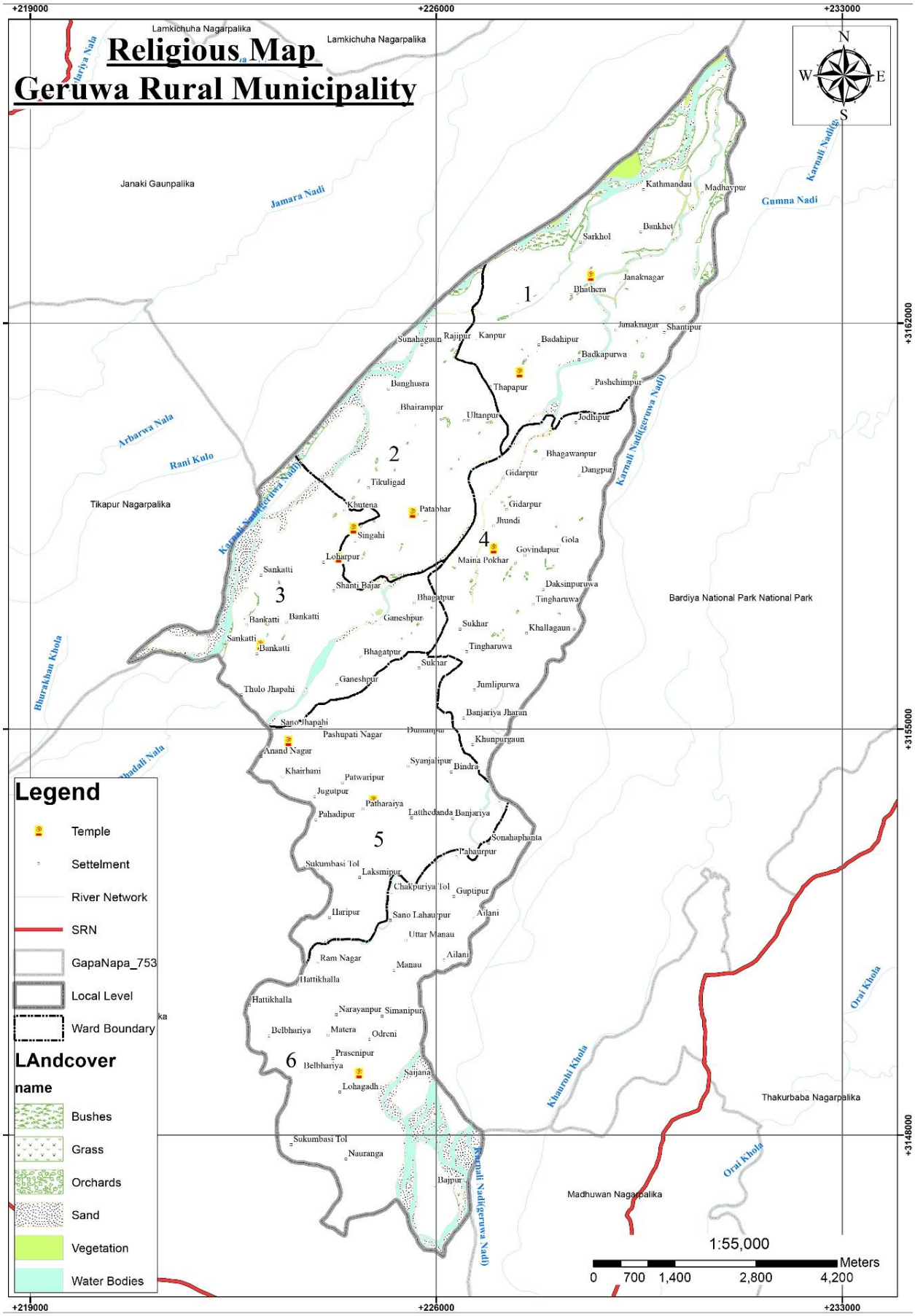

नक्सा नं. ६: गेरुवा गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

तालिका नं ४: गाउँपालिकामा रहेको मठ, मन्दिरको विवरण

क्र.सं.	मन्दिरको नाम	वडा नं.	स्थान	उपयोग
१	शिव मन्दिर	१	जनकपुर मध्यपुर	पुजापाठको लागि
२	कालिका मन्दिर	१	थापापुर (बिहानीबजार)	पुजापाठको लागि
३	चर्च	१	सरखोल जहेरा	प्रार्थनाको लागि

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

२.११ मुख्य चाडपर्वहरू, जात्रा तथा मेला

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने थारु आदिबासी, पहाडी र मधेसी मूलका मानिसहरू रहेका छन् भने त्यस्तै मुस्लिम र क्रिस्चियन धर्म मान्ने मानिसहरू पनि छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू

छन् । जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, माघी, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष सोह्रश्राद्ध जितीया, सिरुवा (विशेषगरी थारु-खवास), कूल-थानी पूजा, ग्रामथान पूजा, कर्कट संक्रान्ति, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, ईद, वकरईद, इदुलफितर, क्रिशमस डे, नयाँ वर्ष, भ्यालेनटाईन डे, गौरा, होली, आइतबारी, चराईहरू (राना थारु जातिको), असारे १५ आदि चाडपर्वहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा मनाईने मुख्य चाडपर्व जात्रा तथा मेलासम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं ५: चाडपर्व, जात्रा तथा मेलासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	नाम	महिना	तिथि	मनाउने जातजाति
१	दशै, तिहार			सबै
२	माघी, दसै, दिपावली, कृष्ण जन्मष्टमी, हरितालिका तिज	माघ, आश्विन, कार्तिक, भाद्र		थारु, बाहुन, क्षेत्री
३	माघी मेला (शिव मन्दिर शान्तिबजार)	माघ	माघी पूर्णिमा	जनजाती थारु र अन्य जाती
४	होली	फाल्गुन	फाल्गुन पुर्णिमा	क्षेत्री अन्य

५	माघी मेला वडा नं. ६	माघ	माघी पूर्णिमा	जनजाती र अन्य

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

माघी

नेपालको तराई क्षेत्रमा बसोबास गर्ने आदिवासी थारु समुदायले मनाउने प्रमुख चाड हो । यो चाड थारु समुदायका अलावा जिल्ला तथा नेपाल अधिराज्य भरि नै सबै हिन्दू धर्मावलम्बीले मनाउने पर्व हो । माघीलाई थारुहरूले मौलिक चाडको रुपमा मनाउने गर्दछन् । थारु समुदायमा माघे सङ्क्रान्तिको अघिल्लो दिन अर्थात् पुसको अन्तिम दिन घर घरमा सुँगुर काट्ने चलन छ, जसलाई क जिता मरना दिन' भनिन्छ । माघीको अवसरमा थारु समुदायमा जाँडरक्सी, चामलको ढिकरी खाने तथा नाचगान गरी रमाइलो गनै प्रचलन छ । माघमिा गाइने गीतलाई क धमार' भनिन्छ । माघे सङ्क्रान्तिको दिन विहान सबै जना नजिकैको खोलामा नुहानउ जाने चलन छ । माघीमा आफ्ना छोरीचेलीलाई उपहार दिने, नयाँ वर्षको रुपमा लिने तथा टोल समुदायको नयाँ भलाद्मी छान्ने प्रचलन छ । माघीको दिन स्नान गरी तिलको आगो ताप्नाले वर्ष भरिको पाप पखालिन्छ भन्ने मान्यता परापूर्व कालदेखि रहि आएको छ ।

२.१२ सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य

गेरुवा गाउँपालिका सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले धनी गाउँपालिकाका रुपमा रहेको छ। विद्यमान सबै कला, सँस्कृतिको अध्ययन र संरक्षणको अभावका कारण कतिपय कला, सँस्कृति, परम्परा अमूर्त र लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन्।

थारु सँस्कृति

नेपालको तराईं क्षेत्रमा परापूर्वकालदेखि बस्दै आएको थारु जाती यस क्षेत्रमा मौलिक संस्कृति बोकेको जाती हो। राजस्थानको थार मरुभूमिबाट मूगलको आक्रमणले गर्दा भागेर नेपाल पसेकोले यिनीहरूलाई थारु भन्ने गरेको भनाई छ। गाउँपालिकाको पर्यटनका बहुआयामिक पक्षमध्ये मौलिक सँस्कृति प्रमुख हुन्छ। समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणअनुसार सँस्कृतिको वृहत तथा व्यापक अर्थ र परिभाषा हुन्छ। समग्रमा मानिसको जीवनशैली, व्यवहार, चिन्तन, मूल्य, मान्यता परम्परा, विश्वास, कला, भाषा, चालचलन, धर्म आदि पक्षहरूको समिष्टिगत अवधारणा नै साँस्कृतिक पक्ष हो। प्रदेश नं ५ र ७ को तराईका जिल्ला जिल्लाहरूमा बसोबास गर्दै आएका रैथाने थारु समुदाय मौलिक सँस्कृतिको दृष्टिले धनी छन्। थारु जातिको मौलिक र रैथाने जीवनशैली, ज्ञान र सीप रहेका छन्। यद्यपि, आधुनिक जीवनशैली र विभिन्न साँस्कृतिक समूहहरू सँगको सम्बन्ध र प्रभावले गर्दा उनीहरूको साँस्कृतिक मौलिकतामा केही क्षय हुन पुगेको देखिन्छ।

थारु जातिसँग रहेको मौलिक साँस्कृतिक पक्ष र रैथाने आदिवासी ज्ञानको अभिलेखीकरण तथा संरक्षण आवश्यक छ। साँस्कृतिक पर्यटन आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको चासो र आकर्षण बन्न पुगेको छ। गेरुवा क्षेत्रको ग्रामीण पर्यटनलाई एकीकृत गर्ने क्रममा यस क्षेत्रमा थारु रेस्टुरेन्ट र भोजनालयको विकास गरी उनीहरूको

विशिष्ट परिकार पस्कने प्रयास जरुरी छ। त्यसैगरी, उनीहरूको भेषभूषा, नाचगान, बाजा, गीत र खेलहरूको प्रदर्शन र प्रस्तुतीकरणको माध्यमबाट आन्तरिक र बाह्य पर्यटकलाई आकर्षित गर्न सकिन्छ। काठमाडौंको नेवार सँस्कृति, मनाङ र मुस्ताङको गुरुङ तथा थकाली, सोलुको सेर्पा, लमजुङको घलेगाउँ गुरुङ, स्याङ्जाको सिरुबारी सँस्कृति ग्रामीण साँस्कृतिक-पर्यटन विकास भएका गन्तव्य स्थलहरू हुन्। यस सन्दर्भमा गेरुवा क्षेत्र थारु सँस्कृतिको पर्यटकीय गन्तव्यस्थल बन्न सक्ने प्रशस्त सम्भावना छ।

भिन्नभिन्न ठाउँ र परिवेशबाट एउटै ठाउँमा बसोबासका लागि आएका समुदायका सँस्कृति, कला र चालचलनको अनुपम संगम थलोका रुपमा गेरुवा विकास भएको छ। खासगरी रैथाने आदिवासी थारु समुदायको मौलिक सँस्कृति, चालचलन, भेषभूषा, भाषा, लवाइखवाइ गेरुवा गाउँपालिकाको साँस्कृतिको सम्पदा बनेको छ। थारु समुदायका गाउँवस्ती प्रायःमा बढी जनघनत्व रहेको हुन्छ। यिनीहरू एक्लै बस्न रुचाउँदैनन्। गुज्मुज्ज परेको भूइतले घरहरू रहेको वस्तीलाई थारु समुदायको वस्ती भनेर सजै अनुमान गर्न सकिन्छ। थारु समुदायमा मुखिया, बडघर वा चौधरी प्रथा हालसम्म पनि कायम छ। थारु समुदायमा परिवार संख्या निकै ठूलो हुने गर्दछ। यद्यपि, आधुनिकतासँगै थारु समुदायमा पनि परिवार विखण्डन हुने क्रम बढ्दो छ। निकै ठूलो परिवार संख्या हुने भएकोले नै भुइतले घर बनाउने प्रचलन रहेको मानिन्छ। थारुहरूले घर बनाउँदा उत्तर दक्षिण लामो पारेर बनाउने चलन छ। पूर्वको ढोकाबाट सूर्यको किरण राम्रोसित छिर्नसक्ने वा घरभित्रैबाट घाम ताप्न मिल्ने गरी घर बनाउने गरिएको छ। खासगरी, उत्तरपूर्वको कोठामा देउता राख्नुपर्ने हुँदा थारुले एकै किसिमका घर बनाउनुपर्ने बाध्यता जस्तै रहेको छ।

थारुहरूको घरको भित्तामा कुशलतापूर्वक माटोबाट मयूर, फूल, घोडाघोडी, हात्ती आदि जीवजन्तुको चित्र बनाएको पाइन्छ। घरका भित्तामा बनाएको माटोको चित्रबाट थारु समुदायले आफ्नो परम्परागत कलाको संरक्षण गरेको मान्नुपर्दछ भने अर्कोतिर उनीहरू परापूर्व कालदेखि नै कलाकारितामा निपूण रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। लत्ताकपडा राख्नका लागि बनाइएका भौंका, सरसामान बोक्नलाई बनाइएका ढकिया आदि मौलिक हस्तकलाका द्योतक हुन्। घरमा कलात्मक झ्याल ढोका राख्ने चलनले उनीहरू काष्ठकलामा समेत निपूण रहेको छ।

थारु भाषामा ऋतुअनुसारका नाचगान छन्। सजना, मैना, धमार, बडकीमार अथवा जन्माष्टमी र दशैंमा गाइने गीत, सखिया आदि थारु समुदायमा रहेका गीत-सँगीतका उत्कृष्ट नमूना हुन्।

थारु जातिको छुट्टै मौलिक पोशाक रहेको छ। थारु जातिका लोग्ने मान्छेले धोती-कमीज, भेगवा, चदरी, जामा काकासुती र टोपी लगाउँछन् भने महिलाले अंगिया, लेहंगा गटिया र फरिया लगाउँछन्। तराइमा अन्य समुदायको बसोबास हुन थालेपछि भने थारु समुदायमा पनि आफ्नो मौलिक पोशाक लगाउने चलन विस्तारै कम हुँदै गएको पाइन्छ। चाडपर्व वा अन्य कुनै औपचारिक कार्यक्रममा मात्रै थारुले आफ्नो पोशाक लगाउने गरेको पाईन्छ।

थारु महिलाले टाउकोदेखि खुट्टासम्म गहना लगाउने चलन छ । निधारमा टिकूली र मगिया, नाकमा नथिया, नथुनी, बुलाकी र फेंफी, कानमा वीर, झिलमिलिया, लुर्की, कनबझवा, अइरम, टर्की, मरवारी र झुम्काझुम्की, घाँटीमा सिक्री, माला, गटैया, कनसेहरी टौंक, सुत्या, धुरुवा आदि लगाउने गर्छन् । थारु जातीमा पनि दंगहा रझटिया, कठरिया र राना थारु समुदायका महिलाले लगाउने पोशाक तथा गरगहनामा विविधता पाइन्छ ।

थारु जातिमा अतिथिलाई अति नै आदर गर्ने चलन रहेको छ । घरमा कुनै अतिथिको आगमन हुँदा खाटमा कम्बल वा दरी ओछ्याएर सम्मान गर्ने र पानी खुवाउने चलन छ । खाना खुवाउँदा पनि माछा, मासु वा सिद्रा, नभए अण्डा दिएर सम्मान गर्ने चलन छ । पाहुनालाई विदाई गर्दा पनि गाउँको सिमानासम्म या कुनै नदी या खोला तराएर विदाइ गर्ने गर्छन् ।

डोटेली सँस्कृति

साँस्कृतिक, साहित्यिक एवम् भाषाका दृष्टिले पूर्ण प्रदेश नं ५ को पहाडी जिल्लाहरूको साँस्कृतिक परिवेशलाई डोटी प्रदेश/सँस्कृति मान्ने गरिन्छ । डोटेली प्रदेश भौतिक विकासका दृष्टिले पछाडि भएपनि साँस्कृतिक-धार्मिक एवम् ऐतिहासिक रुपमा सम्पन्न देखिन्छ । बर्दियाका अन्य क्षेत्रका साथै गेरुवा गाउँपालिकामा पनि पहाडी जिल्लाबाट बसाईसराइ गरी आएका समुदायहरूले तराई क्षेत्रमा पनि पहाडी मौलिक सँस्कृतिलाई निरन्तरता दिएको पाइन्छ । जनजाति थारु समुदायको साँस्कृतिक विविधतामा डोटेली सँस्कृतिले अर्को आयाम थपेको पाइन्छ । गेरुवा गाउँपालिका क्षेत्रको समग्र पर्यटकीय आकर्षणमा पहाडी सँस्कृतिको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न सकिने सम्भावना छ । साँस्कृतिक मौलिकताको प्रवर्द्धन र पर्यटनसँग समन्वय गर्न सके यस क्षेत्रको ग्रामीण पर्यटनमा सहयोग पुग्नेछ । देउडा, हुडकेली, धमारी, पुतला, भुवानाच, होरी, गौरा आदि मौलिक सँस्कृतिले पर्यटकीय महत्व बहन गरेको पाईन्छ ।

२.१३ पार्क, वनस्पति तथा उद्यानसम्बन्धी विवरण

सार्वजनिक सम्पदाको रुपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रुपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके गाउँपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवस्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन्। यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विश्राम स्थल तथा गाउँपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन्। यस गाउँपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं ६: गाउँपालिकामा रहेका पार्क, वनस्पति तथा उद्यानसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	पार्क तथा बाल उद्यानको विवरण	वडा नं.	स्थान	क्षेत्रफल	सञ्चालक	कैफियत
१	शहिद स्मारक पार्क	१	ओखरिया	६-०-०		

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

२.१४ पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जनस्थलसम्बन्धी विवरण

दैनिक नियमित कामकाजबाट पर रही मानसिक स्फूर्ति र स्वच्छताका लागि मनोरञ्जनको आवश्यकता पर्दछ । मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो। यस गाउँपालिकामा विभिन्न वडाहरू गरेर २ वटा मनोरञ्जन तथा वनभोज स्थलहरूको पहिचान गरिएको छ। यस प्रकारका अन्य स्थलको खोजी तथा विद्यमान स्थलहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नु जरुरी छ।

तालिका नं ७: गाउँपालिकामा रहेका पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जनस्थलसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	स्थलको नाम	उपयोग	क्षेत्रफल (वर्ग मि.)	स्वामित्व
१	ओखरिया	मनोरञ्जन तथा पिकनिक स्थल	६-०-०-०	
६	कल्पेश्वर खेलकुद मैदान	खेलकुद		सामुदायिक

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

खण्ड ३ : जनसाङ्खिक विवरण

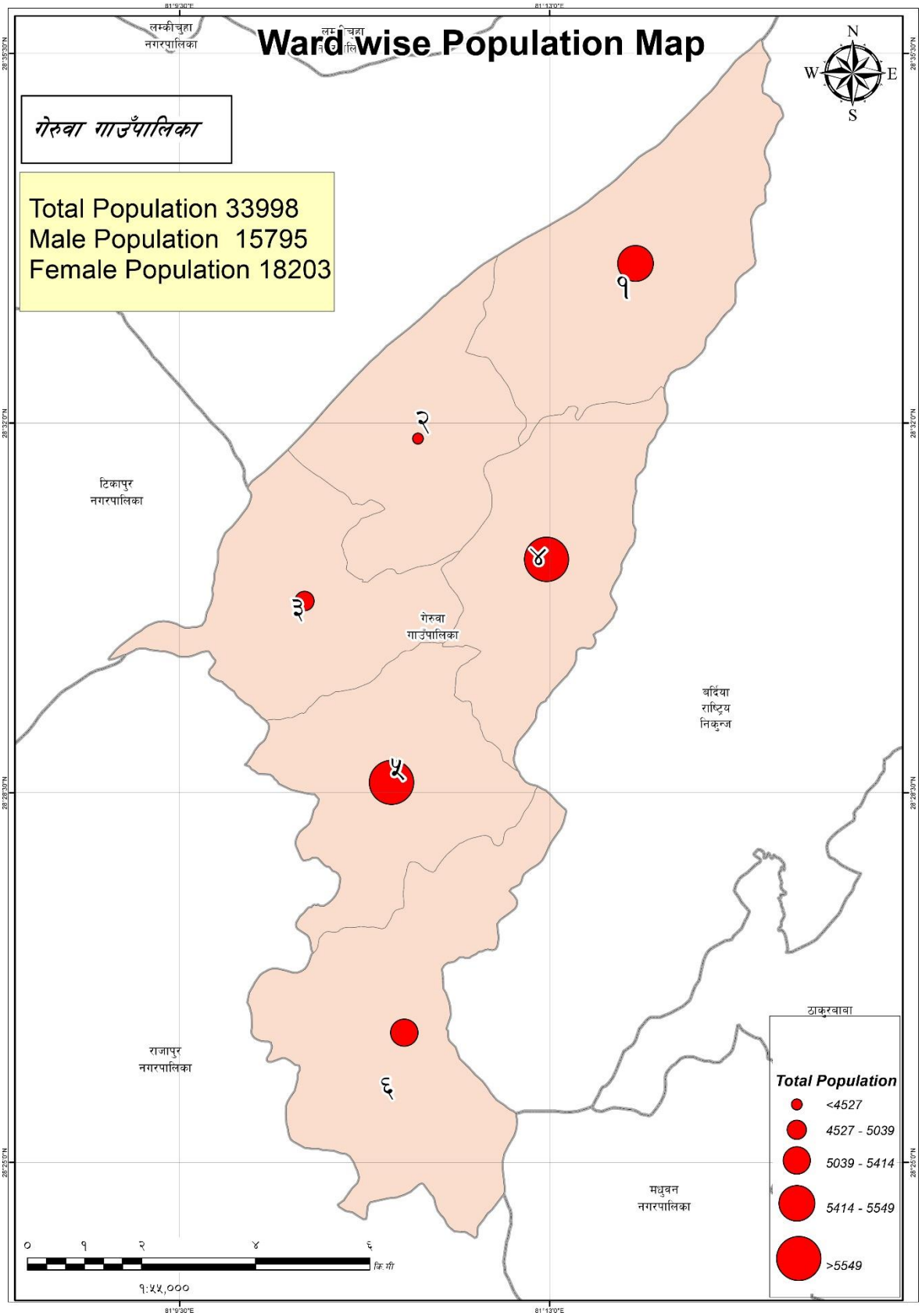

नक्सा नं. ७: वडागत जनसंख्या विवरण

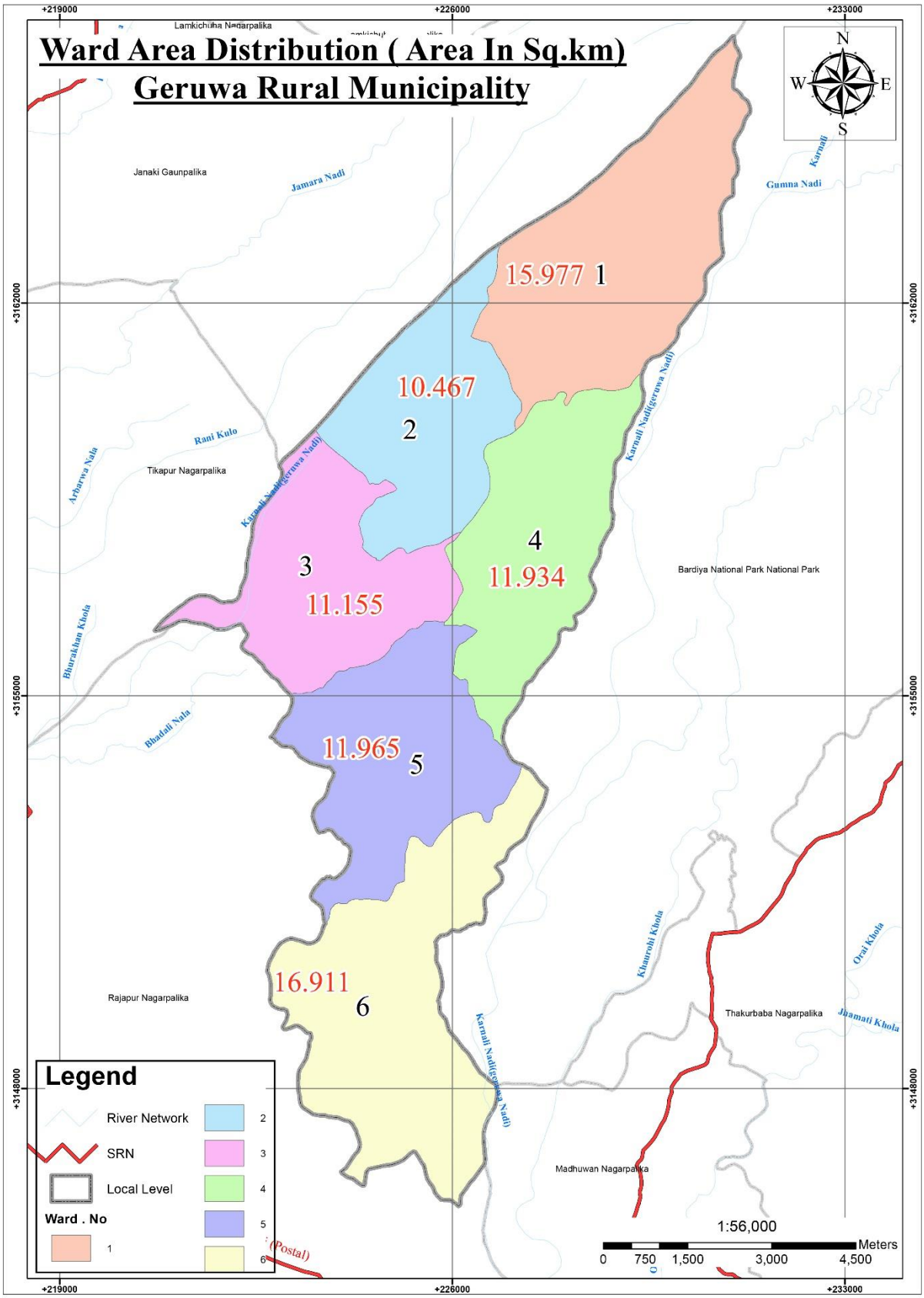

नक्सा नं. ८: वडाअनुसार क्षेत्रफल विवरण

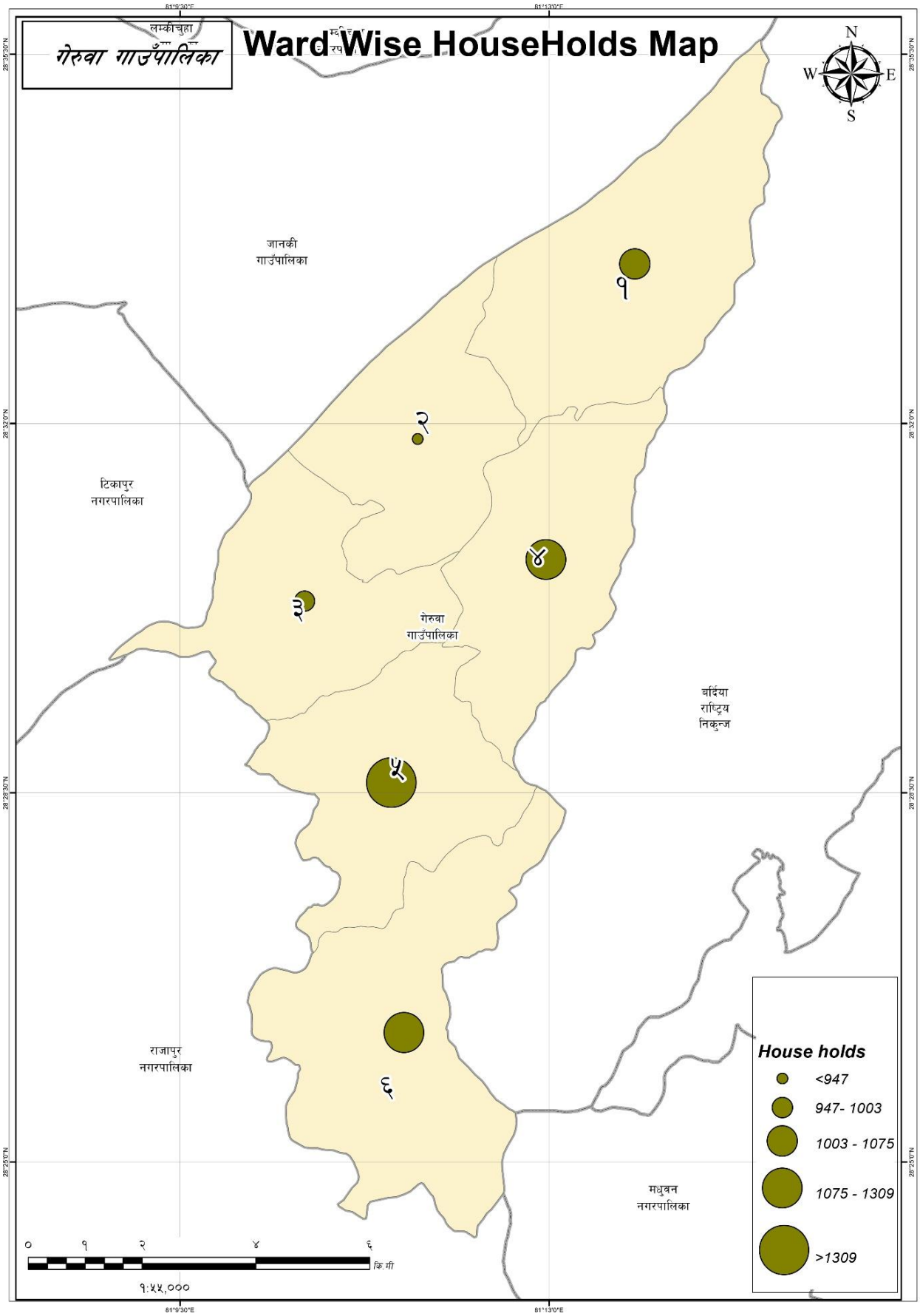

नक्सा नं. ९: गेरुवा गाउँपालिकाको घरधुरी विवरण

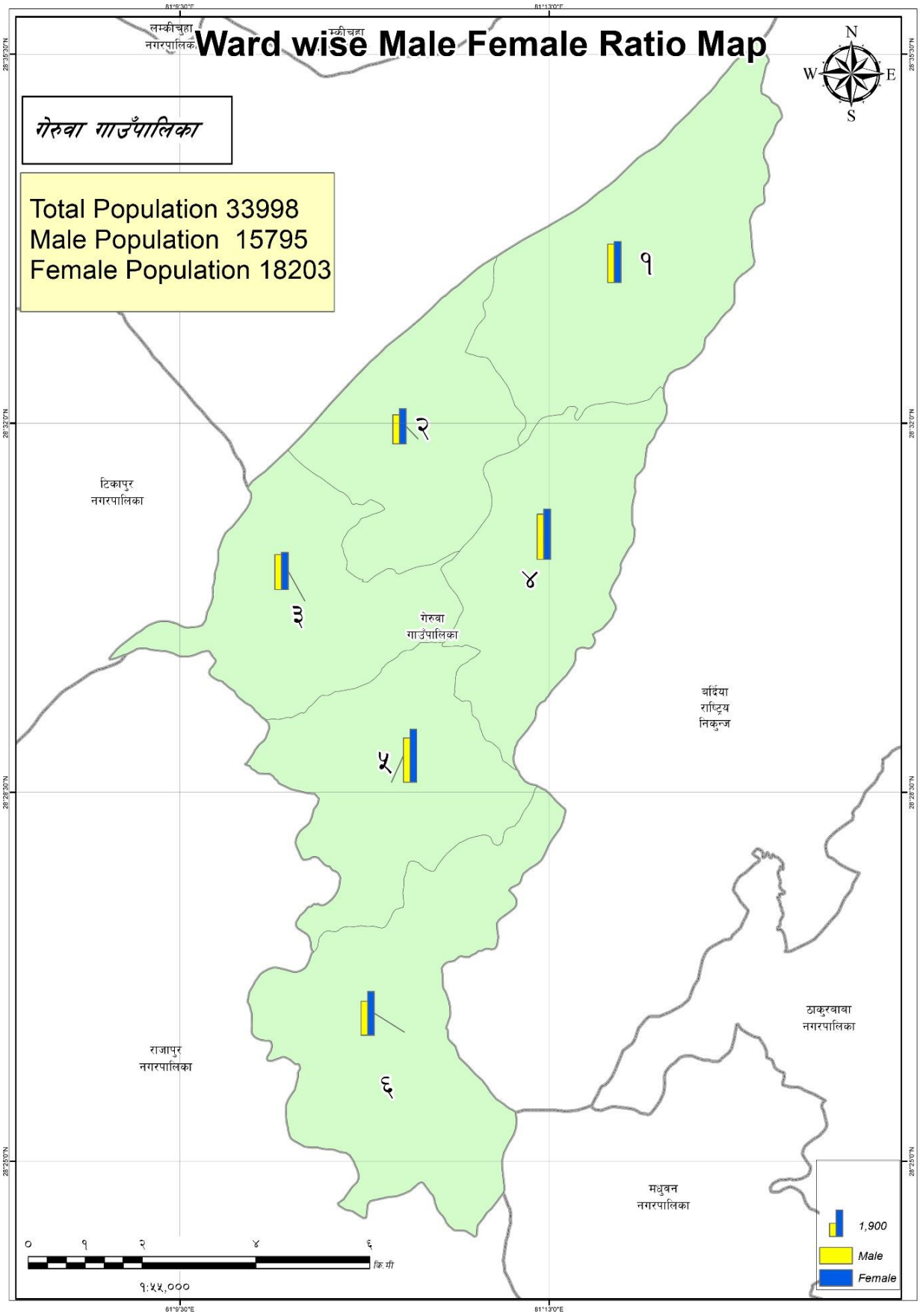

नक्सा नं. १०: वडाअनुसार लैंगिक विवरण

३.१ वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ८: वडागत घरधुरी तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	घरधुरी	अक्सर बसोवास गर्ने जनसंख्या			अनुपस्थित जनसंख्या			जम्मा जनसंख्या			जम्मा जनसंख्यामा वडागत प्रतिशत
		पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	
१	१,०७५	२,६८३	२,८६६	५,५४९	७३९	२५१	९९०	३,४२२	३,११७	६,५३९	१६.०८
२	९४७	२,०५४	२,४७२	४,५२६	६५७	१५१	८०८	२,७११	२,६२३	५,३३४	१३.१२
३	१,००३	२,४३९	२,६००	५,०३९	५५२	१६३	७१५	२,९९१	२,७६३	५,७५४	१४.१५
४	१,३०९	३,१६०	३,५१२	६,६७२	७८६	३०८	१,०९४	३,९४६	३,८२०	७,७६६	१९.१०
५	१,४३४	३,०९६	३,७०२	६,७९८	१,३०९	३९२	१,७०१	४,४०५	४,०९४	८,४९९	२०.९१
६	१,२२९	२,३६३	३,०५१	५,४१४	१,०२६	३२२	१,३४८	३,३८९	३,३७३	६,७६२	१६.६३
जम्मा	६,९९७	१५,७९५	१८,२०३	३३,९९८	५,०६९	१,५८७	६,६५६	२०,८६४	१९,७९०	४०,६५४	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६,९९७ घरधुरीहरूमध्ये अक्सर बसोबास गर्ने कूल जनसंख्या ३३,९९८ र हाल गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्या ६,६५६ गरी गाउँपालिकामा कुल जनसंख्या ४०,६५४ रहेको छ । जसमा २०,८६४ पुरुष र १९,७९० महिला छन् । वडागत विवरणअनुसार सबैभन्दा धेरै घरधुरीहरू भएको वडा न. ५ जहाँ १,४३४ घरधुरीहरू र सबैभन्दा कम घरधुरीहरू भएको वडा भने वडा नं. २ जहाँ ९४७ घरधुरीहरू रहेका छन् । वडागत जनसंख्याको महिला/पुरुषको अनुपात विवरण समेत सामान्यतया समान किसिमको देखिन्छ । प्रत्येक वडामा महिलाको जनसंख्या पुरुषको भन्दा बढी देखिन्छ ।

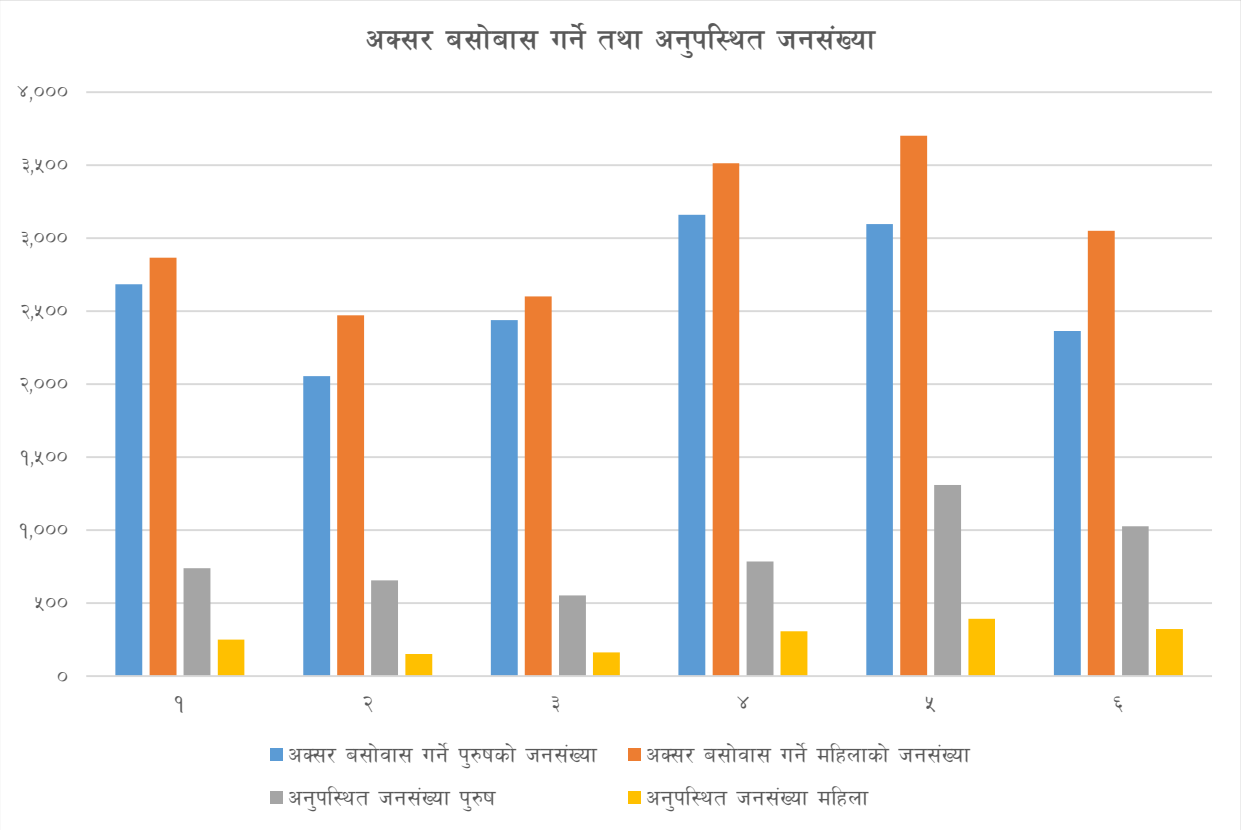

तालिका नं ९: वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा अक्सर बासोबास गर्ने जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	घरधुरी	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या			लैङ्गिक अनुपात	औषत परिवार आकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.
		पुरुष	महिला	जम्मा				
१	१,०७५	२,६८३	२,८६६	५,५४९	९४	५.१६	१५.९७७	३४७
२	९४७	२,०५४	२,४७२	४,५२६	८३	४.७८	१०.४६७	४३२
३	१,००३	२,४३९	२,६००	५,०३९	९४	५.०२	११.१५५	४५२
४	१,३०९	३,१६०	३,५१२	६,६७२	९०	५.१०	११.९३४	५५९
५	१,४३४	३,०९६	३,७०२	६,७९८	८४	४.७४	११.९६५	५६८
६	१,२२९	२,३६३	३,०५१	५,४१४	७७	४.४१	१६.९११	३२०
जम्मा	६,९९७	१५,७९५	१८,२०३	३३,९९८	८७	४.८६	७८.४१	४३४

लैङ्गिक अनुपातलाई हेर्दा प्रति १०० जना महिनामा ८६.७७ पुरुषको संख्या देखिन्छ। अर्थात

$$\text{लैङ्गिक अनुपात} = \frac{\text{पुरुषको संख्या}}{\text{महिलाको संख्या}} \times १०० = \frac{१५७९५}{१८२०३} \times १०० = ८६.७७ \text{ जना पुरुष}$$

लैङ्गिक अनुपात ८६.७७ : १०० अथवा ८७ : १००

यसको अर्थ प्रति १०० जना महिलाको जनसंख्यामा पुरुषको जनसंख्याको आँकडा मिलाउँदा जम्मा ८७ जना मात्र पुरुषहरू पर्दछन्। महिलाको जनसंख्याको तुलनामा पुरुषको जनसंख्या कम देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

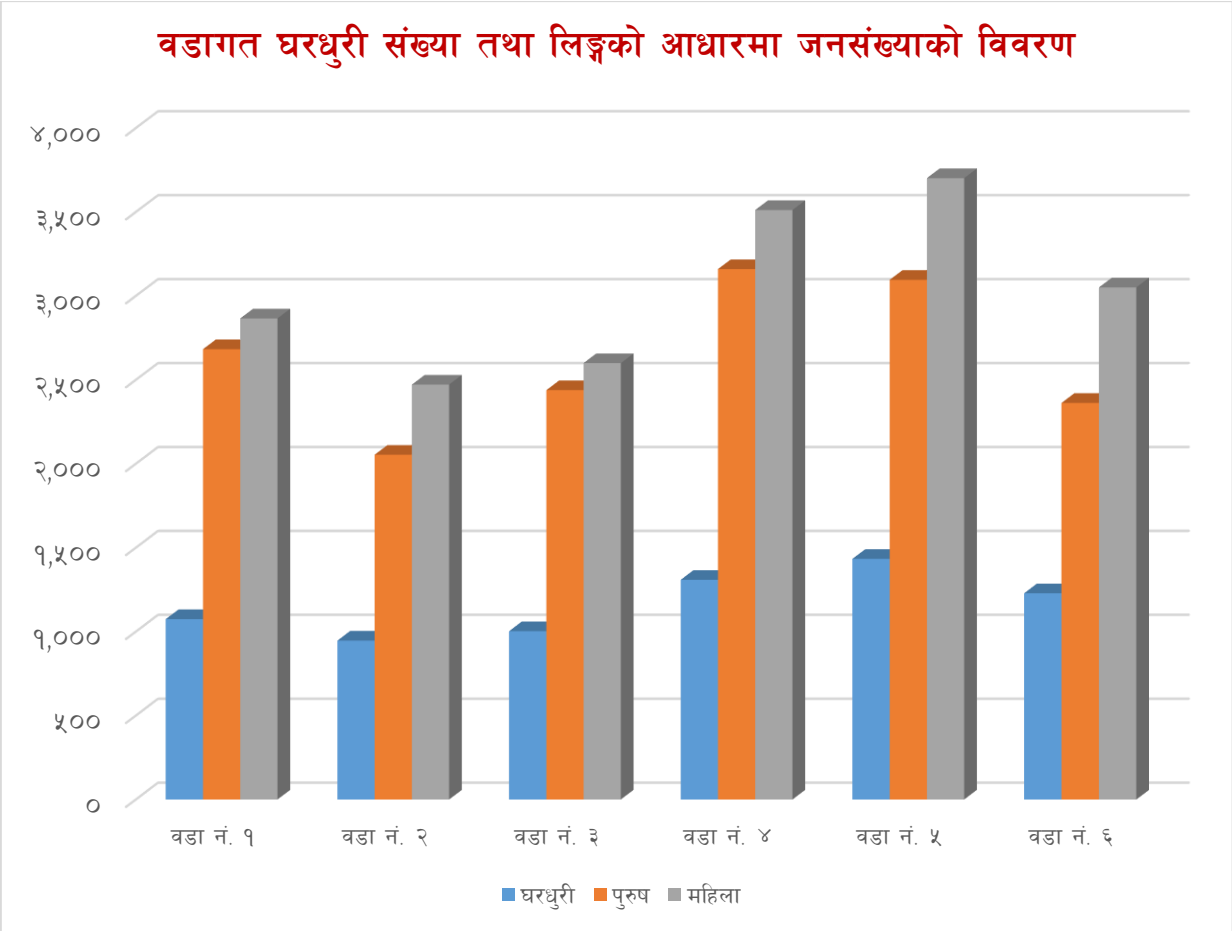

३.२ उमेर समूहअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १०: उमेर समूहअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	उमेर समूह																
	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५०-५४	५४-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ + वर्ष	जम्मा
१	३८५	४६३	६०७	६०७	६२०	५५४	५०५	४१२	२८४	२६२	२४२	१८०	१४४	१२२	९९	६३	५,५४९
२	३१०	३९०	५१०	४७७	५२८	३९३	३७५	३७३	२२४	२५७	१७८	१५८	१२५	७३	९८	५७	४,५२६
३	३५५	४५२	५६०	५९२	५४९	४५०	४१९	३४८	२६८	२८८	२१५	१५१	११४	१०१	९५	८२	५,०३९
४	५८२	५८१	७९८	७७०	७४८	५८०	५१३	४५८	२७६	३३७	२५४	१७०	१८१	१८५	१३७	१०२	६,६७२
५	५८३	६०१	७६०	७३२	८०८	५८१	४४१	४५७	३८६	३०५	२८७	२१७	१९४	१८२	१४५	११९	६,७९८
६	४२२	४५०	६६३	५६०	६४०	४३५	३८५	३५४	२९९	२८९	२५४	१९४	१३७	१३७	१०१	९४	५,४१४
जम्मा	२,६३७	२,९३७	३,८९८	३,७३८	३,८९३	२,९९३	२,६३८	२,४०२	१,७३७	१,७३८	१,४३०	१,०७०	८९५	८००	६७५	५१७	३३,९९८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३३९९८ जनसंख्यामध्ये १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको जनसंख्या सबैभन्दा बढी ३८९८ अर्थात ११.५ प्रतिशत, २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका ३८९३ अर्थात ११ प्रतिशत र तेस्रोमा १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका ३७३८ अर्थात ११ प्रतिशत रहेका छन्। समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गैरहेको छ। १० देखि २४ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ। १० वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २४ वर्षमाथिका प्रोढ तथा बृद्धबृद्धाहरूको संस्था क्रमश घट्दै गैरहेको देखिन्छ।

यूवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भएतापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। अर्कोतर्फ यूवाहरूलाई सहि दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ। बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कमहुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने बृद्धहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढाअवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्यूदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ। यद्यपि बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो। उमेरअनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ। बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, यूवालाई उचित रोजगारी र बृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सूरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन्। गाउँपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ। वडागत उमेर समूहअनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.३ उमेर समूह र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ११: उमेर समूह र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	उमेर समूह																	
	विवरण	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४४-४९	५०-५४	५४-५९	६०-६४	६४-६९	७०-७४	७५ वर्षभन्दामाथि	जम्मा
१	पुरुष	२२१	२४९	२९४	२७२	२६४	२६९	२४१	२१४	११५	११८	१२३	९३	७१	६१	४४	३४	२,६८३
	महिला	१६४	२१४	३१३	३३५	३५६	२८५	२६४	१९८	१६९	१४४	११९	८७	७३	६१	५५	२९	२,८६६
	दुवै लिङ्ग	३८५	४६३	६०७	६०७	६२०	५५४	५०५	४१२	२८४	२६२	२४२	१८०	१४४	१२२	९९	६३	५,५४९
२	पुरुष	१६७	१९२	२६३	२०५	२०६	१६४	१६८	१६४	९६	१२६	८०	७६	५५	३१	३९	२२	२,०५४
	महिला	१४३	१९८	२४७	२७२	३२२	२२९	२०७	२०९	१२८	१३१	९८	८२	७०	४२	५९	३५	२,४७२
	दुवै लिङ्ग	३१०	३९०	५१०	४७७	५२८	३९३	३७५	३७३	२२४	२५७	१७८	१५८	१२५	७३	९८	५७	४,५२६
३	पुरुष	२०५	२२४	२८५	२५७	२६६	२११	१९८	१६८	१२१	१४५	१०१	७३	५३	५२	३९	४१	२,४३९
	महिला	१५०	२२८	२७५	३३५	२८३	२३९	२२१	१८०	१४७	१४३	११४	७८	६१	४९	५६	४१	२,६००
	दुवै लिङ्ग	३५५	४५२	५६०	५९२	५४९	४५०	४१९	३४८	२६८	२८८	२१५	१५१	११४	१०१	९५	८२	५,०३९
४	पुरुष	३०३	३०८	४१०	३५५	३२०	२६२	२१४	२०६	१२९	१६७	१०८	८१	८४	९३	६४	५६	३,१६०
	महिला	२७९	२७३	३८८	४१५	४२८	३१८	२९९	२५२	१४७	१७०	१४६	८९	९७	९२	७३	४६	३,५१२
	दुवै लिङ्ग	५८२	५८१	७९८	७७०	७४८	५८०	५१३	४५८	२७६	३३७	२५४	१७०	१८१	१८५	१३७	१०२	६,६७२
५	पुरुष	३०८	३३६	३७१	३१३	३०३	२४५	२०१	१७६	१६४	१४४	१२५	१०५	८२	८५	७८	६०	३,०९६
	महिला	२७५	२६५	३८९	४१९	५०५	३३६	२४०	२८१	२२२	१६१	१६२	११२	११२	९७	६७	५९	३,७०२
	दुवै लिङ्ग	५८३	६०१	७६०	७३२	८०८	५८१	४४१	४५७	३८६	३०५	२८७	२१७	१९४	१८२	१४५	११९	६,७९८
६	पुरुष	२१३	२२९	३२२	२२२	२०९	१६९	१५३	१४०	१२७	१२४	११६	११६	५५	७०	४६	५२	२,३६३
	महिला	२०९	२२१	३४१	३३८	४३१	२६६	२३२	२१४	१७२	१६५	१३८	७८	८२	६७	५५	४२	३,०५१
	दुवै लिङ्ग	४२२	४५०	६६३	५६०	६४०	४३५	३८५	३५४	२९९	२८९	२५४	१९४	१३७	१३७	१०१	९४	५,४१४
समग्र	पुरुष	१,४१७	१,५३८	१,९४५	१,६२४	१,५६८	१,३२०	१,१७५	१,०६८	७५२	८२४	६५३	५४४	४००	३९२	३१०	२६५	१५,७९५
	महिला	१,२२०	१,३९९	१,९५३	२,११४	२,३२५	१,६७३	१,४६३	१,३३४	९८५	९१४	७७७	५२६	४९५	४०८	३६५	२५२	१८,२०३
	दुवै लिङ्ग	२,६३७	२,९३७	३,८९८	३,७३८	३,८९३	२,९९३	२,६३८	२,४०२	१,७३७	१,७३८	१,४३०	१,०७०	८९५	८००	६७५	५१७	३३,९९८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको कूल ३३९९८ जनसंख्यामध्ये कूल १५७९५ पुरुष र १८२०३ जना महिला रहेका छन् । ४ देखि ९ वर्षका बालिकाहरू बाहेक १० देखि ५४ वर्षसम्मको सबै उमेर समूहमा किशोरी र महिलाहरूको बाहुल्यता रहेको छ । यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति ८६.७७ जना पुरुषमा १०० जना महिला रहेका छन् । छोराको चाहाना गरेर बढी छोराहरू जन्माउने प्रवृत्ति नेपालमा परम्परागत हिसाबले नै रहि आएको छ । लैङ्गिक भेदभाव उन्मूलनका विविध प्रयासहरू भै रहेतापनि यस उपलब्धी भने हासिल हुन सकेको देखिँदैन । यद्यपि यसमा सुधार भने भैरहेको छ । उमेर समूहअनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्या उच्च रहेकोले उमेर पुगेका महिलाहरूका शारीरिक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मूद्धाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्न जरुरी छ । प्रजनन स्वास्थ, यौन स्वास्थ, रजस्वलासम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकारजस्ता विषयहरू

आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले गाउँपालिकाले यी विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ। अर्कोतर्फ प्रौढ र यूवाहरूको रोजगारी र दक्ष जनशक्ति निर्माण गरी राष्ट्र निर्माणमा दिशा निर्देश गर्नुपर्ने दायित्वसमेत राज्य र समाजको हुन जान्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

उमेर र लिङ्ग अनुसार जनसंख्याको विवरण

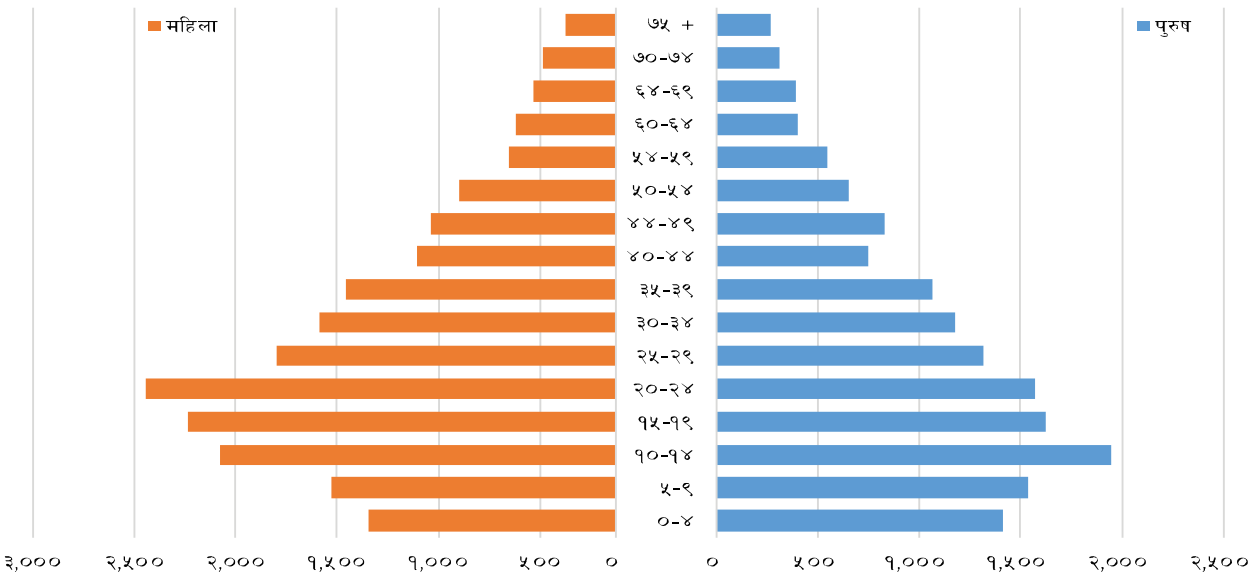

३.४ परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण

तालिका नं १२: परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण

वडा नं.	परिवार संख्या										जम्मा	औषत परिवार संख्या
	१ जना		२-३ जना		४-५ जना		६-७ जना		८ जनाभन्दा भढि			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	२८	२.६	२१७	२०.२	४६१	४२.९	२२५	२०.९	१४४	१३.४	१,०७५	५.२
२	२३	२.४	२४३	२५.७	४३०	४५.४	१४७	१५.५	१०४	११.०	९४७	४.८
३	३३	३.३	२३२	२३.१	४११	४१.०	२१०	२०.९	११७	११.७	१,००३	५.०
४	२८	२.१	३०७	२३.५	५३०	४०.५	२७३	२०.९	१७१	१३.१	१,३०९	५.१
५	३८	२.६	४०६	२८.३	५८३	४०.७	२४८	१७.३	१५९	११.१	१,४३४	४.७
६	४८	३.९	३९५	३२.१	५००	४०.७	१८९	१५.४	९७	७.९	१,२२९	४.४
जम्मा	१९८	२.८	१,८००	२५.७	२,९१५	४१.७	१,२९२	१८.५	७९२	११.३	६,९९७	४.९

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये ४ देखि ५ जना सदस्यसंख्या भएको घरधुरीको संख्या सबैभन्दा धेरै २९१५ अर्थात ४१.७ प्रतिशत रहेको छ। दोस्रोमा २ देखि ३ जना सदस्य संख्या भएको परिवार १८०० अर्थात २५.७ प्रतिशत र तेस्रोमा ६ देखि ७ जना सदस्य संख्या भएको घरधुरीहरू १२९२ अर्थात १८.५ प्रतिशत रहेका छन्। १ जना मात्र सदस्यसंख्या भएको घरधुरीसमेत रेकर्ड गरिएको छ। जसको संख्या १९८

रहेको छ। समग्र तथ्याङ्कलाई हेर्दा परम्परागत संयुक्त परिवारमा रहने परिपाटी परिवर्तन भई सामान्यतया बाबु-आमा र तिनका अविवाहित छोराछोरीहरू रहेको ४ वा ५ जनाको परिवारको नै बाहुल्यता बढेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। २ देखि ३ जना मात्र भएको परिवारको संख्यासमेत २५.७ प्रतिशत हुनुले यो क्रम अर्थात एकल परिवारको संख्या बढी रहेको तथ्य स्पष्ट छ। अर्कोतर्फ एक जना मात्र सदस्य संख्या भएको परिवार भने अविवाहित एकल, विवाहित तर विधवा वा विधुर भएको कारणले हुनसक्छ। यसबाहेक विवाहित तर पारपाचुके गर्ने वा नगरी छुट्टीएर एक्ला एक्लै बस्ने गरेका समेत भेटिन्छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

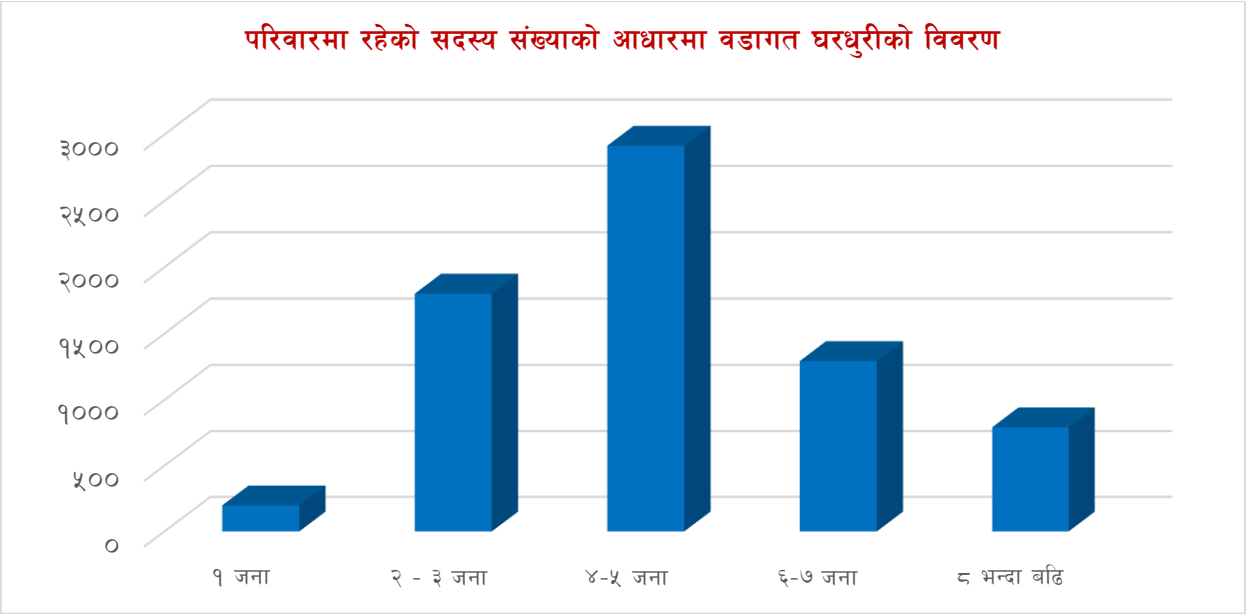

३.५ उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण

तालिका नं १३: उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण

वडा नं.	घरमुलीको उमेर समूह							जम्मा
	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्षभन्दा बढी	
१	६	१००	३००	२४३	२३५	१३१	६०	१,०७५
२	५	१०४	३०४	२५६	१६४	७०	४४	९४७
३	१५	१०७	२६३	२५६	१८६	१०५	७१	१,००३
४	२४	१७४	३४८	२९७	२१२	१७३	८१	१,३०९
५	१०	१५५	३४५	३४०	२८०	१८५	११९	१,४३४
६	३२	१४४	३१३	२८६	२२७	१३७	९०	१,२२९
जम्मा	९२	७८४	१,८७३	१,६७८	१,३०४	८०१	४६५	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहको १८७३ (२६.८ प्रतिशत) जनसंख्याले घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको पाइन्छ। दोस्रोमा ४० देखि ४९ वर्षको उमेर समूहको १६७८ (२४ प्रतिशत) जनसंख्याले घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको देखिन्छ।

तेस्रोमा ५० देखि ५९ वर्षको उमेर समूह पर्दछ। विभिन्न परिस्थितिवश परिवारका अभिभावक वा घरमूली गुमाएर सानो उमेरमै घरको जिम्मेवारी सम्हालेको १० देखि १९ वर्षसम्मको घुरधरी संख्या ९२ र बुढेसकालमा अरुको सहारामा वा राज्यले प्रदान गर्ने सामाजिक सुरक्षा सेवा लिएर बाँच्नु पर्ने ७० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्यामध्ये ४६५ घरधुरीहरूमा घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी सम्हाल्नु परेको अवस्था देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। यस तथ्याङ्कसँग गाँसिएको अहम विषय भनेको उमेर नुपुग्दै वा वृद्ध अवस्थाको जनसंख्यासमेत घरमुली भएर जिम्मेवारी लिनुपर्ने अवस्था रहनु भनेको कल्याणकारी लोकतान्त्रिक प्रणालीमा सामाजिक सुरक्षाको अवस्था कमजोर रहेको संकेत हो।

३.६ उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण

तालिका नं १४: उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	घरमुलीको उमेर समूह							जम्मा
		१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्षभन्दा बढी	
पुरुष	१	१	६८	२४४	१९८	२०३	१०९	४८	८७१
	२		५२	२१७	१९४	१३०	६१	३६	६९०
	३	३	७४	१८९	२११	१५६	८४	५५	७७२
	४	११	९३	२२१	२२२	१४९	१३०	६४	८९०
	५	३	८४	२०५	२४५	२०९	१३८	९०	९७४
	६	७	४६	१५३	१८६	१७६	९३	६०	७२१
	जम्मा	२५	४१७	१,२२९	१,२५६	१,०२३	६१५	३५३	४,९१८
महिला	१	५	३२	५६	४५	३२	२२	१२	२०४
	२	५	५२	८७	६२	३४	९	८	२५७
	३	१२	३३	७४	४५	३०	२१	१६	२३१
	४	१३	८१	१२७	७५	६३	४३	१७	४१९
	५	७	७१	१४०	९५	७१	४७	२९	४६०
	६	२५	९८	१६०	१००	५१	४४	३०	५०८
	जम्मा	६७	३६७	६४४	४२२	२८१	१८६	११२	२,०७९

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये ४० देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका १५५६ अर्थात २५.५ प्रतिशत पुरुषहरूले घरको घरमूली भएर जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ भने दोस्रो उमेर समूहमा ३० देखि ३९ वर्ष उमेरका पुरुषहरू १२२९ अर्थात २५ प्रतिशतले घरको घरमूली भएर घरको जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ। लैङ्गिक हिसाबले हेर्दा ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहका जम्मा ६४४ महिलाले घरको मूली भई मुख्य जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ। यसको अर्थ पुरुषको तुलनामा आधाभन्दा कम घरधुरीमा मात्र महिलाहरू घरमूली भएर रहेको देखिन्छ। यसबाहेक उमेर समूहको हिसाबले हेर्दा अघिल्लो तालिकाअनुसार नै उमेर नपुगी वा बृद्ध

भैसक्दा समेत पारिवारिक जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान रहेको स्पष्ट हुन्छ । वडाअनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

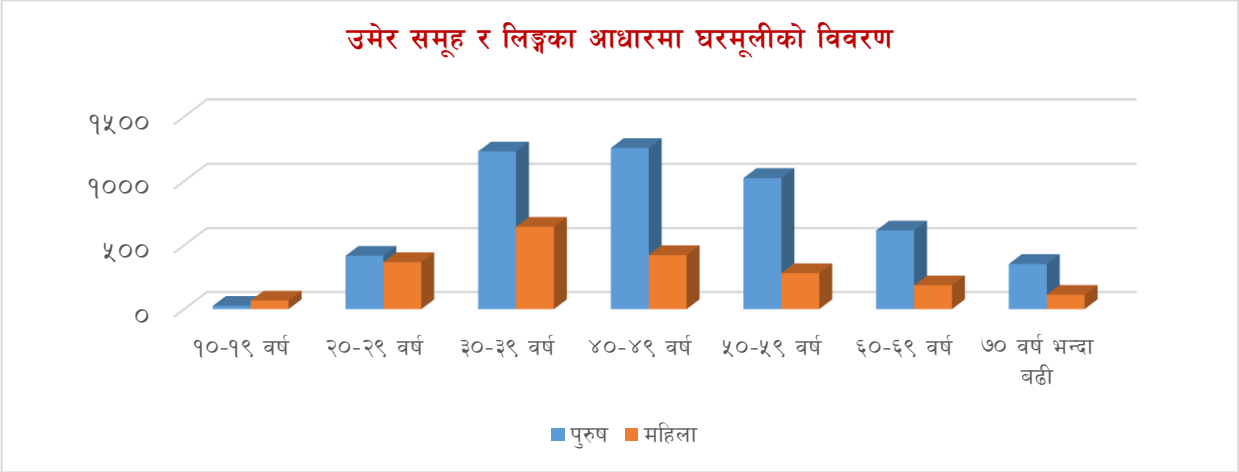

३.७ राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १५: राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	नेपाली	भारतिय	जम्मा जनसंख्या
१	५,५४८	१	५,५४९
२	४,५२६		४,५२६
३	५,०३६	३	५,०३९
४	६,६७१	१	६,६७२
५	६,७९७	१	६,७९८
६	५,४१४		५,४१४
जम्मा	३३,९९२	६	३३,९९८
प्रतिशत	९९.९८	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३३,९९८ जनसंख्यामध्ये ३३,९९२ अर्थात ९९.९८ प्रतिशत जनसंख्याको राष्ट्रियता नेपाली रहेको छ भने बाँकी भारतिय रहेको देखिन्छ । भारतिय सीमानाबाट नजिकको गाउँपालिका भएतापनि घरधुरीको विवरण लिँदा कामकाजको शिलशिलामा गाउँपालिका रहेका भारतियहरूको संख्या नदेखिएको हुनसक्छ । वडागत विस्तृत विवरण तोलिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

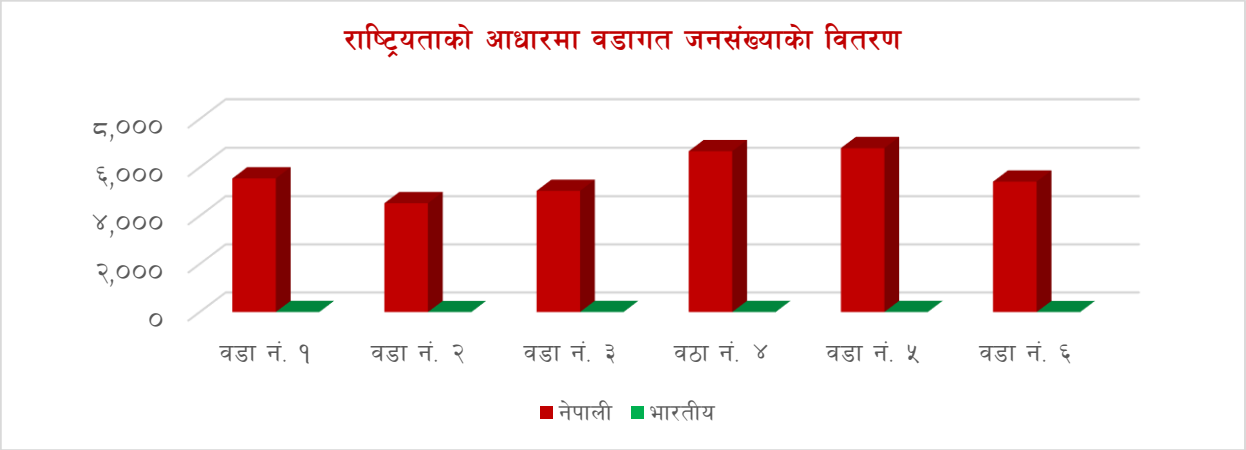

३.८ जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १६: जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा	जातजाति									
	थारु	क्षेत्री	ब्राह्मण	ठकुरी	कामी	दमाइ/ढोली	अन्य	उल्लेख नगरिएको	विदेशी	जम्मा
१	९३६	४८०	४९	३४७५	१	२२	५७६	१०	०	५५४९
२	२८९	४०२	१३	३४९९	०	१	१८९	१३३	०	४५२६
३	१०६३	१३४	९	३५८८	०	०	२०१	४३	१	५०३९
४	१३७४	६६६	५६	३७९२	०	०	७८२	२	०	६६७२
५	१११३	४७४	२५	३७८३	०	३२	१३६९	२	०	६७९८
६	४८१	३१६	१०५	३३२१	०	४६	१०७३	७२	०	५४१४
जम्मा	२१४५८	५२५६	२४७२	१३०७	१०६८	७४९	१४२५	२६२	१	३३९९८
प्रतिशत	६३.१२	१५.४६	७.२७	३.८४	३.१४	२.२०	४.१९	०.७७	०.००	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै २१,४५८ अर्थात ६४.२ प्रतिशत थारु जाती रहेका छन्, त्यसैगरी दोस्रोमा ५,२५६ अर्थात १५.४६ प्रतिशत क्षेत्री, तेस्रोमा २,४७२ अर्थात ७.२७ प्रतिशत ब्राह्मण, चौथो र पाँचौमा क्रमश ठकुरी ३.८४ प्रतिशत र कामी ३.१४ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी दमाइ/ढोली २.२० प्रतिशत र अन्य जातजातिहरू उल्लेख्य रुपमा रहेको देखिन्छ अर्थात ४.१९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ वसेको पाइन्छ । विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

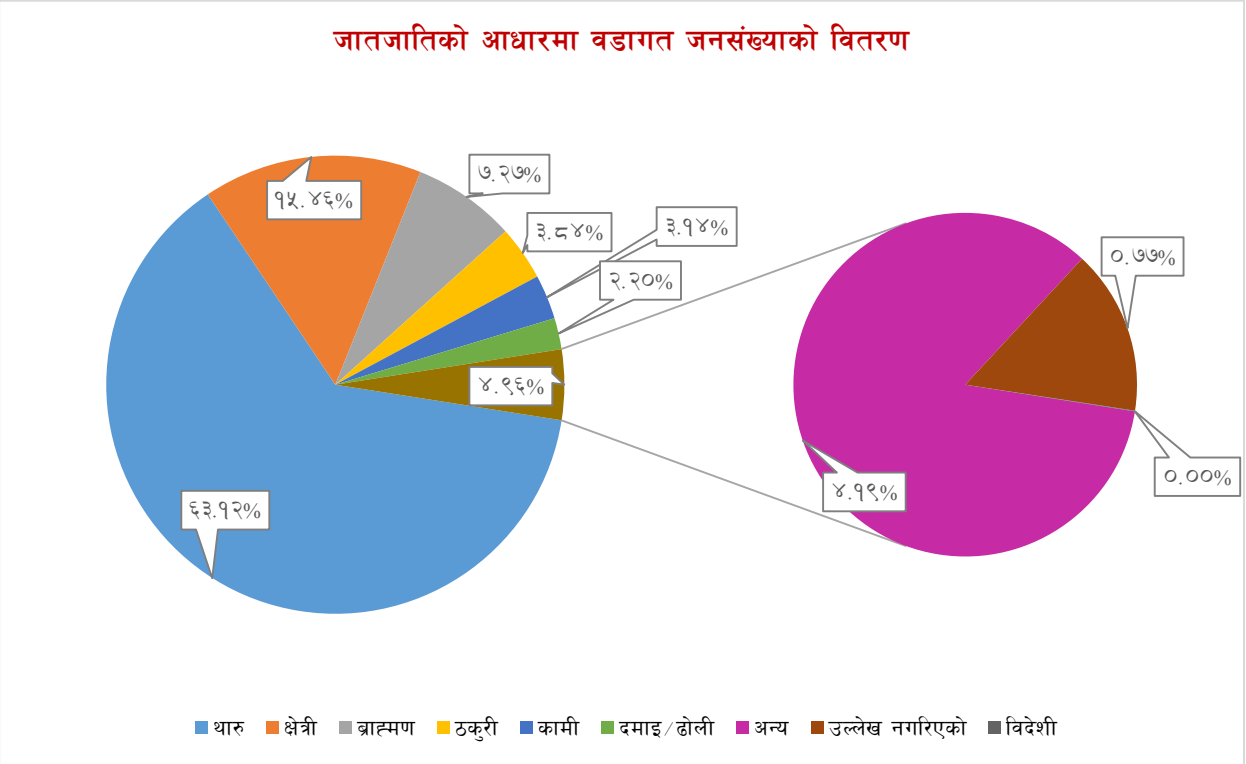

३.९ गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १७: गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	थारु	नेपाली	अन्य	जम्मा
१	३,४७२	१,९९८	७९	५,५४९
२	३,४५८	९३३	१३५	४,५२६
३	३,५८५	१,३५९	९५	५,०३९
४	३,७९०	२,८६९	१३	६,६७२
५	३,७९२	२,९७६	३०	६,७९८
६	२,३२८	२,९७६	११०	५,४१४
जम्मा	२०,४२५	१३,१११	४६२	३३,९९८
प्रतिशत	६०.०८	३८.५६	१.३६	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३३,९९८ जनसंख्यामध्ये सबैभन्दा बढी २०,४२५ अर्थात ६०.०८ प्रतिशतले थारु भाषा, १३१११ अर्थात ३८.५६ प्रतिशतले नेपाली भाषा र अन्य भाषा प्रयोग गर्ने ४६२ अर्थात १.३६ प्रतिशत गरेको पाइयो । यस गाउँपालिका थारु जातिहरूको बाहुल्यता भएको गाउँपालिका भएकोले उनीहरूको कला, संस्कृति तथा भाषालाई जर्गेना गर्ने खलका विशेष कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१को शिक्षासम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम "नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ" भनि स्पष्ट किटान गरेको छ । तसर्थ थारु भाषामा यस गाउँपालिकामा आधारभूत शिक्षा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई गाउँपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने सवैधानिक प्रावधान रहेको छ । वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

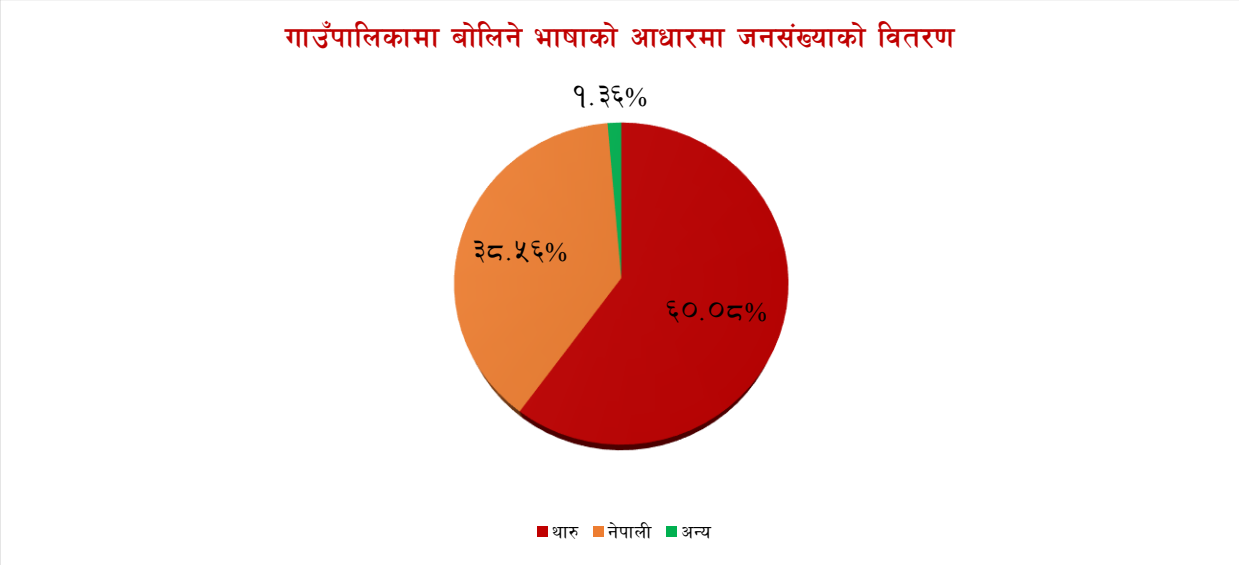

३.१० धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं १८: धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	हिन्दू		बौद्ध		ईस्लाम		क्रिस्चियन		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५,३८७	९७.१	१	०.०			१६०	२.९	१	०.०	५,५४९
२	४,४७६	९८.९					४५	१.०	५	०.१	४,५२६
३	५,०१८	९९.६	४	०.१	८	०.२	९	०.२			५,०३९
४	६,६०४	९९.०			१६	०.२	५२	०.८			६,६७२
५	६,७६०	९९.४			८	०.१	२४	०.४	६	०.१	६,७९८
६	५,३२५	९८.४					८९	१.६			५,४१४
जम्मा	३३,५७०	९८.७	५	०.०	३२	०.१	३७९	१.१	१२	०.०	३३,९९८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३३,९९८ जनसंख्यामध्ये ३३,५७० अर्थात ९८.७ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दू धर्म मान्दछन् । दोस्रोमा क्रिश्चियन धर्म मान्नेको संख्या ३७९ अर्थात १.१ प्रतिशत र तेस्रोमा इस्लाम धर्म मान्नेको संख्या ३२ अर्थात ०.१ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । केही मात्रामा धार्मिक विविधता रहेपनि गाउँपालिकामा हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ ।

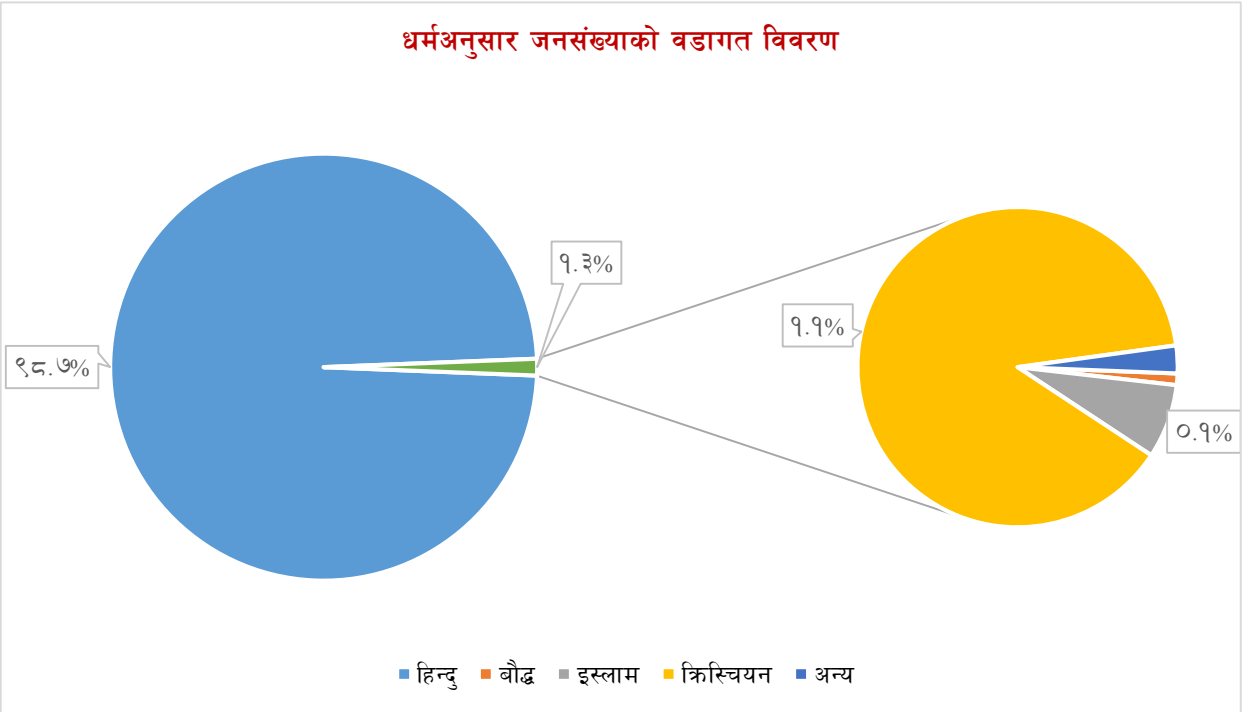

३.११ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको अभिभावकत्वको अवस्था

तालिका नं १९: ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको अभिभावकत्वको अवस्था

वडा नं.	५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको अभिभावकत्वको अवस्था								जम्मा
	आमासँग बस्ने		घरमा आमा नभएको		थाहा नभएको		आमा जीवित नभएको		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	३८०	९८.७	४	१.०			१	०.३	३८५
२	३०८	९९.४	१	०.३	१	०.३			३१०
३	३३३	९३.८	६	१.७	१५	४.२	१	०.३	३५५
४	५७१	९८.१	६	१.०	१	०.२	४	०.७	५८२
५	५७१	९७.९	९	१.५	३	०.५			५८३
६	४०९	९६.९	५	१.२	२	०.५	६	१.४	४२२
जम्मा	२,५७२	९७.५	३१	१.२	२२	०.८	१२	०.५	२,६३७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका पाँच वर्षमुनिका २६३७ बालबालिकाहरूमध्ये २५७२ अर्थात ९७.५ प्रतिशत बालबालिकाहरू सामान्य अवस्थामा आफ्नै आमाको साथमा रहेका ३१ अर्थात १.२ प्रतिशत बालबालिका परिवारको अन्य सदस्यहरू अर्थात परिवारको संरक्षणमा रहेको २२ अर्थात ०.८ प्रतिशत बालबालिकाहरू आमाको मात्र साथमा रहेका र १२ जना अर्थात ०.५ प्रतिशत बालबालिकाहरूको आमाको मृत्यू भैसकेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। बालबालिकाको समुचित लालनपालन र स्याहार संवेदनशील विषय भएकोले सामान्य अवस्थामा आमासँग रहेको बालबालिकाभन्दा परिवार, एकल आमा र आमा विहिन बालबालिकाहरू जोखिममा हुने भएकाले स्थानीयस्तरमा यस्ता बालबालिकाको उचित संरक्षण र सुरक्षित भविष्यका लागि विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गर्न जरुरी छ। साथै बाल स्याहार केन्द्र बाल गृह, बालक्लब अथवा बालअधिकारको सुनिश्चितता हुने कार्यक्रमहरू राज्य र सामाजिक स्तरबाट संचालन गर्नु अनिवार्य हुन्छ।

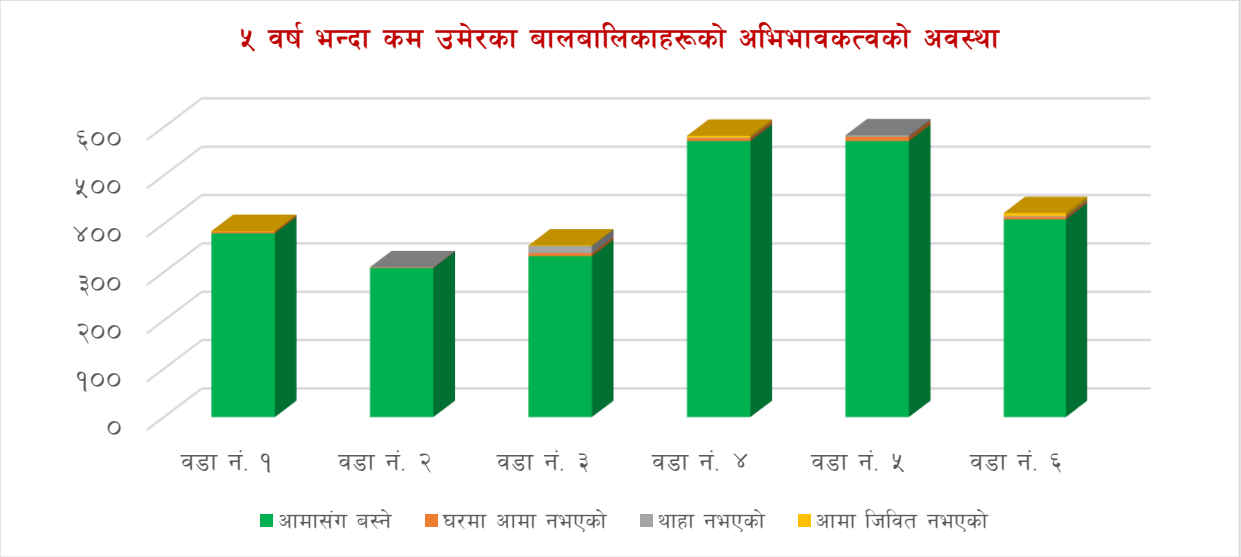

३.१२ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

तालिका नं २०: १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

वडा नं.	अविवाहित	विवाहित	विदुर/विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
१	१,४९३	३,०९७	१११			४,७०१
२	१,२०५	२,४८०	१३३		८	३,८२६
३	१,३७५	२,७२५	१२३	४	५	४,२३२
४	१,८०६	३,५८४	११३		६	५,५०९
५	१,८०९	३,५३१	२५९		१५	५,६१४
६	१,४५४	२,९१५	१५९	१	१३	४,५४२
जम्मा	९,१४२	१८,३३२	८९८	५	४७	२८,४२४
प्रतिशत	३२.१६	६४.४९	३.१६	०.०२	०.१७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका २८,४२४ जनसंख्यामध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या ९,१४२ अर्थात् ३२.१६ प्रतिशत, विवाहित १८,३३२ अर्थात् ६४.४९ प्रतिशत, विधवा वा विधुरको संख्या ८९८ अर्थात् ३.१६ प्रतिशत, छुट्टिएर बसेकाहरूको संख्या ४७ र पारपाचुके गर्ने न्यून अर्थात ५ जना रहेकोले गाउँपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ। हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भए तापनि व्यापक रूपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ। विस्तृत विरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

३.१३ लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

तालिका नं २१: लैङ्गिक आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

वडा नं.	लिङ्ग	अविवाहित	विवाहित	विदुर/विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
१	पुरुष	७५२	१,४३४	२७			२,२१३
	महिला	७४१	१,६६३	८४			२,४८८
२	पुरुष	६०८	१,०५७	२५		५	१,६९५
	महिला	५९७	१,४२३	१०८		३	२,१३१
३	पुरुष	७२८	१,२४५	३३	३	१	२,०१०
	महिला	६४७	१,४८०	९०	१	४	२,२२२
४	पुरुष	९३१	१,५८२	३०		६	२,५४९
	महिला	८७५	२,००२	८३			२,९६०
५	पुरुष	८६८	१,५१२	६४		८	२,४५२
	महिला	९४१	२,०१९	१९५		७	३,१६२
६	पुरुष	६६८	१,२०३	४३	१	६	१,९२१
	महिला	७८६	१,७१२	११६		७	२,६२१
जम्मा	पुरुष	४,५५५	८,०३३	२२२	४	२६	१२,८४०
	महिला	४,५८७	१०,२९९	६७६	१	२१	१५,५८४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

लैङ्गिक अधारमा १० वर्षमाथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिलाई हेर्दा ४,५५५ पुरुषहरूको कहिल्यै विवाह नभएको ८,०३३ पुरुषहरूको विवाह भएको, २२२ पुरुषहरू विधुर रहेको ४ जना पुरुषहरूले पारपाचुके गरेको

र २६ जना पुरुषहरूले छुट्टीएर बसेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । अर्कोतर्फ ४५८७ महिलाको कहिल्यै विवाह नभएको १०,२९९ महिलाहरूको विवाह भएको, ६७६ महिलाहरू विधवा भएको १ जना महिलाले पारपाचुके गरेको र २१ महिला छुट्टीएर बसेको देखिन्छ । यहाँ तुलनात्मक रुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक अवस्थालाई हेर्दा असमान अवस्था देखिन्छ । पुरुषको तुलनामा बढी महिलाको विवाह भएको साथै विधुर पुरुषभन्दा विधवा महिलाको संख्यासमेत बढी देखिन्छ । पुरुषभन्दा महिलाको विवाह समयमै गर्ने परिपाटी र विधवा महिलाई विवाह गरी स्वीकार्ने सामाजिक सोचाइमा कमी रहेका कारण पुरुष र महिला बीचमा ठूलो असमानता देखिएको हो । यस प्रकारका असमानताको अन्त्य गर्न सामाजिक जागरणका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्नुपर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

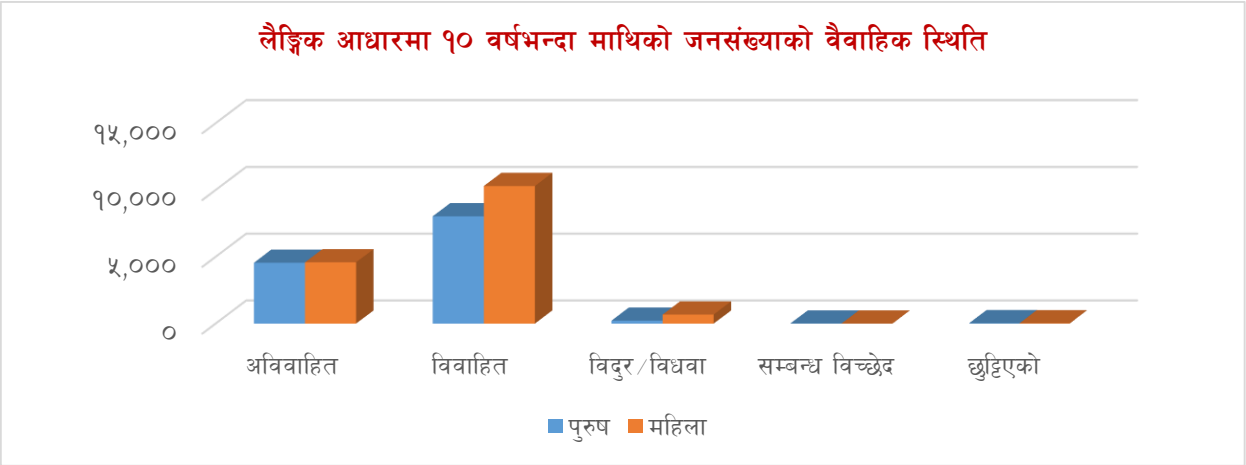

३.१४ उमेर समूहका आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं २२: उमेर समूहका आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

उमेर समूह	अविवाहित	एक विवाह	विदुर/ विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
१०-१४ वर्ष	३,८९१	७				३,८९८
१५-१९ वर्ष	३,१३३	६०३			२	३,७३८
२०-२४ वर्ष	१,५४०	२,३४६		१	६	३,८९३
२५-२९ वर्ष	४१५	२,५६५	९		४	२,९९३
३०-३४ वर्ष	७९	२,५३२	१८	१	८	२,६३८
३५-३९ वर्ष	३५	२,३४४	१८	१	४	२,४०२
४०-४४ वर्ष	१६	१,६७८	३८	१	४	१,७३७
४५-४९ वर्ष	११	१,६६४	५७		६	१,७३८
५०-५४ वर्ष	७	१,३३५	८२		६	१,४३०
५५-५९ वर्ष	५	९८५	७७	१	२	१,०७०
६०-६४ वर्ष	२	७८०	११०		३	८९५
६५-६९ वर्ष	५	६५५	१४०			८००
७०-७४ वर्ष	२	५०४	१६९			६७५
७५+	१	३३४	१८०		२	५१७
जम्मा	९,१४२	१८,३३२	८९८	५	४७	२८,४२४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा दश वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका २८,४२४ जनसंख्यामध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या ९१४२ अर्थात ३२.२ प्रतिशत, विवाहित १८,३३२ अर्थात ६४.५ प्रतिशत, विधवा वा विधुरको संख्या ८९८ अर्थात ३.२ प्रतिशत, पारपाचुके गर्ने ५ जना र छुट्टिएर बसेकाहरूको संख्या भने न्यून रहेकोले गाउँपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ । हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भएतापनि व्यापक रुपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ । विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

३.१५ उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं २३: उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

लिङ्ग	उमेर समूह (वर्षमा)	अविवाहित		विवाहित		विदुर/विधवा		सम्बन्ध विच्छेद		छुट्टिएको		जम्मा
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
पुरुष	१०-१४	१,९४३	९९.९	२	०.१							१,९४५
	१५-१९	१,४७३	९०.७	१४९	९.२					२	०.१	१,६२४
	२०-२४	७८५	५०.१	७८०	४९.७			१	०.१	२	०.१	१,५६८
	२५-२९	२३५	१७.८	१,०८३	८२.०	१	०.१			१	०.१	१,३२०
	३०-३४	५५	४.७	१,१११	९४.६	३	०.३	१	०.१	५	०.४	१,१७५
	३५-३९	२७	२.५	१,०३३	९६.७	४	०.४	१	०.१	३	०.३	१,०६८
	४०-४४	९	१.२	७३२	९७.३	८	१.१			३	०.४	७५२
	४५-४९	९	१.१	८०४	९७.६	८	१.०			३	०.४	८२४
	५०-५४	६	०.९	६३४	९७.१	११	१.७			२	०.३	६५३
	५५-५९	५	०.९	५२१	९५.८	१५	२.८	१	०.२	२	०.४	५४४
	६०-६४	१	०.३	३७३	९३.३	२४	६.०			२	०.५	४००
	६५-६९	५	१.३	३५१	८९.५	३६	९.२					३९२
	७०-७४	२	०.६	२६०	८३.९	४८	१५.५					३१०
	७५+			२००	७५.५	६४	२४.२			१	०.४	२६५
	जम्मा	४,५५५	३५.५	८,०३३	६२.६	२२२	१.७	४	०.०	२६	०.२	१२,८४०
महिला	१०-१४	१,९४८	९९.७	५	०.३							१,९५३
	१५-१९	१,६६०	७८.५	४५४	२१.५							२,११४
	२०-२४	७५५	३२.५	१,५६६	६७.४					४	०.२	२,३२५
	२५-२९	१८०	१०.८	१,४८२	८८.६	८	०.५			३	०.२	१,६७३
	३०-३४	२४	१.६	१,४२१	९७.१	१५	१.०			३	०.२	१,४६३
	३५-३९	८	०.६	१,३११	९८.३	१४	१.०			१	०.१	१,३३४
	४०-४४	७	०.७	९४६	९६.०	३०	३.०	१	०.१	१	०.१	९८५
	४५-४९	२	०.२	८६०	९४.१	४९	५.४			३	०.३	९१४
	५०-५४	१	०.१	७०१	९०.२	७१	९.१			४	०.५	७७७
	५५-५९			४६४	८८.२	६२	११.८					५२६
	६०-६४	१	०.२	४०७	८२.२	८६	१७.४			१	०.२	४९५
	६५-६९			३०४	७४.५	१०४	२५.५					४०८
	७०-७४			२४४	६६.८	१२१	३३.२					३६५
	७५+	१	०.४	१३४	५३.२	११६	४६.०			१	०.४	२५२
	जम्मा	४,५८७	२९.४	१०,२९९	६६.१	६७६	४.३	१	०.०	२१	०.१	१५,५८४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्षभन्दा माथिको २८,४२४ जनसंख्यामध्ये पुरुषको संख्या १२,८४० र महिलाको जनसंख्या १५,५८४ रहेको छ। यसमध्ये १० देखि १४ वर्षका ९९.९ प्रतिशत पुरुषहरू अविवाहित रहेका छन् सोही उमेर समूहका ९९.७ प्रतिशत महिला अविवाहित रहेका छन्। पुरुषको तुलनामा महिलाको विवाह गर्न हतार गर्ने परिपाटीका कारण यो तथ्याङ्क कम देखिएको हो। त्यसैगरी २५ देखि २९ वर्षको उमेरमा ८८.६ प्रतिशत महिलाको विहे भैसक्दा पुरुषको सोही उमेर समूहमा विवाहितको संख्या ८२ प्रतिशत छ। यो समेत महिलाको तुलनामा कम हो। अर्कोतफ १५ देखि १९ वर्षको उमेर समूहमा विवाह हुने किशोरीहरूको संख्या २१.५ प्रतिशत रहेको छ। पुरुषको सोही उमेर समूहको विवाह प्रतिशत जम्मा ९.२ प्रतिशत रहेको छ। यसले महिलामा छिटो विवाह गर्ने परम्परागत परिपाटी कायमनै रहेको तथ्य उजागर गर्दछ। यद्यपि यो परिपाटी पुरुषमा समेत कायम नै छ। यस प्रचलनलाई कम गर्न र उपयुक्त समयमा विवाह गर्ने अवस्था श्रृजनागर्न थप सामाजिक तथा महिला जागरणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ। विधवा महिलाको विधुर पुरुषसँग तुलना गर्दा विधवा बस्ने महिलाको र विधुर बस्ने पुरुष बिचमा ठूलो अन्तर रहेको छ। पुरुषको तुलनामा विधवा महिलालाई विवाह गर्न समाजले सहजै स्विकार्दैन यद्यपि यो क्रम केही मात्रामा घट्दै भने गैरहेको छ। यस तथ्याङ्कबाट लैङ्गिक भेदभाव रहेको देखिन्छ। विधवा/विधुरको संख्या पाको उमेरमा क्रमश बढेको देखिएकोले सो भने स्वाभाविक देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.१६ दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

तालिका नं २४: दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

वडा नं.	विवरण	पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (वर्षमा)							जम्मा	पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर
		१४ वर्षभन्दा कम	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्षभन्दा बढी	संख्या	
१	पुरुष	७३	६१४	५९५	१५७	२०	१	१	१,४६१	१९.९
	महिला	१८१	१,०३३	४६१	६१	१०		१	१,७४७	१८.१
	जम्मा	२५४	१,६४७	१,०५६	२१८	३०	१	२	३,२०८	१८.९
२	पुरुष	६९	६०७	३१६	८३	११	१		१,०८७	१९.०
	महिला	२२५	९७५	२९०	३७	६	१		१,५३४	१७.५
	जम्मा	२९४	१,५८२	६०६	१२०	१७	२		२,६२१	१८.१
३	पुरुष	८७	६६९	३९६	१०२	२६	२		१,२८२	१९.२
	महिला	१८७	९९१	३३६	५२	५	३	१	१,५७५	१७.८
	जम्मा	२७४	१,६६०	७३२	१५४	३१	५	१	२,८५७	१८.४
४	पुरुष	९१	७०९	६३९	१४५	३०	४		१,६१८	१९.६
	महिला	२५१	१,१९१	५७८	५४	१०	१		२,०८५	१७.९
	जम्मा	३४२	१,९००	१,२१७	१९९	४०	५		३,७०३	१८.६
५	पुरुष	९७	६७९	६०२	१६४	३९	३		१,५८४	१९.८
	महिला	३०२	१,३४५	४८५	७६	१३			२,२२१	१७.७
	जम्मा	३९९	२,०२४	१,०८७	२४०	५२	३		३,८०५	१८.६
६	पुरुष	७८	६७०	३७२	१०१	३०	२		१,२५३	१९.४
	महिला	३३४	१,१४४	३२०	२७	१०			१,८३५	१७.२
	जम्मा	४१२	१,८१४	६९२	१२८	४०	२		३,०८८	१८.१
कूल	पुरुष	४९५	३,९४८	२,९२०	७५२	१५६	१३	१	८,२८५	१९.५
	महिला	१,४८०	६,६७९	२,४७०	३०७	५४	५	२	१०,९९७	१७.७

वडा नं.	विवरण	पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (वर्षमा)							जम्मा	पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर
		१४ वर्षभन्दा कम	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्षभन्दा बढी	संख्या	
	जम्मा	१,९७५	१०,६२७	५,३९०	१,०५९	२१०	१८	३	१९,२८२	१८.५

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १४ वर्षभन्दा कम रहेको जनसंख्या ४९५ जना पुरुष र १४८० जना महिला रहेको पाइयो । यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या ३९४८ र महिलाको जनसंख्या ६६७९ रहेको छ अर्थात कूल विवाहित जनसंख्याको ६०.७ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको हुन्छ । अर्कोतर्फ २०-२४ वर्षको उमेर भित्र पहिलो विवाह गर्न पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात सो उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भैसकेको देखिन्छ । समग्र महिला र पुरुषको संयूक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी १०,६२७ जना अर्थात ५५.१ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ नै रहेको छ । कानूनी रुपमा हेर्दा समेत मुलूकी ऐनको प्रावधानअनुसार २० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न नपाउने बन्देज रहेतापनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ । छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारीरिक तथा मानसिक विकाससमेत पूर्णरुपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारीरिक पारिवारिक र सामाजिक रुपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ । तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रुपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ । समग्र विकासलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ । अन्य उमेर समूहअनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

३.१७ लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरूको विवरण

तालिका नं २५: लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरूको विवरण

वडा नं.	पुरुष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	७१४	६६.४	३६१	३३.६	१,०७५
२	६५३	६९.०	२९४	३१.०	९४७
३	६३९	६३.७	३६४	३६.३	१,००३
४	५४८	४१.९	७६१	५८.१	१,३०९
५	७९३	५५.३	६४१	४४.७	१,४३४
६	७२४	५८.९	५०५	४१.१	१,२२९
जम्मा	४,०७१	५८.२	२,९२६	४१.८	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गेरुवा गाउँपालिकामा २०७५ सालमा गरिएको जनगणनाअनुसार कूल ६,९९७ घरधुरीहरू रहेका छन् । कूल घरधुरीहरूमध्ये जनगणनामा उत्तरदाताको रुपमा सहभागिहरूको तथ्याङ्क हेर्दा ४,०७१ जना पुरुष र २,९२६ जना महिला सहभागीहरूले भएर दिएको देखिन्छ । वडा नं. ४ वाहेक सबै वडाहरूमा पुरुषहरूको सहभागिता उल्लेख्य रहेको र तुलनात्मक रुपमा महिला सहभागिता कम रहेको देखिन्छ । विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख छ ।

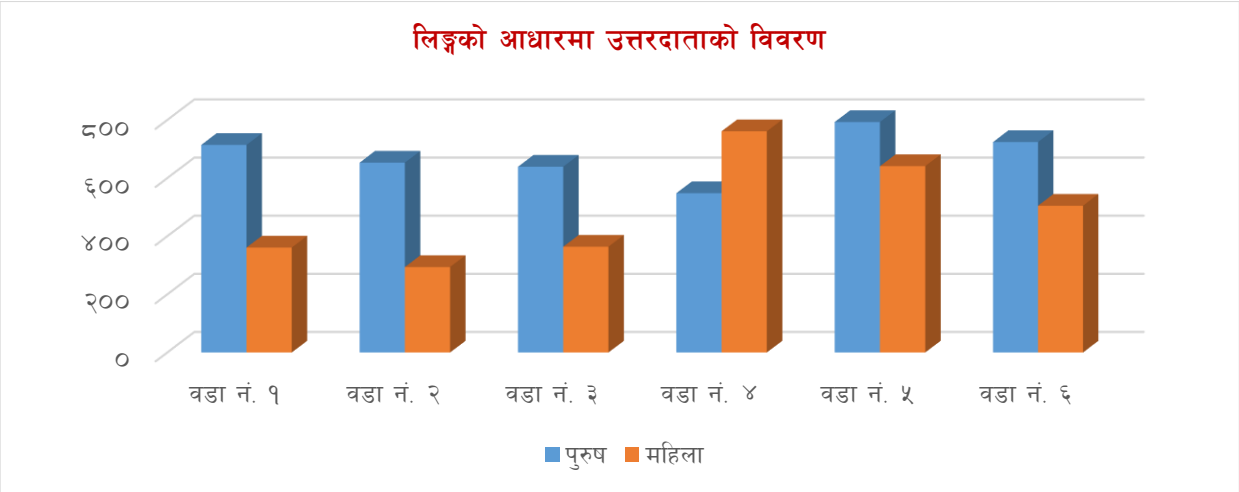

३.१८ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरी विवरण

तालिका नं २६: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरी विवरण

वडा नं.	निजी		भाडामा		संस्थागत		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१,०५३	९८.०	३	०.३	९	०.८	१०	०.९	१,०७५
२	९४०	९९.३	१	०.१	४	०.४	२	०.२	९४७
३	९४९	९४.६	५	०.५	४८	४.८	१	०.१	१,००३
४	१,२७१	९७.१	३	०.२	२२	१.७	१३	१.०	१,३०९
५	१,४११	९८.४	५	०.३	१०	०.७	८	०.६	१,४३४
६	१,१३७	९२.५	११	०.९	७०	५.७	११	०.९	१,२२९
जम्मा	६,७६१	९६.६	२८	०.४	१६३	२.३	४५	०.६	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गेरुवा गाउँपालिकामा रहेका कूल ६,९९७ घरधुरीहरूमध्ये ९६.६ प्रतिशत अर्थात ६,७६१ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको घर रहेको २.३ प्रतिशत अर्थात १६३ घरहरू संस्थागत हिसाबले प्रयोग गरेको २.४ प्रतिशत अर्थात २८ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको र अन्यमा ०.६ अर्थात ४५ घरधुरीहरू रहेको पाइयो । सबैभन्दा कम घरधुरी भएको वडा नं. २ रहेको छ भने सबैभन्दा बढी घरधुरीहरू भएको वडा नं.६ रहेको छ । व्यवसायीक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले गेरुवा गाउँपालिका पूर्ण रुपमा ग्रामीण परिवेशको स्थितिमा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

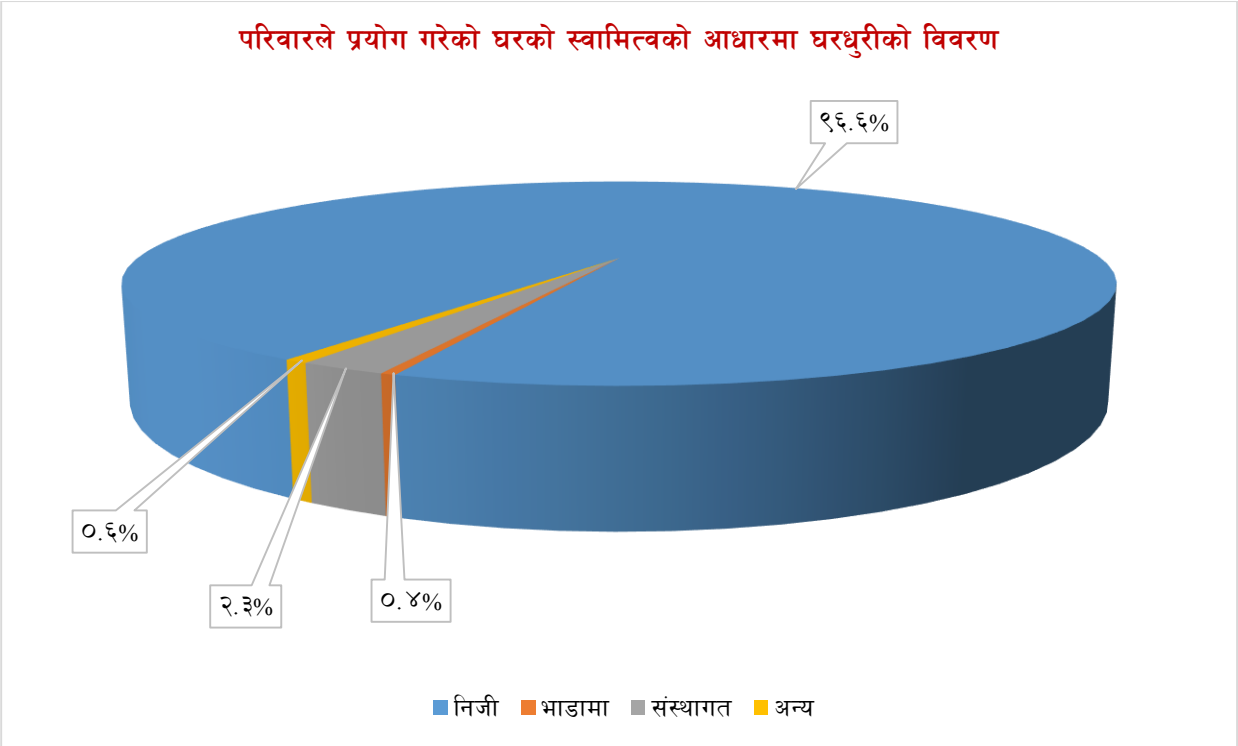

३.१९ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं २७: परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	निजी		गुठी		सार्वजनिक स्थल/सुकुम्बासी		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८३४	७७.६			२३२	२१.६	९	०.८	१,०७५
२	८७९	९२.८	१	०.१	६१	६.४	६	०.६	९४७
३	९१३	९१.०			९०	९.०			१,००३
४	१,१९३	९१.१	२०	१.५	९५	७.३	१	०.१	१,३०९
५	१,३५९	९४.८	७	०.५	६०	४.२	८	०.६	१,४३४
६	१,०९२	८८.९	२	०.२	११७	९.५	१८	१.५	१,२२९
जम्मा	६,२७०	८९.६	३०	०.४	६५५	९.४	४२	०.६	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिका स्थित ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये ६२७० अर्थात ८९.६ प्रतिशत घरधुरीहरूको घर निजी स्वामित्वको जग्गा निर्माण भएको, ६५५ अर्थत ९.४ प्रतिशत घरधुरीहरू सुकुम्बासी रहेको ३० घरधुरी अर्थात ०.४ प्रतिशत घरधुरीहरूले गुठीको जग्गामा घर बनाएको र अन्यमा ४२ घरधुरी अर्थात ०.६% रहेको पाइयो । देशमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था लागू भई आवासजस्तो आधारभूत मानविय आवश्यकतालाई संविधानले

घारा ३७ मा मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेपनि यस गाउँपालिकामा सकुम्बासीको संख्या उल्लेख्य रहेको छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

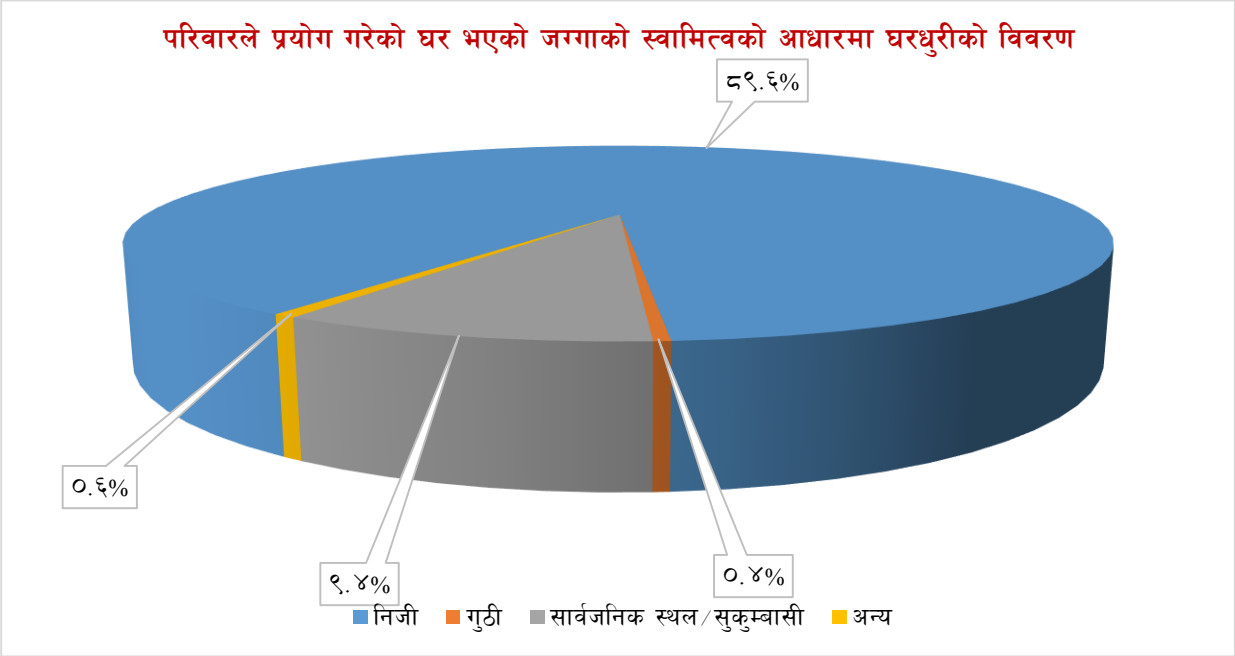

३.२० घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं २८: घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	पक्की		अर्धपक्की		कच्ची		झुप्रो/छाप्रो/टहरा		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८९	८.३	१६३	१५.२	७९१	७३.६	३१	२.९	१	०.१	१,०७५
२	४९	५.२	९२	९.७	८००	८४.५	६	०.६			९४७
३	११९	११.९	१५७	१५.७	७१४	७१.२	१३	१.३			१,००३
४	८५	६.५	१५३	११.७	१,०१५	७७.५	५६	४.३			१,३०९
५	१४६	१०.२	२२८	१५.९	१,०२०	७१.१	३७	२.६	३	०.२	१,४३४
६	१२२	९.९	१३८	११.२	८८६	७२.१	८३	६.८			१,२२९
जम्मा	६१०	८.७	९३१	१३.३	५,२२६	७४.७	२२६	३.२	४	०.१	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकाका कूल ६९९७ मध्ये सबैभन्दा बढी ५२२६ अर्थात ७४.७ प्रतिशत घरहरू पूर्णरुपमा कच्ची, ९३१ अर्थात १३.३ प्रतिशत अर्ध पक्की, ६१० अर्थात ८.७ प्रतिशत पक्की, २२६ अर्थात ३.२ प्रतिशत घरधुरीहरू टहरा र ४ घरधुरी वा ०.१ प्रतिशत घरधुरीहरू अन्य प्रकारको घरमा बस्ने गरेको पाइयो । गाउँपालिकामा ७४.७ प्रतिशत घरहरू कच्ची हुनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अधिकांश घरहरू कच्ची रहनु आर्थिक विपन्नताको सूचकसमेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दीर्घकालिन

योजना निर्माण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ । अर्कोतर्फ ३.२ प्रतिशत घरहरू विपन्न अवस्थामा झुप्रोमा बस्ने गरेको देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

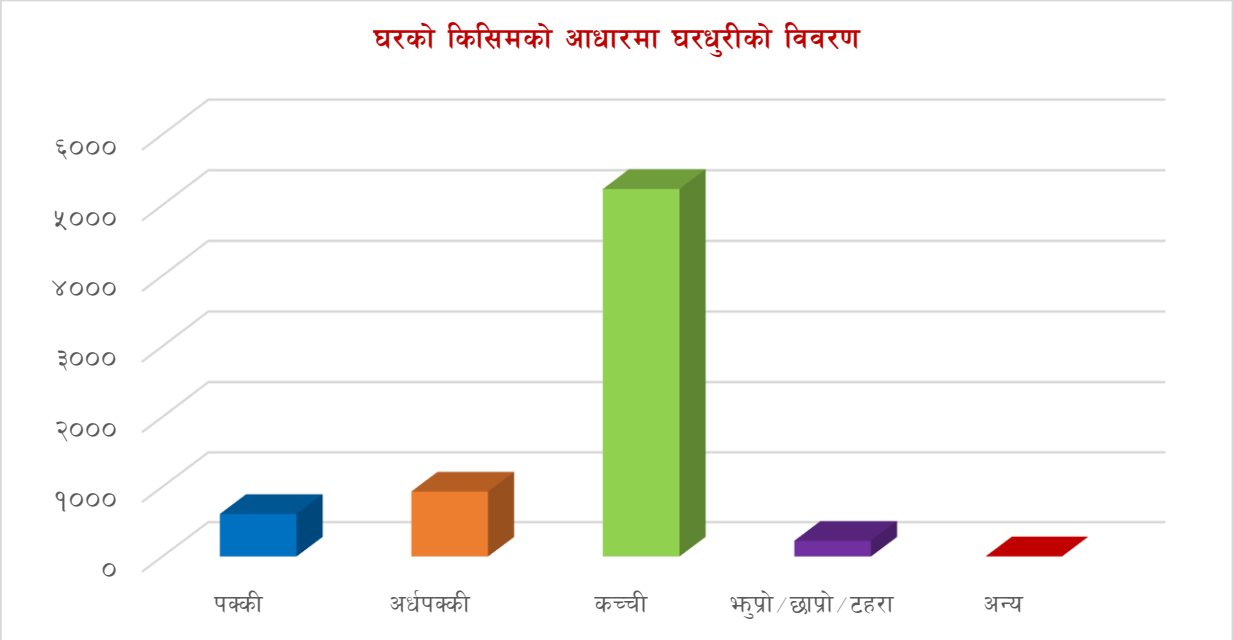

३.२१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं २९: परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	एक तल्ला		दुई तल्ला		तिन तल्ला		चार-पाँच तल्ला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८३९	७८.०	२३२	२१.६	१	०.१	३	०.३	१,०७५
२	८२१	८६.७	१२३	१३.०	२	०.२	१	०.१	९४७
३	९६७	९६.४	३५	३.५	१	०.१			१,००३
४	१,१३५	८६.७	१७२	१३.१	१	०.१	१	०.१	१,३०९
५	१,३५५	९४.५	७३	५.१	३	०.२	३	०.२	१,४३४
६	१,१८०	९६.०	४६	३.७	२	०.२	१	०.१	१,२२९
जम्मा	६,२९७	९०.०	६८१	९.७	१०	०.१	९	०.१	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकाका कूल ६९९७ घर परिवारमध्ये ६२९७ अर्थात ९० प्रतिशतको १ तल्ले, ६८१ अर्थात ९.७ प्रतिशतको दुई तल्ले, १० अर्थात ०.१ प्रतिशतको ३ तल्ले र ९ अर्थात ०.१ प्रतिशत घर परिवारको ४ वा ४ तल्लाभन्दा बढीको घरमा बसेको पाइयो । कूल घर परिवारहरूको ९० प्रतिशत घरहरू एक तल्ले र अधिकांश घरहरू कच्ची अवस्थामा रहेकोले बाढी, भुकम्प, सर्प दंश लगायत अन्य सुरक्षाका हिसाबले समेत संवेदनशिल अवस्थामा रहेका छन् । वडागत हिसाबले विस्तुत विवरण तालिकामा उल्लेख गरीएइको छ ।

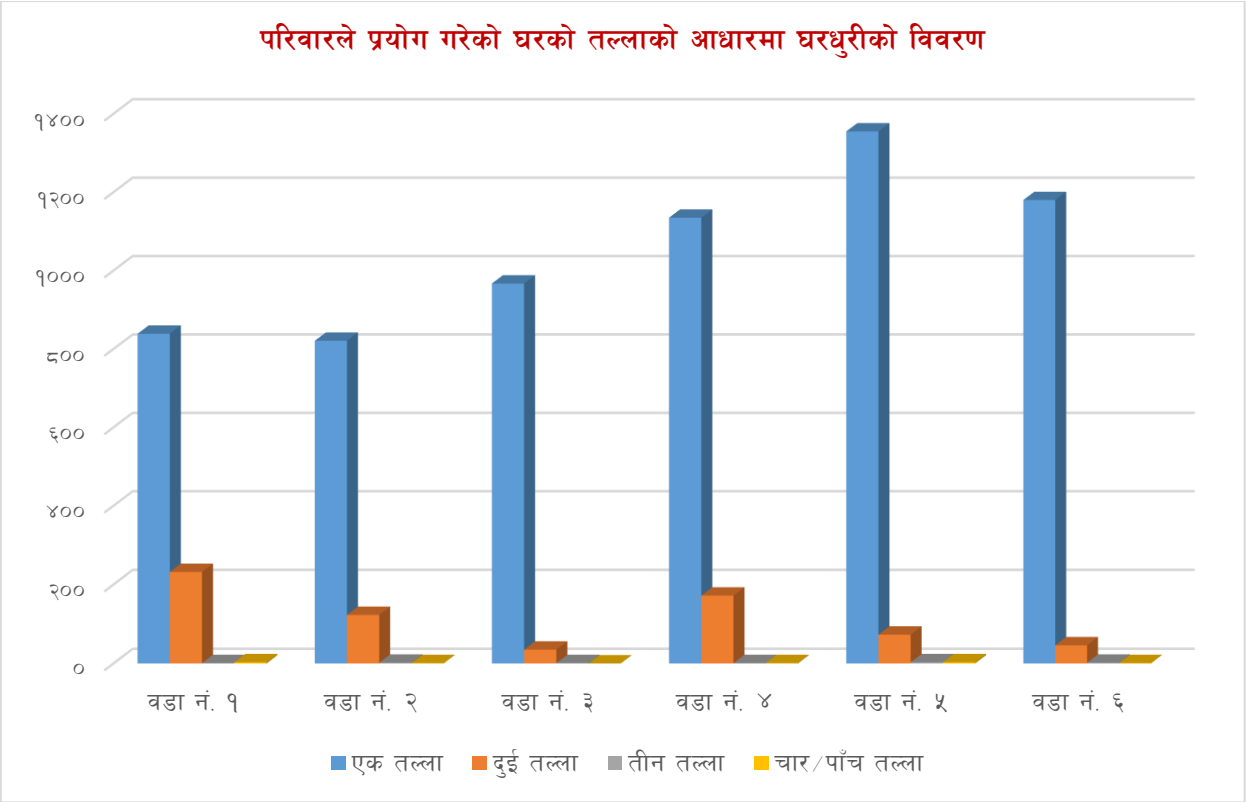

३.२२ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ३०: परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-२४ वर्ष		२५-४९ वर्ष		५०-७४ वर्ष		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४१४	३८.५	३३५	३१.२	३०७	२८.६	१८	१.७	१	०.१	१,०७५
२	४०९	४३.२	३१३	३३.१	२०५	२१.६	२०	२.१			९४७
३	४१४	४१.३	२९७	२९.६	२६५	२६.४	२४	२.४	३	०.३	१,००३
४	६१९	४७.३	४२६	३२.५	२४३	१८.६	१९	१.५	२	०.२	१,३०९
५	६१६	४३.०	४२५	२९.६	३५९	२५.०	२८	२.०	६	०.४	१,४३४
६	५९८	४८.७	३६९	३०.०	२४४	१९.९	१८	१.५			१,२२९
जम्मा	३,०७०	४३.९	२,१६५	३०.९	१,६२३	२३.२	१२७	१.८	१२	०.२	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा निर्माण भएका घरहरूलाई बनेको समय वर्षमा हेर्दा ३०७० अर्थात ४२.९% घरहरू पछिल्लो चार वर्षको अन्तरालमा, २१६५ अर्थात ३०.९ प्रतिशत घरहरू ५ देखि ९ वर्ष अगागि, १६२३ अर्थात २३.२ प्रतिशत १० देखि २४ वर्ष अगाडि, १२७ अर्थात १.९ प्रतिशत, २५ देखि ४९ वर्ष अगाडि र १२ अर्थात मात्र ०.२ प्रतिशत घरहरू ५० वर्षभन्दा अगाडि निर्माण भएको देखिन्छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा पछिल्लो ४ वर्षमा वस्ती विस्तारको क्रम निकै तीब्र भएको पाइन्छ। यसको कारण जनसंख्या वृद्धि, बसाइसराई र गाउँपालिकामा उपलब्ध मानविय सुविधा जस्तै: खेतीयोग्य जमिन, सडक, पानी, सिंचाइ सुगमता जस्त पक्षहरूले तीब्र वस्ती

विस्तारमा भूमिका खेलेका हुन्छन्। यस्तो विस्तार प्राय सबै वडामा समान देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

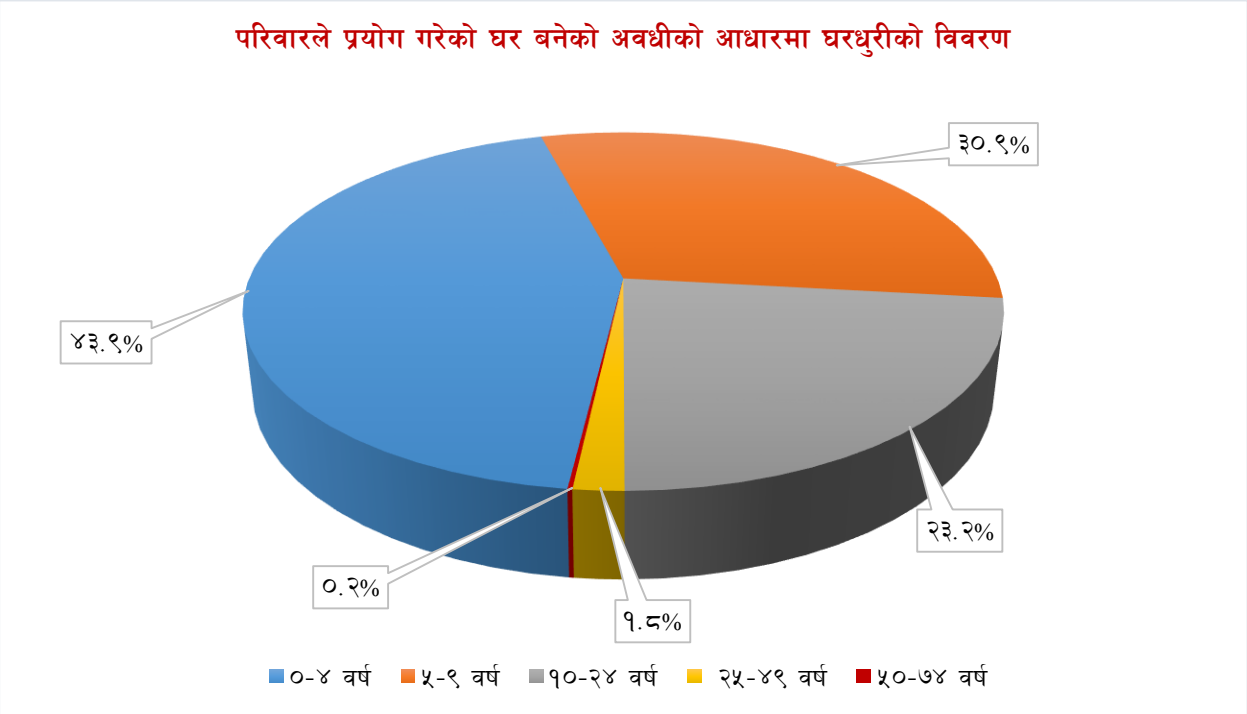

३.२३ परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ३१: परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	१-२ कोठा		३-४ कोठा		५-६ कोठा		७-९ कोठा		१०-१९ कोठा		२० कोठाभन्दा बढी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४६५	४३.३	४५२	४२.०	१४४	१३.४	१२	१.१	२	०.२			१,०७५
२	२३३	२४.६	४७५	५०.२	२०१	२१.२	३४	३.६	४	०.४			९४७
३	५४७	५४.५	४०४	४०.३	३४	३.४	१२	१.२	६	०.६			१,००३
४	४९७	३८.०	६५१	४९.७	१३६	१०.४	२२	१.७	३	०.२			१,३०९
५	६५९	४६.०	६९९	४८.७	६७	४.७	७	०.५	२	०.१			१,४३४
६	५५५	४५.२	६२८	५१.१	४१	३.३			३	०.२	२	०.२	१,२२९
जम्मा	२,९५६	४२.२	३,३०९	४७.३	६२३	८.९	८७	१.२	२०	०.३	२	०.०	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको घरहरूमध्ये घरमा रहेको कोठाहरूको संख्याको आधारमा हेर्दा १ देखि २ वटासम्म कोठा भएका घरहरू २९५६ अर्थात ४२.२ प्रतिशत ३-४ वटा कोठा भएका ३३०९ अर्थात ४७.३ प्रतिशत ५ देखि ६ वटा कोठाहरू भएका ६२३ अर्थात ८.९ प्रतिशत, ७ देखि ९ वटा कोठाहरू भएका घरहरू ८७ अर्थात १.२ प्रतिशत र अन्य त्यसभन्दा बढी कोठासंख्या भएका घरहरू नगन्य रहेको देखिन्छ। कूल घरपरिवारको ४२.२ प्रतिशत घरमा जम्मा १ देखि २ वटा मात्र कोठा हुनुले अत्यन्त साघुँरो र कष्टपूर्ण तरीकाले जीवन निर्वाह

गरेको स्पष्ट हुन्छ। कोठाको संख्या कमीहुँदा विद्यार्थीहरूलाई पढ्न शान्त वातावरणको कमी, सबै घरेलु कृयाकलाप जस्तै खाना पकाउने, सुत्ने र केही स्थानहरूमा त घरपालुवा पशु चौपाया वा पंक्षीहरू समेत सँगै राख्नु पर्ने वाध्यताका कारण व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाईका दृष्टिले समेत अत्यन्त जटिल र जोखिमको अवस्था देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

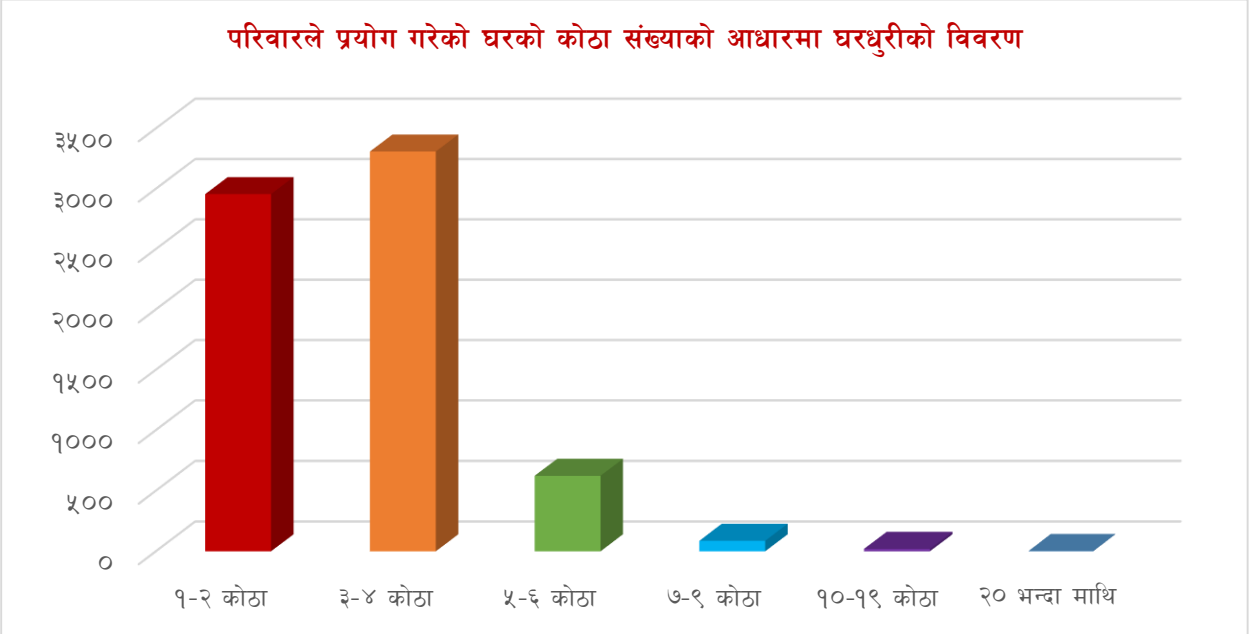

३.२४ घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ३२: घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	१-२ कोठा		३-४ कोठा		५-६ कोठा		७-९ कोठा		१०-१९ कोठा		जम्मा		औषत कोठा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४९१	४५.७	४६७	४३.४	१०५	९.८	१०	०.९	२	०.२	१,०७५	१००.०	३.०५
२	२३७	२५.०	४७९	५०.६	२०५	२१.६	२३	२.४	३	०.३	९४७	१००.०	३.६१
३	५६८	५६.६	३९१	३९.०	३२	३.२	७	०.७	५	०.५	१,००३	१००.०	२.७४
४	५२०	३९.७	६५४	५०.०	११८	९.०	१७	१.३			१,३०९	१००.०	३.०८
५	६६३	४६.२	६९७	४८.६	६५	४.५	७	०.५	२	०.१	१,४३४	१००.०	२.८६
६	५७१	४६.५	६२०	५०.४	३७	३.०			१	०.१	१,२२९	१००.०	२.८५
जम्मा	३,०५०	४३.६	३,३०८	४७.३	५६२	८.०	६४	०.९	१३	०.२	६,९९७	१००.०	३.०१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको घरहरूमध्ये १ देखि २ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवार को संख्या ३०५० अर्थात ४३.३ प्रतिशत, ३ देखि ४ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या ३३०८ अर्थात ४७.३ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ५६२ अर्थात ८ प्रतिशत र ६ वटाभन्दा बढी कोठाहरू प्रयोग गर्नेको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ। अत्यन्त न्यून संख्यामा मात्र कोठाहरू प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या बढी हुँदा गाउँपालिकाका अधिकांश घरपरिवारको गुणस्तरिय जीवनको तह ऋणात्मक रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। आफ्ना

नागरिकहरूलाई विपन्न अवस्थाबाट आधारभूत आवसजस्तो मानविय आवश्यकता परिपूर्ति हुने अवस्थामा पुऱ्याउन स्थानीय, प्रदेश तथा संघीय सरकारहरूले गरीबी निवारणका प्रभावकारी कार्यक्रमहरूलाई सघन रुपमा संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

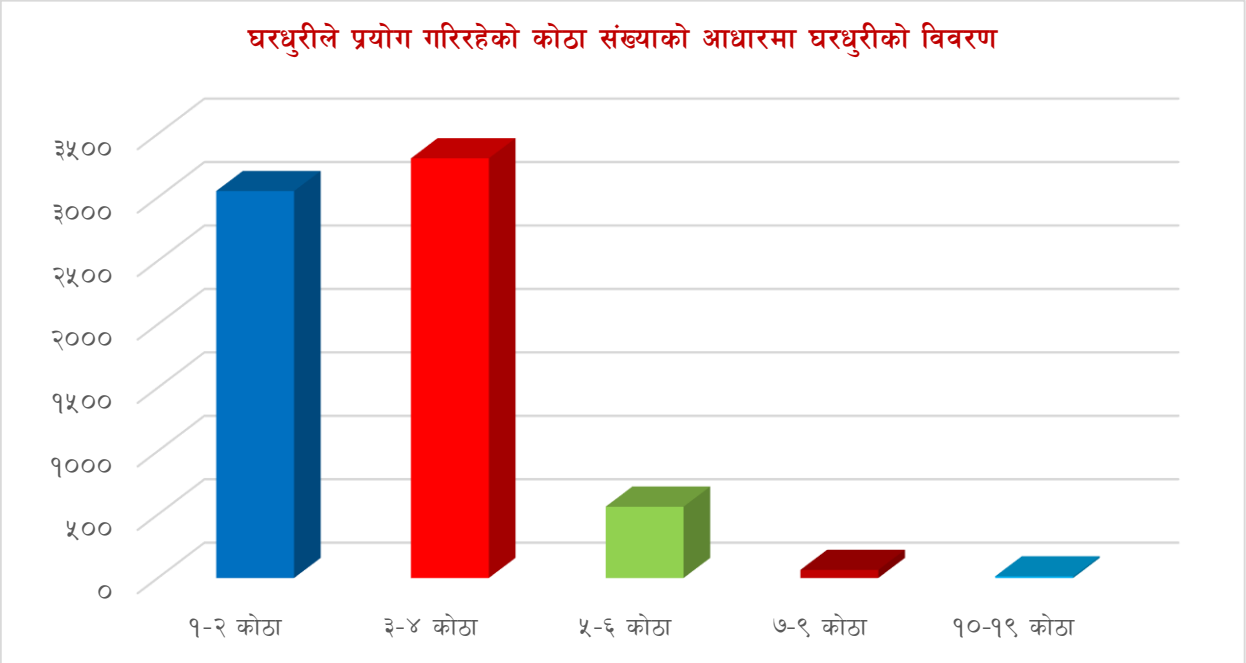

३.२५ कृषि प्रयोजनको लागि स्वामित्वमा भएको जग्गाको क्षेत्रफल

तालिका नं ३३: कृषि प्रयोजनको लागि आफ्नो स्वामित्वमा भएको जग्गाको क्षेत्रफल

वडा नं.	कृषि प्रयोजनका लागि अरुको जग्गा प्रयोग गर्ने परिवार	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टरभन्दा बढी	जम्मा
१	३८	५३५	१५४	१८१	२१	५	२	९३६
२	१३	४७७	२१७	१२४	९	२	१	८४३
३	११	१६५	८१	९४	१३	७	१	३७२
४	५८	५२८	२६८	१४०	१०	९	६	१,०१९
५	१९	५३५	१९१	१४५	१३	१०	२	९१५
६	७७	४०७	२१९	१७६	१६	५	५	९०५
जम्मा	२१६	२,६४७	१,१३०	८६०	८२	३८	१७	४,९९०

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिनहुने र प्रयोग गर्नेको कूल संख्या ४९९० रहेकोमा २१६ अर्थात ४.३ प्रतिशतले अरुको जमिनमा कृषिकर्म गरेको पाइयो भने आफ्नै स्वामित्वमा जमिन हुनेमध्ये आधा हेक्टरभन्दा कम जमिनहुनेहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै २६४७ अर्थात ५३ प्रतिशत, ०.५ - १.० हेक्टर जमिनहुने ११३० अर्थात २२.६ प्रतिशत, १ हेक्टरदेखि ३ हेक्टरसम्म हुनेको संख्या ८६० अर्थात १७.२ प्रतिशत रहेको पाइयो । ३ हेक्टरभन्दा माथि हुनेहरूको संख्या भने न्यून देखिन्छ । ठूलो जनसंख्याको आफ्नै कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व रहेता पनि केहीले भने अर्काको जमिनमा खेती गरेको पाइयो । एकातर्फ नेपालको संविधान, (२०७२) भाग ४ धारा ५१ (ङ.३) "किसानको हक हित संरक्षण र संवर्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भूउपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायिकरण, औद्योगिकीकरण, विविधिकरण

र आधुनिकीकरण गर्ने" कृषि तथा भूमिसुधारसम्बन्धी नीति लिएको भएता पनि यस गाउँपालिकामा कृषिमा संलग्न खास जनशक्तिको पहुँचमा जमिन अत्यन्त कम रहेको र अर्कोतर्फ धेरै परिवारमा जमिन खण्डीकरण भई व्यवसायीक कृषि फष्टाउन नसकेको देखिन्छ जुन कृषि क्षेत्रको प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

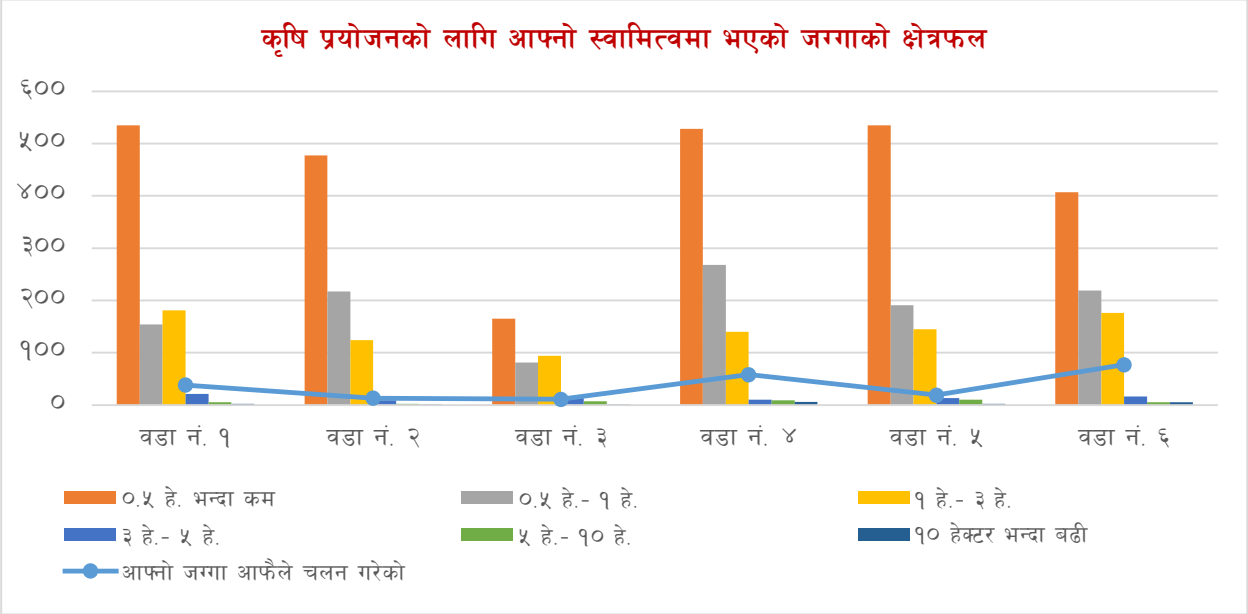

३.२६ कृषि प्रयोजनका लागि जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ३४: कृषि प्रयोजनका लागि जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	आफ्नो जग्गा भएको घरधुरी	आफ्नो जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	आफ्नो जग्गाको औषत क्षेत्रफल
१	९३६	८९८	६३७.५९५	०.७१०
२	८४३	८३०	४९८.०८६	०.६००
३	३७२	३६१	३५९.३९९	०.९९६
४	१,०१९	९६१	६७६.८४६	०.७०४
५	९१५	८९६	६०८.३८३	०.६७९
६	९०५	८२८	७०८.६२२	०.८५६
जम्मा	४,९९०	४,७७४	३४८८.९३१	०.७३१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरधुरीहरूमध्ये ४९९० घर परिवारले कृषि प्रयोजनका लागि रहेको जमिन प्रयोग गरेको देखिन्छ । यस मध्ये ४७७४ घरधुरीहरूको भने आफ्नै स्वामित्वमा कृषि प्रयोजनको जमिन रहेको र बाँकिले अरुको स्वामित्वमा रहेको जमिन खेतिपानीमा प्रयोग गरेको पाइयो । तथ्यांकअनुसार आफ्नै स्वामित्वमा

भएको जमिनको क्षेत्रफल ३४८८.३ हेक्टर रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरणको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

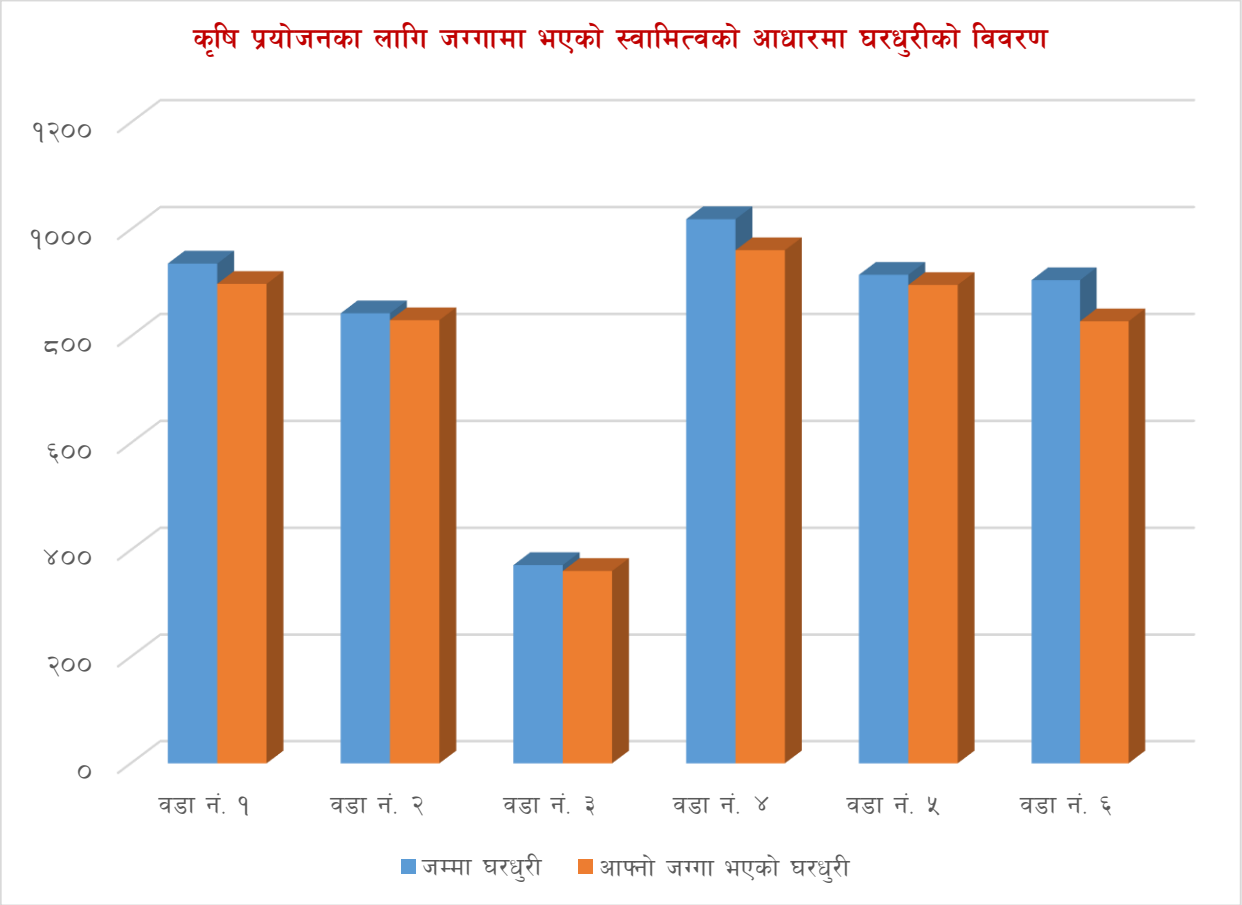

३.२७ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको विवरण

तालिका नं ३५: घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	महिलाको स्वामित्व भएको		महिलाको स्वामित्व नभएको		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१८९	१७.६	८८५	८२.३	१	०.१	१,०७५
२	१९९	२१.०	७३५	७७.६	१३	१.४	९४७
३	२१८	२१.७	७८१	७७.९	४	०.४	१,००३
४	२७६	२१.१	१,०२३	७८.२	१०	०.८	१,३०९
५	३६८	२५.७	१,०५२	७३.४	१४	१.०	१,४३४
६	२८६	२३.३	९४०	७६.५	३	०.२	१,२२९
जम्मा	१,५३६	२२.०	५,४१६	७७.४	४५	०.६	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६,९९७ घरधुरीहरूमध्ये १५३६ अर्थात २२ प्रतिशत घरधुरीमा महिलाको स्वामित्वमा घर तथा जमिन रहेको छ भने ५४१६ अर्थात ७७.४ प्रतिशत घरधुरीमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको

देखिन्छ। ४५ घरधुरीहरूबाट भने स्पष्ट उत्तर प्राप्त भएन। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा करिब ५ भागको १ भाग मात्र महिलाको जमिन र घरमा स्वामित्व रहेको देखिन्छ। हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तनजस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि गाउँपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा $\frac{१}{५}$ भाग महिलाहरूमा नाममात्रको जग्गा जमिनको स्वामित्व रहेको छ। यस तथ्यले लैङ्गिक भेदभाव हटाउन राज्यले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ। तथ्याङ्कको वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

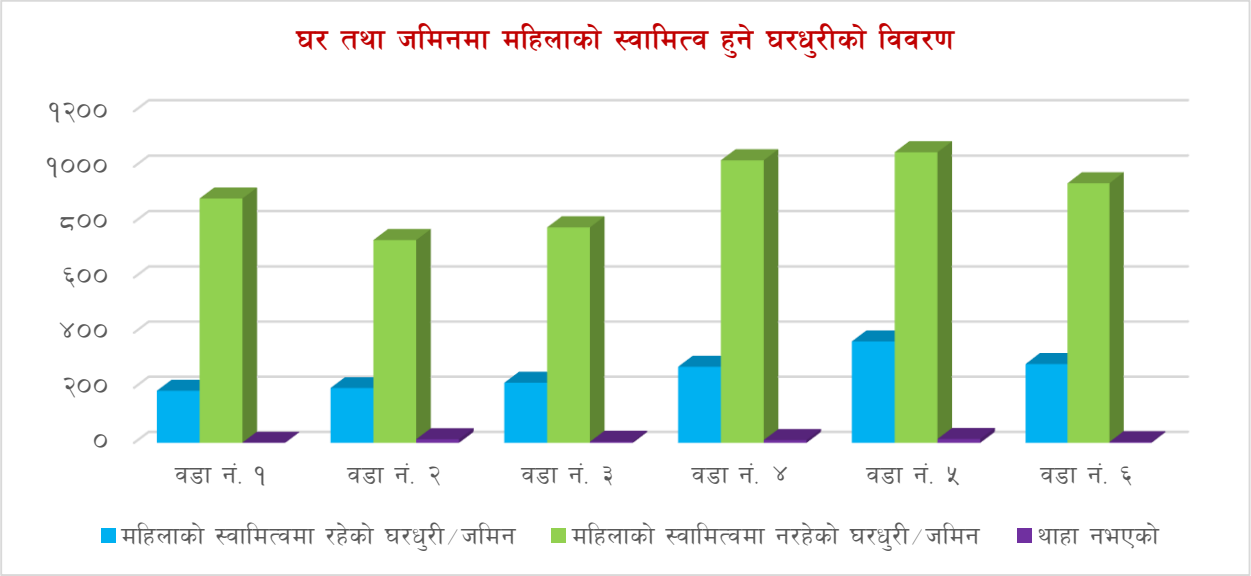

३.२८ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ३६: विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	विगत १२ महिनामा परिवारका सदस्यको				जम्मा संख्या	मृत्युको संख्या
	मृत्यु भएको घरधुरी		मृत्यु नभएको घरधुरी			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१८	१.७	१,०५७	९८.३	१,०७५	१८
२	१९	२.०	९२८	९८.०	९४७	२१
३	२४	२.४	९७९	९७.६	१,००३	२४
४	२५	१.९	१,२८४	९८.१	१,३०९	२६
५	२८	२.०	१,४०६	९८.०	१,४३४	२९
६	२५	२.०	१,२०४	९८.०	१,२२९	२५
जम्मा	१३९	२.०	६,८५८	९८.०	६,९९७	१४३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६,९९७ घरपरिवारहरूमध्ये १३९ अर्थात २ प्रतिशत घरधुरीमा परिवारका सदस्यहरूमध्ये बाट कुनै न कुनै कारणले मृत्यू भएको पाइयो भने ६८५८ अर्थात ९८ प्रतिशत घरधुरीमा भने मृत्यू भएको देखिँदैन । सबैभन्दा धेरै मृत्यूको अभिलेख भएको वडा ५ र कम मृत्यू भएको वडा १ रहेको छ । वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

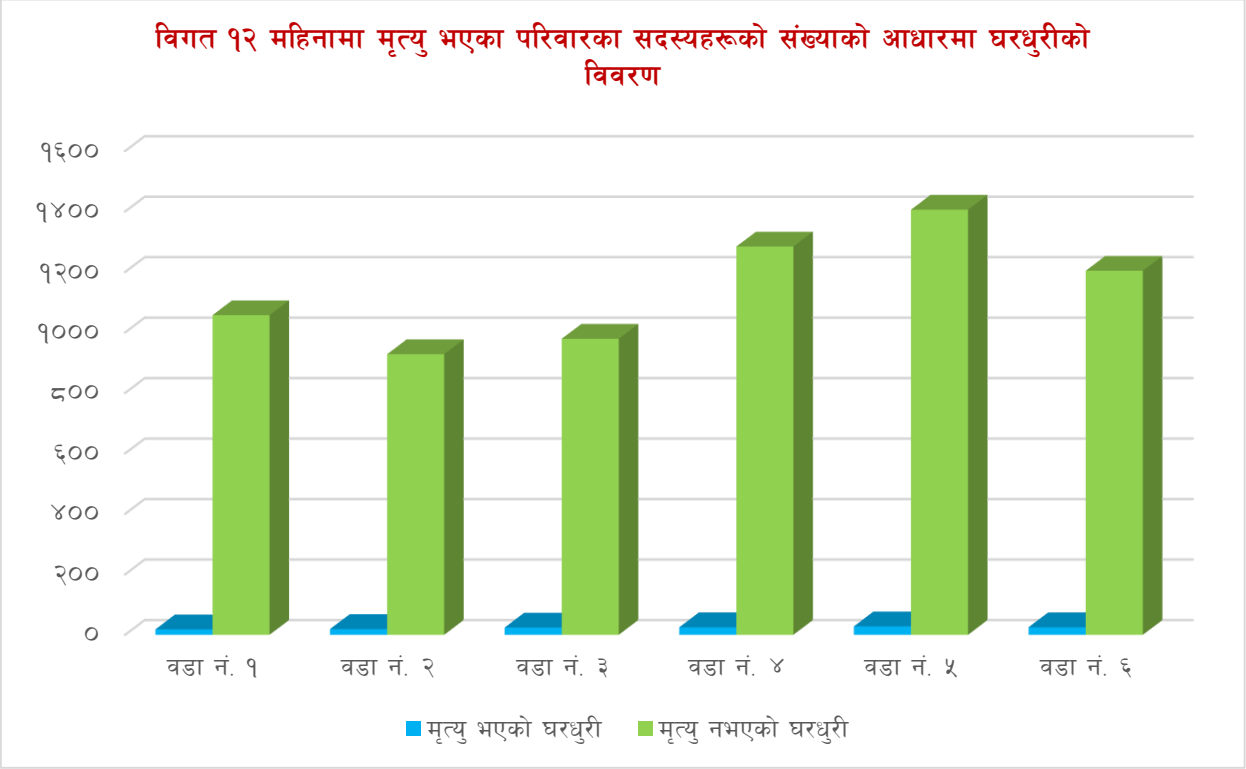

३.२९ उमेर र लिङ्गअनुसार मृत्यु संख्याको विवरण

तालिका नं ३७: उमेर र लिङ्गअनुसार मृत्यु संख्याको विवरण

उमेर	मृत्यू हुने पुरुष		मृत्यू हुने महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
०-९ वर्ष	३	६०.०	२	४०.०	५
१०-१९ वर्ष	२	२८.६	५	७१.४	७
२०-२९ वर्ष	८	६६.७	४	३३.३	१२
३०-३९ वर्ष	५	४५.५	६	५४.५	११
४०-४९ वर्ष	७	६३.६	४	३६.४	११
५०-५९ वर्ष	१०	५८.८	७	४१.२	१७
६०-६९ वर्ष	१६	६१.५	१०	३८.५	२६
७० वर्षभन्दा बढी	३४	६३.०	२०	३७.०	५४
जम्मा	८५	५९.४	५८	४०.६	१४३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यू हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यू संख्या ७० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका पुरुषहरूको देखिन्छ भने दोस्रोमा ६० देखि ६९ वर्षका पुरुषहरूको नै देखिन्छ । सबैभन्दा कम मृत्यू हुने उमेर समूह भने १० देखि १९ वर्षको पुरुष देखिन्छ । चौधौ आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औषत आयू ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ । सामान्यतया उमेर पुगेर हुने मृत्यूलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस गाउँपालिकामा बढी मृत्यू हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्षमाथिको नै देखिन्छ । यद्यपि पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा वृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको वृद्धिका कारण नेपालको औषत आयूसमेत विगतका वर्षभन्दा बढ्दै गैरहेको छ ।

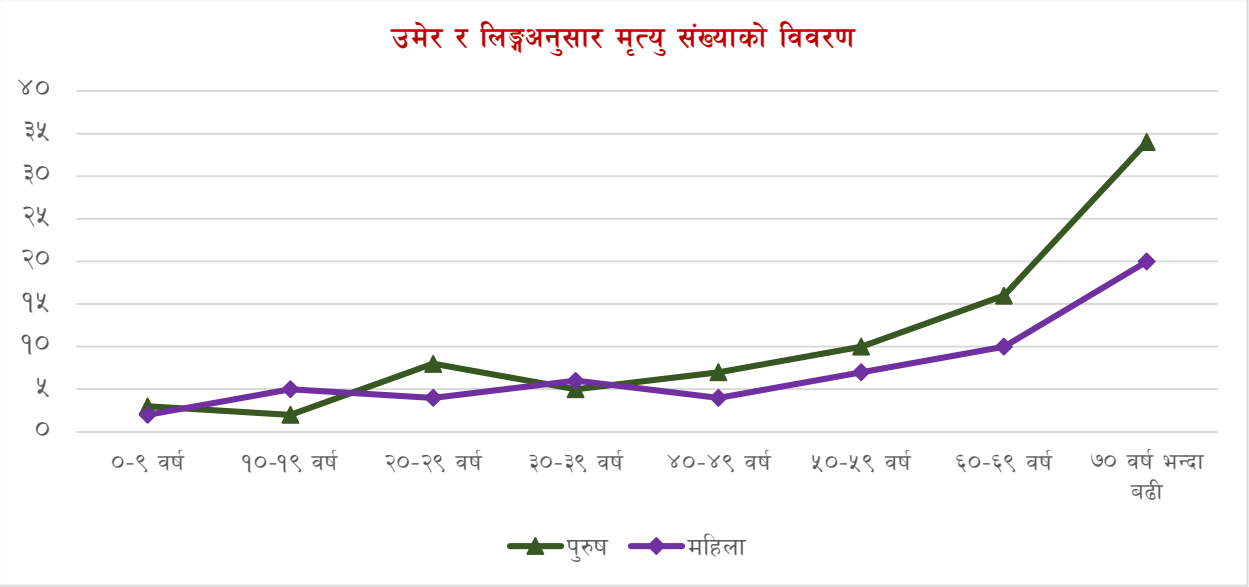

३.३० गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको मृत्युको कारण

तालिका नं ३८: गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको मृत्युको कारण

वर्ष	सर्ने रोग	नसर्ने रोग	दुर्घटना	अपराध/ हिंसा	प्राकृतिक प्रकोप	प्राकृतिक मृत्यु	अन्य	जम्मा
०-९ वर्ष	४							४
१०-१९ वर्ष	२	२		१	१	१		७
२०-२९ वर्ष		४	३	३			१	११
३०-३९ वर्ष	२	७					१	१०
४०-४९ वर्ष	२	५	१	१			२	११
५०-५९ वर्ष	३	१०					२	१५
६०-६९ वर्ष	२	१८	१			१	१	२३
७० वर्षभन्दा बढी	६	२९				९	४	४८
जम्मा	२१	७५	५	५	१	११	११	१२९

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यू भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा १२९ सदस्यहरूको मृत्यूको कारण खुलेको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै ७० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या नसर्ने दीर्घ रोगका कारण मृत्यू भएको देखिन्छ । दोस्रोमा ६० वर्षभन्दा माथिको नसर्ने दीर्घरोगका कारण मृत्यू भएको देखिन्छ । अर्कोतर्फ ०० - ०९ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरू भने सरुवा रोगका कारण मरेको र मर्ने संख्याका सत् प्रतिशत सरुवा रोगकै कारणले मरेको पाइयो । हिंसा र अपराधका कारण मर्ने उमेर समूह भने २० देखि २९ वर्षको उमेर समूहमा सबैभन्दा बढी देखिन्छ । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दीर्घरोगका कारण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ । यसको प्रमुखकारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, परिवारीक तथा सामुदायीक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको मृत्युको कारण

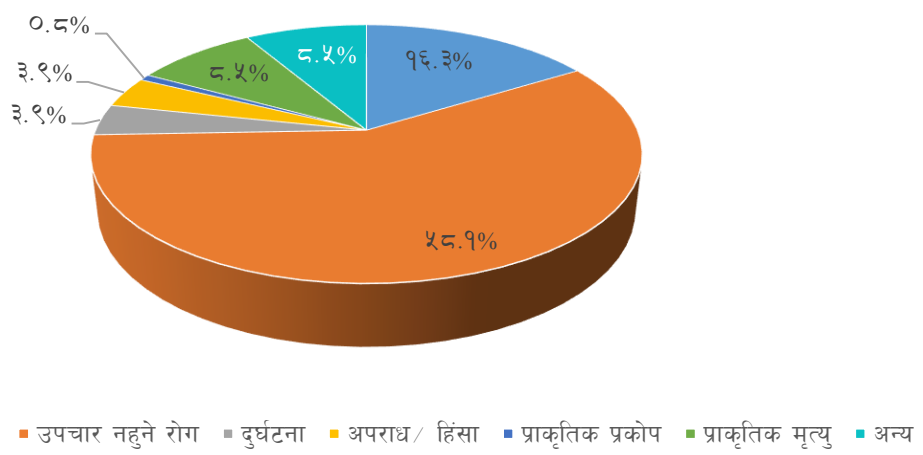

३.३१ मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं ३९: मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	मृत्यू दर्ता भएको		मृत्यू दर्ता नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१३	७२.२	५	२७.८	१८
२	१०	४७.६	११	५२.४	२१
३	१७	७०.८	७	२९.२	२४
४	१४	५३.८	१२	४६.२	२६
५	२२	७५.९	७	२४.१	२९
६	१५	६०.०	१०	४०.०	२५
जम्मा	९१	६३.६	५२	३६.४	१४३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा कारण खुलेको मृत्यू संख्यामा कम देखियतापनि दर्ता भएको मृत्यू संख्या ९१ र दर्ता नभएको मृत्यू संख्या ५२ गरेर कूल १४३ देखिन्छ। कूल १४३ मृत्यू संख्यामा जम्मा ९१ जना मात्रले मृत्यू दर्ता गरेको देखिन्छ। स्थानीय सरकारको तथ्याङ्कको आधारको रुपमा रहने पञ्जिकरणलाई हरेक नागरिकले जिम्मेवार भएर सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ। यसका लागि थप प्रचार प्रसारको खाँचो देखिन्छ। मृत्यू दर्ता समयमै गर्दा अन्य कानूनी कृयाकलाप जस्तै नामसारी, हकभोग आदि सहज हुने र तथ्याङ्कसमेत अध्यावधी गर्न सकिन्छ।

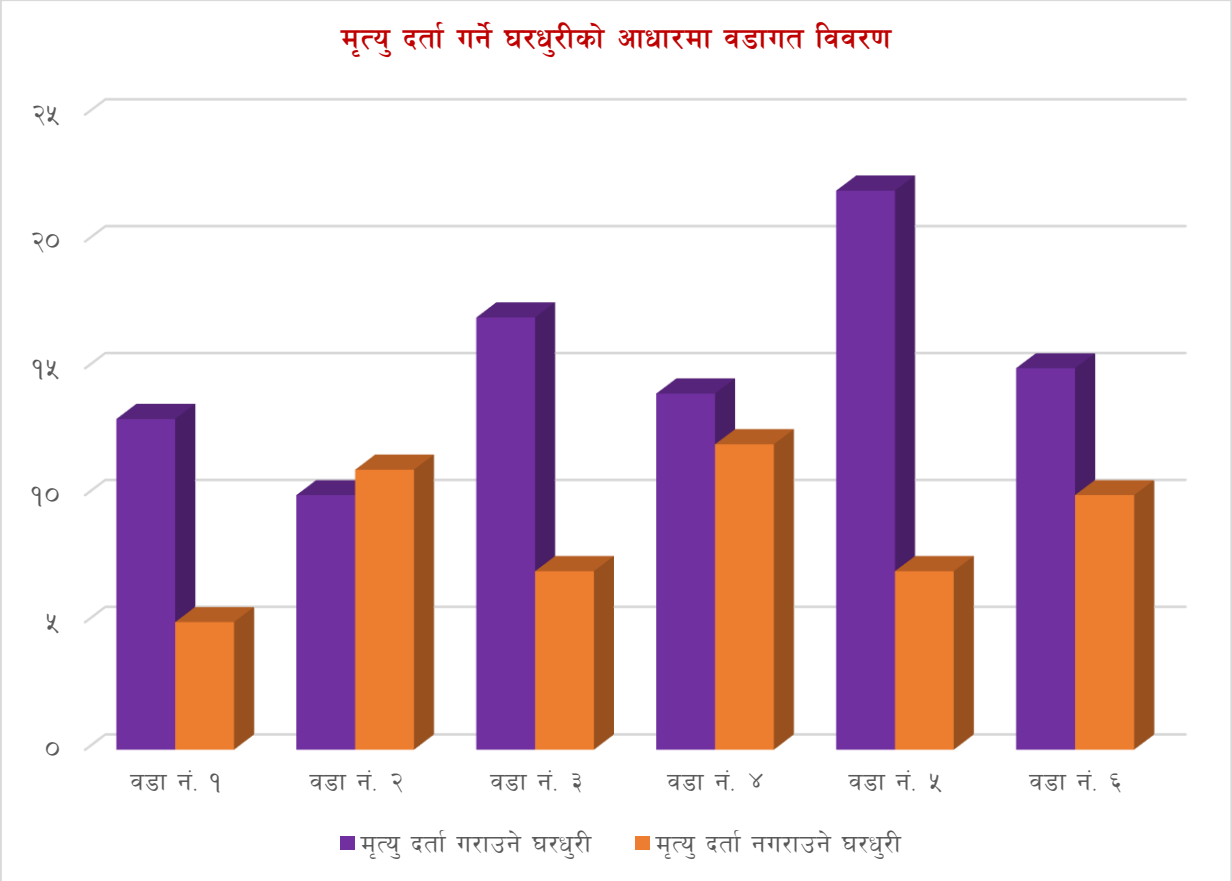

३.३२ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४०: उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं	पुरुष						महिला						जम्मा
	०-१९ वर्ष		२०-४९ वर्ष		५० वर्षभन्दा माथि		०-१९ वर्ष		२०-४९ वर्ष		५० वर्षभन्दा माथि		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२४३	२४.५	४७३	४७.८	२३	२.३	११८	११.९	१३१	१३.२	२	०.२	९९०
२	२४०	२९.७	३९४	४८.८	२३	२.८	७५	९.३	७३	९.०	३	०.४	८०८
३	१५७	२२.०	३७४	५२.३	२१	२.९	५४	७.६	१०५	१४.७	४	०.६	७१५
४	२३५	२१.५	५२२	४७.७	२९	२.७	१४९	१३.६	१५४	१४.१	५	०.५	१,०९४
५	३३२	१९.५	८९९	५२.९	७८	४.६	१४३	८.४	२३९	१४.१	१०	०.६	१,७०१
६	२६४	१९.६	७१५	५३.०	४७	३.५	१२६	९.३	१८६	१३.८	१०	०.७	१,३४८
जम्मा	१,४७१	२२.१	३,३७७	५०.७	२२१	३.३	६६५	१०.०	८८८	१३.३	३४	०.५	६,६५६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

लामो समयसम्म (६ महिनाभन्दा बढी समयसम्म) काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचारजस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपश्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ। गाउँपालकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-४९ वर्षका पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइयो भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूह ५० वर्षभन्दा माथिका महिलाहरू रहेका छन्। २०-४९ वर्षका ३३७७ अर्थात कूल अनुपस्थित जनसंख्या ६६५६ को ५०.७ प्रतिशत पुरुषहरू गाउँपालिकामा अनुपस्थित भएको पाइयो। दोस्रो उमेर समूहमा ० देखि १९ वर्षको पुरुष रहेको छ। यो समूहको अनुपस्थितहरूको संख्या १४७१ अर्थात कूल अनुपस्थित जनसंख्याको २२.१ प्रतिशत रहेको छ। यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट शसक्त यूवा अवस्थाको पुरुष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले गाउँपालिका बाहिर हुनु भनेको गाउँपालिका भित्र ती सबैखाले अवसरहरू न्यून हुनु हो। अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रुपमा कम हुनुले लैङ्गिक भेदभाव रहेको स्पष्ट हुन्छ। यसको अर्को अर्थ गाउँपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ। यसरी सक्षम र जुझारु यूवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा गाउँपालिकाबाट बाहिर रहँदा गाउँपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

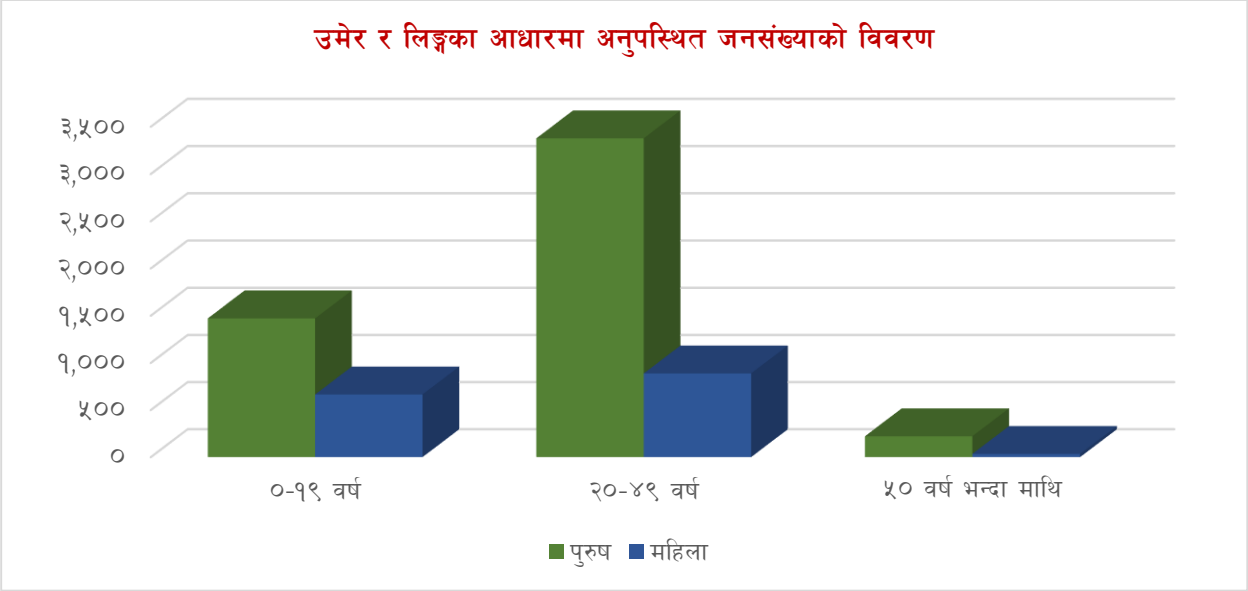

३.३३ शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४१: शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	पूर्व-प्राथमिक शिक्षा		साधारण शिक्षा (१-८)		माध्यामिक तहको शिक्षा (९-१२)		उच्च शिक्षा		अन्य		अशिक्षित		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	९	१.०	२९४	३२.५	४५२	४९.९	५७	६.३	७	०.८	८६	९.५	९०५
२	६	०.८	२५८	३५.१	३२०	४३.६	५४	७.४	२७	३.७	६९	९.४	७३४
३	९	१.३	२७४	४०.७	२४५	३६.४	४९	७.३	४७	७.०	५०	७.४	६७४
४	६	०.६	३७५	३८.७	३९७	४१.०	७२	७.४	४०	४.१	७९	८.२	९६९
५	१३	०.८	६५४	४०.५	५८१	३६.०	१७०	१०.५	६३	३.९	१३३	८.२	१,६१४
६	१७	१.३	५५०	४२.८	३८९	३०.३	१०८	८.४	५४	४.२	१६७	१३.०	१,२८५
जम्मा	६०	१.०	२,४०५	३८.९	२,३८४	३८.६	५१०	८.३	२३८	३.९	५८४	९.४	६,१८१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका जनसंख्यामध्ये शैक्षिक स्तरको आधारमा विवरणको अवस्थालाई हेर्दा पाँच वर्षमुनिको जनसंख्याको शैक्षिक स्तर उल्लेख नगरिएकोले अनुपस्थित जनसंख्याको अंक केही कम अर्थात ६१८१ मात्र देखिएको छ । तर वास्तविक अनुपस्थित जनसंख्या भने ६६५६ नै हो । तर वास्तविक अनुपस्थित जनसंख्या भने ६६५६ नै हो । शैक्षिक स्तरको आधारमा हेर्दा ६१८१ जनामध्ये आधारभूत शिक्षा अर्थात १ देखि ८ कक्षा अध्ययन गरेका २४०५ अर्थात ३८.९ प्रतिशत, माध्यामिक अर्थात ९-१२ कक्षा अध्ययन गरेका २३८४ अर्थात ३८.६ प्रतिशत र उच्च शिक्षा अध्ययन गरेका ५१० अर्थात जम्मा ८.३ प्रतिशत जनसंख्या काम तथा रोजगारी वा अन्य कारणले अनुपस्थित भएको पाइयो । तथ्याङ्कलाई हेर्दा माध्यामिक स्तरसम्मका अध्ययन पूरा गरी काम वा रोजगारमा बाहिरिने जनसंख्या र पढ्दा पढ्दै आठ कक्षा उर्त्तिण गरेर काम वा रोजगारीका लागि पढाइ छोड्नेको जनसंख्या उल्लेख्य रहेको पाइयो । यस हिसाबले शिक्षित र दक्ष जनशक्तिभन्दा अर्धशिक्षित र अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले अध्ययनभन्दा सामान्य स्तरको वा स्तरभन्दा न्यून खालको रोजगारी वा काममा बाहिरिएको संकेत गर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

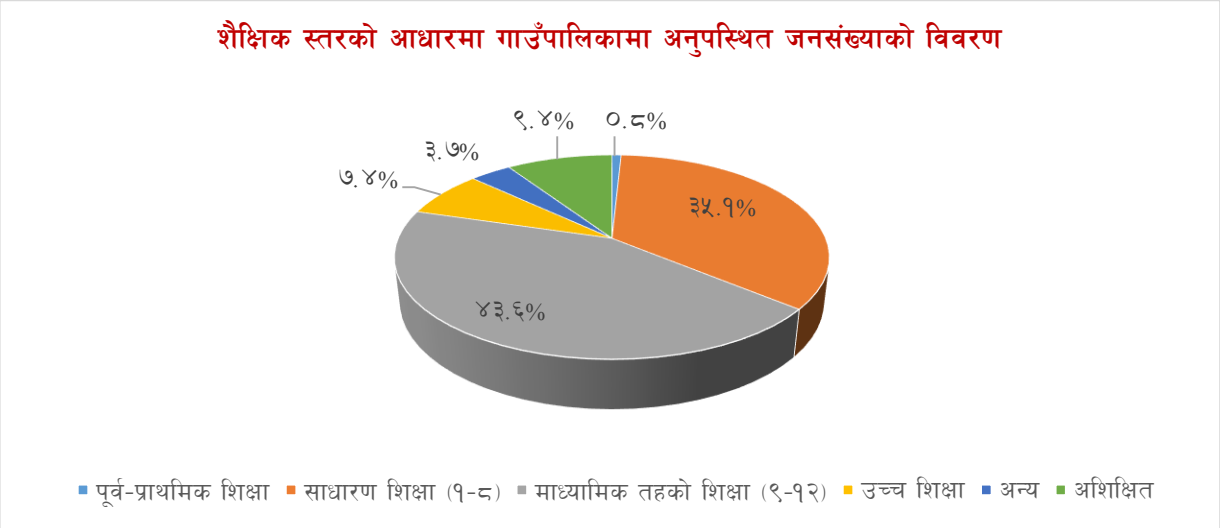

३.३४ शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४२: शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

विवरण	उमेर	पूर्व-प्राथमिक शिक्षा	साधारण शिक्षा (१-८)	माध्यामिक तहको शिक्षा (९-१२)	उच्च शिक्षा	अन्य	अशिक्षित	जम्मा
पुरुष	०-१९ वर्ष	४२	६३६	४६६	२०	९	२०	१,१९३
	२०-४९ वर्ष		१,३०८	१,३३२	३०५	११६	३१६	३,३७७
	५० +		५६	२४	२	२९	११०	२२१
	सबै उमेरका	४२	२,०००	१,८२२	३२७	१५४	४४६	४,७९१
महिला	०-१९ वर्ष	१८	२०४	२२०	११	३	१२	४६८
	२०-४९ वर्ष		१९९	३४०	१७१	७५	१०३	८८८
	५० +		२	२	१	६	२३	३४
	सबै उमेरका	१८	४०५	५६२	१८३	८४	१३८	१,३९०
जम्मा	०-१९ वर्ष	६०	८४०	६८६	३१	१२	३२	१,६६१

	२०-४९ वर्ष		१,५०७	१,६७२	४७६	१९१	४१९	४,२६५
	५० +		५८	२६	३	३५	१३३	२५५
	सबै उमेरका	६०	२,४०५	२,३८४	५१०	२३८	५८४	६,१८१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्यामध्ये २० देखि ४९ वर्ष उमेर समूहको, आधारभूत र माध्यमिक स्तरसम्मको शैक्षिक स्तर भएको, पुरुषको जनसंख्या नै अत्याधिक संख्यामा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। अनुपस्थितमध्ये उच्च शिक्षा हासिल गरेको जनसंख्या तथा महिला र पाको उमेरको जनसंख्या भने पुरुष यूवा समूहको तुलनामा निकै कम देखिन्छ। तसर्थ साधारणतया जल्दोबल्दो यूवा अवस्थाको अर्धशिक्षित स्तरको जनसंख्या नै काम वा रोजगारीको शिलाशिलामा अत्याधिक संख्यामा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.३५ अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४३: अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	अनुपस्थित भएको अवधी (वर्षमा)										
	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-१४ वर्ष		२०-४९ वर्ष		५० वर्ष देखि माथि		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७७५	७८.३	१२५	१२.६	७४	७.५	१५	१.५	१	०.१	९९०
२	५५०	६८.१	१२४	१५.३	१०९	१३.५	२५	३.१			८०८
३	५७९	८१.०	६२	८.७	४६	६.४	२८	३.९			७१५
४	८२६	७५.५	१२९	११.८	९९	९.०	३९	३.६	१	०.१	१,०९४
५	१,५७७	९२.७	८२	४.८	२६	१.५	१५	०.९	१	०.१	१,७०१
६	१,०८३	८०.३	१४६	१०.८	१०५	७.८	१४	१.०			१,३४८
जम्मा	५,३९०	८१.०	६६८	१०.०	४५९	६.९	१३६	२.०	३	०.०	६,६५६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कूल ६६५६ जनसंख्यामध्ये ०-४ वर्षसम्म अनुपस्थित रहेको जनसंख्या सबैभन्दा बढी ५३९० अर्थात ८१ प्रतिशत रहेका छन्। दोस्रो ५-९ वर्षसम्म अनुपस्थित रहनेको संख्या ६६८ अर्थात १० प्रतिशत रहेको छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा छोटो समय अनुपस्थित भई पुनः घर फर्कने र पुनः अनुपस्थित हुनेको संख्या अत्याधिक बढी देखिन्छ यसर्थ काम अध्ययन तथा रोजगारीले गर्दा छोटो अवधिका लागि वाध्यतावस बाहिरिने अनुपस्थित जनसंख्या रहेको देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

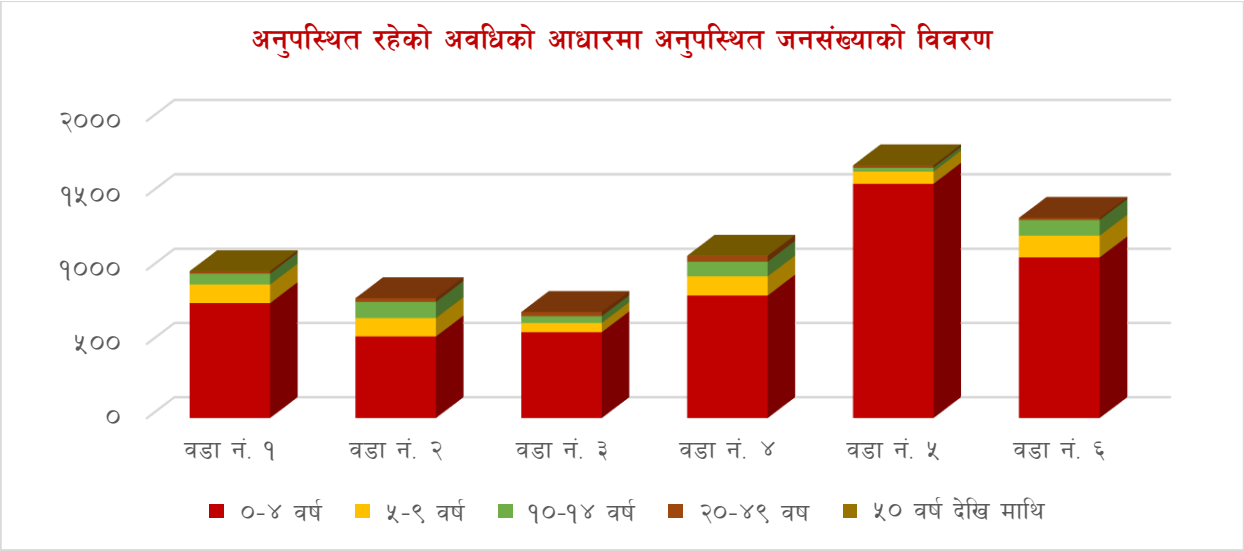

३.३६ अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४४: अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	अनुपस्थित हुनुको कारण										जम्मा
	व्यवसाय		नोकरी		अध्ययन		अरुमा निर्भर		अन्य		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१३१	१३.६	१२२	१२.६	२०१	२०.८	८६	८.९	४२५	४४.०	९६५
२	५	०.६	२३७	२९.४	१५८	१९.६	८४	१०.४	३२२	४०.०	८०६
३	३	०.४	७०	९.९	१३१	१८.५	६	०.८	५००	७०.४	७१०
४	३९	३.६	५७	५.३	१५४	१४.२	१५५	१४.३	६७७	६२.६	१,०८२
५	४२	२.५	११९	७.०	३६१	२१.३	१११	६.५	१,०६२	६२.७	१,६९५
६	४	०.३	११०	८.२	१६२	१२.०	१८०	१३.४	८८९	६६.१	१,३४५
जम्मा	२२४	३.४	७१५	१०.८	१,१६७	१७.७	६२२	९.४	३,८७५	५८.७	६,६०३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कूल ६६५६ जनसंख्यामध्ये ६६०३ को अनुपस्थित हुनाका कारण खुलेकोमा ३८७५ जनाको भने अन्य कारणमा उत्तर आएकोले त्यो संख्यासमेत अस्पष्ट छ । बाँकी जनसंख्यामध्ये सबैभन्दा धेरै अध्ययनको शिलशिलामा ११६७ अर्थात १७.७ प्रतिशत नोकरीमा ७१५ अर्थात १०.८ प्रतिशत र आश्रित अनुपस्थित जनसंख्या ६२२ अर्थात ९.४ प्रतिशत देखिन्छ । अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारको पर्यापत अवसरहरू नभएर उपयूक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ । ३८७५ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित रहने कारण नखुलेपनि अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको कारणले हो । वडाअनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

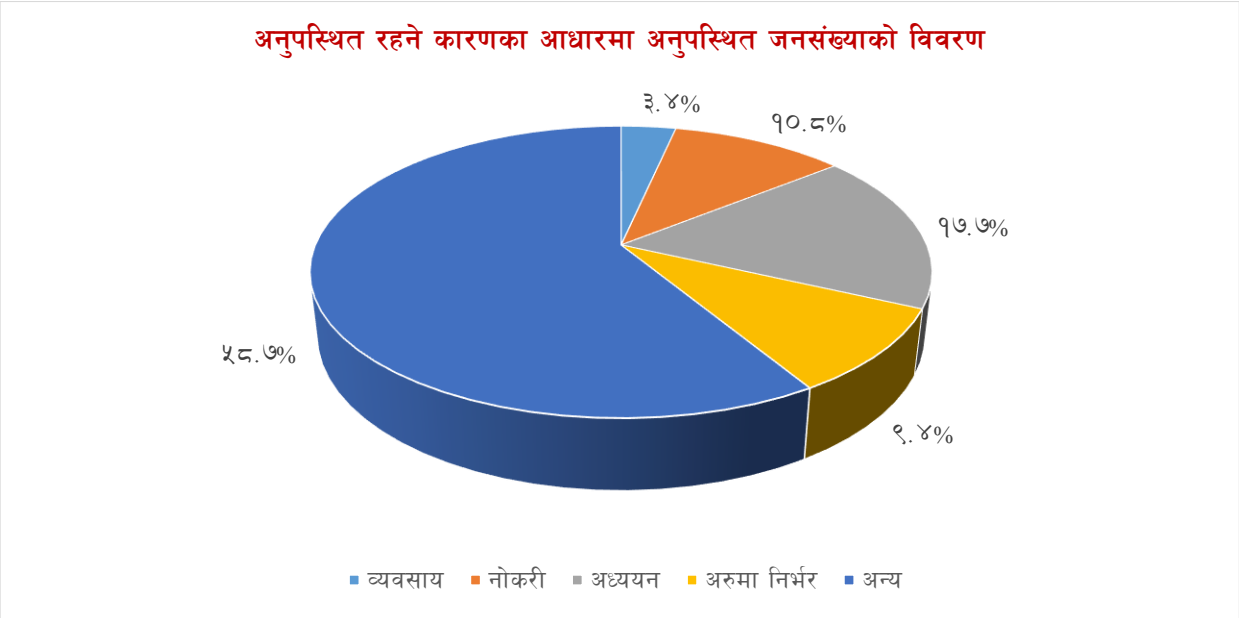

३.३७ गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४५: गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	अनुपस्थित व्यक्तिको गन्तव्य स्थानको रुपमा जनसंख्या									जम्मा संख्या
	नेपाल (अन्य जिल्ला)	भारत	मध्य पूर्वी राष्ट्र	अन्य एसियाली राष्ट्र	अष्टेलिया/ न्युजिल्याण्ड	युरोपियन राष्ट्र	क्यानडा/ अमेरिका	अन्य	थाहा नभएको	
१	६४६	८२	४६	२१		१		१८३	११	९९०
२	५२५	१७५	४०	२८	१			३८	१	८०८
३	४१६	२२९	३२	२४			३	११		७१५
४	४९३	२४४	४८	५०	४	१		२५१	३	१,०९४
५	९५३	३९७	८२	७९			२	१८५	३	१,७०१
६	९४४	२४०	६३	३९			९	४५	८	१,३४८
जम्मा	३,९७७	१,३६७	३११	२४१	५	२	१४	७१३	२६	६,६५६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस तथ्याङ्कमा अन्य सबै तथ्याङ्क अघिल्लो तालिकासँग पूर्व समान रहेको तर दोस्रो स्थानमा रहेको अनुपस्थित जनसंख्याको गन्तव्यस्थल एसियन मूलुकलाई मात्र विभाजन गरिएको छ। जसमध्ये सबैभन्दा बढी अनुपस्थित जनसंख्याको २०.५ प्रतिशत, मध्यपूर्वका मूलकमा ३११ अर्थात ४.७ प्रतिशत र अन्य एसियन मुलुकमा २४१ अर्थात ३.६ प्रतिशत जनसंख्या रहेको तथ्याङ्कले पुष्टी गर्दछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रसतुत गरिएको छ।

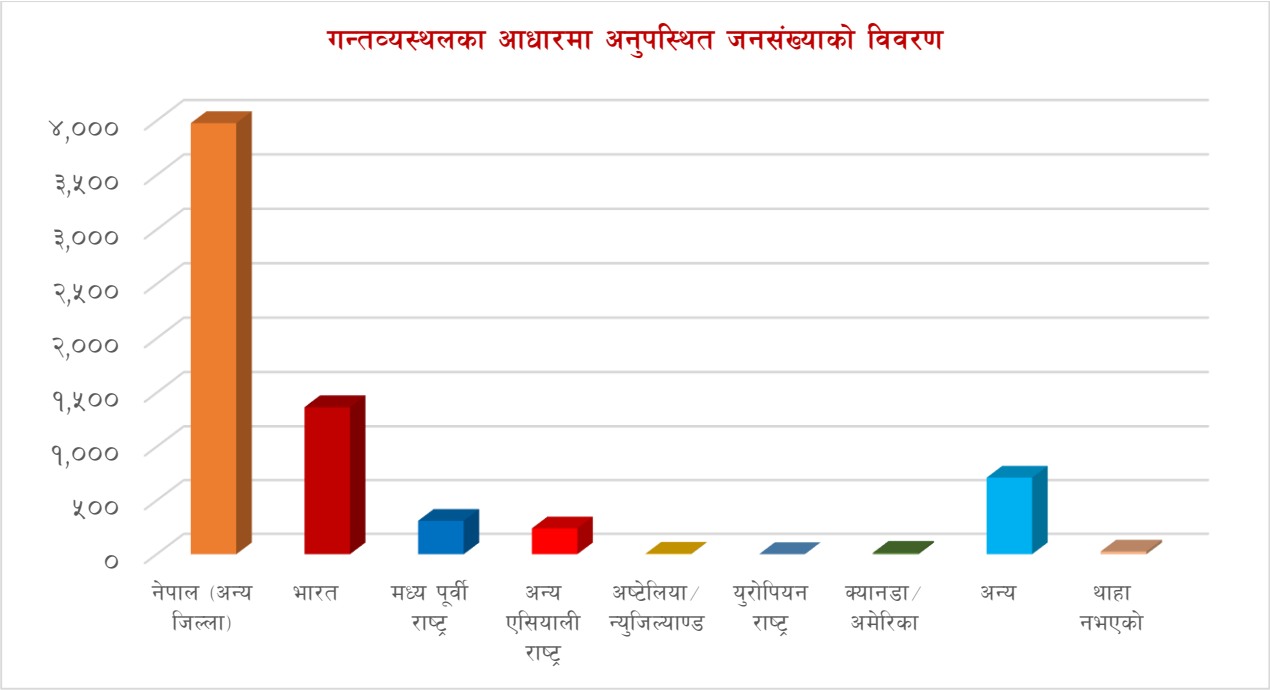

३.३८ अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ४६: अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

विवरण	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा संख्या
	व्यापार/व्यवसाय	निजी नोकरी	संस्थागत नोकरी	अध्ययन/तालिम	काम खोज्दै	निर्भर	विवाद	अन्य	थाहा नभएको	
नेपाल (अन्य जिल्ला)	१५९	३९०	९६	१,०५०	१,७२४	४००	९	१२३	२६	३,९७७
भारत	१०	१३७	१	६६	९५५	१६४	२	२७	५	१,३६७
मध्य पूर्वी राष्ट्र		४४	३	१	२५८			५		३११
अन्य एसियान राष्ट्र	१	२८		७	२०३	१		१		२४१
अष्टेलिया/न्युजिल्याण्ड				३	२					५
युरोपियन राष्ट्र		१			१					२
क्यानडा/अमेरिका		२		१	४	६		१		१४
अन्य	५०	८	३	३८	४९४	४९	१	५३	१७	७१३
थाहा नभएको	४	२		१	११	२		१	५	२६
जम्मा	२२४	६१२	१०३	१,१६७	३,६५२	६२२	१२	२११	५३	६,६५६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहने कूल ६६५६ जनसंख्यामध्ये जागिर अर्थात कामको खोजीमा अन्य जिल्लाहरूमा जानेको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात देशभित्र अन्य जिल्लामा रहेका कूल ३९७७ जनामध्ये १७२४ जना (४३.३ प्रतिशत) रहेको पाइयो भने दोस्रोमा अध्ययन वा तालिमका लागि देशभित्र रहनेको जनसंख्या १०५० (२६.४ प्रतिशत) रहेको छ। यस अनुपस्थित हुने जनसंख्यामध्ये कामको खोजीमा छिमेकि मूलुक भारत जानेको संख्या

तेस्रो स्थानमा रहेको छ। समग्रमा हेर्दा अनुपस्थित जनसंख्याको कूल अनुपातमा जनसंख्याको ५४.९ प्रतिशत (३६५२ जना) अर्थात आधाभन्दा बढी जनसंख्या कामको खोजीमा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसरी ठूलो हिस्सा जनसंख्या कामको लागि बाहिरिदाँ विप्रेषणले मात्र कालान्तर गाउँपालिकाको विकास संभव हुँदैन। यसका लागि दूरदृष्टि सहित दिगो सोच र विकासको लक्ष्य लिएर अगाडि बढ्ने यूवा जमातको उपस्थिति गाउँपालिकामै हुनु अनिवार्य छ। यसरी यूवा शक्तिलाई गाउँपालिकाकै विकासका लागि परिचालन गरी अनुपस्थित जनसंख्यालाई काम गर्ने प्रभावकारी योजना र त्यसको कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको लक्ष्य हुन जरुरी छ। अन्य गन्तव्य स्थाल र कारणहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.३९ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं ४७: जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	यही गाउँपालिकामा	यही जिल्लामा			अन्य जिल्लामा			विदेशमा	जम्मा
		गा.वि.स / गाउँपालिका	नगरपालिका (शहरी क्षेत्र)	थाहा नभएको	गा.वि.स / गाउँपालिका	नगरपालिका (शहरी क्षेत्र)	थाहा नभएको		
१	२,७१९	१,५२२	८६	२	१,०८६	४३	७४	१७	५,५४९
२	१,७६९	२,१९९	३२		४८१	३१	२	१२	४,५२६
३	२,५९५	१,७४३	११		६४२	२८		२०	५,०३९
४	४,५०४	१,३४९	१४		७१९	६४	५	१७	६,६७२
५	२,७५४	२,६५१	१५	२	१,१६९	८३	९२	३२	६,७९८
६	४,३९४	४१८	३०	२१	२९८	३३	२१३	७	५,४१४
जम्मा	१८,७३५	९,८८२	१८८	२५	४,३९५	२८२	३८६	१०५	३३,९९८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

कूल ३३,९९८ जनसंख्या बसोबास रहेको यस गाउँपालिकाका बासिन्दाहरूलाई उनीहरूको जन्मस्थानको बारेमा गरिएको प्रश्नावलिको तथ्यांकलाई माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। कूल जनसंख्याको १८,७३५ अर्थात ५५.१ प्रतिशत मानिसको जन्मस्थान सोहि गाउँपालिकामा रहेको, ९,८८२ जना अर्थात २९.१ प्रतिशत मानिसको जन्म सोही जिल्लाको अन्य ग्रामीण भेगमा भएको, १८८ अर्थात ०.६ प्रतिशत मानिसको जन्म यही जिल्लाको अन्य नगरपालिका तथा शहरी क्षेत्रमा भएको पाइएको छ। त्यसैगरी अन्य जिल्लाको ग्रामीण र सहरी वा नगर क्षेत्रमा जन्म भई हालको यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्नेको संख्या क्रमशः ४,३९५ अर्थात १२.९ प्रतिशत र २८२ अर्थात ०.८ प्रतिशत रहेको पाइएको छ। आफ्नो जन्मस्थलको एकीन जानकारी नभएका र विदेशी भूमिमा जन्म भई हालको स्थानमा बसोबास गर्ने जनसंख्या अत्यन्त न्युन देखिएको छ।

वडागत रुपमा विश्लेषण गर्दा वडा नं ६ का ४,३९४ अर्थात ८१.२ प्रतिशत बासिन्दा यथास्थानमा बसोबास गरिरहेका, वडा नं २ मा अन्य वडाको तुलनामा सबैभन्दा कम अर्थात ३९.१ प्रतिशत बासिन्दा एकै थातथलोको पाइएका छन् । स्थानान्तरणको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दा वडा नं ६ मा अन्यत्रबाट बसाँइसराई गरी आउनेको संख्या कम देखिएको छ भने वडा नं २ मा विभिन्न परिवेश भएका करीब ६१ प्रतिशत मानिस आएको देखिन आउछ ।

जनसंख्या निर्धारणका कारक तत्वहरूमध्ये बसाँइसराई पनि एक हो । जीवनयापनको सहजता, विभिन्न सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक अवसरको खोजी, प्राकृतिक र मानवजन्य प्रकोप, सुरक्षाको अवस्थाजस्ता कारक तत्वहरूले बसाइसराईको लागि गन्तव्य स्थानको आकर्षण र छाड्ने स्थानको विकर्षणको रुपमा भूमिका खेलिरहेको हुन्छन् । यस गाउँपालिकामा पनि विकासका पूर्वाधार, आर्थिक कृयाकलाप केन्द्रित नीति र योजना विकास गर्दा आन्तरिक र बाह्य आप्रवाहलाई ध्यान दिनु जरुरी देखिन्छ ।

३.४० विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण

तालिका नं ४८: विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण

वडा नं.	भारत		अन्य देश		थाहा/उल्लेख नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१०	५८.८	४	२३.५	३	१७.६	१७
२	१२	१००.०					१२
३	१६	८०.०	३	१५.०	१	५.०	२०
४	८	४७.१	९	५२.९			१७
५	२२	६८.८	१०	३१.३			३२
६	५	७१.४	२	२८.६			७
जम्मा	७३	६९.५	२८	२६.७	४	३.८	१०५

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा हाल बसोबास गरिरहेका जनसंख्यामध्ये नेपालबाहेक अन्य विदेशी भूमिमा जन्मिएकाहरूको संख्या १०५ जना रहेको छ जुन कूल जनसंख्या ३३,९९८ को ०.३ प्रतिशत हुन आउँछ । १०५ जनामध्ये ७३ जना अर्थात ६९.५ प्रतिशत व्यक्तिको जन्म छिमेकी मुलुक भारतमा भएको, २८ जना अर्थात २६.७ प्रतिशत व्यक्तिको जन्म भारतबाहेक अन्य मुलुकमा भएको र ३.८ प्रतिशत व्यक्तिको जन्म राष्ट्रको यथार्थ जानकारी प्राप्त हुन नसकेको अवस्था विद्यमान छ ।

अध्यन, स्वास्थोपचार, रोजगारी आदिको सिलसिलामा नेपालीहरू सपरिवार भारत लगायत अन्य मुलुक जाने क्रम कालान्तरदेखि चलिआएको हुँदा जन्मस्थान अन्य राज्य भएका नेपालीहरू देशका प्रायजसो सबै स्थानमा भेटिन्छन् । खुल्ला सिमाना, सामाजिक सांस्कृतिक समानता र व्यवहारको आदानप्रदानजस्ता सामाजिक तत्वका

कारण अन्य मुलुकमा भन्दा भारत जाने नेपालीको सख्या बढी भएको र यसको प्रभाव जनसंख्याको विवरणमा पनि देखिन्छ ।

३.४१ बसाईको समयको आधारमा

तालिका नं ४९: बसाईको समयको आधारमा

लिङ्ग	वडा नं.	१ वर्षभन्दा कम	१-५ वर्ष	६-१० वर्ष	१० वर्षभन्दा बढी	जम्मा
		संख्या	संख्या	संख्या	संख्या	
पुरुष	१	२१	१३०	१२५	९५०	१,२२६
	२	१९	१३३	१६४	८११	१,१२७
	३	११	१८८	२३८	६९८	१,१३५
	४	१५	१०९	११९	७५२	९९५
	५	२६	१८८	२०२	१,३३०	१,७४६
	६	१	४४	२५	२७७	३४७
	जम्मा	९३	७९२	८७३	४,८१८	६,५७६
महिला	१	२४	२३७	१९६	१,१४७	१,६०४
	२	३८	२६२	२५२	१,०७८	१,६३०
	३	२१	२७७	२९४	७१७	१,३०९
	४	३३	१९१	१५९	७९०	१,१७३
	५	५५	३३७	३६४	१,५४२	२,२९८
	६	५	१५६	७०	४४२	६७३
	जम्मा	१७६	१,४६०	१,३३५	५,७१६	८,६८७
जम्मा	१	४५	३६७	३२१	२,०९७	२,८३०
	२	५७	३९५	४१६	१,८८९	२,७५७
	३	३२	४६५	५३२	१,४१५	२,४४४
	४	४८	३००	२७८	१,५४२	२,१६८
	५	८१	५२५	५६६	२,८७२	४,०४४
	६	६	२००	९५	७१९	१,०२०
	जम्मा	२६९	२,२५२	२,२०८	१०,५३४	१५,२६३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

३.४२ बसाईको कारणले गर्दा गाउँपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

तालिका नं ५०: बसाईको कारणले गर्दा गाउँपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

	बसाईको कारण										
वडा नं.	कृषि	व्यवसाय	नोकरी	शिक्षा	विवाह	निर्भरता	बिवाद	प्राकृतिक प्रकोप	कामको खोजीमा	अन्य	जम्मा
१	३७६	१८५	७	१५७	७२६	१,००९	२	११	५८	२९९	२,८३०
२	४५६	३२	३१	८१४	८५४	२००	७	२५	६७	२७१	२,७५७
३	७७२	१६६	५३	७९३	४३४	४१		२	१०३	८०	२,४४४
४	७५६	३८	३०	४३७	३७३	२९८			७७	१५९	२,१६८
५	१,०८२	९४	३४	४५१	६९०	१,४८७			१११	९५	४,०४४
६	२७२	४	७	१५	४६५	२२६		४	१८	९	१,०२०
जम्मा	३,७१४	५१९	१६२	२,६६७	३,५४२	३,२६१	९	४२	४३४	९१३	१५,२६३

हाल यस गाउँपालिकामा रहेतापनि जन्मथलो गाउँपालिका बाहिर रहेको जनसंख्या १५२६३ रहेको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै खेतीपातीका लागि उर्वर भूमि भएकोले भित्रिएकाहरूको संख्या ३७१४ अर्थात २४.३ प्रतिशत, विवाह भएर आएका महिलाहरूको संख्या ३५४२ अर्थात २३.२ प्रतिशत, आस्रितहरूको संख्या ३२६१ अर्थात २१.४ प्रतिशत र अध्ययनका शिलशिलामा आएकाहरूको संख्या २६६७ अर्थात १७.५ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकामा आर्कषित हुनेमध्ये अधिकांश उर्वर खेती योग्य भूमि भउकोले पहाडी क्षेत्रबाट बसाई सराई गरी आएको हुनसक्ने जनसंख्या देखिन्छ । विवाह भएर आउने संख्या स्वभाविक संख्या हो भने आश्रितसमेत स्वाभाविक जनसंख्या हो । अन्य विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

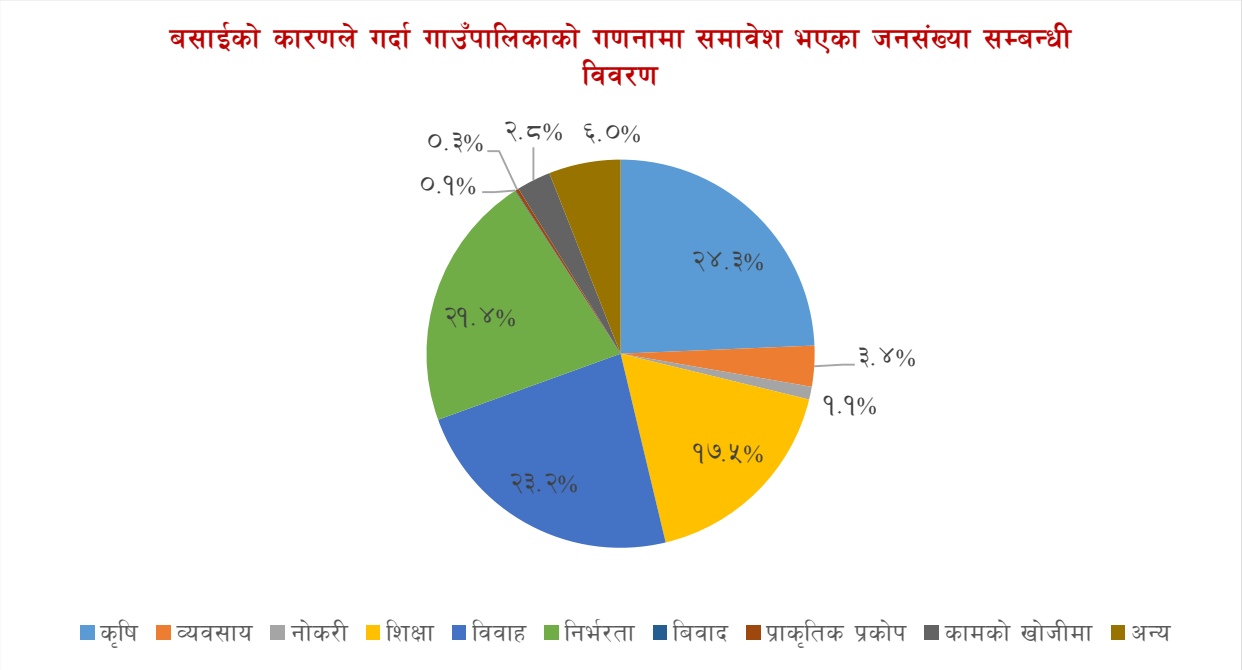

३.४३ ५ वर्ष वा सोभन्दा बढी यही गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

तालिका नं ५१: ५ वर्ष वा सोभन्दा बढी यही गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	यही गाउँपालिका	यही जिल्ला			अन्य जिल्ला			विदेश	जम्मा
		गा.वि.स / गाउँपालिका	नगरपालिका (शहरी क्षेत्र)	थाहा नभएको	गा.वि.स / गाउँपालिका	नगरपालिका (शहरी क्षेत्र)	थाहा नभएको		
१	४,९००	३६	९		१६९	२२	२५	३	५,१६४
२	३,९८२	१३०	३		८४	१२		५	४,२१६
३	४,३३५	२३५	४		९६	६		८	४,६८४
४	५,८९६	७३	४		९०	२१		६	६,०९०
५	५,८८६	११३	६	१	१५३	२२	२३	११	६,२१५

वडा नं.	यही गाउँपालिका	यही जिल्ला			अन्य जिल्ला			विदेश	जम्मा
		गा.वि.स / गाउँपालिका	नगरपालिका (शहरी क्षेत्र)	थाहा नभएको	गा.वि.स / गाउँपालिका	नगरपालिका (शहरी क्षेत्र)	थाहा नभएको		
६	३,६८१	१,१८४	१८	१०	५८	९	३१	१	४,९९२
जम्मा	२८,६८०	१,७७१	४४	११	६५०	९२	७९	३४	३१,३६१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको कूल जनसंख्या ३१,३६१ रहेको यस गाउँपालिका भित्रका २८,६८० जना अर्थात ९१.५ प्रतिशत बासिन्दाहरू ५ वर्षअघि पनि सोही गाउँपालिकामा बसोबास गरिरहेको पाइएको छ भने २,६८१ अर्थात ८.५ मानिसहरू हाल बसोबास गरिरहेको र अन्य जिल्लाको समेत ग्रामीण/नगर क्षेत्र र विदेशी भूमि रहेका तथ्यांक प्राप्त भएको छ। उच्च शिक्षा, आकर्षक रोजगारी, सामाजिक र आर्थिक सुरक्षा, वैवाहिक अवस्था, मानवीय उत्सुकता जस्ता कारणले मानिस चलायमान भइरहन्छ। व्यक्तिसँगै उसमा आस्रित सम्पूर्ण परिवार बसाइसराई गर्ने हुँदा जनसंख्याको वनोटमा अस्थायी र स्थायी परिवर्तन देखिरहन्छ।

३.४४ व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण

तालिका नं ५२: व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण

वडा नं.	जन्म दर्ता			मृत्यु दर्ता			विवाह दर्ता	सम्बन्ध विच्छेद	बसाई सरी आएको		
	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष			दर्ता संख्या	आएको	गएको
१	२१०	१०५	१०५	४०	१५	२५	११०		२१	१७	५४
२	१७०	८६	८४	२०	४	१६	७०			५	२५
३											
४	३७८	१९६	१८२	५०	२६	२४	१४३	०	४०	६२	७५
५	२२५	१०७	११८	३०	१३	१७	५८		२८	३३	६०
६											
जम्मा	९८३	४९४	४८९	१४०	५८	८२	३८१	०	८९	११७	२१४

श्रोत : गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न निश्चित कानुनी प्रकृयाहरू पालना गर्नु पर्ने हुन्छ। नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रावधान रहेका हुन्छन्। जन्म, मृत्यु, बसाई, सराई विवाह र सम्बन्ध विच्छेदजस्ता घटना दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ जसको कानूनी प्रमाणपत्र सरकारले उपलब्ध गराउँछ। संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो। यसबाट राष्ट्रिय तथ्याङ्क निर्माण गर्ने विश्वव्यापी मान्यता रहेको हुन्छ। कहाँ कति जन्मे, कतिको मृत्यु भयो कतिले बसाईसराई गरे, कतिको सम्बन्ध विच्छेद

भयो भन्ने कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ। यसको आधारमा सरकारले नीति बनाउने हुनाले जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.४५ स्थानीय तहको निर्वाचनमा मतदातासम्बन्धी विवरण

प्रजातान्त्रिक प्रणालीमा मतदानको अधिकारलाई सबैभन्दा ठूलो अधिकार मानिन्छ। प्रजातन्त्रमा जनता नै सर्वोपरी हुन्। नेपालको संविधानमा जनताद्वारा जनताका लागि जनताकै निम्ति प्रतिनिधि चयन गर्ने जनतालाई स्वतन्त्र अधिकार प्रदान गरिएको छ। मतदान, विचार प्रकट गर्ने एउटा विधि पनि हो, जसद्वारा जनतालाई राम्रो विचार चयन गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ। मतदानको व्यवस्थाद्वारा कुनै वर्ग या समाजका प्रतिनिधी वा राज्यको सांसद /विधानसभा अथवा स्थानीय सरकारमा आफ्नो प्रतिनिधि चयन गर्ने र निर्वाचनमा आफ्नो मत जाहेर गर्ने गरिन्छ।

तालिका नं ५३: गेरुवा गाउँपालिका मतदाता र मतदान केन्द्रको विवरण

सि.नं.	मतदान केन्द्र, ठेगाना	वडा नं	लिङ्ग		जम्मा
			पुरुष	महिला	
१	कालिका प्रा.वि. थापापुर	१	६८०	७३५	१४१५
२	जानकी मा.वि., जानकीनगर	१	९२५	९९०	१९१५
३	एकप्रिय राठौर मा.वि., पाताभार	२	६२७	६५६	१२८३
४	खैरावाङ्ग भगवती आ.वि. राजिपुर	२	८७७	९२१	१७९८
५	ने.रा.प्रा.वि., गणेशपुर	३	५१०	५३१	१०४१
६	सरस्वती आ.वि., वनकट्टि	३	१००४	१०५६	२०६०
७	जनता मा.वि., गोला	४	१२३९	१३३२	२५७१
८	बालप्रिय आ.वि., तिनघरुवा	४	३७७	३९३	७७०
९	सरस्वती आ.वि., जोधीपुर	४	५०६	५०५	१०११
१०	पशुपति प्रा.वि., पशुपतिनगर	५	५३७	५५६	१०९३
११	पशुपति मा.वि., पशुपतिनगर	५	८८२	९३९	१८२१
१२	सरस्वती आधारभूत विद्यालय विन्द्रा	५	८७५	९७६	१८५१
१३	गाविस भवन पर्सेनीपुर	६	६७१	६९७	१३६८
१४	जनकल्याण प्रा.वि., लाहोरपुर	६	६७१	७१२	१३८३
१५	ने.रा. गणेश उ.मा.वि., पर्सेनीपुर	६	७७५	७१८	१४९३
जम्मा			१११५६	११७१७	२२,८७३
प्रतिशत			४८.७७	५१.२३	१००.००

श्रोत: निर्वाचन आयोग, नेपाल, २०७४

माथिको तालिकामा यस गेरुवा गाउँपालिकाको मतदाता संख्या उल्लेख गरिएको छ। २०७४ भाद्र ५ गतेसम्म १८ वर्ष पूरा भएका मतदाता नामावली संख्या २२,८७३ रहेको देखिन्छ जसमध्ये पुरुष ११,१५६ (४८.७७ प्रतिशत) जना र महिला ११,७१७ (५१.२३ प्रतिशत) जना छन्।

खण्ड ४ : भू-उपयोग

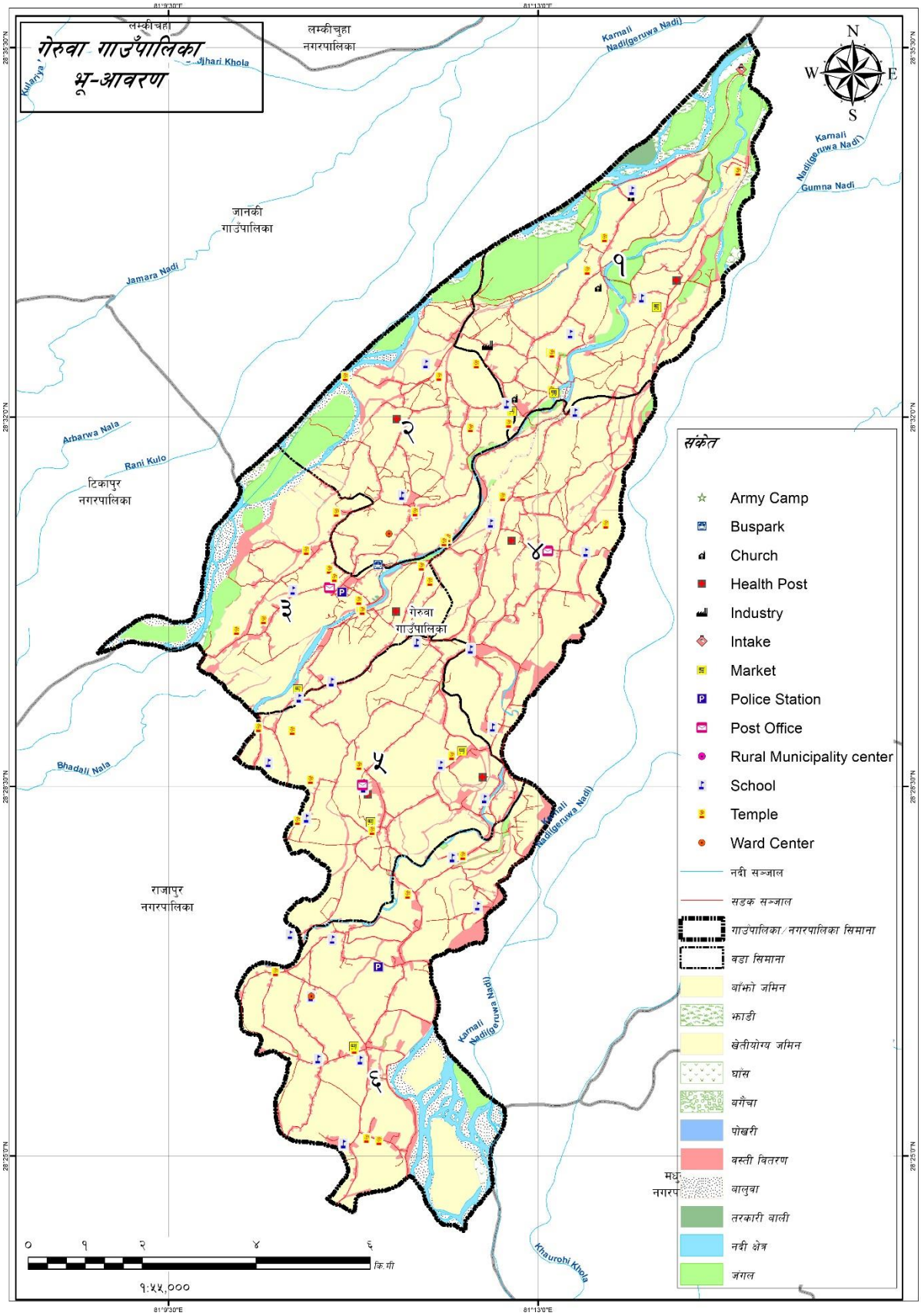

नक्सा नं. ११: भू-उपयोग

४.१ गाउँपालिकाको भू-उपयोगको विवरण

तालिका नं ५४: भू-उपयोग विश्लेषण

विवरण	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
खेति योग्य जमिन	५५.३०	७०.५३
वनजंगल	६.४९	८.२८
झाडी	०.९१	१.१६
घाँसे मैदान	०.३६	०.४६
वस्ती क्षेत्र	८.६०	१०.९७
बालुवा	३.०८	३.९३
जलश्रोत	३.१९	४.०७
अन्य	०.४९	०.६२
जम्मा	७८.४१	१००.००

स्रोत : इश्री वेस नक्सावाट निकालिएको, २०७५

गेरुवा गाउँपालिकाको विधमान भू-उपयोग हेर्दा गाउँपालिकाको ८.२८ प्रतिशत (६.४९ वर्ग कि.मि.) वनले ओगटेको छ भने ७०.५३ प्रतिशत (५५.३० वर्ग कि.मि.) खेतियोग्य जमिनको रुपमा रहेको छ। गाउँपालिकामा बगिरहेको कर्णाली नदिको किनारमा अवस्थित यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिनको उर्वराशक्ति उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा जलश्रोत क्षेत्रले ४.०७ प्रतिशत (३.१९ वर्ग कि.मि.) जमिन ओगटेको छ भने बालुवाले ३.९३ प्रतिशत (३.०८ वर्ग कि.मि.) जमिन ओगटेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा गाउँपालिकाबासीहरूको आर्थिक हैसीयत वृद्धि गर्न र वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्न नदिन के-कस्ता उत्पादन प्रणाली तथा नीतिहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ। यस विषयमा विस्तृत अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। भू-उपयोगको विस्तृत विवरणमाथिको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

४.२ क्रमिक बिकास भैरहेको बस्तीहरूको वर्तमान स्वरुप

गेरुवा गाउँपालिका भू-बनोट, सुगमता र जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। ग्रामीण क्षेत्रको सडकहरूको सञ्जालसमेत विकास भैरहेको, सिँचाइ परियोजनाको नहर निर्माणबाट नहर प्रणालीसँगै सडक प्रणालीको समेत समानान्तर विकास भएको र शिक्षा, स्वास्थ्यजस्ता सुविधाहरू समेत सुलभ रहेको सन्दर्भमा गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा समेत बस्ती एवं बस्ती श्रृंखलाहरूको विकास क्रमिक रुपमा भैरहेको छ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा हाट बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरुपले मूल्य वृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्कजस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिलेदेखि नै बनाउनु आवश्यक छ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रको प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधाजस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ। यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ। यस गाउँपालिकामा रहेको मुख्य वस्तीहरू सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं ५५: मुख्य वस्तीहरू सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	वडा नं.	मुख्य वस्ती/गाउँ/टोलको नाम
१	१	सरखोल, भढेरा, बन्खेत, बंगहिपुर, जनकपुर र थापापुर
२	२	पाताभार, उल्टनुपुर, राजीपुर, भैरमपुर, टिकूलीगढ, बनघुस्रा, सिंगाही
३	३	बनकट्टी, सनकट्टी, लोहारपुर, खुटेहना, गणेशपुर, भगतपुर, वालुवाटार, शान्तिबजार
४	४	शान्तिपुर, गोला, जोघिपुर, खातलगाउँ, गिदरपुर, गोविन्दपुर
५	५	जुगतपुर, सुखाड, पथरैया, विन्द्रा, बन्जरिया, स्याउली बजार, पहाडीपुर, हरिपुर, लक्ष्मीपुर, झबही
६	६	सोनाहाफाँट, गुप्तिपुर, चाँदनीटोल, लाहोरपुर, मनाउ, रामनगर, क्रान्तिपुर, नारायणपुर, प्रसेनीपुर, हात्तिखल्ला जब्वरपुरटोल, बेलमरिया, गौचरण लाटागढ, बौरङ्गा, बजपुर, सैजना

स्रोत : गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

४.३ बस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू

गाउँपालिकामा क्रमश विकास भैरहेको ग्रामीण बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् :

बस्तीहरूको विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। बस्तीहरूमा सुविधा बर्गिकरण ९श्यलष्लन० को आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल विद्यालय तथा कार्यालय क्षेत्र आदि गरी शहरी क्षेत्र लगायत शहरोन्मुख एवं ग्रामीण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन। यस सम्बन्धमा बस्तीहरूको गुरुयोजना पहिले नै बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेल मैदानजस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघसंस्थाहरूको लागि क्षेत्र पहिले नै निर्धारण गर्नु जरुरी देखिएको छ।

बस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवं निजी रुपमा बृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। वातावरण संरक्षण, एकिकृत कृषि विकास गुरुयोजना, सडक, खानेपानीजस्ता पूर्वाधारको ठोस योजना निर्माण भएको छैन।

सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बिच समन्वय हुन नसकि पूर्वाधारहरूको दिगो निर्माण हुन सकेको छैन। यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसँग समन्वय हुनु सकेको छैन।

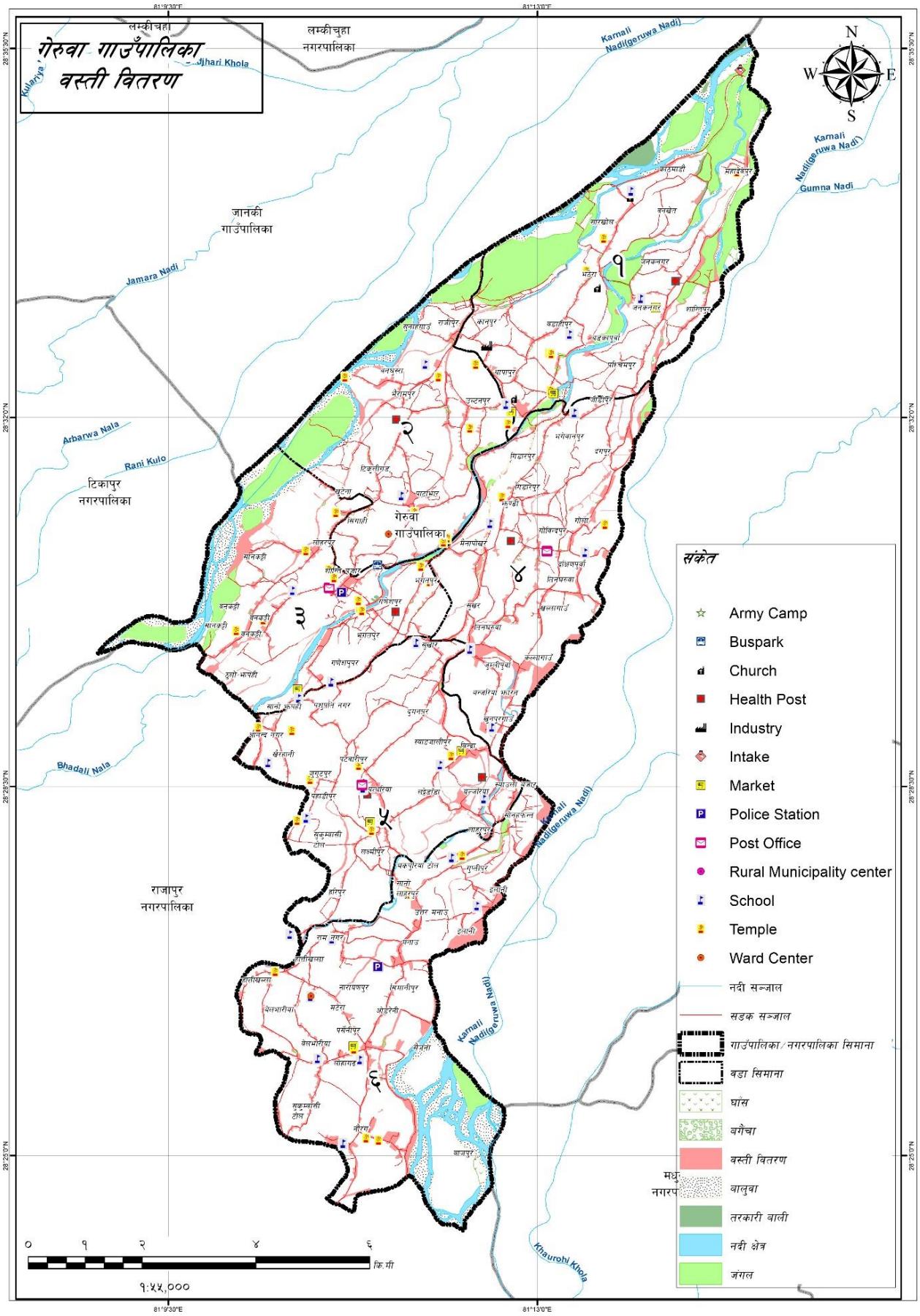

नक्सा नं. १२: गेरुवा गाउँपालिकामा रहेको बस्तीको विवरण

४.४ लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरधुरीहरूको विवरण

तालिका नं ५६: लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरधुरीहरूको विवरण

वडा नं.	लालपुर्जा भएको		लालपुर्जा नभएको		थाहा नभएको		लागू नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७०९	६६.०	३३४	३१.१	३२	३.०			१,०७५
२	८२७	८७.३	९१	९.६	२९	३.१			९४७
३	८५३	८५.०	११८	११.८			३२	३.२	१,००३
४	१,०१२	७७.३	२८१	२१.५	१६	१.२			१,३०९
५	१,१११	७७.५	३१२	२१.८	११	०.८			१,४३४
६	८१८	६६.६	४०३	३२.८	८	०.७			१,२२९
जम्मा	५,३३०	७६.२	१,५३९	२२.०	९६	१.४	३२	०.५	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर भएकाहरूको संख्या ५३३० अर्थात ७६.२ प्रतिशत, लालपुर्जा नभएको जमिनमा घर बनाउनेको संख्या १५३९ अर्थात २२ प्रतिशत र बाँकि थाहा नभएको र अन्यमा बनेको घरधुरीहरू रहेका छन् । लालपूर्जा नभएको जमिनमा घरहरू निर्माण गर्नेको संख्यामध्ये धेरै वडा नं. ६, १ र ५ छन् । यसरी लालपुर्जा विहिन घरधुरीहरू सुकुम्बासी भएकोले राज्यले यस्ता घरधुरीहरूको सुनिश्चित आवासको व्यवस्था गरिदिनुपर्दछ । तसर्थ यस्ता भूमिहिन वर्गको समुचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने दायित्व गाउँपालिकामा रहेको छ । थप वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

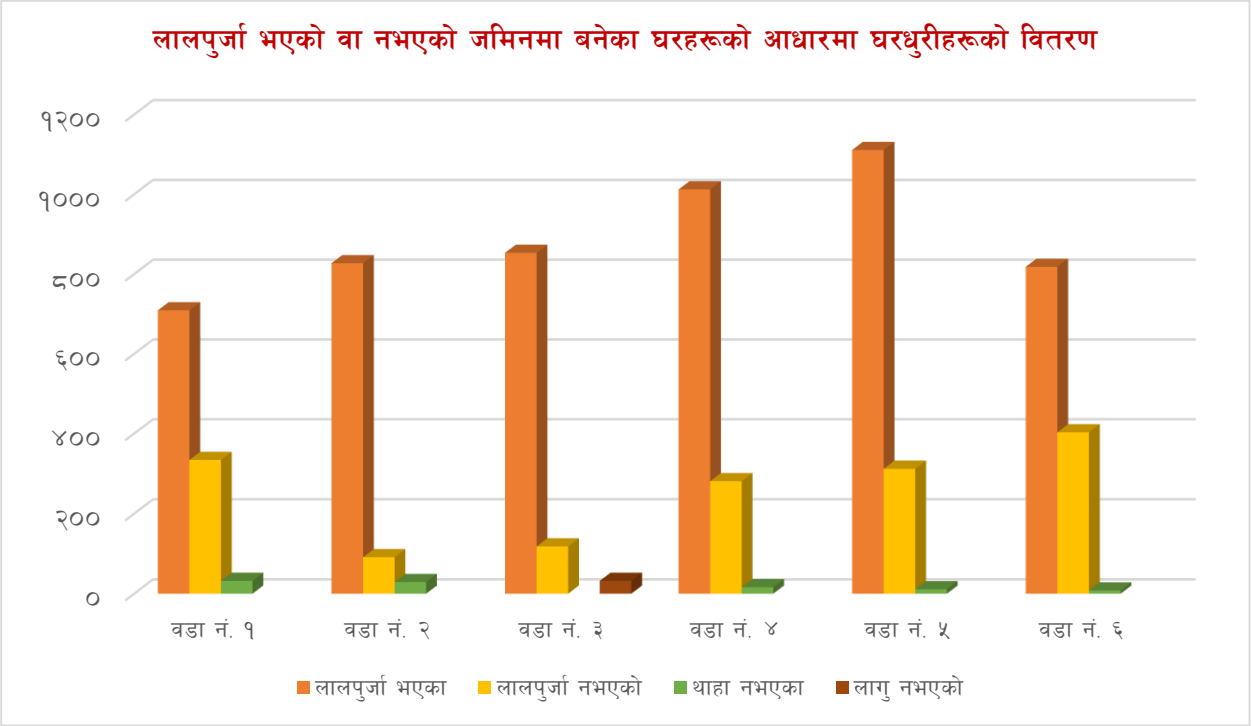

४.५ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ५७: घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका		घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र नलिएका		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२४२	३४.१	४६०	६४.९	७	१.०	७०९
२	१०	१.२	८१३	९८.३	४	०.५	८२७
३	१४०	१६.४	७१२	८३.५	१	०.१	८५३
४	४	०.४	१,००८	९९.६			१,०१२
५	११४	१०.३	९७३	८७.६	२४	२.२	१,१११
६	९	१.१	७७८	९५.१	३१	३.८	८१८
जम्मा	५१९	९.७	४,७४४	८९.०	६७	१.३	५,३३०

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर निर्माण गरेका ५३३० घरधुरीहरूमध्ये जम्मा ५१९ घरहरूको मात्र घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र रहेको छ। बाँकि ४७४४ घरधुरी अर्थात ८१ प्रतिशत घरधुरीको घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र छैन। यस अवस्थालाई हेदा गाउँपालिकाका करीब ९० प्रतिशत घरधुरीहरू कच्ची र भवन निर्माणका सुरक्षित विधिहरू नअपनाइ बनाइएका छन्, भूकम्प, बाढी तथा तराई क्षेत्रमा डुबानको उच्च जोखिम भएको क्षेत्रका कारण राष्ट्रिय भवन निर्माण संहितामा रहेर गाउँपालिकाले भवन निर्माण मापदण्ड लागू गरी सुरक्षा संवेदनशिलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

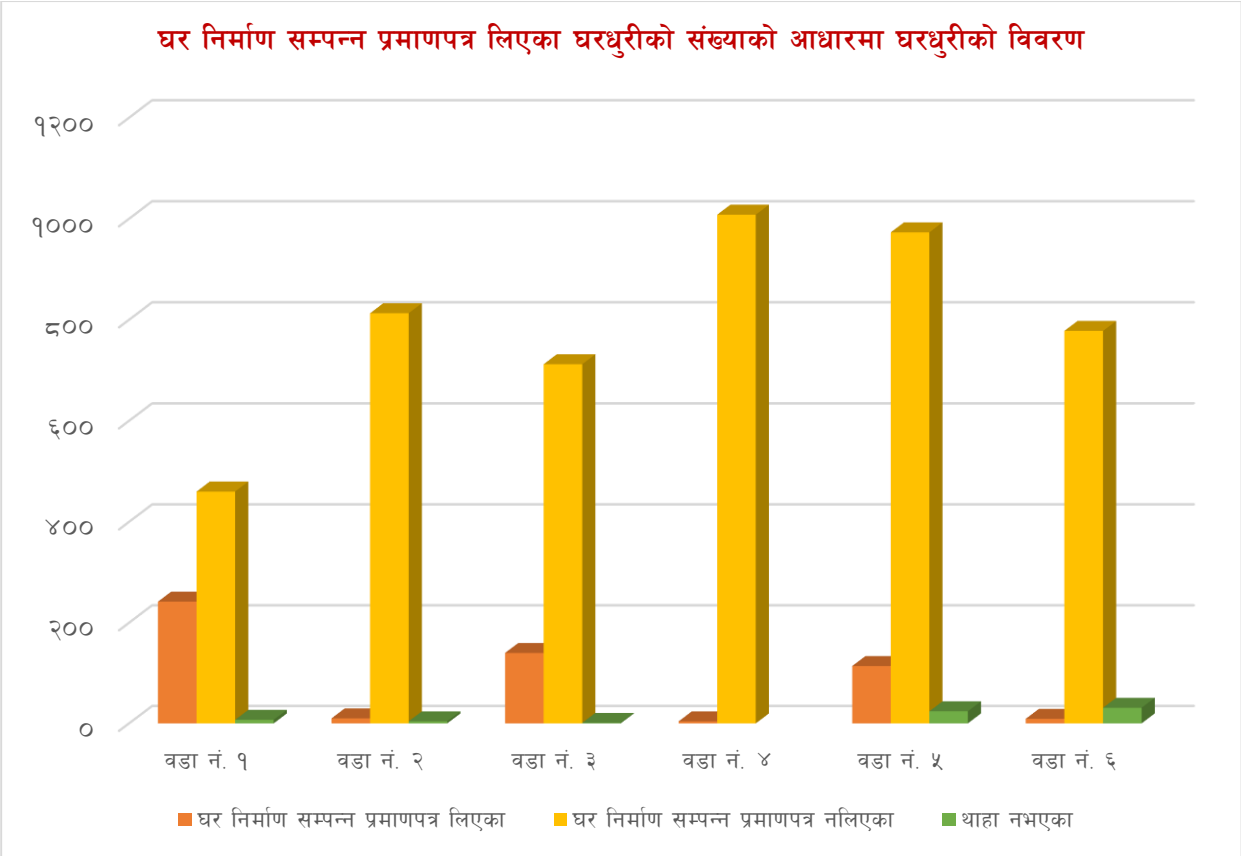

४.६ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरूको वडागत विवरण

तालिका नं ५८: कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरूको वडागत विवरण

वडा नं.	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएको		कोठा वा फ्ल्याट भाडामा नदिएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७	१.०	७०२	९९.०	७०९
२	५	०.६	८२२	९९.४	८२७
३	१५	१.८	८३८	९८.२	८५३
४	२	०.२	१,०१०	९९.८	१,०१२
५	१०	०.९	१,१०१	९९.१	१,१११
६	६	०.७	८१२	९९.३	८१८
जम्मा	४५	०.८	५,२८५	९९.२	५,३३०

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा आफ्नै लालपुर्जा भएको जमिनमा घर बनाएको ५३३० घरधुरीहरूमध्ये ९९.२ प्रतिशत घरधुरीहरूले कोठा भाडामा लगाएका छैनन् । जम्मा ४५ अर्थात ०.८ प्रतिशत घरधुरीहरूले मात्र कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ । पूर्ण रुपमा ग्रामीण परिवेशमा रहेको यो गाउँपालिकामा भाडामा बस्नेको संख्या निकै कम छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

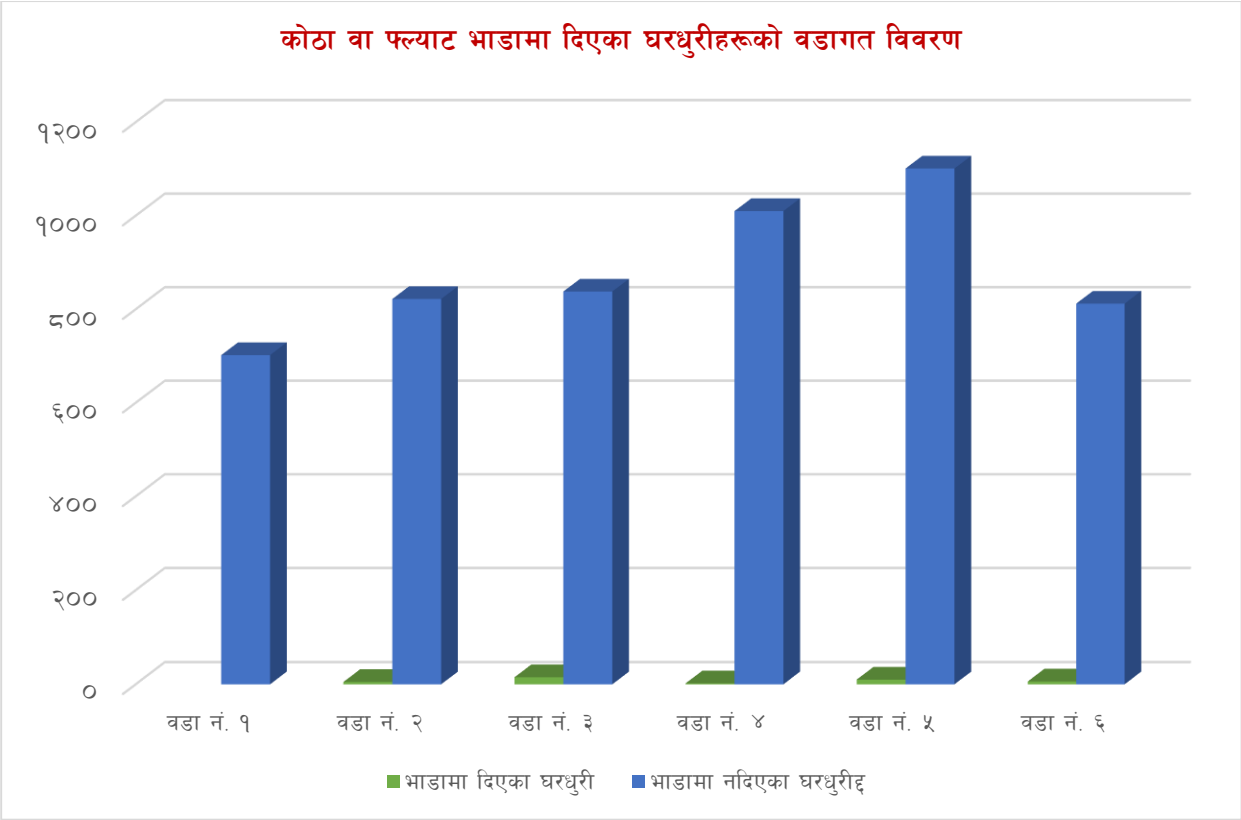

४.७ कोठा भाडामा दिएका घरधुरीहरूले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं ५९: कोठा भाडा दिएका घरधुरीहरूले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	कोठा भाडामा लगाउने घरधुरी संख्या	भाडामा बस्ने परिवारले लिएको जम्मा कोठा संख्या	घरभाडाबाट जम्मा मासिक आम्दानी	घरभाडाबाट प्राप्त औसत मासिक आम्दानी
१	१,०७५	७	१२	१०,९००	१,५५७
२	९४७	५	१३	२५,५००	५,१००
३	१,००३	१५	४२	१०२,०००	६,८००
४	१,३०९	२	५	९,५००	४,७५०
५	१,४३४	१०	४२	८५,६००	८,५६०
६	१,२२९	६	८	१०,०००	१,६६७
जम्मा	६,९९७	४५	१२२	२४३,५००	५,४११

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा कोठा भाडामा दिएका ४५ घरधुरीहरूबाट मासिक कूल २४३५०० रुपैँया उठ्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसमध्ये सबैभन्दा बढी वष नं. ३ मा १५ घरधुरीहरूले ४२ कोठा भाडामा दिएको पाइन्छ। अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तृत गरिएको छ।

४.८ भाडाको घरमा बस्ने परिवारहरूले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ६०: भाडाको घरमा बस्ने परिवारहरूले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	२,००० भन्दा कम		२,००१-३,०००		३,००१-५,०००		जम्मा	औषत भाडा दर
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	३	१००.०					३	१,३३३.३३
२	१	१००.०					१	१,५००.००
३	२	४०.०			३	६०.०	५	२,९००.००
४	३	१००.०					३	१,६६६.६७
५	४	८०.०	१	२०.०			५	१,८००.००
६	११	१००.०					११	१,४०९.०९
जम्मा	२४	८५.७	१	३.६	३	१०.७	२८	१,७६७.८६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकाका कूल घरधुरीहरूमध्ये जम्मा २८ अर्थात ०.४ प्रतिशत परिवारहरूमा भाडामा बस्ने गरेकोमा त्यस मध्ये २४ परिवार अर्थात ८५.८ प्रतिशतले मासिक २ हजारभन्दा कम भाडा तिर्ने र अन्यले त्योभन्दा माथि तिर्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। व्यापक रुपमा शहरीकृत नभइसकेको ग्रामीण इलाका भएकोले पेशा, व्यवसाय, रोजगार, अध्ययन तथा अन्य कामको लागि शहरहरूमा जस्तो भाडामा बस्नेहरूको संख्या यस गाउँपालिकामा रहेको छैन। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

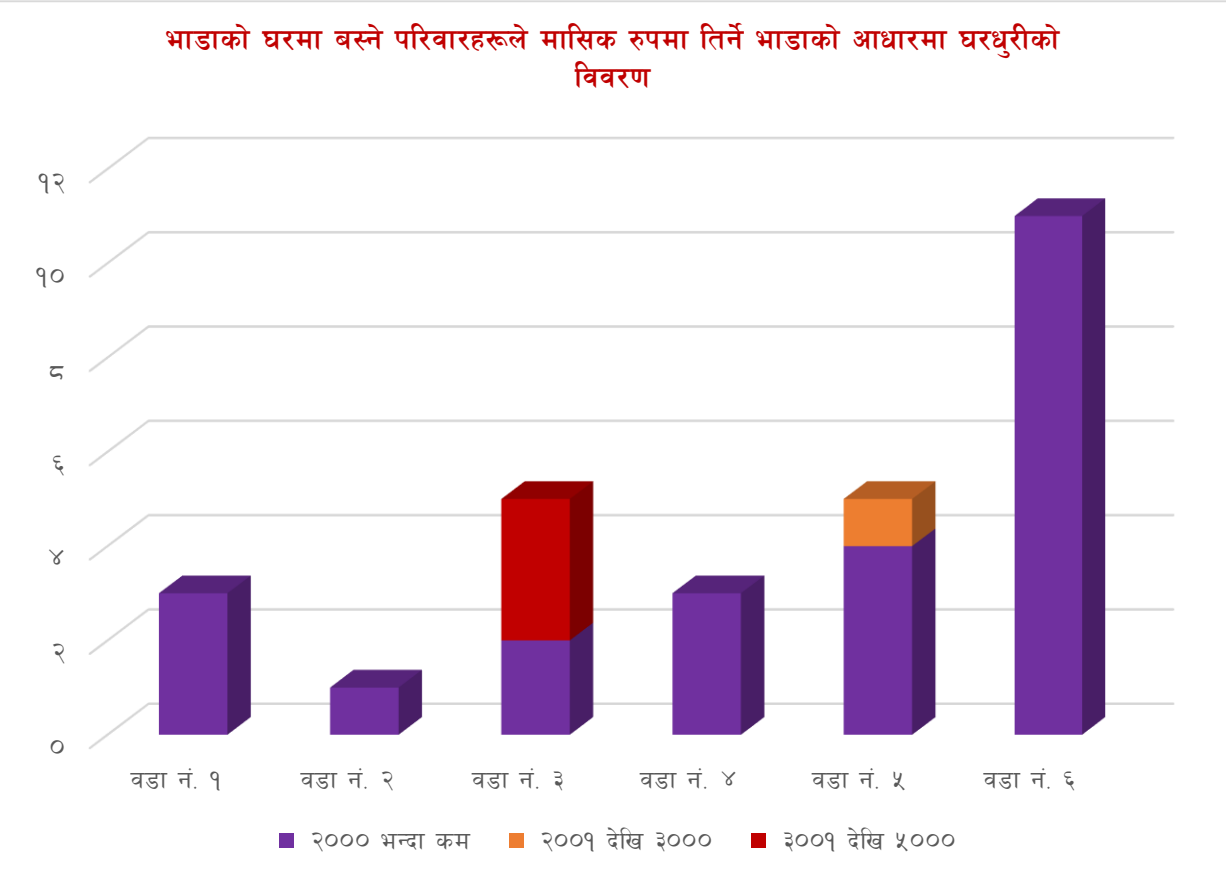

४.९ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

गाउँपालिकाका नदी तथा खोला किनारका भागहरू भू-क्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। बाढीको प्रभाव, चरीचरन राख्ने प्रबृत्ति एवं अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलत: गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरि नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले र अनुत्पादक पशुहरूको चापले यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भू-क्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। त्यस्तै अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालीन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरि वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालीन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नेतर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ । उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

४.१० गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं ६१: गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क्र स	संभावित प्रकोप	विधमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औँ स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रुपमा लागू नभएको	जुनसुकै समयमा
२	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषत: साना ठुला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी डुवान र कटान गरी क्षति पुऱ्याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
३	आगलागि	गाउँपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, मुक्त कमैया, वाढी विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, खाना पकाउने कोठाका भित्ताहरू माटोले नपोत्नु, हावाहुरी चलेको बेला खाना पकाउनु र चुल्होमा आगो राख्ने चलन रहनु, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटरजस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागिका घटना बढी हुने गरेको।	चैत्र–जेष्ठ
४	महामारी	बाढी पश्चात पूर्ण प्रकोपका रुपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतना कमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा

५	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
६	शितलहर	चिसोको मात्रा बढ्दै गएको समयमा विपन्न वस्ती बढी प्रभावित	पुस –माघ
७	जंगली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजंगल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरू	जुनसुकै समयमा
८	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेमा नहरको सिँचाइ नपुगेका भागहरू	असार –भदौ
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

श्रोत: जिल्ला विकास समिति, बर्दिया २०७३

खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति

५.१ गाउँपालिका अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतया: कृषि, वन, मत्स्यपालन, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवाजस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट तथा समतल क्षेत्र भएको यस गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको तराईको क्षेत्र भएको हुँदा गाउँपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा रणनीतिक तथा ग्रामीण सडक सञ्जालका कारण गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा पहुँच विस्तार हुँदै गएको छ। कृषि एवम् वनजन्य औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता अन्य उद्योगधन्दाको साथै स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगको समेत विकास विस्तारको सम्भावना रहेको छ। त्यसैगरी गाउँपालिकामा रहेका तालहरू सहितको सीमसार क्षेत्र, वनजंगल तथा जैविक विविधताले गाउँपालिकाको विकासमा थप सम्भावना बोकेका छन्। यस गाउँपालिकाका मुख्य आर्थिक आधारहरू कृषि, साना व्यापार, नोकरी र विकल्पमा वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ।

५.१.१ होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकाको आन्तरिक आर्थिक कृयाकलाप वृद्धि गरी पर्यटकको बन्दोबस्ती र व्यवस्थापन गर्न स्थानीय होटल तथा रिसोर्टहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। होटल व्यवसायलाई पूर्ण रुपमा व्यवसायीक बनाउन स्थानीय स्तरमा नै संचालकहरूलाई अतिथि सत्कार (Hospitality), परिकार तथा अन्य सेवासम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्न सके पर्यटन तथा आर्थिक विकासमा टेवा पुग्दछ। गेरुवा गाउँपालिकामा संचालित होटलहरूको विवरण निम्नानुसार छ।

तालिका नं ६२: गाउँपालिकामा संचालित होटलहरू सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	होटलको नाम	वडा नं.	स्थान	क्षमता		होटेलको प्रकार	होटेलको स्तर	बार्षिक पर्यटक (संख्या)	
				कोठा संख्या	वेड संख्या			आन्तरिक	वाह्य (विदेशी)
१	होमस्टे	१	जनकनगर	२२	४४	होमस्टे			
२	भगवानदास	२	पालाभार	२	१	रेष्टुरेण्ट	ननस्टार	१००	१५
३	रोज	२	भैरमपुर	४	१	रेष्टुरेण्ट	ननस्टार	५०	२
४	रोशन कटेज	३	बालुवाटार	५	६	रेष्टुरेण्ट	ननस्टार	१००	
५	कठायत होटेल	३	शान्तिबजार	२	६	रेष्टुरेण्ट	ननस्टार	५०	
६	गितरपुर होटेल	४	गिदरपुर	६	६	होटेल	ननस्टार		

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

तालिका नं ६३: आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

कूल जनसंख्या	१५ वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या				आर्थिकरुपले सक्रिय जम्मा जनसंख्या	
	पूरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
३३,९९८	९५२८	४४.०३	१२,१११	५५.९७	२१,६३९	६३.६५

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५

गाउँपालिकामा १५ वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण देखाइएको छ। जसमा पुरुषको संख्या ९,५२८ (४४.०३ प्रतिशत) र महिलाको संख्या १२,१११ (५५.९७ प्रतिशत) देखिन्छ। आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्यामा लैगिंक भिन्नता ११.९४ प्रतिशत रहेको छ भने गाउँपालिकाको कूल जनसंख्याको २१,६३९ अर्थात् ६३.६५ प्रतिशत जनसंख्या आर्थिकरुपले सक्रिय छन्। आर्थिक रुपमा आश्रित जनसंख्या ३६.३५ प्रतिशत छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ।

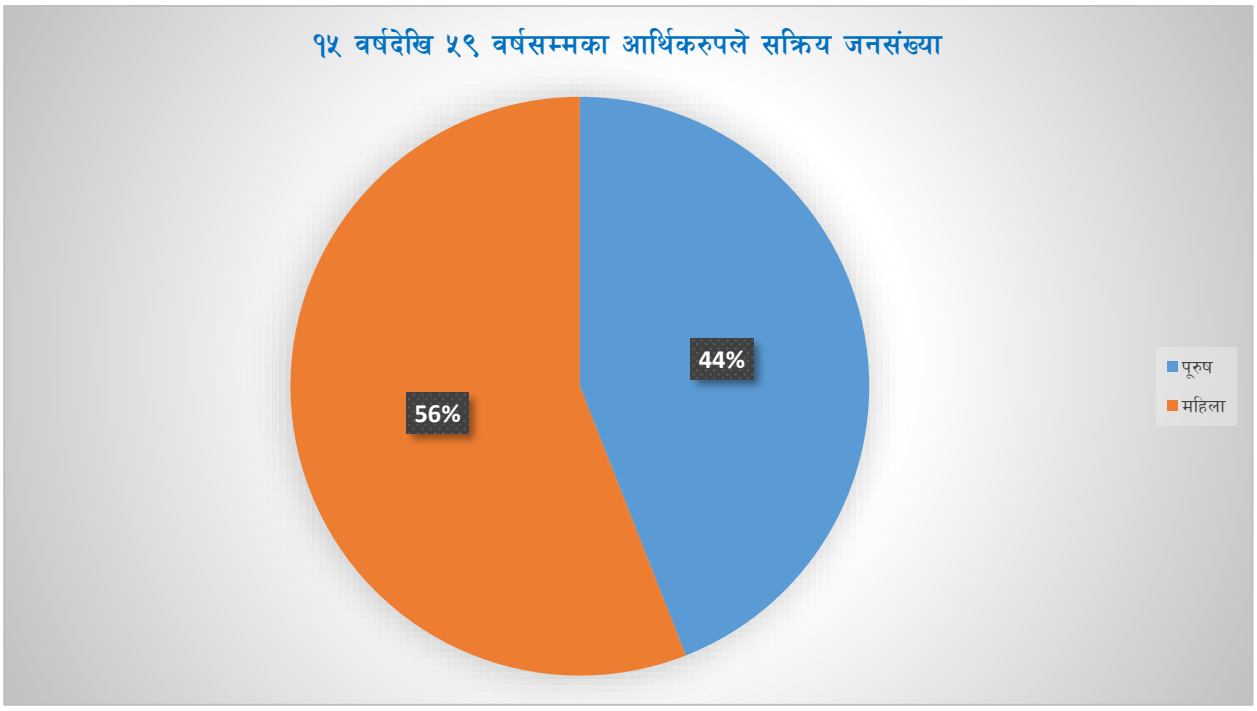

५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं ६४: आश्रित जनसंख्याको विवरण

कुल जनसख्या	आश्रित बालबालिका (०-१४)		आश्रित बृद्धबृद्धाहरू (६० वा सोभन्दा माथि)		जम्मा आश्रित	
	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
३३,९९८	९,४७२	७६.६४	२,८८७	२३.३६	१२,३५९	३६.३५

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५

गाउँपालिकामा आश्रित जनसंख्या ०-१४ वर्ष उमेर समूहका आश्रित बालबालिका र ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका आश्रित बृद्धबृद्धाहरूको संख्या र प्रतिशतलाई देखाइएको छ। जसमा आश्रित बालबालिकाको संख्या

९,४७२ (७६.६४ प्रतिशत), आश्रित बृद्धबृद्धाहरूको संख्या २,८८७ (२३.३६ प्रतिशत) देखिन्छ । कूल जनसंख्यामध्ये जम्मा आश्रित जनसंख्या १२,३५९ (३६.३५ प्रतिशत) देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

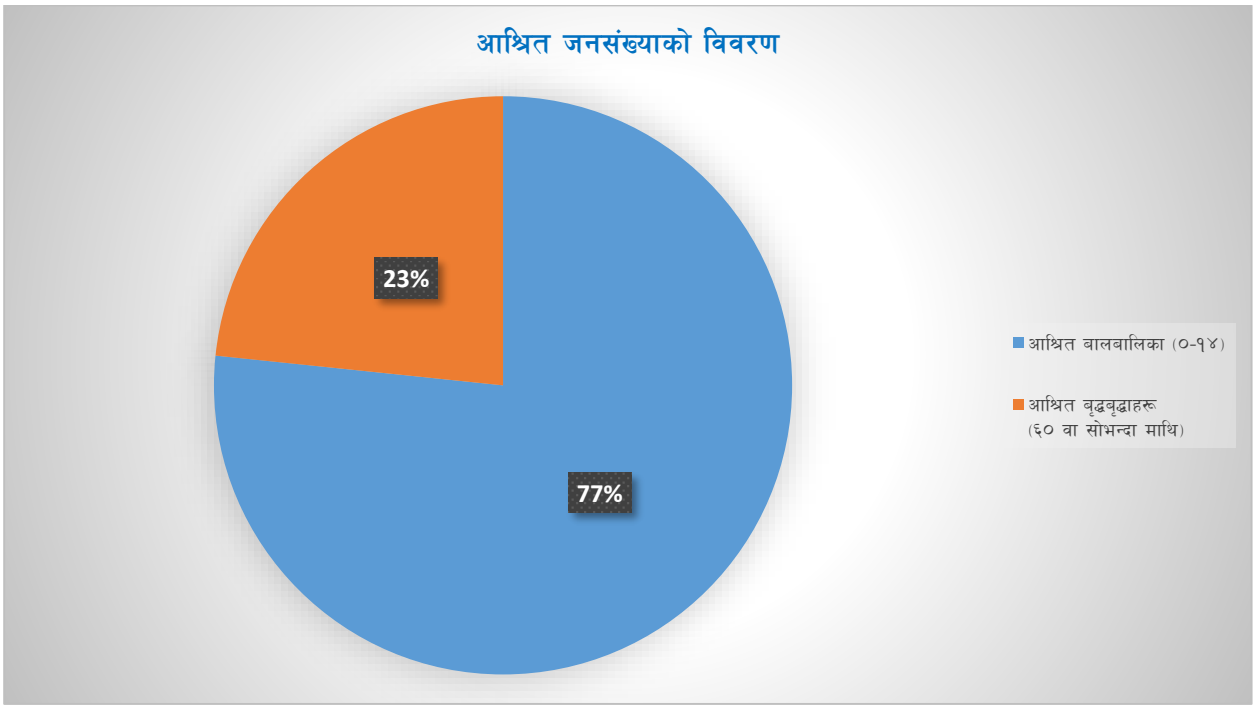

५.४ मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं ६५: मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	नोकरी जागिर (सरकारी वा अर्धसरकारी)	नोकरी जागिर गैर सरकारी	नोकरी जागिर (निजी, व्यक्तिगत घर पसल आदिमा)	ज्याला मजदुरी कृषि क्षेत्र	ज्याला मजदुरी गैर कृषि क्षेत्र	पेशागत काम	व्यापार व्यवसाय	स्वरोजगार	घरेलु तथा साना उद्योग	उद्योगधन्दा सञ्चालन	ठेक्का	पारिवारि व्यवसायमा सहयोग	आफ्नै खेतिपाती	घरायसी काम	अन्य	काम नगरेको	जम्मा
१	७१	३४	२७	१४७	३३५	२५६	२९२	२६	७	२	४	९	६२८	१,८६८	६८	९२७	४,७०१
२	३२	६	१०	१०१	२२६	२६७	७१	५२	३	१	२	१०१	८०७	१,४०६	१६५	५७६	३,८२६
३	३५	२०	२८	५७४	१२४	२७९	१९५	१२७	९		५	१३	८८०	१,३१४	५२४	१०५	४,२३२
४	७०	२९	१९	६९४	१३२	२४	७०	२६	१	१	७	६	९२५	२,४९९	१७०	८३६	५,५०९
५	४९	३०	३०	२०७	७७	५३४	१६२	४८४	८	२	८	१५	१,३०७	२,२८८	१८३	२३०	५,६१४
६	६७	१९	३१	४७	१६४	१०७	६८	१८	२		७	८२	६२३	२,१५२	५३८	६१७	४,५४२
जम्मा	३२४	१३८	१४५	१,७७०	१,०५८	१,४६७	८५८	७३३	३०	६	३३	२२६	५,१७०	११,५२७	१,६४८	३,२९१	२८,४२४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको सक्रिय जनसंख्या मध्यको विभिन्न पेशा अंगाल्ने जनसंख्यामध्ये सबैभन्दा घरायसी काममा ११५२७ जना अर्थात ४० प्रतिशत, आफ्नै खेतीपातीमा ५१७० अर्थात १८.२ प्रतिशत र काम नगरेर बसेको जनसंख्या ३२९१ अर्थात ११.६ प्रतिशत रहेको छ। त्यस पश्चात कृषि क्षेत्र र गैर कृषि क्षेत्रमा ज्याला मजदुरी गर्नेको जनसंख्यासमेत उच्च रहेको छ जसअनुसार कृषि क्षेत्रमा १७७० अर्थात ६.२ प्रतिशत र गैर कृषि क्षेत्रमा १०५८ अर्थात ३.७ प्रतिशत जनसंख्याले ज्याला मजदुरी गर्दछ। नोकरी, व्यापार व्यवसाय र स्वरोजगारमा लागेको जनसंख्या न्यून छ भने उद्योग घन्दा संचालन गरी उत्पादनमूलक काममा लागेको जनसंख्या नगण्य रहेको छ। यसरी समग्र तथ्याङ्कको विष्लेषण गर्दा स्पष्ट नखुलेको घरायसी काममा अत्याधिक, परम्परागत कृषिकर्ममा र ज्याला मजदुरी गर्नेको संख्या उल्लेख्य रहेकोल गाउँपालिकाले सामान्य जीवनस्तर न्यून गुणस्तरको रहेको प्रस्ट हुन्छ। अर्धदक्ष, अदक्ष र बेरोजगारको जनसंख्या उच्च हुँदा गाउँपालिकाको विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। यसर्थ दिगो विकासको लागि रोजगारी श्रृजना, दक्ष जनशक्ति उत्पादन र सेवामुखी उद्योग व्यवसायको विकास गर्न दीर्घकालीन कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

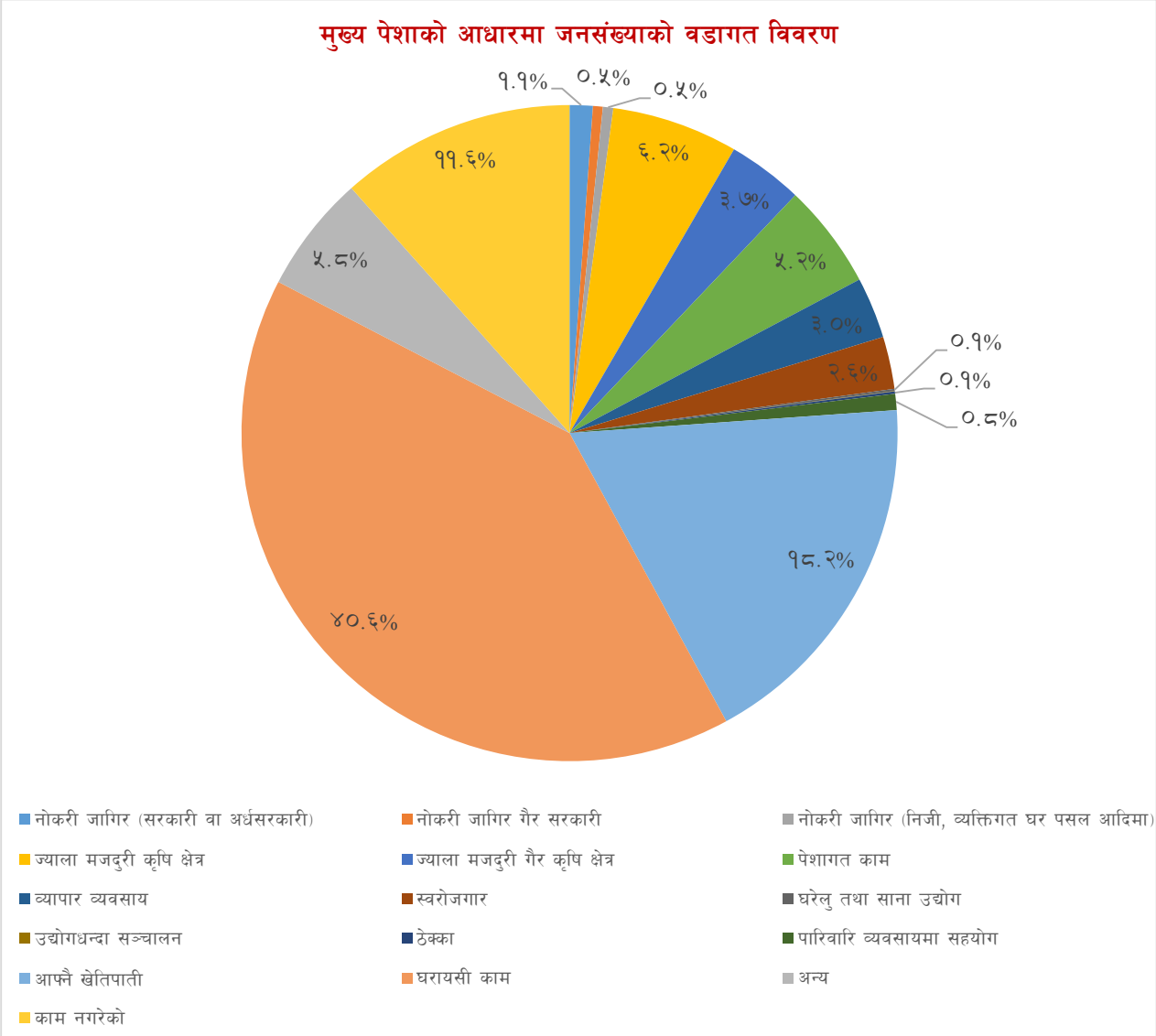

५.५ आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ६६: आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	कृषि	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	बिप्रेषण (बैदेशिक)	बिप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	६८४	१	२३६	१६	२					५	१	१३०	१,०७५
२	६९१		३०	४१	३	१			१	८३	६१	३६	९४७
३	६१४	३	८१	४७	२	१				४	७	२४४	१,००३
४	८६८		४३	३४	१	३		१	१	९०	१४	२५४	१,३०९
५	१,१७४		५५	३०	२	४	१			३५	२१	११२	१,४३४
६	८६५	१	३५	३६	४	२	२			७१	६६	१४७	१,२२९
जम्मा	४,८९६	५	४८०	२०४	१४	११	३	१	२	२८८	१७०	९२३	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये आम्दानीको मुख्य पेशा कृषि हुने घरधुरीको संख्या ४८९६ अर्थात ७० प्रतिशत, दोस्रोमा व्यापार व्यवसाय गर्नेको संख्या ४८० अर्थात ६.९ प्रतिशत, तेस्रोमा आन्तरिक बिप्रेषण अर्थात अन्य जिल्ला वा क्षेत्रबाट कमाएर पठाएको रकम हुनेको संख्या २८८ अर्थात ४.१ प्रतिशत, नोकरी गर्नेको संख्या २०४ घरधुरी अर्थात २.९ प्रतिशत, दैनिक ज्यालादारी गर्नेको संख्या १७० अर्थात २.४ प्रतिशत, अन्य नखुलेको ९२३ अर्थात १३.२ प्रतिशत र उद्योग, पेन्सन, घरभाडा, ब्याज, बैदेशिक विप्रेषण आदिमा नगण्य संख्यामा परिवारको आम्दानीको मुख्य श्रोत भएको देखिन्छ। तथ्याङ्कबाट अत्यन्त ठूलो संख्यामा रहेका घरधुरीहरू अर्थात ७० प्रतिशतको आम्दानीको मुख्य श्रोत कृषि पेशा नै देखिन्छ। ठूलो संख्यामा जनसंख्या कृषिमा आधारित देखिएतापनि आम्दानी र उत्पादनका हिसाबले निकै अपर्याप्त रहेको छ। दोस्रोमा रहेको व्यापार व्यवसायसमेत प्रभावकारी देखिँदैन किनकि ग्रामीण भेगमा ठूला व्यापारीक केन्द्रहरू नहुने, उपभोक्ताको चहलपहल कम हुने हुनाले व्यापार न्यून रहन्छ। सबैभन्दा महत्वपूण पक्ष भनेको आम्दानीको मुख्य श्रोत परम्परागत कृषि हुनुले यहाँ ठूलो संख्याको अदृष्य बेरोजगारी रहेको र अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा मानिसको संलग्नता नगण्य देखिन्छ। यस प्रकारको आर्थिक स्थितिलाई व्यापक सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

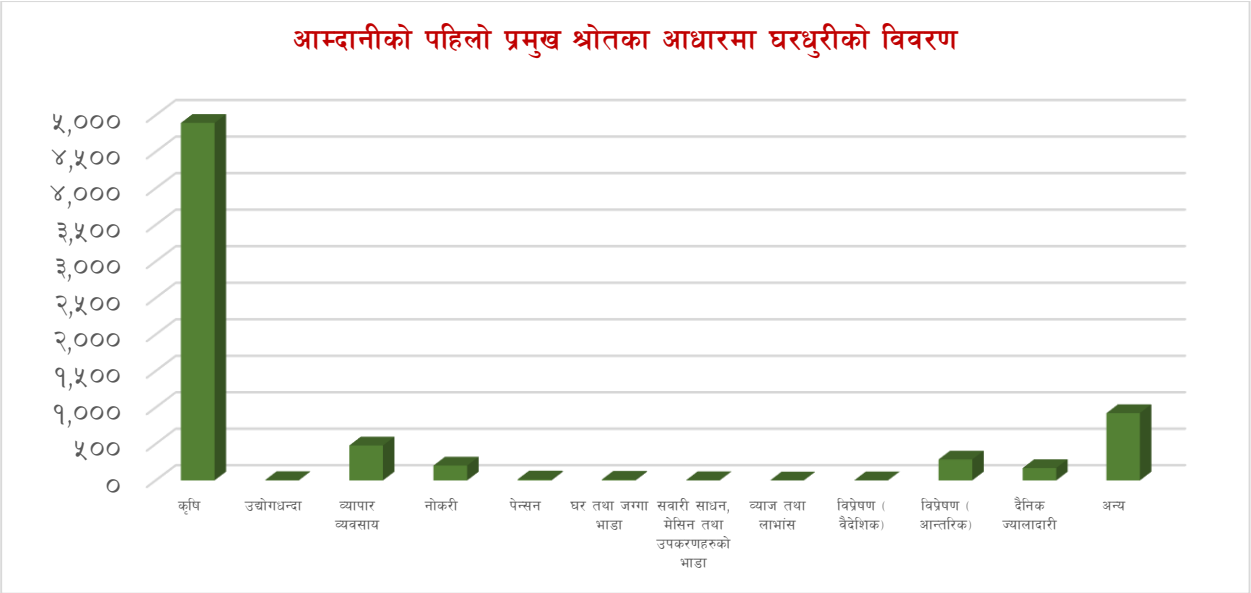

५.६ आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ६७: आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	आम्दानीको दोस्रो श्रोत नभएको	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	५७६	५	६२	७०	३		७			१७		३३५	१,०७५
२	४१६	२	३४	३३		५	४		३	१०२	१६०	१८८	९४७
३	६३०	३	४४	३१	५	६	१	१		७	१३	२६२	१,००३
४	९५३	१	२९	४२	२	१	४	१		१३८	४९	८९	१,३०९
५	५६८	८	१२१	६०	६	३	२	१	२	२५३	१३४	२७६	१,४३४
६	६५५	९	४४	७६	६	३	४		१	९३	९१	२४७	१,२२९
जम्मा	३,७९८	२८	३३४	३१२	२२	१८	२२	३	६	६१०	४४७	१,३९७	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये तपाईंको दास्रो मुख्य आम्दानी श्रोत के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा ३७९८ अर्थात ५४.३ प्रतिशत घरधुरीको दोस्रो आम्दानीको श्रोत नै नभएको उत्तर दिएका थिए । यसको अर्थ कूल घरधुरीको ५४.३ प्रतिशत घरधुरीको कृषिबाहेक अन्य आम्दानीका विकल्पहरू नरहेको भन्ने बुझिन्छ । यसरी कृषि एक मात्र निर्विकल्प आम्दानीको श्रोत हुनुले न्यन स्तरको जीवन निवार्हलाई संकेत गर्दछ । आम्दानीका वैकल्पिक श्रोतहरू भएमा एक वा अन्य श्रोतको आम्दानी घटेपनि विकल्पबाट आम्दानी गरी सुरक्षित ढंगले जीवन निर्वाह गर्न सहज हुन्छ ।

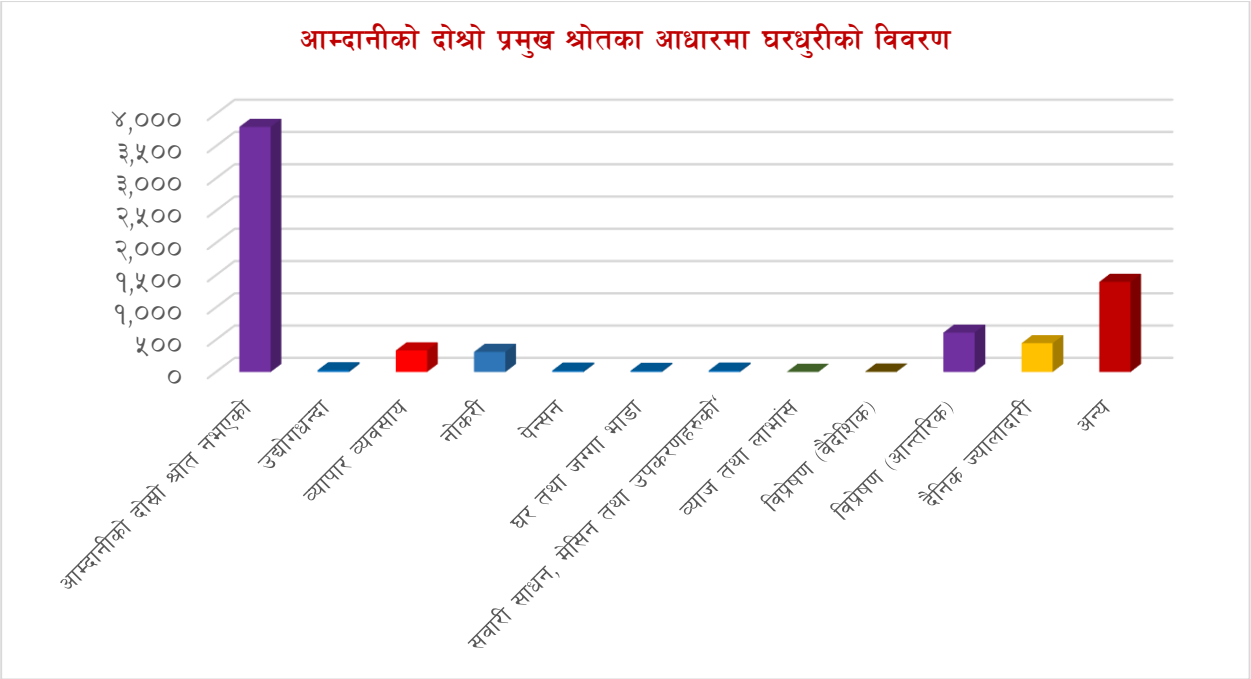

५.७ आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ६८: आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	आम्दानीको तेस्रो श्रोत नभएको	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	व्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	१,०३६	२	११	२	१	१			७		१५	१,०७५
२	८१६	१	६	१	१	३		१	८	३३	७७	९४७
३	९४०	१	३		३		१		३	३	४९	१,००३
४	१,२७९		५			२			८	११	४	१,३०९
५	१,१८९	२	११	१	२	३			२३	८९	११४	१,४३४
६	१,११५		१	२	२	४			६	१३	८६	१,२२९
जम्मा	६,३७५	६	३७	६	९	१३	१	१	५५	१४९	३४५	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये तपाईंको तेस्रो मुख्य आम्दानीको श्रोत के हो भनी सोधिएको प्रश्नमा ६३७५ अर्थात ९१.१ प्रतिशत घरधुरीबाट तेस्रो आम्दानीको श्रोत अर्थात विकल्प नै नभएको उत्तर प्राप्त भएको थियो । अर्थात कूल घरधुरीको ९१.१ प्रतिशत जनसंख्याको तेस्रो आम्दानीको श्रोत नभएको र आम्दानीको एकमात्र वा केहीको दोस्रो विकल्प भएपनि तेस्रो विकल्प नहुने घरधुरीको जनसंख्या भने ९० प्रतिशतभन्दा धेरै रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। आम्दानीका अन्य विकल्पहरूको संभावना भएतापनि अधिकांश घरधुरीहरू परम्परागत र सहजै प्राप्त हुन पेशा, व्यवसाय वा रोजगारीमा लागेको देखिन्छ । श्रृजनशिल सोच र जोखिम लिएर नयाँ पेशा, व्यवसाय र रोजगारीमा लाग्ने यूवाहरूको संख्या नगण्य रहेकोले गाउँपालिकाको समग्र दीर्घकालीन विकासमा ठूलो अपेक्षा गर्न नसकिने स्पष्ट हुन्छ। यस स्थितिबाट माथि उठ्न नयाँ रोजगार,

व्यवसाय र उद्यमशिलता विकासका कार्यमूलक योजना निर्माण गरी कृषि, पर्यटन, उद्योग र सेवा मूलक व्यवसायको प्रर्वद्धन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

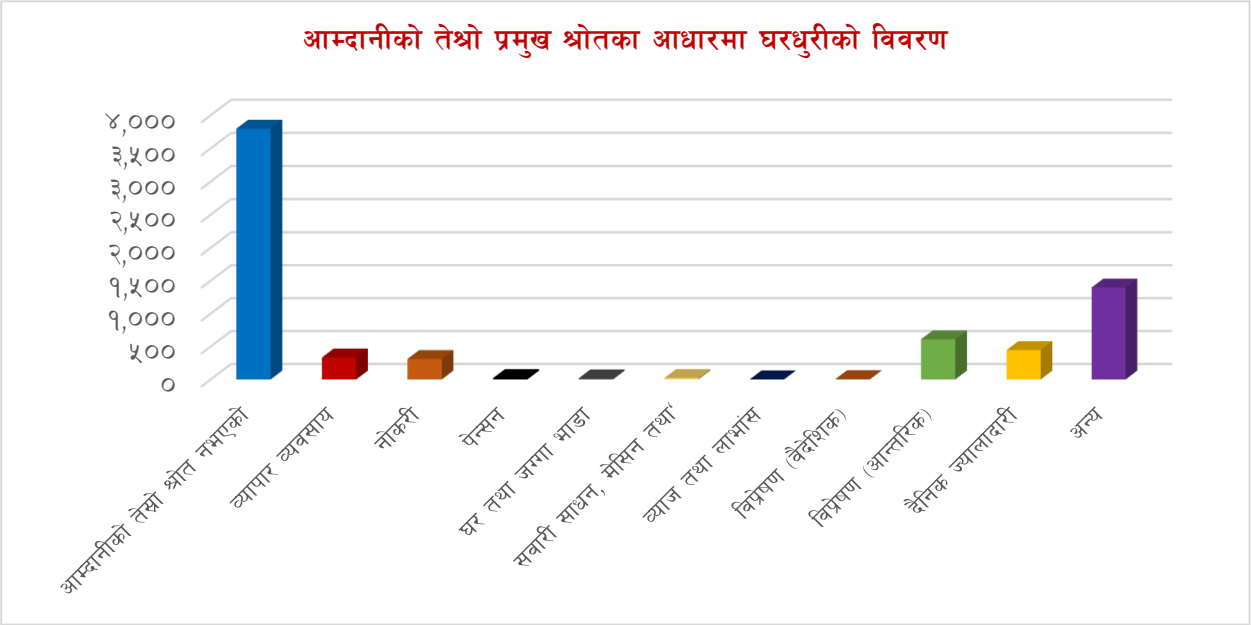

५.८ घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण

तालिका नं ६९: घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण

वडा नं.	कृषि	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको	व्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	६८४	६	३००	९७	७	१	८			२९	१	४८१	१,०७५
२	६९१	२	६५	८०	४	८	७		६	१९३	२५८	३०९	९४७
३	६१४	६	१२६	८१	७	१०	१	२		१४	२३	५५८	१,००३
४	८६८	१	७२	८१	३	४	६	३	१	२३६	७४	३४७	१,३०९
५	१,१७४	८	१७८	१०२	९	९	६	१	२	३१४	२५५	५३०	१,४३४
६	८६५	१०	७९	११३	१२	७	१०		१	१७०	१७१	४८२	१,२२९
जम्मा	४,८९६	३३	८२०	५५४	४२	३९	३८	६	१०	९५६	७८२	२,७०७	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये ४८९६ अर्थात ७० प्रतिशत घरधुरीहरूको आम्दानीको श्रोत कृषि रहेको छ भने दोस्रोमा आन्तरीक विप्रेषण अन्तर्गत ९५७ अर्थात १३.७ प्रतिशत घरधुरीहरू रहेका छन् । त्यसैगरी ८२० घरधुरी अर्थात ११.७ प्रतिशत व्यापार व्यसाय, ७८२ घरधुरी अर्थात ११.२ प्रतिशतको आम्दानीको श्रोत भने दैनिक ज्यालादारी रहेको छ । अन्य आम्दानीका श्रोतहरू भने न्यून घरधुरीहरूमा रहेको पाइन्छ । यो तथ्याङ्कले ठूलो नाफा हुने र उत्पादनमूखी व्यवसायमा मानिसको संलग्नता अत्यन्त न्यून र परम्परागत कृषि

र सामान्य व्यापार व्यवसायमा अधिक संलग्नता रहेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

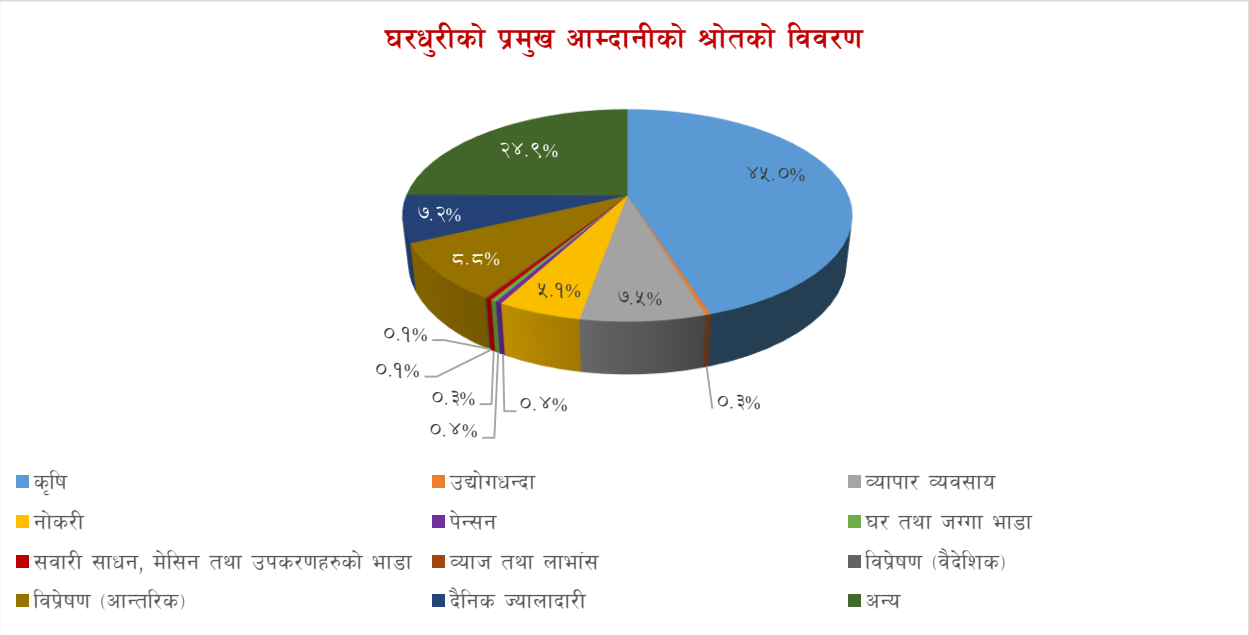

५.९ परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ७०: परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	१०,००० भन्दा कम	१०,०००-२०,०००	२०,०००-३०,०००	३०,०००-४०,०००	४०,०००-५०,०००	५०,००० भन्दा बढी	जम्मा	प्रत्येक महिना आवश्यक पर्ने औषत रकम
१	७०८	२५०	७९	१३	१४	११	१,०७५	१२,३७०
२	४६५	२२६	११२	६२	७१	११	९४७	१७,३५७
३	९२२	६२	४	१	८	६	१,००३	५,८९७
४	७९५	३००	८२	१२	४९	७१	१,३०९	१७,३५२
५	१,१०९	२२८	५६	१४	९	१८	१,४३४	९,९८०
६	८८४	२६३	५१	१२	८	११	१,२२९	१०,१३७
जम्मा	४,८८३	१,३२९	३८४	११४	१५९	१२८	६,९९७	१२,१६७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीमध्ये मासिक रु. १०,००० भन्दा कम खर्चमै परिवार धान्ने घरधुरी संख्या ४८८३ अर्थात ६९.८ प्रतिशत, रु. १०,००० देखि रु. २०,००० सम्ममा परिवारको मासिक खर्च धान्नेको संख्या १३२९ अर्थात १९ प्रतिशत, रु. २०,००० देखि रु. ३०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ३८४ अर्थात ५.५ प्रतिशत, रु. ३०,००० देखि रु. ४०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ११४ अर्थात १.६, रु. ४०,००० देखि रु. ५०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या १५९ अर्थात २.३ प्रतिशत र रु. ५०, ००० भन्दा माथि खर्च गर्नेको संख्या १२८ अर्थात १.८ प्रतिशत देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा रु. १०,००० वा सोभन्दा कम रकममै मासिक गजारा गर्नेको संख्या उल्लेख्य अर्थात कूल घरधुरीको ६९.८ प्रतिशत हुनुले यस गाउँपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरूको जीवनस्तर न्यून भएकोले आधारभूत आवश्यकता जस्तै खाद्यान्न, बास, लुगालत्ता, शिषा, स्वास्थ्य, खानेपानी आदिमा अत्यन्त्र न्यून स्तरको पहुँच रहेको स्पष्ट हुन्छ । चरम महंगी र मुद्रा स्फिती

बढीरहेको हालको अवस्थामा ६९.८ प्रतिशत परिवारहरूले प्रति परिवार प्रति दिन मात्र रु. ३३३.३३ मा गुजारा गर्नुपर्ने तथ्याङ्कले देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

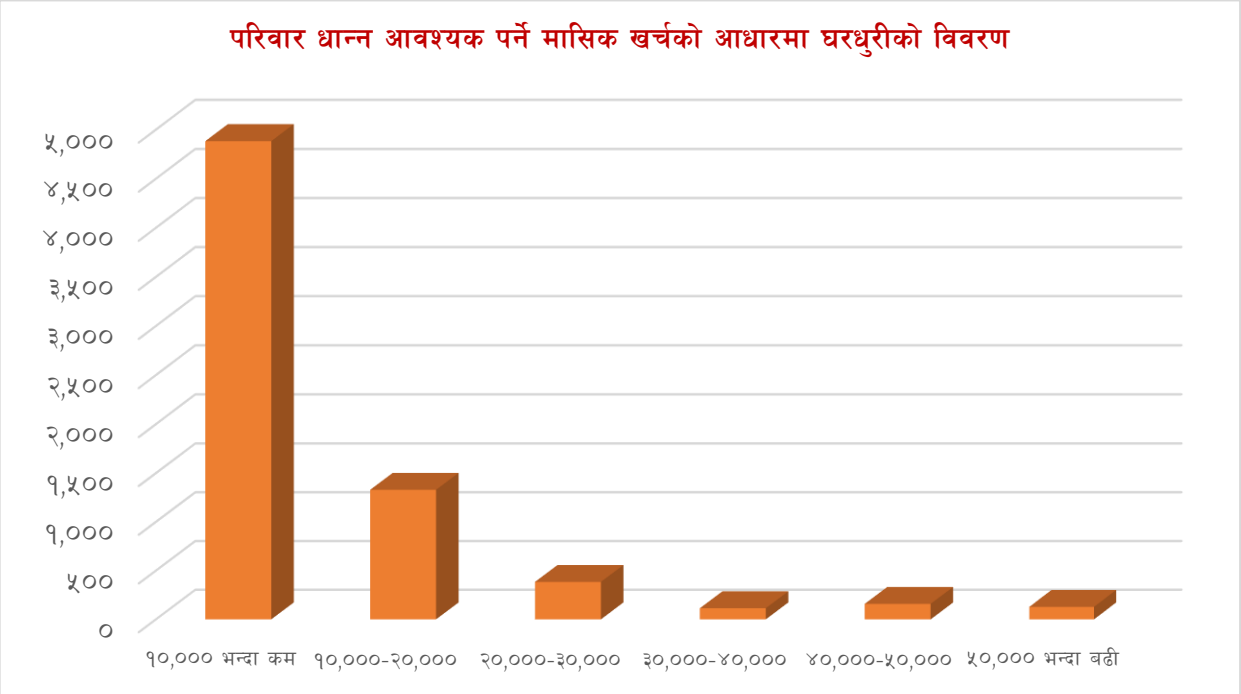

५.१० आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ७१: आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	०-३ महिना	४-६ महिना	७-९ महिना	९-११ महिना	१२ महिनाभन्दा माथि	जम्मा	औषत पुग्ने समय
१	१६	४९	५९	१०२	८४९	१,०७५	११.१६
२	६	७	४	३	९२७	९४७	११.८६
३	३	७७	४१	८	८७४	१,००३	११.३३
४	४४	३१२	८३	२८	८४२	१,३०९	९.८७
५	५	१६४	२०९	११३	९४३	१,४३४	१०.४४
६	१९	३९	४८	२८	१,०९५	१,२२९	११.४४
जम्मा	९३	६४८	४४४	२८२	५,५३०	६,९९७	१०.९४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिनाभन्दा माथि धान्नेको संख्या ५५३० अर्थात ७९ प्रतिशत देखिन्छ। त्यसैगरी ४ देखि ६ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरधुरीका संख्या ६४८ अर्थात ९.३ प्रतिशत, ७ देखि ३ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरधुरीको संख्या ४४४ अर्थात ६.३ प्रतिशत, १० देखि ११ महिना धान्न पुग्नेको संख्या २८२ अर्थात ४ प्रतिशत र ० देखि ३ महिना मात्र धान्न पुग्नेको संख्या ९३ अर्थात १.३ प्रतिशत रहेको छ। यसपूर्वको मासिक खर्चको आधारमा तयार पारिएको तथ्याङ्क र यस तथ्याङ्कलाई संयुक्त रुपमा हेर्दा अधिकांश जनसंख्याले वार्षिकरुपमा गर्ने अत्यन्त न्यून आम्दानीले बाह्रै महिना दुःख गुजारा गरी खर्च धान्ने गरेको स्पष्ट हुन्छ। अर्कोतर्फ वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने

घरधुरीहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागू भैसकेको र स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भैसकेको अवस्थामा यस्ता गरीवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्मअनुसार संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

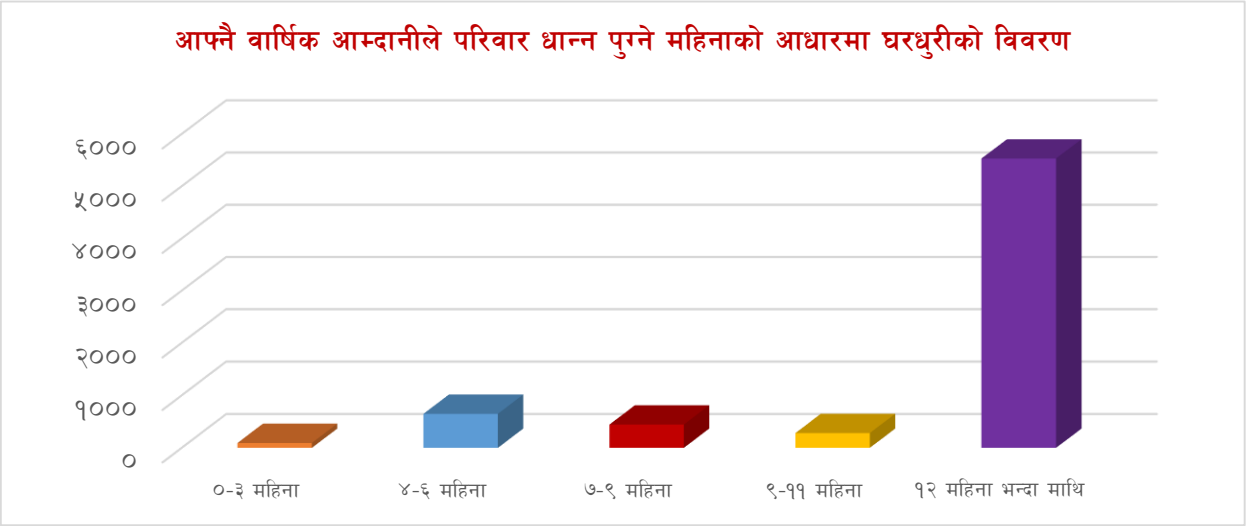

५.११ परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ७२: परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	ऋण भएको घरधुरी		ऋण नभएको घरधुरी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	७५५	७०.२	३२०	२९.८	१,०७५
२	६७५	७१.३	२७२	२८.७	९४७
३	५९५	५९.३	४०८	४०.७	१,००३
४	८९६	६८.४	४१३	३१.६	१,३०९
५	९२४	६४.४	५१०	३५.६	१,४३४
६	७२९	५९.३	५००	४०.७	१,२२९
जम्मा	४,५७४	६५.४	२,४२३	३४.६	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरू मध्यै विभिन्न वित्तिय संस्था सहकारी वा अन्य तवरल आफ्ना विभिन्न कृयाकलाप सञ्चालन गर्न वा लगानी गर्न ऋण लिएका घरधुरीहरूको संख्या ४५७४ अर्थात ६५.४ प्रतिशत र ऋण नै नलिएका घरधुरीहरूको संख्या २४२३ अर्थात ३४.६ प्रतिशत रहेका छन्। ऋण लिनुका उद्देश्यहरू मध्य अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ती गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादन मूलक व्यसाय गर्न ऋण लिनेको संख्याभन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ किनकि दैनिक ३५० भन्दा कम रकममा गुजारा गर्नुपर्ने घरधुरीको प्रतिशत ६९.८ रहेको छ। वडागत रुपमा पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

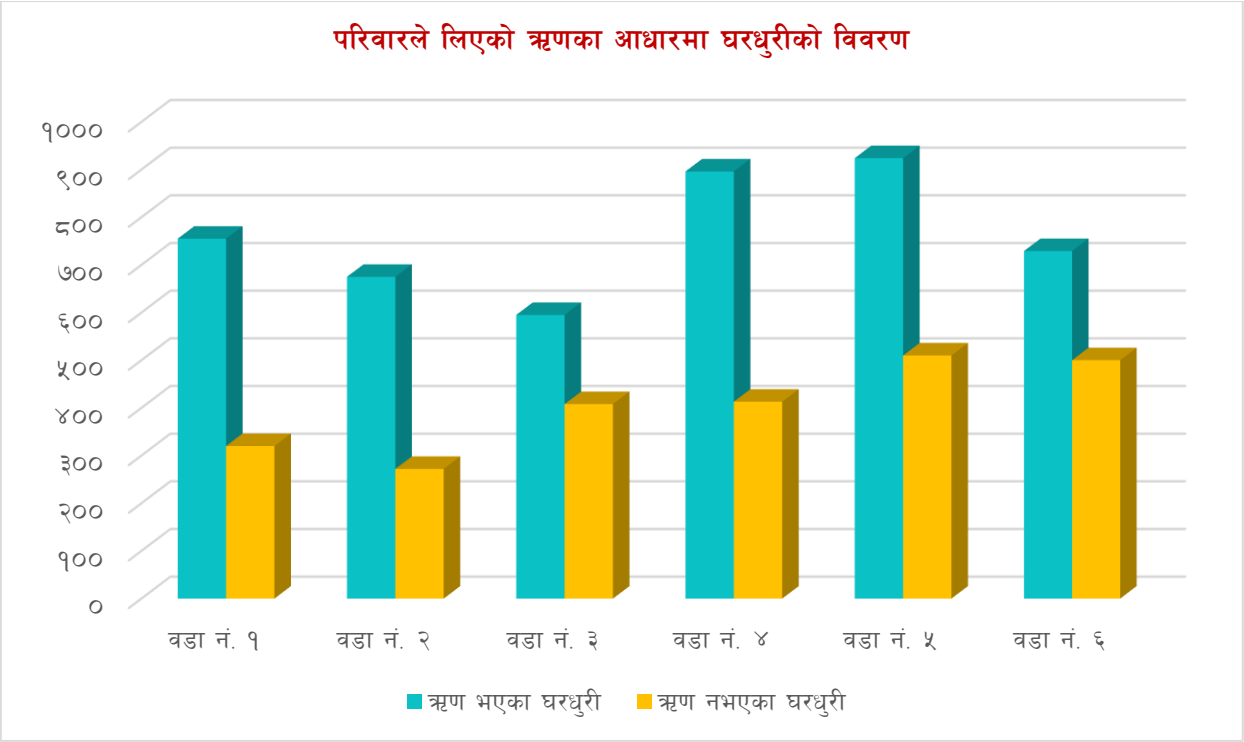

५.१२ परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ७३: परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	१०,००० भन्दा कम	१०,०००-२०,०००	२०,०००-३०,०००	३०,०००-४०,०००	४०,०००-५०,०००	५०,००० भन्दा बढी	जम्मा	औषत ऋण रकम
१	७३	७८	७१	५९	८५	३८९	७५५	१४३,५९९
२	६८	१०४	९०	५२	८२	२७९	६७५	११४,१२९
३	८५	८४	६०	२८	७१	२६७	५९५	१७६,३९८
४	८४	९६	८६	५२	१००	४७८	८९६	१६६,८८८
५	९५	११४	७०	४८	१०१	४९६	९२४	१७०,०९८
६	८७	१००	६३	५१	७६	३५२	७२९	१४४,५२०
जम्मा	४९२	५७६	४४०	२९०	५१५	२,२६१	४,५७४	१५३,५७८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा ऋण लिएका कूल ४५७४ घरधुरीहरूमध्ये २२६१ अर्थात ४९.४ प्रतिशत घरधुरीले रु. ५०,००० भन्दा बढी ऋण लिएको देखिन्छ। रु. ४०,००० देखि रु. ५०,००० सम्म ऋण लिने घरधुरीको संख्या ५१५ अर्थात ११.३ प्रतिशत, रु. ३०,००० देखि रु. ४०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या २९० अर्थात ६.३ प्रतिशत, रु. २०,००० देखि ३०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या ४४० अर्थात ९.६ प्रतिशत, रु. १०,००० देखि २०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या ५७६ अर्थात १२.६ प्रतिशत र रु. १०,००० भन्दा कम ऋण लिनेको संख्या ४९२ अर्थात १०.८ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। ऋण रकमको विवरण हेर्दा सानो रकमको ऋण लगानी प्रयोजनका लागि भन्दा घरायसी प्रयोजन र अत्यावश्यक आवश्यकता पूर्ती गर्नलाई हुनसक्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ। ऋण लिनु नकारात्मक नभएपनि ऋण लिनुको प्रयोजन दैनिक आवश्यकता गुजारा गर्ने हुँदा त्यसले

न्यून गुणस्तरको जीवनयापन र गरीबीलाई संकेत गर्दछ। वडा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

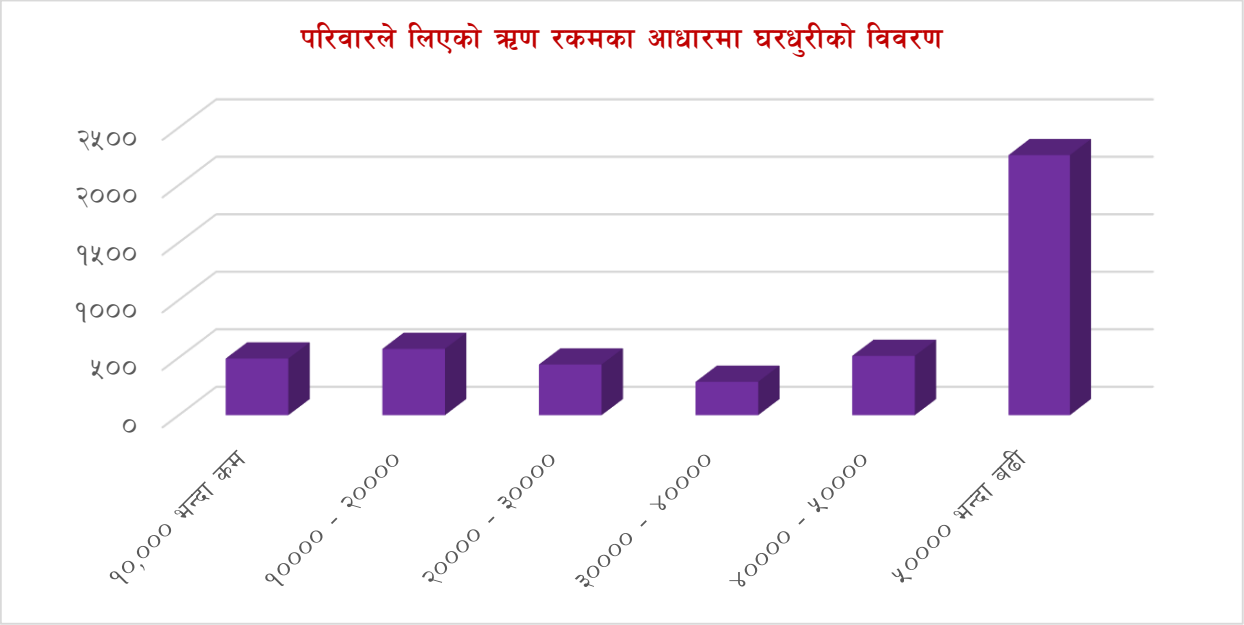

५.१३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ७४: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	व्यापार व्यवसाय	कृषि व्यवसाय	भवन नर्माण / जमिन	जन्म /मृत्यु /सामाजिक कार्य	धार्मिक / सांस्कृतिक	औषधी उपचार	शिक्षा	घरधुरीको उपयोग	घरधुरीको सदस्य विदेश	अन्य कारण	जम्मा
१	८१	१६०	१५८	१२	९०	४६४	३०२	३६८	१८	२९	७५५
२	५७	८९	१३५	३७	२६	२८०	१६१	३२६	३०	३५	६७५
३	९६	८८	१४७	२६	४१	२७३	१०२	२५७	११	१२	५९५
४	५६	१५१	२१५	२१	१४	३०८	१४२	४०५	४१	२६	८९४
५	१२५	१८१	३१७	४४	८९	५३८	३२९	४२५	६१	५२	९२४
६	७८	२३०	२२०	६३	२०१	४३४	२९६	३८७	३१	४८	७२८
जम्मा	४९३	८९९	१,१९२	२०३	४६१	२,२९७	१,३३२	२,१६८	१९२	२०२	४,५७१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा ऋण लिएका कूल ४५७४ घरधुरीहरूमध्ये ३ वटा घरधुरीले आफूले ऋण लिएको प्रयोजन नखुलाएकोले ऋण लिनुपर्ने कारणका आधारमा घरधुरीको तथ्याङ्कलाई हेर्दा ४५७१ मात्र देखिन्छ। ऋण लिनेहरूको प्रवृत्तिलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी औषधि उपचारको लागि २२९७ घरधुरीहरू अर्थात ५०.३ प्रतिशत, दोस्रोमा घरायसी प्रयोजनका लागि २१६८ अर्थात ४७.४ प्रतिशत, तेस्रोमा शिक्षाको लागि १३३२ अर्थात २९.१ प्रतिशत, चौथौंमा जग्गा जमिन खरिदको लागि ११९२ अर्थात २६.१ प्रतिशत छन् भने लगानी र उत्पादन प्रवर्द्धन गर्न निकै कम घरधुरीले ऋण लिएको देखिन्छ। जसमध्ये ८९९ अर्थात १९.७ प्रतिशत कृषि व्यापारमा र मात्र ४९३ अर्थात १०.८ प्रतिशतले व्यापार र उद्योगमा लगानी गर्न ऋण लिएको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जीवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानविय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै औषधोपचार, शिक्षा तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ। नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पूरा

गर्ने दायित्व राज्यको हुने सवैधानिक व्यवस्था अनुरुप संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्नजस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानीय तथा संघीय सरकारले नागरिकका यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

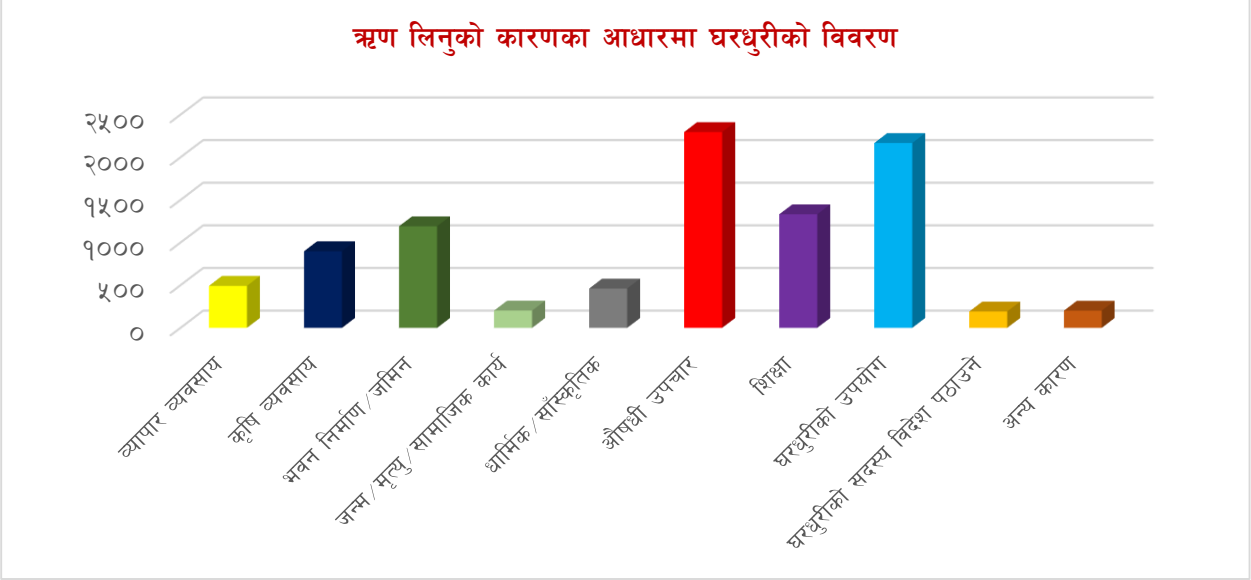

५.१४ ऋण लिएको स्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ७५: ऋण लिएको स्रोतका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं	आन्तरिक		बैंक		सहकारी संस्था		अन्य वित्तिय संस्था		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	३०९	४०.९	१०४	१३.८	२११	२७.९	२६८	३५.५	१६६	२२.०	७५५
२	३०२	४४.७	४२	६.२	२४०	३५.६	२४९	३६.९	२५२	३७.३	६७५
३	१८९	३१.८	७५	१२.६	१४५	२४.४	३०४	५१.१	७३	१२.३	५९५
४	३७१	४१.५	१०२	११.४	४७३	५२.९	२५३	२८.३	९	१.०	८९४
५	५१२	५५.५	१७०	१८.४	४२४	४५.९	४६४	५०.३	७५	८.१	९२३
६	२४४	३३.६	१०२	१४.०	३१४	४३.२	३३१	४५.५	१३३	१८.३	७२७
जम्मा	१,९२७	४२.२	५९५	१३.०	१,८०७	३९.५	१,८६९	४०.९	७०८	१५.५	४,५६९

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा ऋण लिएका ४५६९ जना ऋणी घरधुरीहरूको ऋण लिएको श्रोत खुलेको छ। जसमध्ये १९२७ अर्थात ४२.२ प्रतिशत घरधुरीले व्यक्तिबाट ऋण लिएको, १८६९ अर्थात ४०.९ प्रतिशत घरधुरीले अन्य वित्तिय संस्थाबाट ऋण लिएको, १८०७ अर्थात ३९.५ प्रतिशत घरधुरीदृ सहकारीबाट ऋण लिएको,, ५९५ अर्थात १३ प्रतिशत घरधुरीले बैङ्कबाट ऋण लिएको र बाँकीले अन्यबाट ऋण लिएको तथ्याङ्क छ। सबैभन्दा धेरै घरधुरीले व्यक्तिबाट ऋण लिएको यथार्थले के स्पष्ट गर्दछ भने नागरिकहरूको बैङ्क तथा ठूला वित्तिय संस्थाको पहुँच वृद्धि हुन सकेको छैन। अर्कोतर्फ बैङ्कबाट कर्जा लिँदा धितो तथा अन्य प्रशासनिक झन्जट हुने भएकोले चर्को व्याजको मारमा परेतापनि विना धितो व्यक्तिसँग ऋण लिन सहज हुनेभएकोले, साधारण मानिसहरू यसतर्फ

बढी आर्कषित देखिन्छन् । यसले थप आर्थिक भार पर्नगई नागरिकलाई गरीबीमा धकेल्न बाध्य पार्दछ । हाल राष्ट्र बैङ्कले हरेक स्थानीय सरकार रहेको गाउँपालिका वा नगरपालिकामा एक बैङ्क शाखा खोल्न गरेको निर्देशनले बैङ्कहरूमा ग्रामीण सर्वसाधारणको पहुँच वृद्धिहुने अपेक्षागर्न सकिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

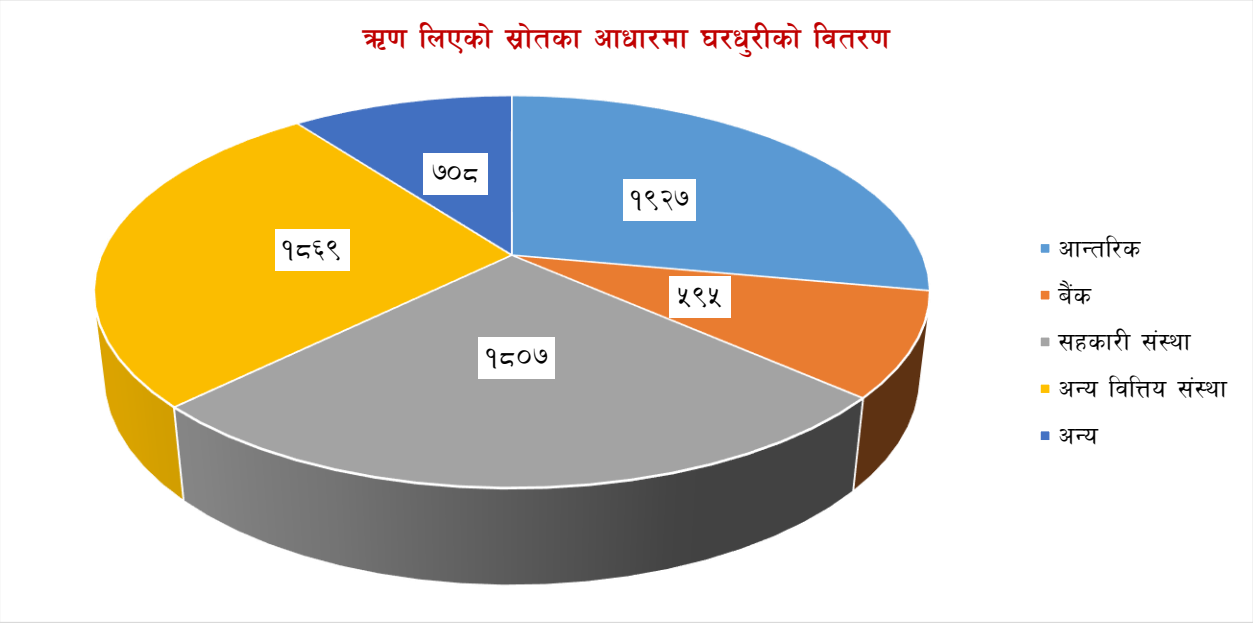

५.१५ खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

तालिका नं ७६: खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

वडा नं.	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, व्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गरगहनामा लगानी	पशुपंक्षीमा लगानी	व्यवसायमा लगानी	अन्य	थाहा नभएको	जम्मा
१	२५८	६२	४३	२	२१		४	७	५	१		१		१	४०५
२	१०९	३४	८८		२५	१	३	८	२				४	१	२७५
३	१६५	१०	१६	१	१		३	२							१९८
४	२७३	५७	३८		२२	२	१	६	५	२	१				४०७
५	२९१	६४	२५	३	३६	१	२	११	७		२		१		४४३
६	१९९	५८	७५	१	३८	१	६	४	१				२	३	३८८
जम्मा	१,२९५	२८५	२८५	७	१४३	५	१९	३८	२०	३	३	१	७	५	२,११६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्रवाह गर्नेहरूको जनसंख्या २११६ रहेकोमा सबैभन्दा धेरै १२९५ अर्थात कूल विप्रेषण प्रवाह गर्नेको जनसंख्याको ६१.२ प्रतिशतले शिक्षाक्षेत्रमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो । उत्तरदाताहरूलाई प्रश्न गर्दा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा पहिलो प्राथमिकता दिनुहुन्छ भनेर सोधिउकोमा ६१.२ प्रतिशत घरपरिवारले शिक्षालाई पहिलो

प्राथमिकता दिएको पाइयो । संविधानले मौलिक हकका रुपमा स्थापित गरी आधारभूत शिक्षालाई पूर्ण रुपमा नि:शुल्क गर्ने प्रावधानको व्यवस्था गरेपनि त्यसको व्यवहारिक र प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा पारिवारिक खर्चको ठूलो हिस्सा निजीक्षेत्रका विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूमा र कतिपय अवस्थामा वैदेशिक अध्ययनमा समेत खर्च हुने गरेको छ । अर्कोतर्फ शिक्षा गुणस्तरिय जीवनको प्रमुख पूर्वाधार भएको तथ्य सर्वसाधारणमा महशुस भैसकेको र शिक्षामा गर्ने लगानी गुणस्तरीय जीवनको लागि गरिएको लगानीको रुपमा स्विकार गरेको पाइन्छ । यसले ग्रामीण र पिछडिएको समाजमा क्रमश: शिक्षाको आवश्यकता बारेको चेतना वृद्धि भैरहेको संकेत गर्दछ । तर राज्यको मूल दायित्व अन्तर्गत पर्ने शिक्षामा नै धेरै लगानी गर्नुपर्ने वाध्यता रहेको स्पष्ट हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

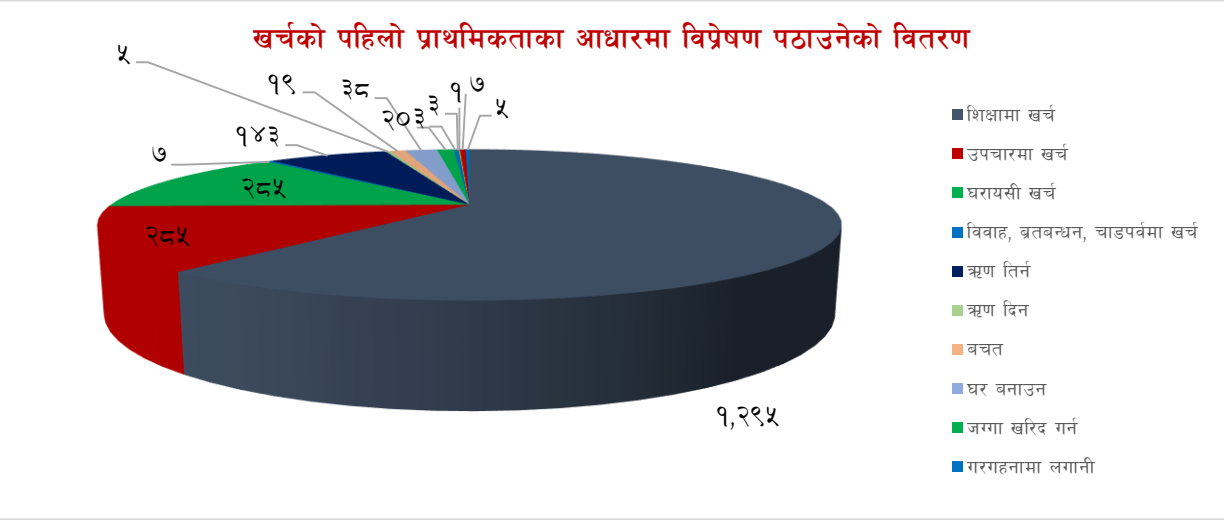

५.१६ खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

तालिका नं ७७: खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

वडा नं.	दोस्रो खर्च गर्ने स्थान नभएको	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, व्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गरगहनामा लगानी	पशुपंक्षीमा लगानी	व्यवसायमा लगानी	अन्य	जम्मा
१	३	४७	२०६	१०७	६	२३	४	२	२	१	२	१		१	४०५
२	११	५८	११०	६३	१	१८	२	१	४	१		१		५	२७५
३	१	१०	१६४	१६		४	१		२						१९८
४	२१	३३	२४६	७२	२	१९	२	३	६	१		१		१	४०७
५		५५	२२१	१३४	५	१९		३	२			३	१		४४३
६	२०	३७	१९४	९८	२	१५	१	३	१२	१			१	४	३८८
जम्मा	५६	२४०	१,१४१	४९०	१६	९८	१०	१२	२८	४	२	६	२	११	२,११६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

काम वा रोजगारीको कारण गाउँपालिका बाहिर रहि विप्रेषण प्रवाह गर्नेहरूको संख्या २११६ रहेकोमा खर्चको दोस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा ११४१ जना अर्थात ५३.९ प्रतिशतले औषधि उपचारमा खर्चको दोस्रो

प्राथमिकता केन्द्रित गरेको पाइयो । पुनः संविधानले मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको स्वास्थ सेवामा नागरिकको पहुँच अत्यन्त न्यून हुनु र कमाइको ठूलो अंश औषधि उपचारमा खर्च गर्नुपर्ने बाध्यतामा जनसाधारणहरू रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसरी समय र श्रम खर्चेर पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खिर्च गर्नु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ । थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

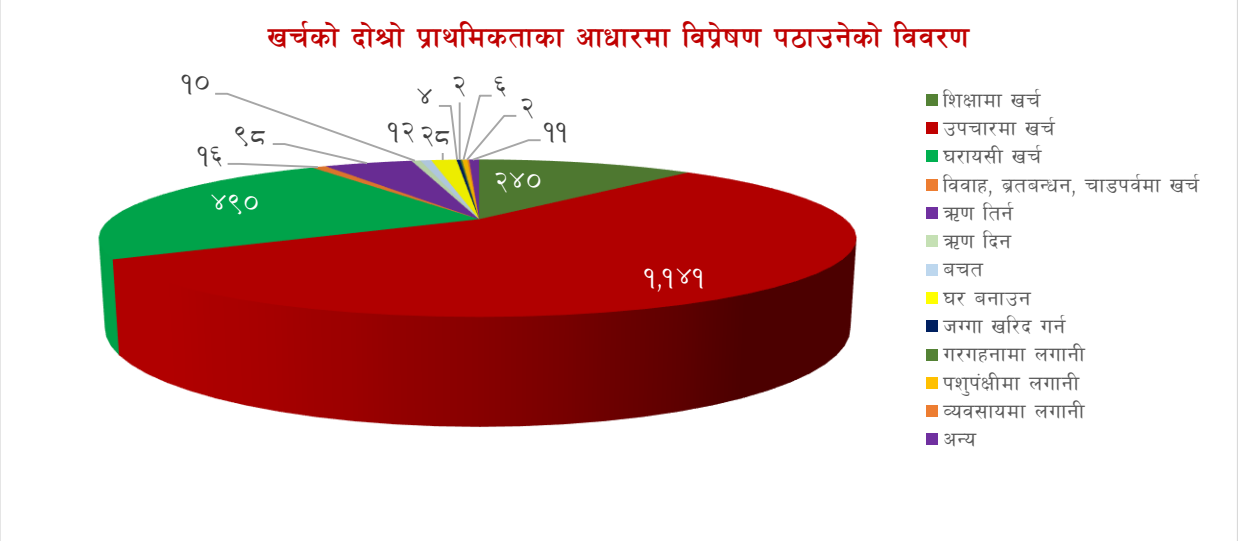

५.१७ खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

तालिका नं ७८: खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

वडा नं.	विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने तेस्रो क्षेत्र														जम्मा
	तेस्रो खर्च गर्ने स्थान नभएको	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, व्रतबन्ध, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गहना खरिद	घरपालुवा पशुपंक्षी खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी गर्न	अन्य	
१	५	१६	५५	१५५	३३	१०२	३	८	१७	२	२	१	१	५	४०५
२	२१	१६	५१	९८	२४	२३	७	५	१०			२		१८	२७५
३	१	१	१६	१५५	९	१०	१		३					२	१९८
४	३३	१४	३८	२४९	१४	४३	१	४	३			३	२	३	४०७
५		१९	१०५	२१०	१६	६५	४	१२	८	२		२			४४३
६	३१	२७	५०	१७५	१७	४६	७	११	१०	१	१	५		७	३८८
जम्मा	९१	९३	३१५	१,०४२	११३	२८९	२३	४०	५१	५	३	१३	३	३५	२,११६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

काम वा रोजगारीको शिललिमा गाउँपालिका बाहिर रहि गाउँपालिकामा विप्रेषण प्रवाह गर्ने २११६ जनामध्ये खर्चको तेस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा १०४२ जना अर्थात ४९.२ प्रतिशतले घरायसी गर्जोटार्न तेस्रो प्राथमिकता केन्द्रित गरेको पाइयो । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा

नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्याधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइयो । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जाजस्ता षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा यूवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ ।

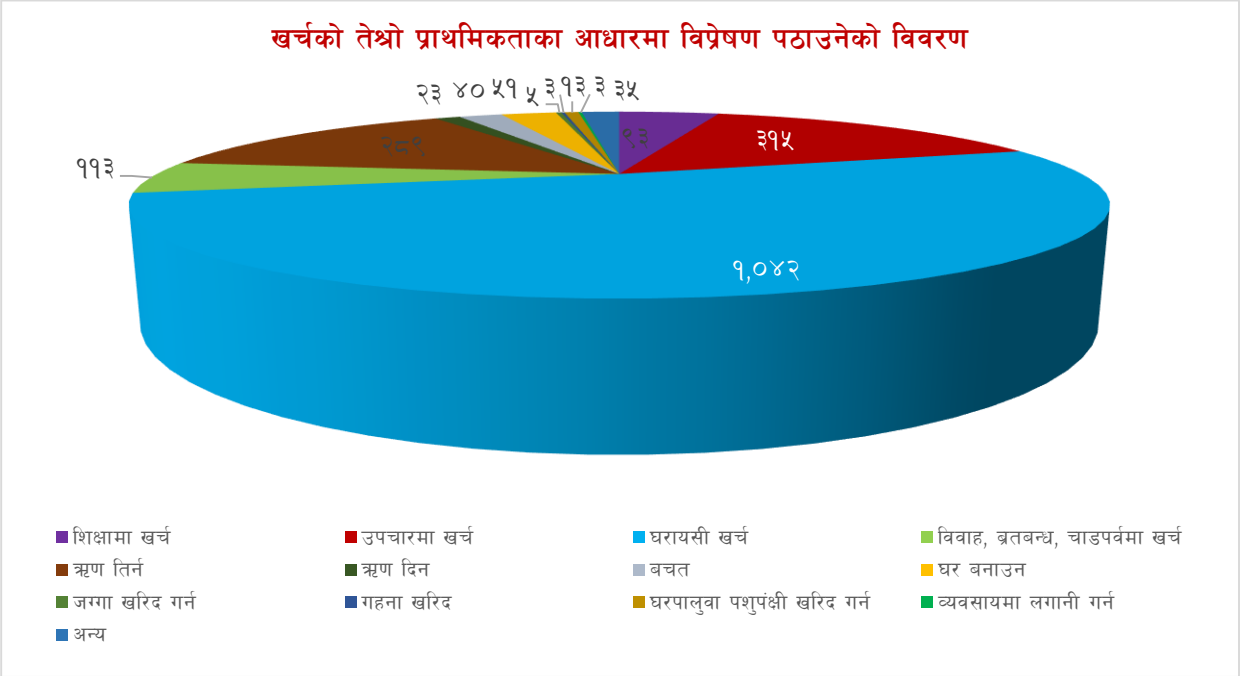

५.१८ विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरूको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

तालिका नं ७९: विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरूको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको विवरण

वडा नं.	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी	विवाह, ब्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गहना खरिद	घरपालुवा पशुपंक्षी खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी गर्न	अन्य	थाहा नभएको	जम्मा
१	३४२	३५३	३४०	९९	३४०	३९	९२	१४१	३१	२१	३६	१३	१३४	१	४०५
२	१९१	२२३	२६२	१०९	१५०	१९	५४	५३	१४	९	२६	२	११२	१	२७५
३	१८३	१९३	१९७	८२	१८२	१४	१००	१४	२		५	३	११		१९८
४	३३४	३५८	३८९	१२५	३४६	१५	१५९	६०	१९	४	२५	४	६७		४०७
५	३८५	४३५	४१२	१११	३६९	३८	१७३	११३	२८	४	४४	४	९९		४४३
६	२८६	३३९	३६८	११६	२९८	३५	८८	८३	१९	३	२९	६	११२	३	३८८
जम्मा	१,७२१	१,९०१	१,९६८	६४२	१,६८५	१६०	६६६	४६४	११३	४१	१६५	३२	५३५	५	२,११६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा विप्रेषण प्रवाह गर्ने २११६ जनामध्ये १७२१ जनाले शिक्षा, १९०१ जनाले औषधोपचारमा, १९६८ जनाले घरायसी खर्चमा र १६८५ जनाले ऋण तिर्न प्रयोग गर्ने गरेको उत्तर दिएका थिए । अन्य क्षेत्रमा खर्च गर्नेको संख्या भने न्यून रहेको छ । यसरी बहुउत्तर आउने प्रश्नमा अधिकांशले शिक्षा, औषधोपचार, घरायसी

खर्च र ऋण तिर्न खर्च गर्ने गरेको उत्तर दिएका थिए । यस तथ्यलाई विश्लेषण गर्दा बचत तथा उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी गर्नेहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ । यो बाध्यात्मक अवस्था हो किनकि आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्नु सबैको पहिलो प्राथमिकता नै हुने गर्छ । वडागत थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

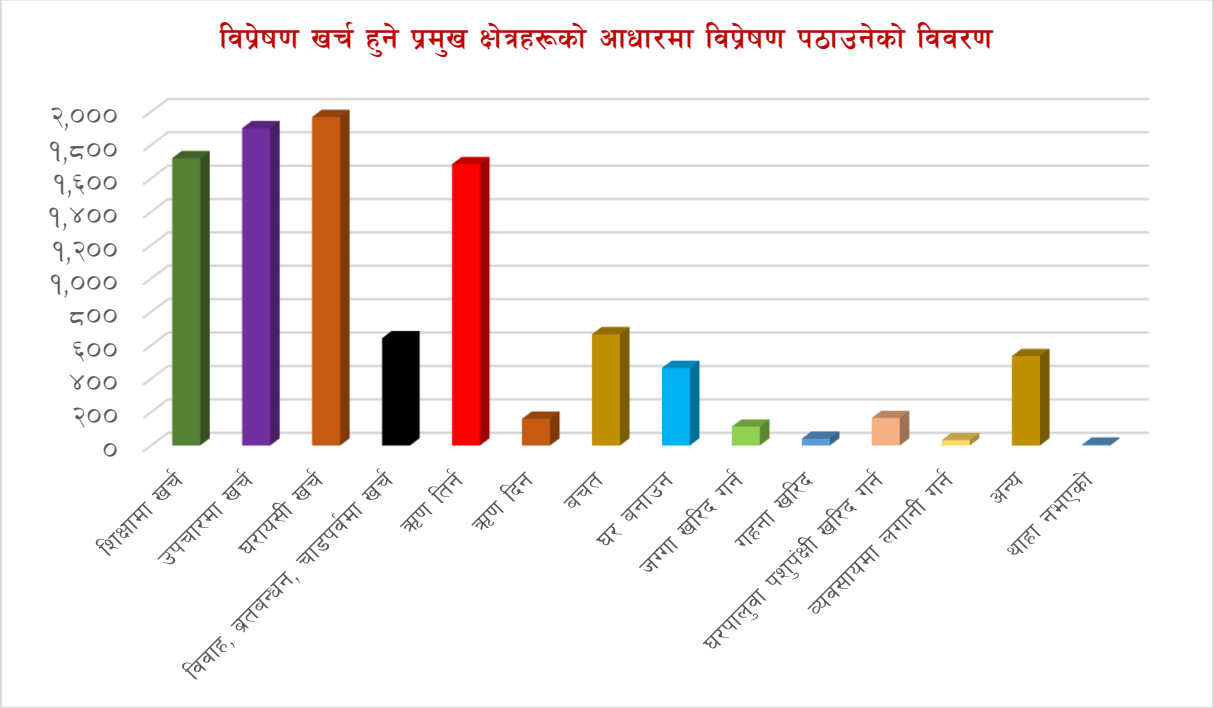

५.१९ विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं ८०: विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	अनुपस्थित घरधुरी संख्या	जम्मा अनुपस्थित	विप्रेषण प्राप्त गर्ने घरधुरी	विप्रेषण पठाउनेहरूको संख्या	जम्मा विप्रेषण रकम (रु.)	जनसंख्या
१	१,०७५	४७१	९९०	३१६	३९८	७५,४९८,०००	५,५४९
२	९४७	४४८	८०८	२२८	२७२	३१,९८९,०००	४,५२६
३	१,००३	३७०	७१५	१६६	१९७	२१,४१८,१००	५,०३९
४	१,३०९	४८३	१,०९४	२५८	३२९	३२,७५१,८४८	६,६७२
५	१,४३४	८६०	१,७०१	३८२	४२४	५८,७८४,०००	६,७९८
६	१,२२९	७१७	१,३४८	३३५	३८३	४४,९४५,८००	५,४१४
जम्मा	६,९९७	३,३४९	६,६५६	१,६८५	२,००३	२६५,३८६,७४८	३३,९९८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमा ३३,९९८ जनसंख्या रहेको छ । उक्त जनसंख्या मध्ये ६६५६ जनसंख्या अनुपस्थित रहेको छ । यो अनुपस्थित जनसंख्याको घरधुरीगत विवरण हेर्दा कूल ३३४९ घरधुरीमा अनुपस्थित जनसंख्या रहेको छ । त्यसमध्ये विप्रेषण भित्र्याउने घरधुरी संख्या १६८५ मात्र छ । घर बाहिर रहि कमाएर पठाउने जनसंख्या भने जम्मा २००३ जना मात्र रहेको देखिन्छ । अनुपस्थित जनसंख्याको करीब एक तिहाइ जनसंख्याले मात्र आम्दानी गर्दछ भने अन्यले अध्ययन वा अन्य खर्च गर्ने अवस्थामा रहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यसरी बाहिरबाट कमाएर गाउँपालिकामा भित्रिएको कूल विप्रेषण रकम रू. २६,५३,८६,७४८ रहेको छ । सबैभन्दा बढी विप्रेषण रकम भित्रिएको वडा नं. १ र कम भिभिएको वडा नं. ३ रहेका छन् । आम्दानी

गर्ने जनसंख्याको आकारलाई हेर्दा अनुपातको रुपमा कम जनसंख्याको कमाइमा धेरै जनसंख्या आश्रित हुनुपर्ने देखिन्छ। यसरी ठूलो जनसंख्या आश्रित रहँदा गुणस्तरीय जीवन यापनमा कठिन हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२० कृषि

गाउँपालिकामा गरिएको धान खेतीको तस्विर

नेपालमा कृषि क्षेत्र देशको प्रमुख रोजगार प्रदायक तथा कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रमुख हिस्सेदार भै देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रुपमा रहेको छ। ग्रामीण जनताहरूको जीवनस्तरमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने कृषि क्षेत्रको आधारभूत कृषि तथ्याङ्कलाई ग्रामीण विकासको सूचकको रुपमा लिन सकिन्छ। खाद्यान्न तथा नगदे बालीहरू फलफूल, पशुपंक्षी, मत्स्य सिँचाइ साथै कृषि उत्पादन र क्षेत्रफलसम्बन्धी विविध सूचनाहरू कृषि तथ्याङ्कको क्षेत्रभित्र पर्ने भएतापनि नेपालमा सरकारी स्तरबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरमा कृषिसम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कको प्रमुख स्रोतको रुपमा कृषि, भूमि व्यवस्थापन तथा सहकारी मंन्त्रालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग रहेका छन्। स्थानीय उत्पादनको वृद्धि र विकास गर्न बजारीकरणतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०७३/७४ अनुसार नेपालको कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २८.९ प्रतिशत रहेको छ। नेपालमा करिब ६३ प्रतिशत जनसंख्या रोजगारी तथा जीविकाको लागि कृषिमा निर्भर रहेका छन्। वर्षेनी युवा जनशक्ति पलायनमा बढोत्तरी, अव्यवस्थित शहरीकरण, जग्गाको खण्डिकरण, घडेरीकरण, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्ति, समग्र कृषि क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। कृषि क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक सिँचाइ, सडक, विजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरूमा पर्याप्त लगानी आर्कषण गर्न नसक्नु कृषि क्षेत्रको मूलभूत समस्या हो भने कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धा, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यवसायिक रुपमा स्थापित गर्नु पनि चुनौतिको रुपमा रहेको छ।

गाउँपालिकाको ठूलो क्षेत्रफल समथर भूभागले भरिएको हुँदा कृषिका लागि प्रशस्त मात्रामा उपयोगी क्षेत्र रहेको छ। सामान्यत: कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ आदि हुन्। यस्तै दलहन बालीमा अडहर, मास, मसुरो, केराउ, चना उत्पादन हुने गर्दछ। तेलहन बालीमा तोरी, अर्सी, तिल उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ। गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रमा खाद्यान्न र फलफूल बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले न्यून क्षेत्रमा दलहन र मसला बाली लगाइने गरेको छ। यस गाउँपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं ८१: गाउँपालिकाको खेति योग्य जमिनसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	साविकको गा.वि.स.	सिंचित हे.	असिंचित हे.	जम्मा हे.
१	पाताभार	२०४०	१५.३३	२०५५.३३
२	गोला	७०५.३४	४६.६६	७५२
३	पशुपतिनगर	६३५.६८	३३.३२	६६९
४	मनाउ	१०३३.३४	३१३.३२	१३४६.६६
कूल जम्मा		४४१४.३६	४०८.६३	४८२२.९९

स्रोत : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, वर्दिया २०७४

(क) हिउँदे बाली

गाउँपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा गहुँ, मसुरो, चना, अरहर, मास, गहत, राजमा, भटमास, मुङ, तोरी, तिल, आलस, केरा, आलु, मसला बाली आदि रहेका छन्।

(ख) वर्षे बाली

गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, दलहन, भटमास, मास, मुग, आलु, कागती, आँप, कटहर, लिची, नास्पती, मसला बाली, अदुवा आदि छन्।

५.२०.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ८२: कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	भएको		नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	९३६	८७.१	१३९	१२.९	१,०७५
२	८४३	८९.०	१०४	११.०	९४७
३	३७२	३७.१	६३१	६२.९	१,००३
४	१,०१९	७७.८	२९०	२२.२	१,३०९
५	९१५	६३.८	५१९	३६.२	१,४३४

वडा नं.	भएको		नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
६	९०५	७३.६	३२४	२६.४	१,२२९
जम्मा	४,९९०	७१.३	२,००७	२८.७	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व भएका वा प्रयोग गरेका घरधुरीहरूको संख्या ४९९० अर्थात ७१.३ प्रतिशत र त्यस प्रकारको जमिन नभएकाको संख्या २००७ अर्थात २८.७ प्रतिशत रहेका छन् । यस तथ्याङ्कले गाउँपालिकाको ठूलो जनसंख्या कृषिमा संलग्न भएको देखाउँछ । यस प्रकारको संलग्नताबाट कृषिलाई उच्च प्रतिफलमूखी बनाउन ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने र कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीलाई न्यून गर्ने कार्यक्रमहरू तय गर्नुपर्ने हुन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । चौधौं आवधिक योजना (२०७३/७४ - २०७५/७६) अनुसार करिब ६३% जनसंख्या जीविका तथा रोजगारको लागि कृषिमा निर्भर रहेका छन् भने कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यसको (कृषि क्षेत्रको) योगदान ३२% रहेको छ । नेपालको संविधान भाग ३ धारा ३६ (३) बमोजिम "प्रत्येक नागरिकलाई कानुनबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक" को सुनिश्चितता गर्दै कृषि उत्पादनमा आत्मानिर्भरता हासिल गर्न भूमिको वैज्ञानिक विवरण र व्यवस्थापन गर्दै व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकलाई आर्कषित गर्ने नीति राज्यद्वारा अंगिकार गरिनुपर्छ ।

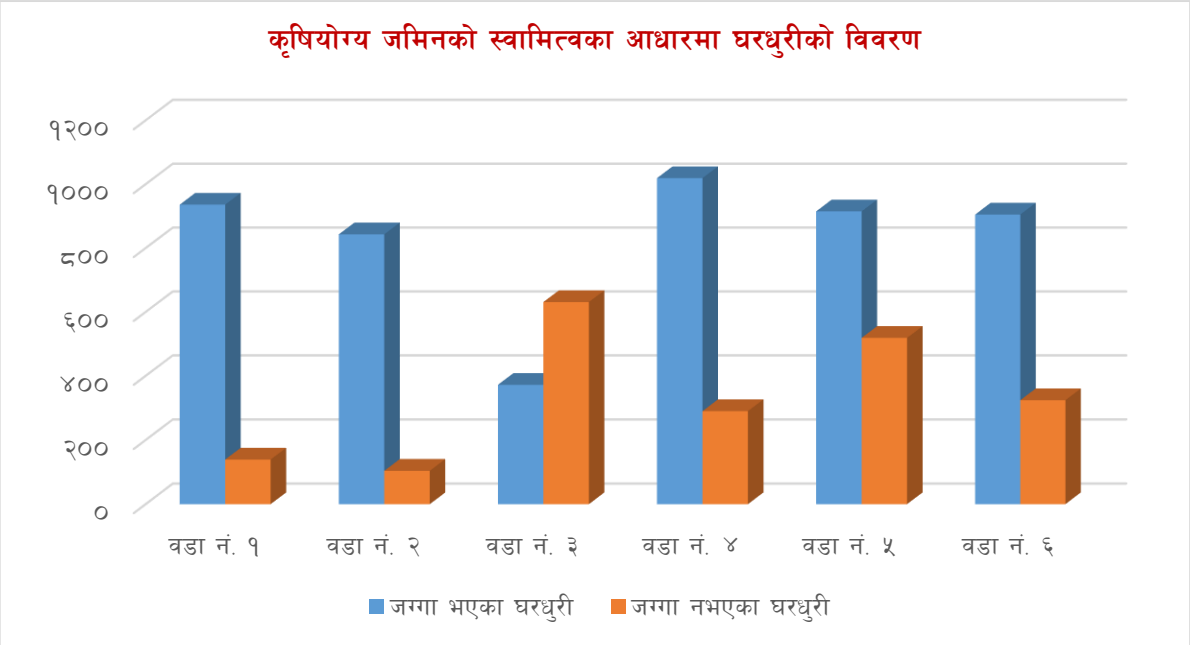

५.२०.२ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ८३: खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	खेति नगरिएको	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टरभन्दा बढी	जम्मा
१	८४	३५३	२१४	२७२	९	३	१	९३६
२	३२५	१७१	८७	२३८	२०	२		८४३
३	६४	१३५	५३	१०१	१४	४	१	३७२

४	२४६	३२७	१७३	२४०	१७	११	५	१,०१९
५	१५३	३६०	१५२	२२३	१५	१०	२	९१५
६	१३६	२९२	१७३	२६९	२३	८	४	९०५
जम्मा	१,००८	१,६३८	८५२	१,३४३	९८	३८	१३	४,९९०

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाँउपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनको घरधुरीअनुसारको उपयोगलाई हेर्दा कूल कृषियोग्य जमिनको ७९.८ प्रतिशत जमिनमा खेती गरिएको र २०.२ प्रतिशत जमिन बाँझो रहेको देखिन्छ। जमिन बाँझो रहेका घरधुरीहरूको संख्या १००८ रेहेको छ। अर्कोतर्फ आधा हेक्टरभन्दा कम जमिनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरधुरीको संख्या १६३८ अर्थात ३२.८ प्रतिशत, आधा हेक्टरदेखि १ हेक्टर जमिनमा खेती गर्ने घरधुरीको संख्या ८५२ अर्थात १७.१ प्रतिशत, १ हेक्टरदेखि ३ हेक्टर जमिनमा खेतीगर्नेको घरधुरी संख्या १३४३ अर्थात २६.९ प्रतिशत र ३ हेक्टरदेखि माथि खेतीगर्ने घरधुरीको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेका छन्। माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा दुईवटा तथ्यहरू स्पष्ट देखिन्छ। पहिलो, अधिकांश घरधुरीहरूको ३ हेक्टरभन्दा कम आकारको जमिन रहेकोले जमिनको खण्डिकरणका कारण व्यवसायीक र वैज्ञानिक कृषि प्रणालीअनुसार खेती गर्न कठिन हुने र अर्कोतर्फ निर्वाहमूखी कृषिमा मात्र समय र श्रम खर्चिनुपर्ने अवस्था रहेको देखिन्छ। साथै २० प्रतिशतभन्दा बढी खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहँदा वार्षिक कृषि उत्पादनमा ह्रास भई उर्वर जमिन क्रमशः मरुभूमिकरण तर्फ जाने सम्भावना देखिन्छ। तसर्थ यसतर्फ अर्थात जमिन बाँझो राख्ने परिपाटीको अन्त्य गरी व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने ठोस नीति र कार्यक्रमहरू लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ। नेपालको संविधान (२०७२), भाग ४, धारा ५१ (ङ.२) बमोजिम "अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने" राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीतिअनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफाकूलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ।

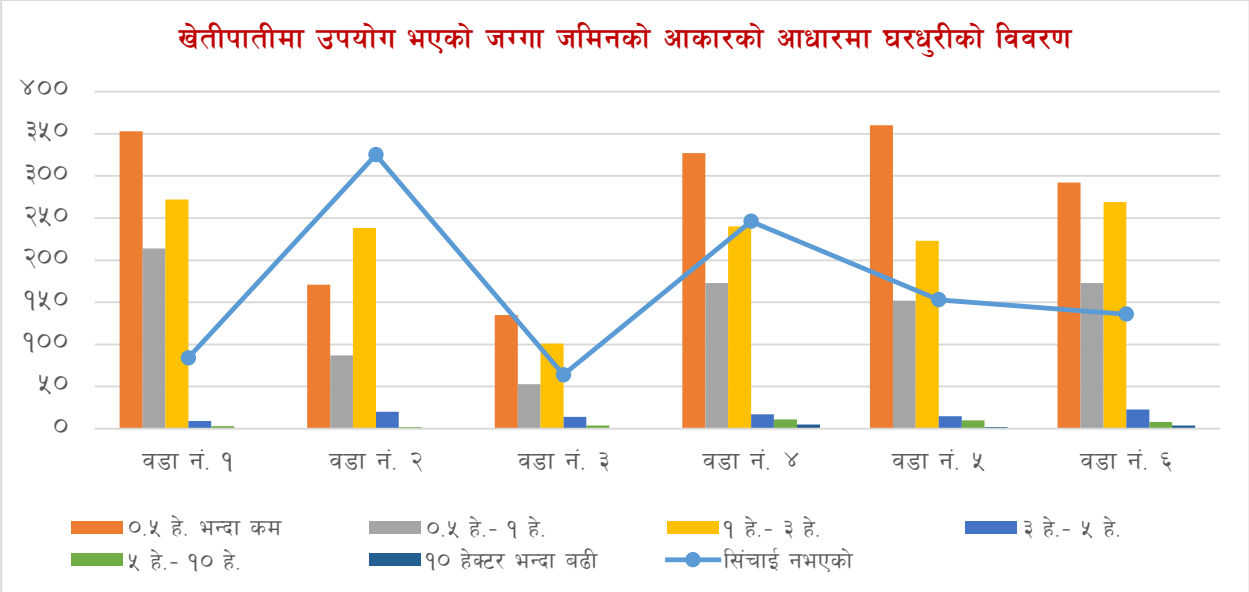

५.२०.३ खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ८४: खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	जग्गामा खेति गर्ने घरधुरी	खेतियोग्य जमिनको जम्मा क्षेत्रफल	औषत खेतियोग्य क्षेत्रफल

१	९३६	८५२	७०६.०९०	०.८२९
२	८४३	५१८	५७०.१८८	१.१०१
३	३७२	३०८	३२७.०८७	१.०६२
४	१,०१९	७७३	७७१.५४८	०.९९८
५	९१५	७६२	६७५.०९७	०.८८६
६	९०५	७६९	८४०.४२८	१.०९३
जम्मा	४,९९०	३,९८२	३,८९०.४३८	०.९७७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्या जमिन भएका कूल घरधुरी ४९९० मध्ये ३९८२ अर्थात ७९.८ प्रतिशत घरधुरीहरूको जमिन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ। जुन हेक्टरमा ३८९०.४३ हेक्टर हुन आउँछ । त्यसबाहेका २०.२ प्रतिशत जमिन बाँझो रहेको तथ्य यसपूर्व नै प्रस्ट भैसकेको छ। वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

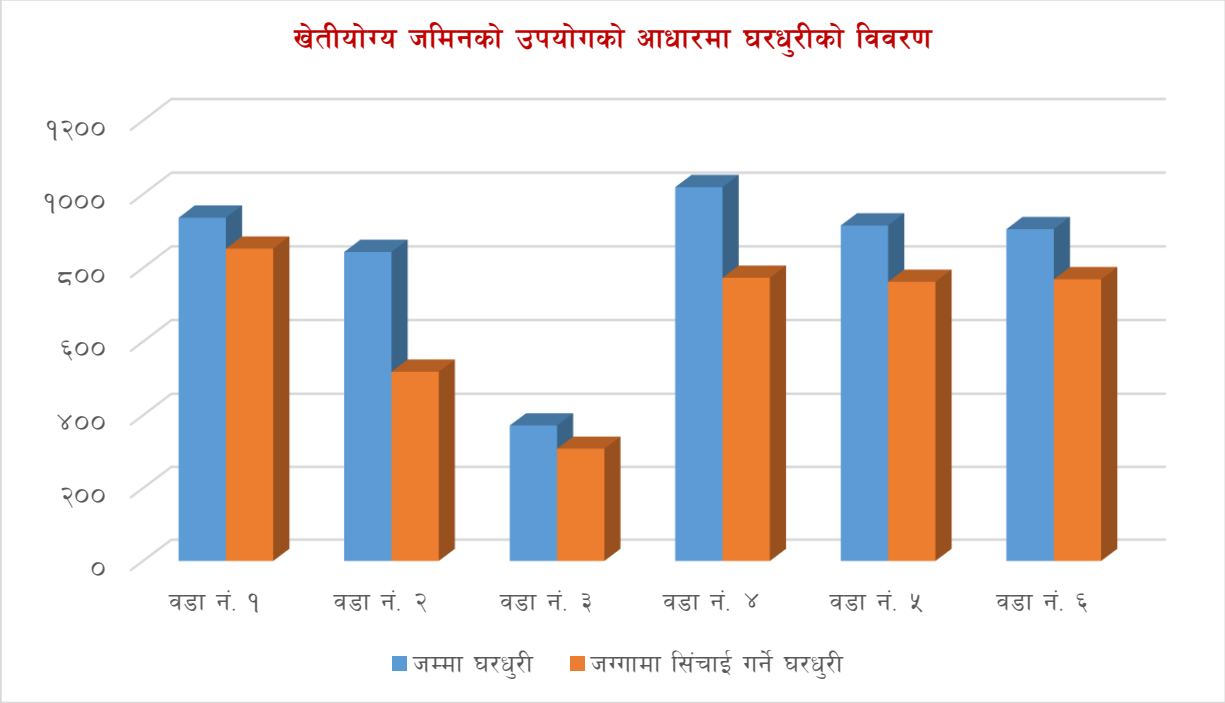

५.२०.४ कृषि उत्पादनमा आवद्ध घरधुरीको विवरण

तालिका नं ८५: कृषि उत्पादनमा आवद्ध घरधुरीको विवरण

वडा नं.	भएको		नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	७६१	७०.८	३१४	२९.२	१,०७५
२	५४४	५७.४	४०३	४२.६	९४७

३	४१६	४१.५	५८७	५८.५	१,००३
४	८२४	६२.९	४८५	३७.१	१,३०९
५	९३८	६५.४	४९६	३४.६	१,४३४
६	७५७	६१.६	४७२	३८.४	१,२२९
जम्मा	४,२४०	६०.६	२,७५७	३९.४	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

आफ्नै स्वामित्वको जमिनमा होस वा अर्काको, खेतीपातीमा संलग्न कूल घरधुरीको संख्या ४२४० अर्थात ६०.६ प्रतिशत र संलग्न नभएका घरधुरीको संख्या २७५७ अर्थात ३९.४ प्रतिशत रहेको छ। यसमध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरधुरीहरू वडा नं. ५ मा र कम भने वडा नं. ३ मा रहेका छन्। विगतमा भन्दा खेतीपातीमा संलग्न घरधुरीको संख्या क्रमश कम हुँदै गएको देखिन्छ। यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अनय पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन्। वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

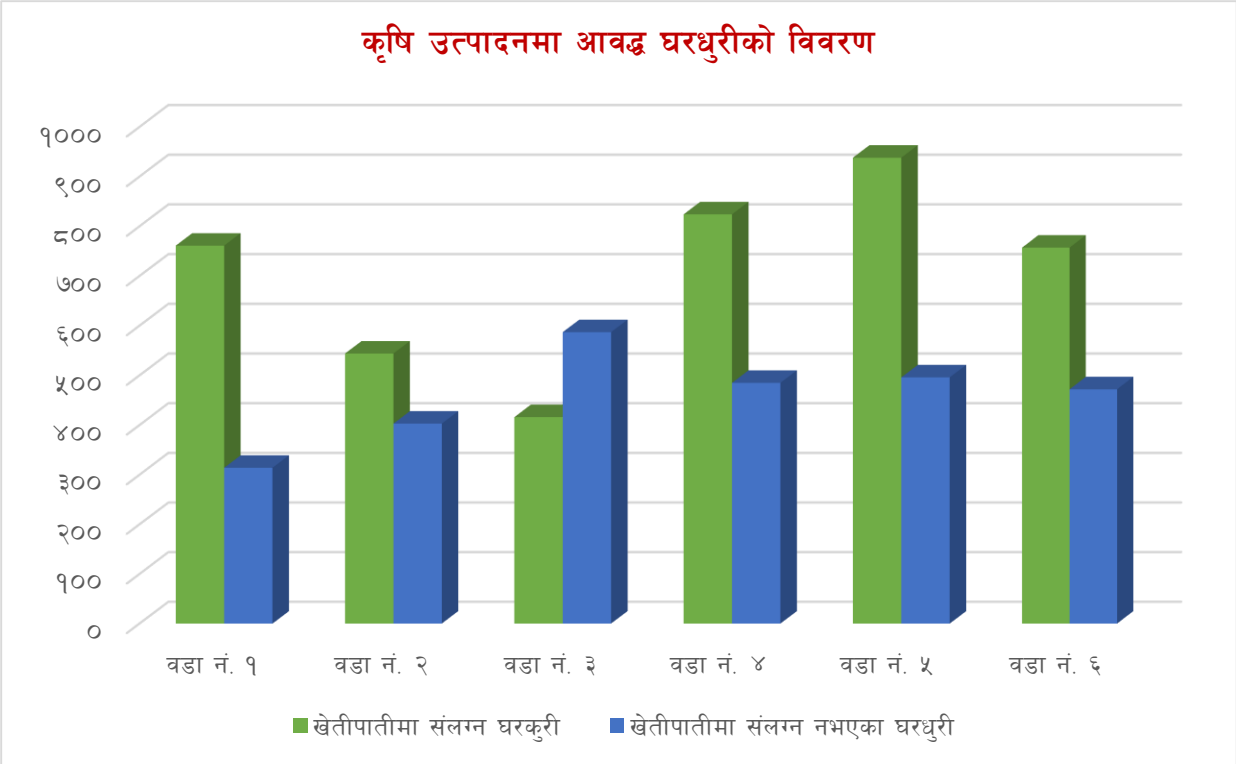

५.२०.५ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ८६: कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	अन्नबाली			दलनबाली			तेलबाली			तरकारीबाली			मसला बाली			फलफुल बाली			अन्य		
	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा
१	१२	७४९	७६१	४७३	२८८	७६१	३२०	४४१	७६१	४०७	३५४	७६१	६६३	९८	७६१	७५४	७	७६१	७६१		७६१
२	२	५४२	५४४	१९०	३५४	५४४	२९१	२५३	५४४	२३२	३१२	५४४	२३५	३०९	५४४	३९३	१५१	५४४	५२०	२४	५४४
३	१४	४०२	४१६	२७५	१४१	४१६	२५५	१६१	४१६	१७४	२४२	४१६	२३३	१८३	४१६	४१५	१	४१६	४१६		४१६
४	४२	७८२	८२४	३४२	४८२	८२४	३०९	५१५	८२४	३३६	४८८	८२४	४५७	३६७	८२४	६७६	१४८	८२४	८१५	९	८२४

वडा नं.	अन्नबाली			दलनबाली			तेलबाली			तरकारीबाली			मसला बाली			फलफुल बाली			अन्य		
	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा
५	१२	९२६	९३८	४४१	४९७	९३८	४३५	५०३	९३८	५४७	३९१	९३८	६०९	३२९	९३८	९३३	५	९३८	९३६	२	९३८
६	१८	७३९	७५७	३९२	३६५	७५७	४९९	२५८	७५७	४५३	३०४	७५७	४९८	२५९	७५७	६६७	९०	७५७	७४७	१०	७५७
जम्मा	१००	४,१४०	४,२४०	२,११३	२,१२७	४,२४०	२,१०९	२,१३१	४,२४०	२,१४९	२,०९१	४,२४०	२,६९५	१,५४५	४,२४०	३,८३८	४०२	४,२४०	४,१९५	४५	४,२४०

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न ४२४० घरधुरीहरूमध्ये ४१४० अर्थात ९७.६ प्रतिशतले अन्नबाली, २१२७ अर्थात ५०.२ प्रतिशतले दलहनबाली, २१३१ अर्थात ५०.३ प्रतिशतले तेहन बाली, २०९१ अर्थात ४९.३ प्रतिशतले तरकारीबाली, १५४५ अर्थात ३६.४ प्रतिशतलो मसलाबाली, ४०२ अर्थात ९.५ प्रतिशतले फलफूल र बाँकिले अन्ये बाली लगाउने गरेका छन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत रुपमा अन्न बाली भने झण्डै सबै घरधुरीहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन र तरकारीजस्ता नगदेबालीको खेतीगर्ने घरधुरीहरू भने उल्लेख्य रुपमा कम देखिन्छ । यस तथ्याङ्कले परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सीमित रहेको देखिन्छ । फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेबालीको वैज्ञानिक र व्यवसायीक खेतीबाट उर्वर जमिनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकेमात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ । यसका लागि गाउँपालिकाले बृद्ध कृढि विकास गुरुयोजना निर्माण गरी यूवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायीक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा तरकारी बालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा स्थानीय सरकारले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ ।

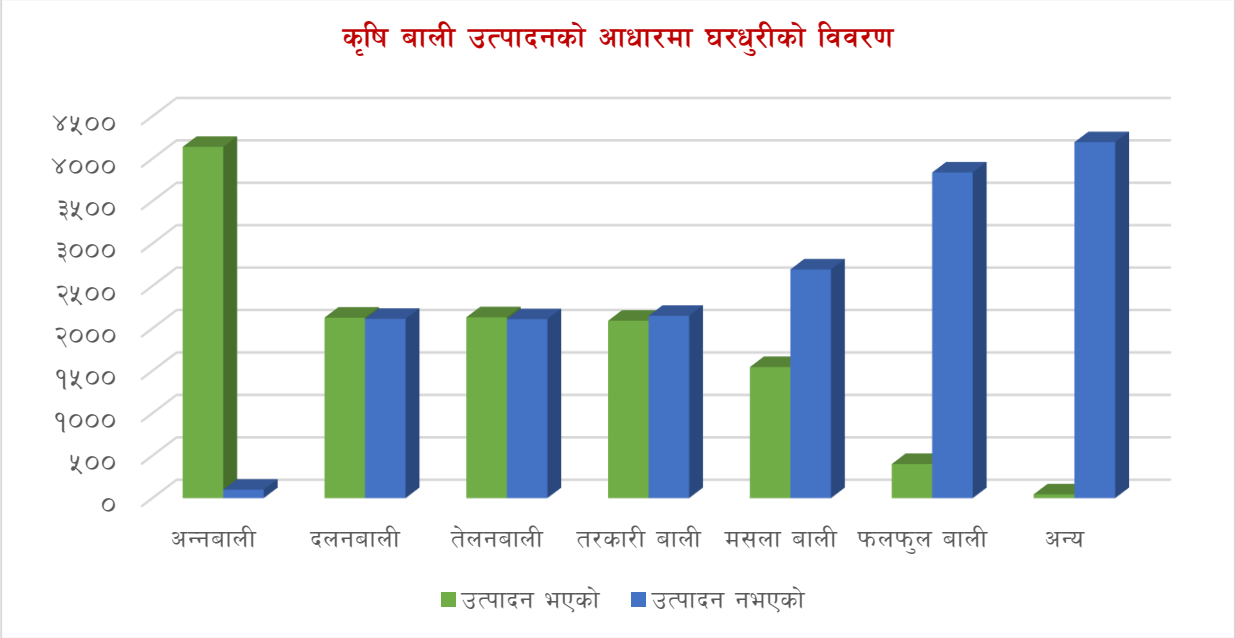

५.२०.६ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ८७: कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	अन्नबाली		दलहनबाली		तेलबाली		तरकारीबाली		मसला बाली		फलफुल बाली		अन्य	
	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने
१	३८२	३६७	२६०	२८	३८५	५६	१७४	१८०	८३	१५	४	३		

वडा नं.	अन्नबाली		दलहनबाली		तेलबाली		तरकारीबाली		मसला बाली		फलफुल बाली		अन्य	
	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने
२	१७१	३७१	२१७	१३७	२३८	१५	२९०	२२	२८०	२९	१४१	१०	२०	४
३	१७६	२२६	६२	७९	१५५	६	२१६	२६	१६८	१५	१			
४	३५०	४३२	३९१	९१	४७५	४०	४२९	५९	३१६	५१	१४२	६	२	७
५	४७५	४५१	४०९	८८	४९३	१०	३७४	१७	३२१	८	४	१	१	१
६	३१३	४२६	२६१	१०४	२४९	९	२८२	२२	२४६	१३	८१	९	७	३
जम्मा	१,८६७	२,२७३	१,६००	५२७	१,९९५	१३६	१,७६५	३२६	१,४१४	१३१	३७३	२९	३०	१५

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल ४,१४० अर्थात कृषियोग्य जमिनको स्वामित्व भएकामध्ये ९७.६ प्रतिशतमध्ये बाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या २२७३ घरधुरी अर्थात ५४.९ प्रतिशत रहेको छ । यसको अर्थ १८६७ अर्थात ४५.१ प्रतिशत घरपरिवार खाद्यान्न बालीको बिक्री गर्दैनन् । यसका कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायीक सोचको न्युनता जस्ता कारणहरू रहेका छन् । यसको कारण सीमित जमिन र न्यून परीमाणको उत्पादन नै हो । विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

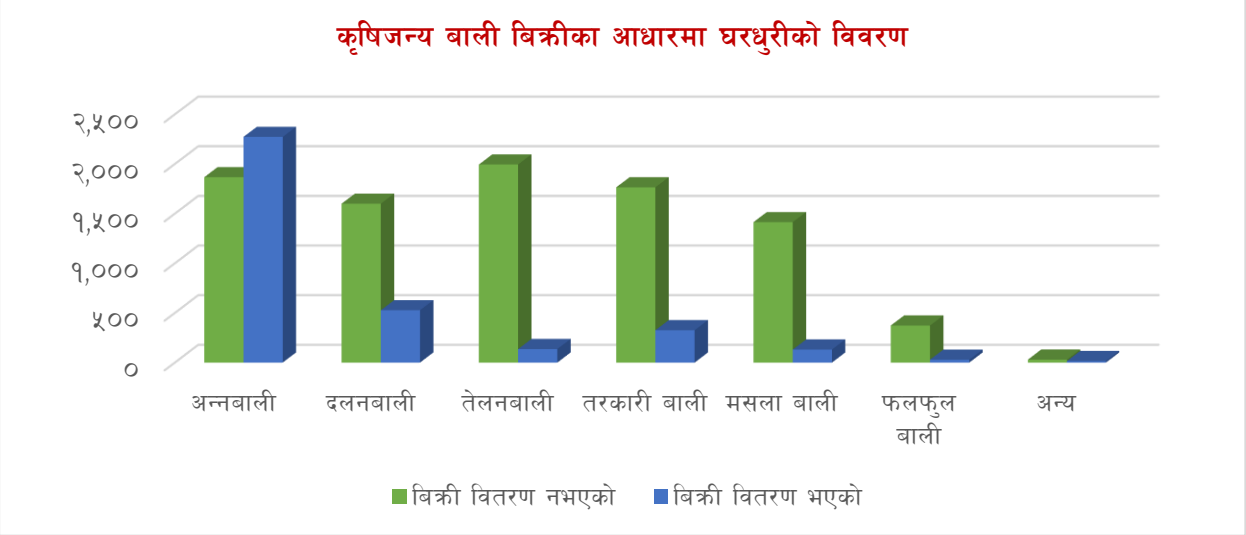

तालिका नं ८८: अन्नबाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	अन्नबाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
१	३८२	३६७	७४९
२	१७१	३७१	५४२
३	१७६	२२६	४०२
४	३५०	४३२	७८२
५	४७५	४५१	९२६
६	३१३	४२६	७३९
जम्मा	१,८६७	२,२७३	४,१४०

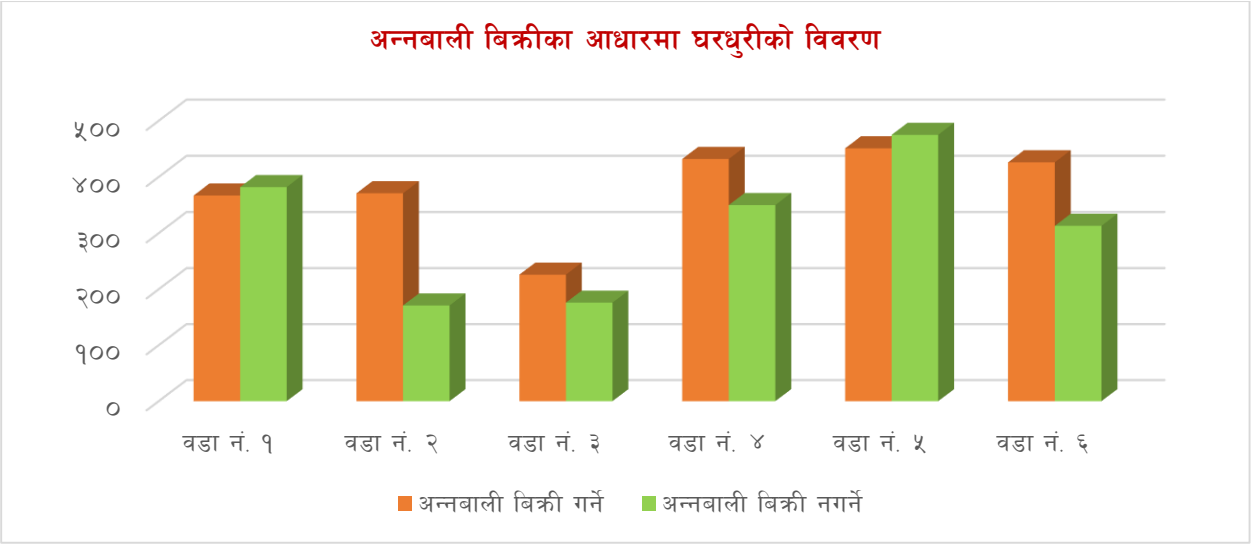

तालिका नं ८९: दलहन बाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	दलहनबाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
१	२६०	२८	२८८
२	२१७	१३७	३५४
३	६२	७९	१४१
४	३९१	९१	४८२
५	४०९	८८	४९७
६	२६१	१०४	३६५
जम्मा	१,६००	५२७	२,१२७

गाउँपालिकाका दलहन बालीको खेतीगर्ने मध्ये २१२७ अर्थात ५०.२ प्रतिशत परिवारले खेती गरेको दलहन बालीमध्ये जम्मा ५२७ घरपरिवरले मात्र दलहन बाली बिक्री गरेको पाइयो। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

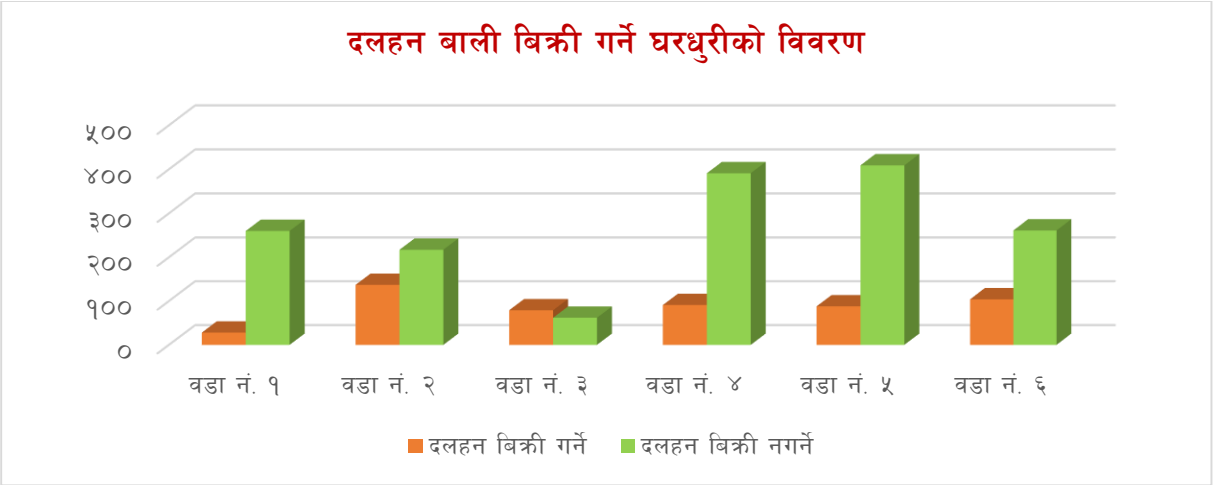

तालिका नं ९०: तेलहनबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	तेलहन बाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
१	३८५	५६	४४१
२	२३८	१५	२५३
३	१५५	६	१६१
४	४७५	४०	५१५

वडा नं.	तेलहन बाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
५	४९३	१०	५०३
६	२४९	९	२५८
जम्मा	१,९९५	१३६	२,१३१

गाउँपालिकामा तेलहन बालीको खेतीगर्ने जम्मा २१३१ घरधुरीहरूमध्ये १३६ घरधुरी अर्थात ६.४ प्रतिशतले मात्र उब्रेको तेलबाली बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । १९९५ अर्थात ९३.६ प्रतिशत घरधुरीले तेलबाली बिक्री नगर्नुको अर्थ सीमित परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागिमात्र प्रयोग हुनु हो । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

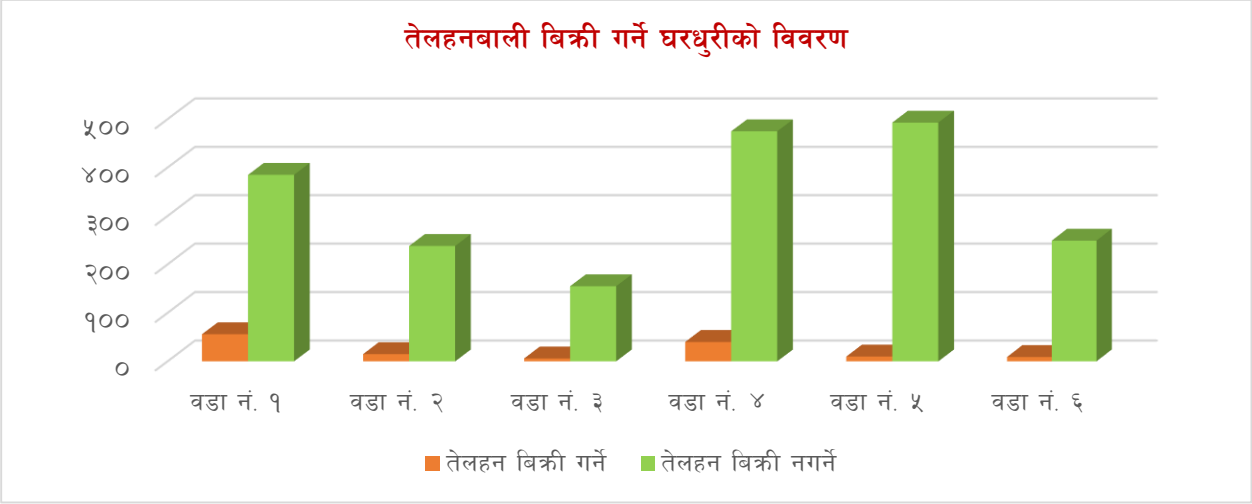

तालिका नं ९१: तरकारीबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	तरकारीबाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
१	१७४	१८०	३५४
२	२९०	२२	३१२
३	२१६	२६	२४२
४	४२९	५९	४८८
५	३७४	१७	३९१
६	२८२	२२	३०४
जम्मा	१,७६५	३२६	२,०९१

गाउँपालिकामा तरकारी बालीको खेतीगर्ने जम्मा २०९१ घरधुरीहरूमध्ये मात्र ३२६ अर्थात १५.६ प्रतिशत परिवारहरूले मात्र तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइयो । १७६५ अर्थात ८४.४ प्रतिशत परिवारले तरकारी बालीको बिक्री नगर्नुको कारण सीमित परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग हुनु हो । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

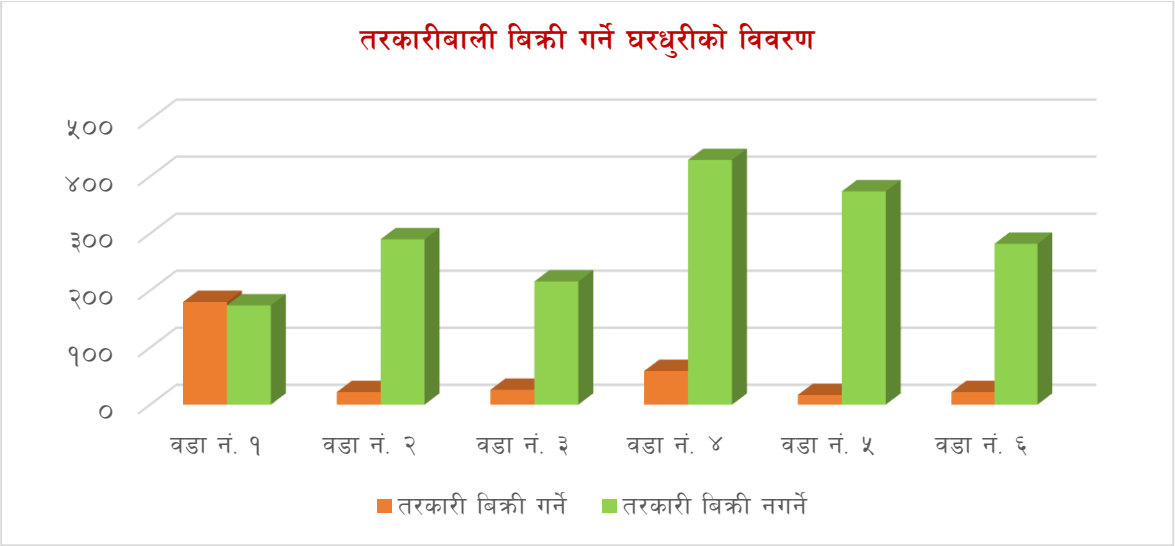

तालिका नं ९२: मसलाबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	मसला बाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
१	८३	१५	९८
२	२८०	२९	३०९
३	१६८	१५	१८३
४	३१६	५१	३६७
५	३२१	८	३२९
६	२४६	१३	२५९
जम्मा	१,४१४	१३१	१,५४५

गाउँपालिकामा मसलाबालीको खेतीगर्ने कूल १५४५ घरधुरीहरूमध्ये १३१ अर्थात ८.५ प्रतिशतले मात्र बिक्री वितरण गर्ने गरेको पाइयो। १४१४ अर्थात ९१.५ प्रतिशत घरधुरीले बिक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले मसलाबालीको खेती नगर्नुको कारण, प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, विउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन्।

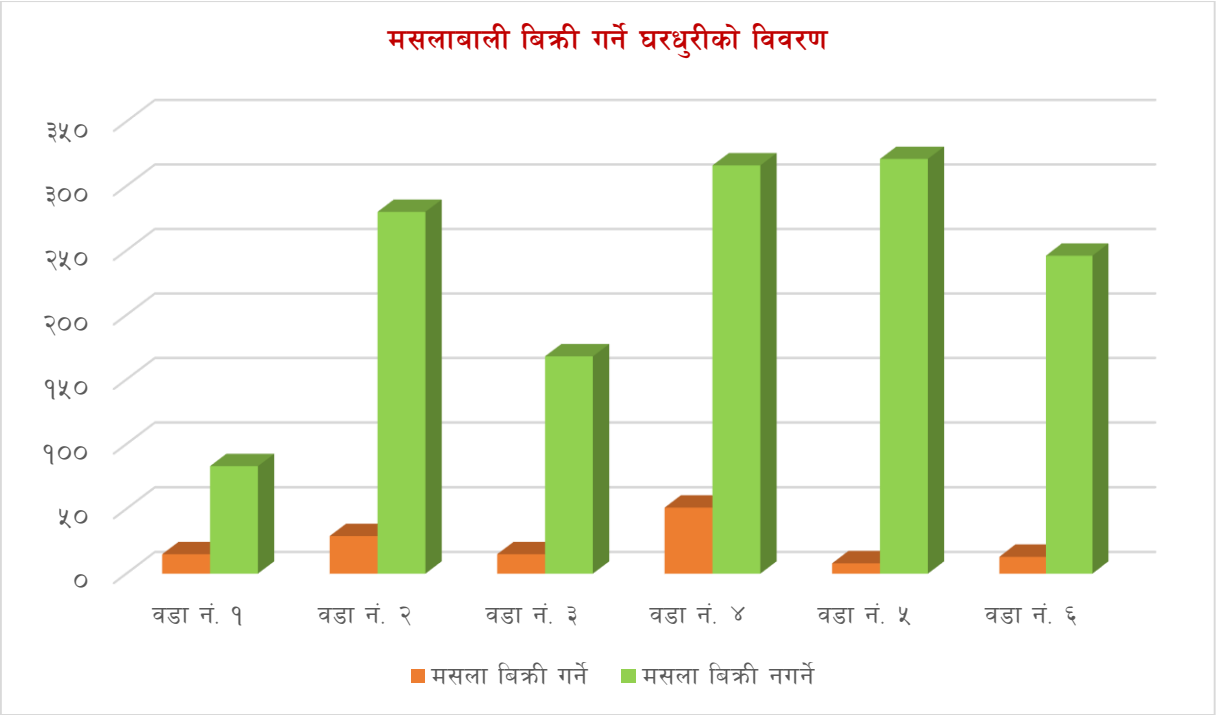

आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवंम विपद व्यस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत कृषि क्षेत्रको पुनःउत्थान गर्नुपर्ने आवश्यक छ ।

तालिका नं ९३: फलफुलबाली बिक्री गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	फलफुल बाली		
	बिक्री नगर्ने	बिक्री गर्ने	जम्मा
१	४	३	७
२	१४१	१०	१५१
३	१		१
४	१४२	६	१४८
५	४	१	५
६	८१	९	९०
जम्मा	३७३	२९	४०२

गाउँपालिकामा फलफूल खेतीमा संलग्न कूल ४०२ घरधुरीहरूमध्ये २९ घरधुरी अर्थात ७.२ प्रतिशतले मात्र फलफूल बाली बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । उष्ण क्षेत्रमा खेतीगर्न सकिने फलफूलहरू जस्तै आँप, मेवा, लिची, कटहर, नास्पती, केरा आदिको व्यवसायीक खेतीको प्रवल सम्भावना भएको यस गाउँपालिकामा निकै न्यून संख्याका कृषकहरूले सीमित मात्रामा मात्र फलफूल खेतीगर्ने गरेको पाइयो । यसका लागि प्राविधिक ज्ञान दिलाउने तालिम, विउविजन, भण्डारण र बजारीकरणको प्रबन्ध मिलाउन सके व्यवसायीक फलफूल खेती वृद्धि गर्न सकिन्छ ।

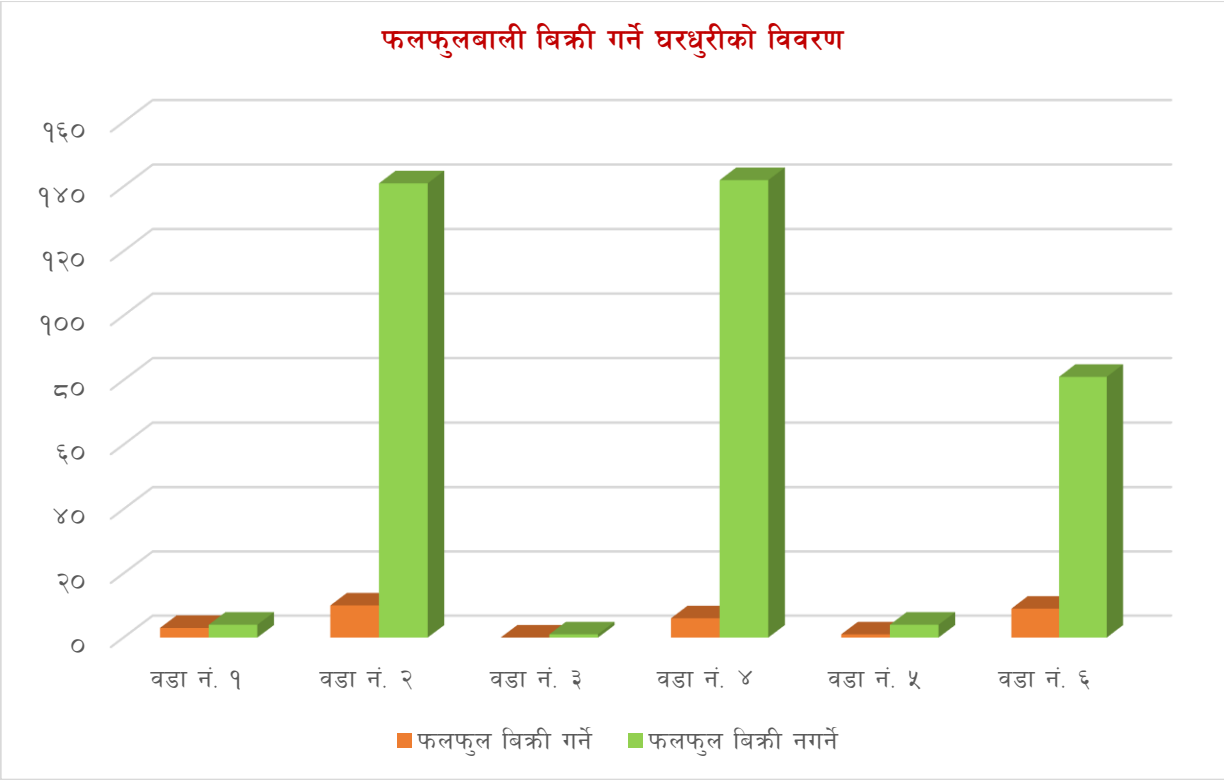

५.२०.७ कृषक र गैर-कृषकका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ९४: कृषक र गैर-कृषकका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	कृषक		गैर-कृषक		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८७०	९५.४	४२	४.६	९१२
२	५८२	८२.४	१२४	१७.६	७०६
३	५५४	७९.८	१४०	२०.२	६९४
४	१,०१८	८९.२	१२३	१०.८	१,१४१
५	१,०२७	९१.२	९९	८.८	१,१२६
६	९५६	८९.८	१०८	१०.२	१,०६४
जम्मा	५,००७	८८.७	६३६	११.३	५,६४३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

नोट : नगण्य मात्रामा खेती गर्ने वा अत्यन्त न्यून संख्यामा (१ वा २ वटा) पशुपंक्षी पाल्ने परिवारलाई कृषक परिवार भन्न मिल्दैन ।

केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको परिभाषामा कृषक परिवार भन्नको लागि निश्चित क्षेत्रफलमा खेतीपाती गरेको वा निश्चित संख्यामा वस्तुभाउ पालेको हुनुपर्दछ । अर्थात कृषक परिवार हुनको लागि गाई/गोरु, भैंसी/राँगा, जसलाई Big Head भनिन्छ कम्तीमा १ वटा पालेको, भेडा, बाख्रा, च्याङ्ग्रा, बंगुर, सुङ्गुर कम्तीमा २ वटा पालेको र हाँस/कुखुरा कम्तीमा २० वटा पालेको हुनुपर्दछ । अर्कोतर्फ हिमाल र पहाडमा भए कम्तिमा ०.०१२७२ हेक्टर जग्गामा खेती गरेको, तराइमा भए कम्तीमा ०.०१३५५ हेक्टर जग्गामा खेती गरेको हुनुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । यस परिभाषालाई हेर्दा गाउँपालिकामा खेतीपाती गर्ने र पशुपंक्षी पाल्ने कूल ५६४३ घरधुरीहरूमध्ये ५००७ अर्थात ८८.७ प्रतिशत कृषक परिवार र ६३६ अर्थात ११.३ प्रतिशत गैर-कृषक परिवारको

रुपमा रहेका छन्। यस प्रकारको गैर-कृषक परिवारसमेत कृषि गणनामा समावेश हुँदा कृषिमा संलग्न जनसंख्याको तथ्यमा केही फरक पर्ने वा बढी देखिन आउँछ तसर्थ खास कृषक परिवार र गैर कृषक परिवारको बीचमा भिन्नता हुँदा तथ्यको नजिक पुग्न सकिन्छ।

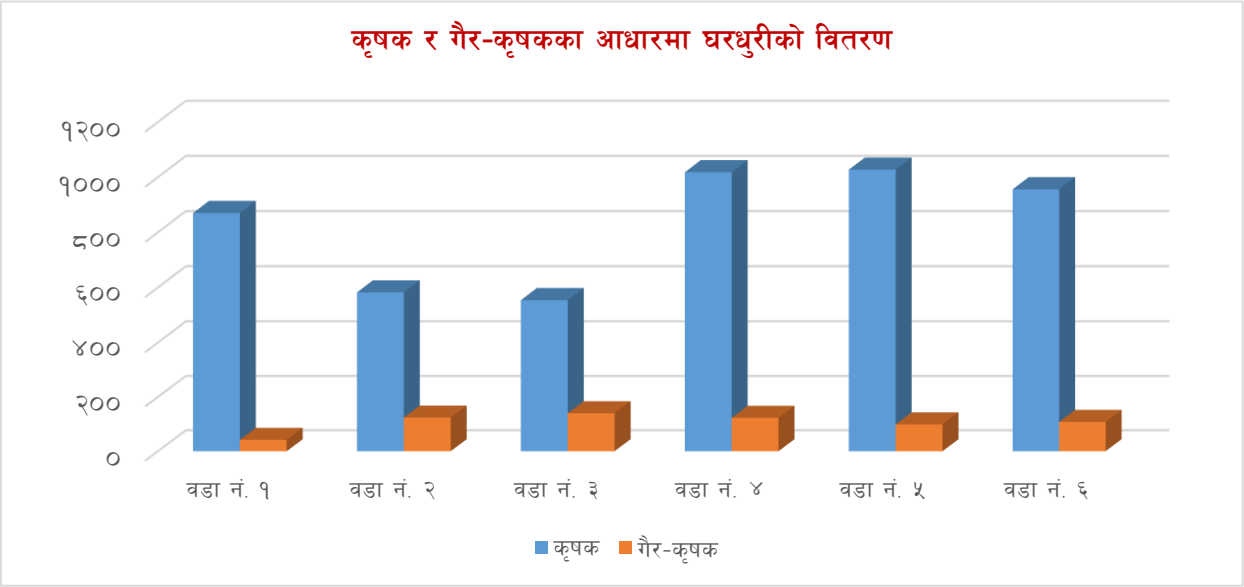

५.२०.८ जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल

तालिका नं ९५: जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	जम्मा कृषक घरधुरी	खेतीयोग्य जमिनमा खेति गरेका घरधुरी	खेतीयोग्य जमिनमा खेति गर्ने औषत घरधुरी	घरपालुवा पशुपंक्षी मात्र पाल्ने कृषक
१	९१२	८७०	६७२.९३	०.८६८	९६
२	७०६	५८२	५३३.७७	१.१९४	१३५
३	६९४	५५४	३०९.७८	१.२२०	३००
४	१,१४१	१,०१८	७३९.९७	१.०५४	३१६
५	१,१२६	१,०२७	६२०.८८	०.९०२	३३९
६	१,०६४	९५६	७७०.५३	१.०८५	२४७
जम्मा	५,६४३	५,००७	३,६४७.८५	१.०२०	१,४३३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा खेतीपाती गर्ने र पशुपंक्षी पाल्ने ५६४३ घरधुरीहरूमध्ये कृषक परिवारको संख्या यस पूर्व उल्लेख भए अनुसार ५००७ घरधुरी, कृषि प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको जमिन ३६४७.८५ हेक्टर, औषत रुपमा प्रति परिवारले उपयोग गरेको जमिन १.०२० हेक्टर रहेको छ। यसैगरी पशुपंक्षीमात्र पाल्ने परिवारको संख्या १४३३ रहेको छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाको ठूलो हिस्साको जनसंख्या खास कृषिमै संलग्न देखिन्छ तर यति ठूलो जनसंख्या (श्रमशक्ति) कृषिमा संलग्न हुँदा समेत उत्पादकत्वमा परिमाणात्मक र गुणात्मक उपलब्धी भने न्यून रहेको देखिन्छ। यसको प्रमुख कारणमा परम्परागत निर्वाहमूखी कृषि प्रणाली, यान्त्रिकिकरणको अभाव, कृषि सामग्रीको सहज उपलब्धताको अभाव, बजारीकरणको समस्या, कृषि प्रविधि र

तालिमको अभाव साथै समग्र वैज्ञानिक कृषि योजना निर्माण नहुनु र भएतापनि तथा यसको कार्यान्वयन पक्षको फितलोपन जस्ता समस्याले गर्दा कृषिको अपेक्षाकृत विकास गर्न सकिएको छैन ।

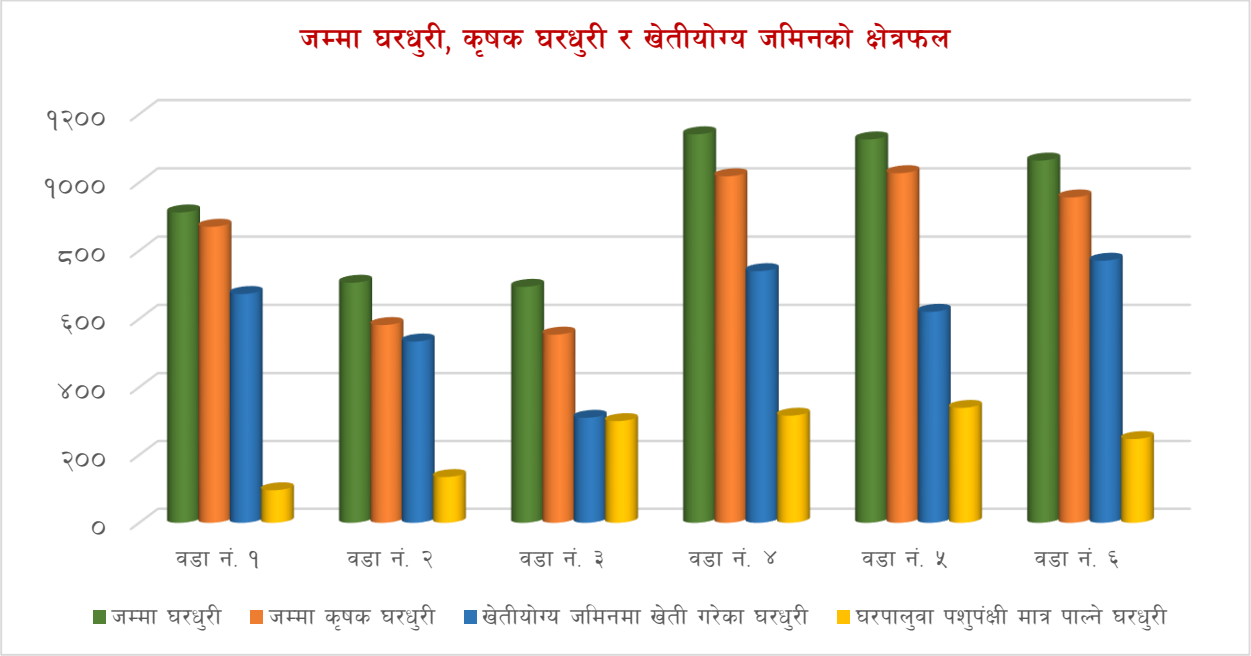

५.२०.९ आफ्नो कृषि उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ९६: आफ्नो कृषि उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं	०- ३ महिना	४- ६ महिना	७-९ महिना	१०-११ महिना	१२ महिनाभन्दा बढी	जम्मा	औषतमा खान पुग्ने समय
१	१६३	११४	३७	१०	७५१	१,०७५	९.४५
२	१७७	७७	३८	१३	६४२	९४७	९.१८
३	२५८	८२	३५	८	६२०	१,००३	८.४२
४	२११	१८४	६०	२६	८२८	१,३०९	९.०६
५	२२०	११५	३९	१८	१,०४२	१,४३४	९.६०
६	३४९	८१	२९	१५	७५५	१,२२९	८.१५
जम्मा	१,३७८	६५३	२३८	९०	४,६३८	६,९९७	९.००

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये आफ्नै कृषि उत्पादनले ० देखि ३ महिनासम्म खानपुग्ने घरधुरीको संख्या १३७८ अर्थात १९.७ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिनासम्म खान पुग्ने घरधुरी संख्या ६५३ अर्थात ९.३ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिनासम्म खान पुग्ने घरधुरी संख्या २३८ अर्थात ३.४ प्रतिशत, १० देखि ११ महिनासम्म खानपुग्नेको संख्या ९० अर्थात १.३ प्रतिशत र १२ महिनाभन्दा पनि माथि खान पुग्ने घरधुरीको संख्या ४६३८ अर्थात ६६.३ प्रतिशत छ । तथ्याङ्कले जम्मा ३ महिना वा सोभन्दा कम समय खानपुग्ने संख्या झण्डै २० प्रतिशतको हाराहारीमा देखाएको छ साथै पूरै बाह्र महिना खान नपुग्ने अन्य घरधुरीको संख्यालाई हेर्दा ३३.७ प्रतिशत हुन आउँछ । यद्यपि आफ्नै कृषि पेशाबाट खान नपुगेतापनि अन्य पेशाबाट राम्रो आम्दानी

भई खरिद गरी खाने परिवारहरू समेत हुन्छन तर पूण रुपमा ग्रामीण परिवेश भएको यस गाउँपालिकामा आफ्नै उत्पादनबाट खान नपुग्ने संख्या ३० प्रतिशतभन्दा माथि हुनुले ती परिवारमा गरिबीको संकेत गर्दछ। यस प्रकारका परिवारको आधारभूत आवश्यकता मध्ये खाद्यान्नको सूरक्षाको लागि उपयूक्त कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

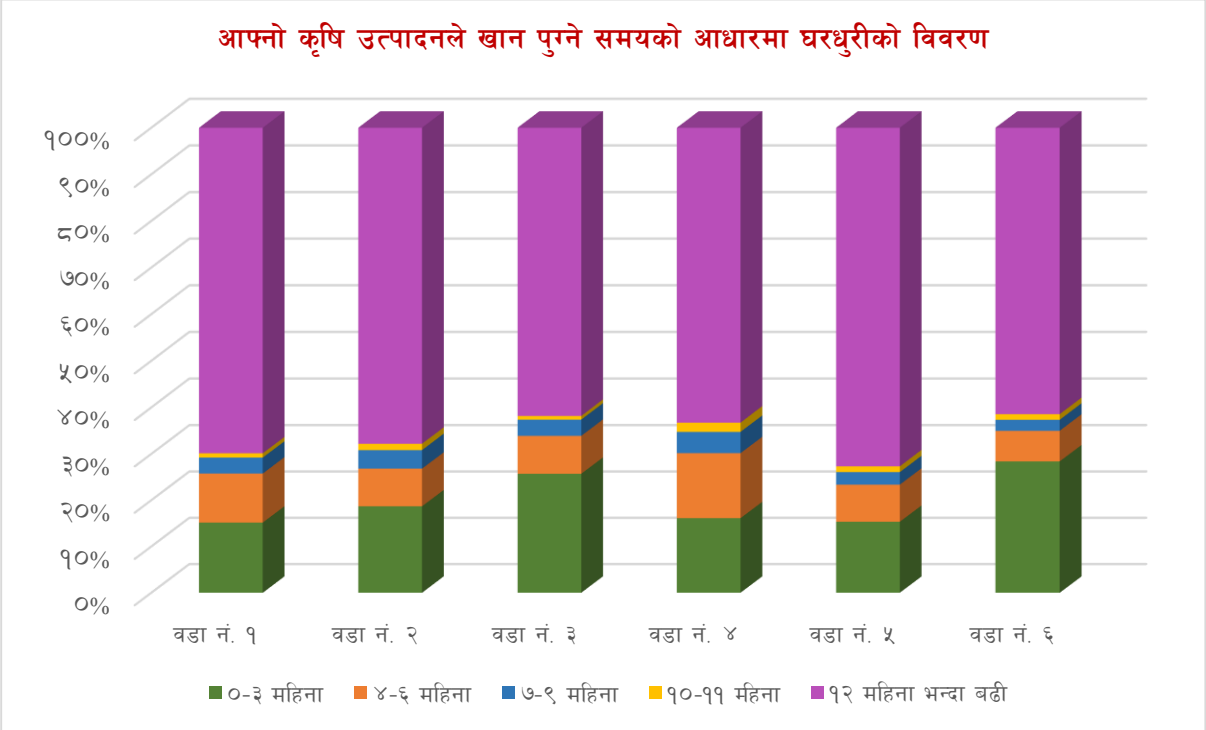

५.२०.१० कृषि बालीमा लाग्ने रोग

गाउँपालिकाको कृषि उत्पादनमा धान, गहुँ, मकै, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल आदि नै मुख्य रुपमा रहेको छ। सामान्यतया धानमा डढुवा, खैरो थोप्ले, सिथ ब्लाइट रोगहरू देखा परेको छ भने गहुँमा कालो पोके र सिन्दुरेजस्ता रोगहरू देखिन्छन्। यसैगरी मकैमा डाँठ वा धोगा कुहिने र तरकारी आलु, सागपात आदिमा लेटब्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने, खोस्टे, अल्टरनेरिया, कवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, जरा कुहिनेजस्ता रोगहरू मुख्य रुपमा देखा पर्दछन्। फलफूलमा विशेषगरी कोत्रे, सेतो धुले रोग, भोजक पात गुजुमुज्ज हुने, जरा कुहिने, ओइलाउने आदि रोगहरूको प्रकोपबाट कृषकहरू समस्यामा परेका छन्। मुख्य बालीहरूमा लाग्ने शत्रु जीव र रोगहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा राखिएको छ।

तालिका नं ९७: विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	गवारो, पात बेरुवा, पात कटुवा, हरियो फडके, खैरो फड्के, स्किपर, पतेरो, मिलिवग, निमाटोड, ढुङ्गे, फट्याङ्ग्रा	मरुवा, डढुवा, खैरो, थोप्ले, सिथ व्लाइट, खैरे रोग

२	गहुँ	कटवर्म, वायरवर्म, लाही	कालो पोके, सिन्दुरे, खैरा
३	मकै	खुम्रे, फेद वटुवा, गवारो, फट्याङ्ग्रा, लाही	डाठ कुहिने, घोगा कुहिने, कालोपोके
४	आलू	लाही, फेद कटुवा, खुम्रे, रातो कमिला, धमिरा, आलुको पुतली	लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने रोग, खोस्टे रोग, डढुवा
५	तरकारी	भण्टाको गवारो, लाही, वन्दाको पुतली, टमाटरको फलको गवारो, फल कुहाउने औसा, सुलसुले, रातो खपटे, डल्ले खपटे, थ्रिप्स, खुम्रे	ओइलाउने रोग, अल्टरनोरिया, क्लवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, डाइ ब्याक, जरा कुहिने, पाउडरी मिल्ड्यू
६	फलफूल	आपको मधुवा, गवारो, फल कुहाउने औसा सुलसुले, अनारको पुतली, होपर	एनथ्राक्नोजा, सेतो ढुसी, डाईव्याक, आँपको गुच्चा हुने, डाउनी मिल्ड्यू
७	केरा खेती	केराको स्किपर, थाम र गानोका गवारा तथा घुनहरू, खपटे	जरा कुहिने रोग, ओईलाउने रोग, गुवो कुहिने, डढुवा, बन्चिटप

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

५.२०.११ कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरूको विवरण

कृषि प्रविधि बिस्तारको उद्देश्यलाई सहयोग गर्दै कृषकको कृषि प्राविधिकसम्मको पहुँचलाई सरल बनाउन गेरुवा गाउँपालिकामा निम्नानुसारको कृषि सेवाकेन्द्र स्थापना गरिएको छ ।

तालिका नं ९८: कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरूको विवरण

वडा नं.	कृषि सेवा केन्द्र		पशु सेवा केन्द्र		अन्य विवरण
	भवन संख्या	भवनको अवस्था	भवन संख्या	भवनको अवस्था	
३	१	पूर्ण रुपले क्षति भएको	१	संचालनमा रहेको	
५	१		१		

श्रोत: गेरुवा गाउँपालिका कार्यालय, २०७४

५.२०.१२ बाली पात्रो

तालिका नं ९९: बाली पात्रो

क्र.सं.	बाली	बाली लगाउने समय	बाली भित्र्याउने समय
१	धान	जेष्ठ/ आषाढ	असोज / कार्तिक
२	मकै बसन्ते	माघ / फागुन	जेष्ठ / आषाढ
३	मकै वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
४	गहुँ	कार्तिक / मंसिर	चैत्र / वैशाख
५	जौ	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन

६	आलु	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
७	उखु	माघ / फागुन	फागुन / चैत्र
८	मसुरो	असोज / कार्तिक	पौष / माघ
९	मास	जेष्ठ / आषाढ	असोज / कार्तिक
१०	मुंग	फागुन / चैत्र	जेष्ठ / आषाढ
११	भटमास	जेष्ठ / आषाढ	असोज / कार्तिक
१२	गहत	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
१३	तोरी	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
१४	रायो	असोज / कार्तिक	फागुन / चैत्र
१५	आलास	असोज / कार्तिक	फागुन / चैत्र

श्रोत: जिल्ला कृषि कार्यालय, बर्दिया २०७३

५.२०.१३ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठीत रुपमा आफ्नो उपजको आफैं बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार श्रृंखला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण प्रचलन विकास हुन थालेको छ। गाउँपालिका निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका ढाँचाहरू विभिन्न खालका अभ्यासमा आएका छन्। यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भई नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन्। गाउँपालिकाका स्थानीय बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं १००: बजार केन्द्रहरूको विवरण

कृषि बजार			हाट बजार			
कृषि बजार स्थलको नाम	वडा नं.	उपलब्ध प्रमुख पूर्वाधारहरू	हाट बजार स्थलको नाम	वडा नं.	हाट बजार लाग्ने दिन	उपलब्ध प्रमुख पूर्वाधार
थोक बजार	१					
हाट बजार	३	टहरा	शान्तिबजार	३	शुक्रबार	
खुद्रा बजार						

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

५.२०.१४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

तालिका नं १०१: कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र. सं.	व्यवसायिक पकेट क्षेत्र	पकेट क्षेत्र	वडा नं.
१	धान पकेट क्षेत्र	३	१
२		बनकट्टी, खुटेहना, गणेशपुर	३
३	खाद्यान्न बाली	१३	१, ४, ५, ६

स्रोत : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बर्दिया २०७४

गेरुवा गाउँपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस गाउँपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले गाउँपालिकामा विभिन्न क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गरी नगदे, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन, उखुजस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रसस्त सम्भावना देखिन्छ।

५.२०.१५ जग्गाको उर्वराशक्ति

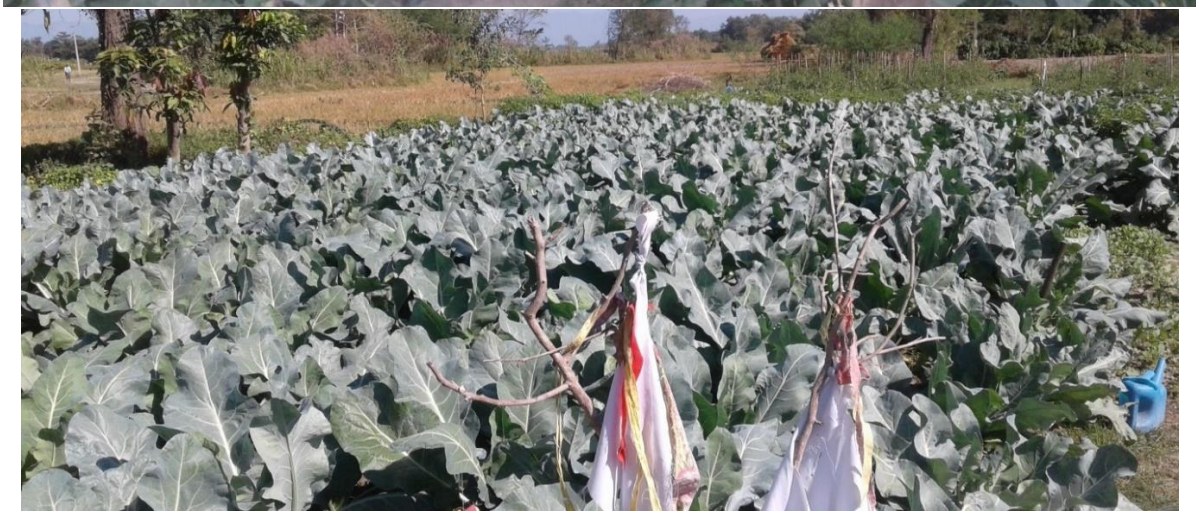

गाउँपालिकाको जग्गा उर्वराशक्ति जनाउने तस्विरहरू

गाउँपालिकाको ठूलो क्षेत्रफल समथर भूभागले ओगटेकोले कृषि उत्पादनको लागि उर्वर भूमि प्रशस्त रहेको छ गाउँपालिकाको समथर भूभागमा खाद्यान्न बाली, नगदे बाली तथा फलफूल र तरकारीको लागि उर्वर भूमि पाइन्छ भने वन क्षेत्रले ढाकेको क्षेत्रहरूमा डाँलेघाँस र खरघाँसको लागि उर्वरता रहेको पाइन्छ ।

५.२०.१६ गाउँपालिकामा संचालित आयोजना

तालिका नं १०२: गाउँपालिकामा संचालित आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं	कार्यक्रमको नाम	ठेगाना	विवरण	अनुदान रकम	यूवा कृषकको नाम
१	युवा लक्षित तरकारी उत्पादन आयोजना	गोला ५	तरकारी	६००००	कृष्ण ब. थारु
२	युवा लक्षित तरकारी उत्पादन आयोजना	पाताभार १	तरकारी	६००००	लक्ष्मण थारु
३	युवा लक्षित च्याउ उत्पादन आयोजना	गोला ८	च्याउ	४००००	महादेव थारु
४	युवा लक्षित तरकारी उत्पादन आयोजना	पाताभार-९	तरकारी	६००००	वाबुराम चौधरी
५	युवा लक्षित तरकारी उत्पादन आयोजना	पताभार ६	तरकारी	६००००	कम प्रसाद थारु
	जम्मा			२८००००	

स्रोत : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बर्दिया २०७४

५.२०.१७ एग्रोभेटसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकाभरी पशुपंक्षी पालनमा आएको व्यवसायिकताको लहरसँगै भेटेरिनरी औषधीको व्यवसाय पनि बढ्दै गएको पाइन्छ। जसमध्ये आ.व. २०७३/७४ सम्ममा दर्ता भै संचालनमा रहेका जम्मा १२ वटा भेटेरिनरी औषधी पसलहरूको विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ।

तालिका नं १०३: एग्रोभेटसम्बन्धी विवरण

क्र.सं	पसलको नाम	वडा नं.	सम्पर्क नं	संचालकको नाम
१	श्रेष्ठ एग्रोभेट सेन्टर	६	९८४८१५३०१०	किरणमान श्रेष्ठ
२	भुषाल एग्रोभेट सेन्टर	६	९८४८१५३०१०	किरणमान श्रेष्ठ
३	अजित एग्रोभेट सेन्टर	३	९८४८४३३४७४	छट्टुराम चौधरी
४	सामुदायिक एग्रोभेट सेन्टर	३	९८४८२५६१६९	रामजी थारु
५	किसान जनसेवा एग्रोभेट सेन्टर	३	९८४८१३५४३३	नबिन कु. चौधरी
६	कुमारी एग्रोभेट सेन्टर	३	९८००५५०१७०	सरिमा सोमरे
७	दुर्गा एग्रोभेट सेन्टर	३	९८४८२६००४५	शरद कु. चौधरी
८	श्रीस एग्रोभेट सेन्टर	१	९८४८४०३५८०	मालिकाराम चौधरी
९	किसान एग्रोभेट सेन्टर	४	९८४८६१३७४५	कूल ब. माझी
१०	कुश्मी एग्रोभेट सेन्टर	४	९८६८४३४९२३	भुपेन्द्र चौधरी
११	बैद्य एग्रोभेट सेन्टर	४		रामचन्द्र बैद्य
१२	हरीजिउँला एग्रोभेट सेन्टर	४	९८४८१२५९०२	जगतराम चौधरी

स्रोत : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बर्दिया २०७४

५.२०.१८ कृषि सहकारी संस्था

तालिका नं १०४: गाउँपालिकामा कृषि सहकारी संस्थासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	संघ संस्थाको नाम	ठेगाना	शेयर सदस्य संख्या			शेयर रकम रु.	अध्यक्षको नाम
			महिला	पुरुष	जम्मा		
१	पशुपति मध्यवर्ती वचत तथा ऋण स.सं	पशुपतिनगर-८					डिल्ला प्रसाद शर्मा
२	सेवा मध्यवर्ती वचत तथा ऋण स.सं	गोला-५					भागीराम थारु
३	कल्पना वचत तथा ऋण स.सं.लि	मनाउ-७					बहादुर थारु
४	गेरुवा कृषि सहकारी सं.लि	मनाउ-५	१०	२३	३३	६६०००	वसन्तराज भट्ट
५	वेलभरिया कृषि सहकारी सं.लि	मनाउ-७	१०	२१	३१	६२०००	शंकरलाल थारु
६	मनाउ सहकारी संस्था लि.	मनाउ					
७	चौतारी पशुविकाश सहकारी सं.लि	मनाउ-८					
८	भेरी कर्णाली वचत तथा ऋण स.सं.लि	पाताभार					
९	श्रमिक कृषि सहकारी संस्था लि.	पाताभार-१	२	२३	२५	२५०००	
१०	सहनशिल कृषि सहकारी सं.लि	पशुपतिनगर-८	९	२०	२९	१४५००	
११	श्रुती महिला विकाश बहु.स.सं.लि	गोला-५					
१२	आलु टमाटर कृषि सहकारी सं.लि	मनाउ-८	१४	१५	२९	२९००	
१३	गोला गौडी कृषि सहकारी सं.लि	गोला-५	११	२१	३२	३२०००	
१४	नमुना योग्य कृषि सहकारी सं.लि	पाताभार-८	१२	४४	५६	५६०००	
१५	विन्द्रागौडी कृषि सहकारी सं.लि	पशुपतिनगर-४	३	२७	३०	६००००	
१६	मिरमिरे कृषि सहकारी सं.लि	मनाउ-५	६	२५	३१	१८५००	
१७	विहानी मध्यबर्ति ब.उ.स.सं ली.	पाताभार ५					
१८	लगनशिल कृषि सहकारी सं.लि	पाताभार-२	१९	६	२५	२५०००	
१९	अजम्बरी कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. १					
२०	हनुमन्टे कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. १					
२१	सयपत्री कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. १					
२२	दियालो कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. १					
२३	देउथान कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. १					
२४	उज्वल कृषि सहकारी संस्था	वडा नं. १					
२५	शिव सन्तोषी सहकारी संस्था	वडा नं. २					

स्रोत : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बर्दिया २०७४

५.२०.१९ कृषक समूह

तालिका नं १०५: कृषक समूहसम्बन्धी विवरण

क.सं.	कृषक समूहको नाम र ठेगाना	स्थापना वर्ष	वडा नं.	सदस्यता विवरण		
				महिला	पुरुष	जम्मा
१	लालीगुँरास कृ.स. (मनाउ, ३)	२०५४		१५	–	१५
२	कल्पेश्वर कृ.स. (मनाउ ७)	२०५९		८	१७	२५
३	मनकामना कृ.स. (मनाउ ३)	२०६२		१२	११	२३
४	सीता कृ.स. (मनाउ ७)	२०५९/५/९		३	१२	१५
५	अन्नपूर्ण कृ. स. (मनाउ–५)	२०६०/४/९		४	११	१५
६	असल सृजना कृ.स. (पाताभार–७)	२०७०/३/३		१३	४	१७
७	असल चमेली कृ.स.(पाताभार–५)	२०७०/३/३		२५	२	२७
८	संयुक्त कृषि विकास समूह बनखेत, पाताभार		१			
९	सृजना कृषि समूह सरखोल, पाताभार		१			
१०	टेल्वा कृषि समूह, भठेरा		१			
११	अख्वाँ कृषक समूह, जनकनगर		१			
१२	चेतनशिल कृषि समूह, जनकनगर		१			
१४	छोटे कृषि समूह, बगहिपुर		१			
१५	सम्झना कृषि समूह, बगहिपुर		१			
१६	कोपीला कृषि समूह, बगहिपुर		१			
१७	नौलो गरिबी निवारण कृषि समूह, बगहिपुर		१			
१८	बिहानी महिला कृषि समूह, झन्झेटपुर		१			
१९	लाल लगौटी कृषि समूह, थापापुर		१			
२०	लगनशिल महिला कृषि समूह, झन्झेटपुर		१			
२१	अग्रसर कृषि समूह, जनकनगर		१			
२२	ताजा तरकारी कृषि समूह बगहिपुर		१			

स्रोत : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बर्दिया २०७४

५.२१ सिंचाइ

गाउँपालिकामा गरिएको सिँचाइको तस्विर

गाउँपालिकामा सतह एवं भूमिगत जल सिँचाइको स्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ। कृषिको लागि उर्वर माटो भएको र गाउँपालिकामा ठूलो संख्यामा जनता कृषिमा निर्भर रहेको हुँदा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी सबै खेतियोग्य जमिनमा सिचाई सुविधा पुऱ्याउन सके रोजगारीका अवसर बढ्नुका साथै कृषि उत्पादनमा पनि प्रशस्त वृद्धि हुने देखिन्छ।

भूमिगत सिचाई : गाउँपालिकामा भूमिगत रुपमा रहेको जलस्रोतलाई उपयोग गर्न र लगानी र प्रतिफलको हिसावले तत्काल सतह सिचाईमा जान नसकिने ठाउँहरूमा जमिनमुनिको पानीलाई प्रयोग गरी सिंचित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

५.२२ पशुपालन

गाउँपालिकामा विशेषगरी गाई, भैँसी, बाख्रा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन। यसबाट गाउँपालिकाबासीहरूको जीविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार भैरहेको छ। पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, बंगुर, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ। यहाँ डेरी उद्योग, व्यापारिक फार्म, गाइ, भैसी, कुखुरा फार्महरू लगायतका कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन। त्यस्तै गरी भेटेनरी सेवा पनि गाउँपालिकामा उपलब्ध रहेको छ। गाउँपालिकामा पशुपालन अधिक मात्रामा हुने गरेको देखिन्छ।

५.२२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १०६: घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	घर पालुवा पशुपंक्षी भएको		घरपालुवा पशुपंक्षी नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	९१२	८४.८	१६३	१५.२	१,०७५
२	७०६	७४.६	२४१	२५.४	९४७
३	६९४	६९.२	३०९	३०.८	१,००३
४	१,१४१	८७.२	१६८	१२.८	१,३०९
५	१,१२६	७८.५	३०८	२१.५	१,४३४
६	१,०६४	८६.६	१६५	१३.४	१,२२९
जम्मा	५,६४३	८०.६	१,३५४	१९.४	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा करिब ११ प्रतिशत र कूल कृषि गार्हस्य उत्पादनमा २६.८ प्रतिशत योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ। गाउँपालिकाको कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीको संख्या ५६४३ अर्थात ८०.६ प्रतिशत र नपाल्ने घरधुरीको संख्या १३५४ अर्थात १९.४ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट अधिकांश घरधुरीले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ। वडा नं. १, ४ र ६ मा धेरै घरधुरीले पशुपंक्षी पालेका छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

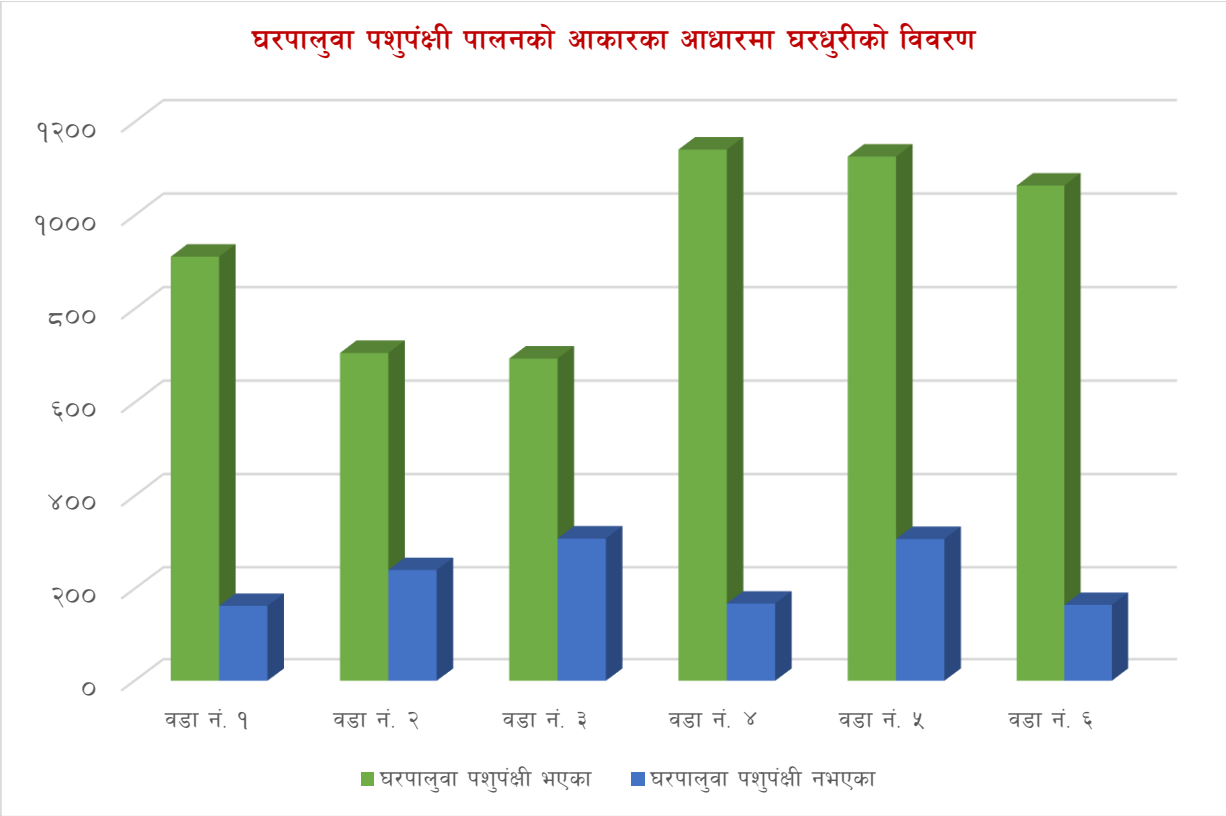

५.२२.२ विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १०७: गाई गोरु पाल्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	गाई/गोरु		
	गाई गोरु नभएको	गाई गोरु भएको	जम्मा
१	४६१	४५१	९१२
२	३८१	३२५	७०६
३	४५२	२४२	६९४
४	६२४	५१७	१,१४१
५	६११	५१५	१,१२६
६	६२७	४३७	१,०६४
जम्मा	३,१५६	२,४८७	५,६४३

गाउँपालिकामा कूल ५६४३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरूमध्ये २४८७ अर्थात ४४.१ प्रतिशत घरधुरीमा गाई, गोरुपालेका छन् । ३१५६ अर्थात ५५.९ प्रतिशत घरधुरीले भने गाई, गोरु पालेका छैनन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । आधुनिक गोठ निर्माण गरी व्यवसायिक रुपमा गाई पालन सकिने सम्भावना भएको गाउँपालिकामा त्यसका लागि पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान तथा सहुलियत पूर्ण ऋण र पशु विमालाई प्रभावकारी ढंगले लागू गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन् ।

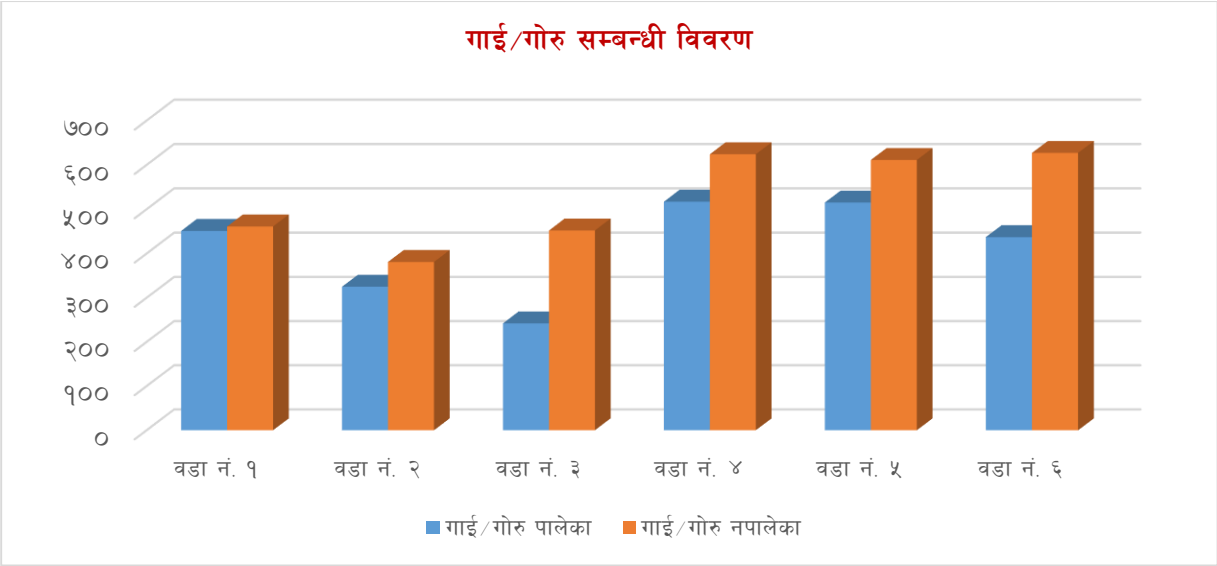

तालिका नं १०८: भैंसी राँगासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	भैंसी/राँगा		
	भैंसी राँगा नभएको	भैंसी राँगा भएको	जम्मा
१	५४२	३७०	९१२
२	४६१	२४५	७०६
३	४०९	२८५	६९४
४	६६२	४७९	१,१४१
५	६१६	५१०	१,१२६
६	५९५	४६९	१,०६४
जम्मा	३,२८५	२,३५८	५,६४३

गाउँपालिकामा कूल ५६४३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरूमध्ये २३५८ अर्थात ४१.८ प्रतिशत घरधुरीले भैंसी/राँगा पालेका छन्। ३२८५ अर्थात ५८.२ प्रतिशत घरधुरीले भने भैंसी राँगा पालेका छैनन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

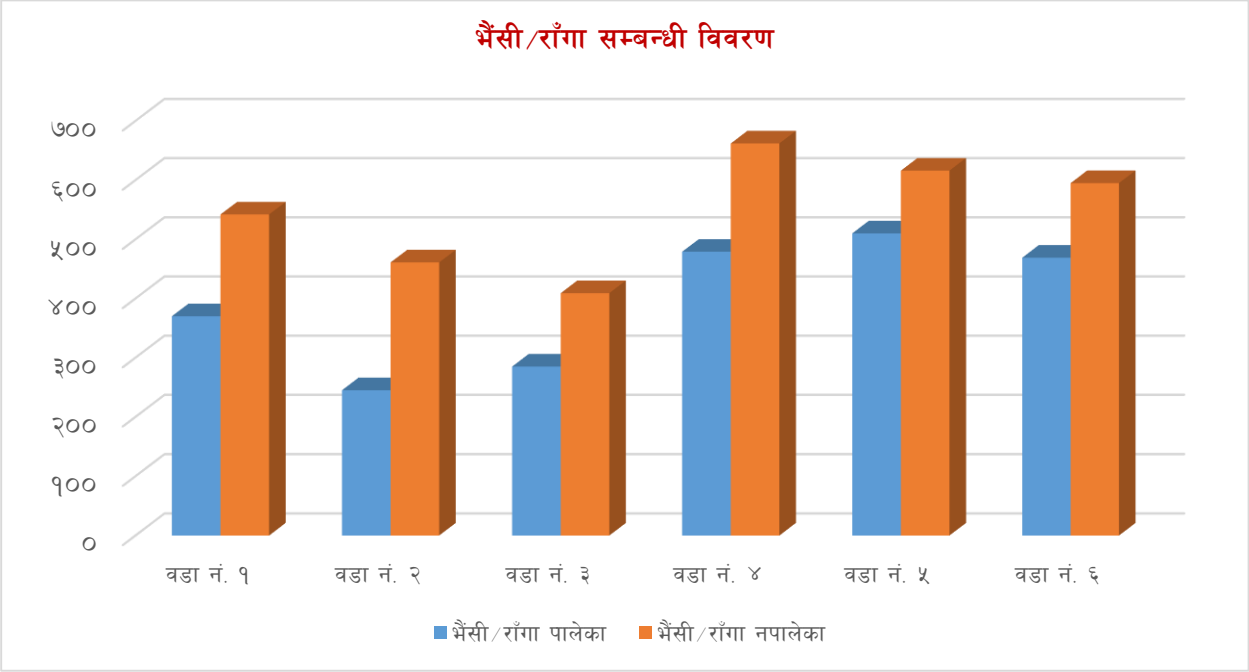

तालिका नं १०९: भेँडा बाखासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	भेंडा/बाखा/च्याङ्ग्रा		
	भेंडा/बाखा/च्याङ्ग्रा नभएको	भेंडा/बाखा/च्याङ्ग्रा भएको	जम्मा
१	२४४	६६८	९१२
२	१८७	५१९	७०६
३	१३४	५६०	६९४
४	२३१	९१०	१,१४१
५	२२६	९००	१,१२६
६	२०६	८५८	१,०६४
जम्मा	१,२२८	४,४१५	५,६४३

गाउँपालिकामा रहेका कूल ५६४३ वशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरूमध्ये ४४१५ अर्थात ७८.२ प्रतिशत घरधुरीले भेडा/बाखा पाल्ने गरेका छन् । गाई र भैंसीको तुलनामा उल्लेख्य संख्यामा भेडा/बाखा पाल्ने गरेको कारण तुलनात्मक रुपमा भेडा बाखा पाल्न सहज हुने र मासु बिक्रीबाट आम्दानीसमेत राम्रो हुने भएकोले हो । अर्कोतर्फ सानो संख्यामा अर्थात १, २ वटा मात्र भेडा/बाखा पाल्ने घरधुरीको संख्या बढी हुँदा तथ्याङ्कमा बढी देखिन जान्छ । यद्यपि भेडा/बाखाको समेत व्यसायी उत्पादन भने हुन सकेको छैन । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

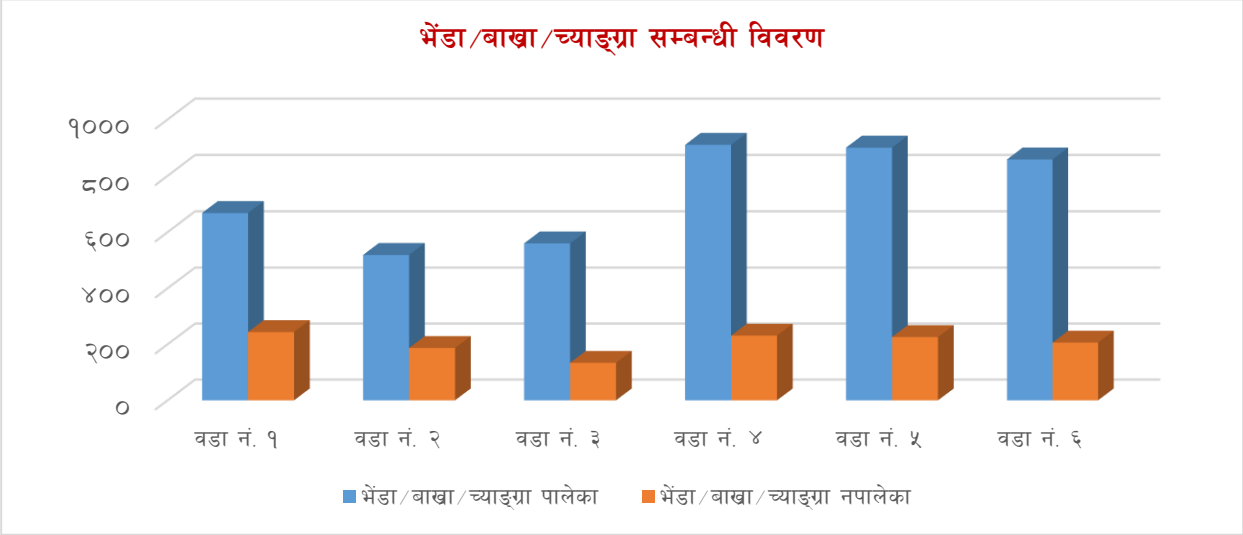

तालिका नं ११०: सुङ्गुर बङ्गुरसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	सुंगुर/बंगुर		
	सुङ्गुर/बङ्गुर नभएको	सुङ्गुर/बङ्गुर भएको	जम्मा
१	४९०	४२२	९१२
२	४२३	२८३	७०६
३	४९६	१९८	६९४
४	८१४	३२७	१,१४१
५	९०७	२१९	१,१२६
६	८४९	२१५	१,०६४
जम्मा	३,९७९	१,६६४	५,६४३

गाउँपालिकामा रहेका कूल ५६४३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरूमध्ये १६६४ अर्थात २९.५ प्रतिशत घरधुरीहरूले मात्र सुङ्गुर/बंगुर पाल्ने गरेका छन् । विशेषगरी गाउँपालिकामा थारु समुदायको उपस्थिति रहेको र व्यवसायीक सुङ्गुर/बंगुर उत्पादनबाट लाभ हुने भएकोले व्यवसायीक वंगुर/सुंगुर पालनबाट आर्थिक उपार्जनमा ठूलो लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ तर न्यून संख्यामा मात्र पालन गरिनुले त्यसतर्फ पशुपालक किसानहरूलाई आर्कषण गर्नु जरुरी छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

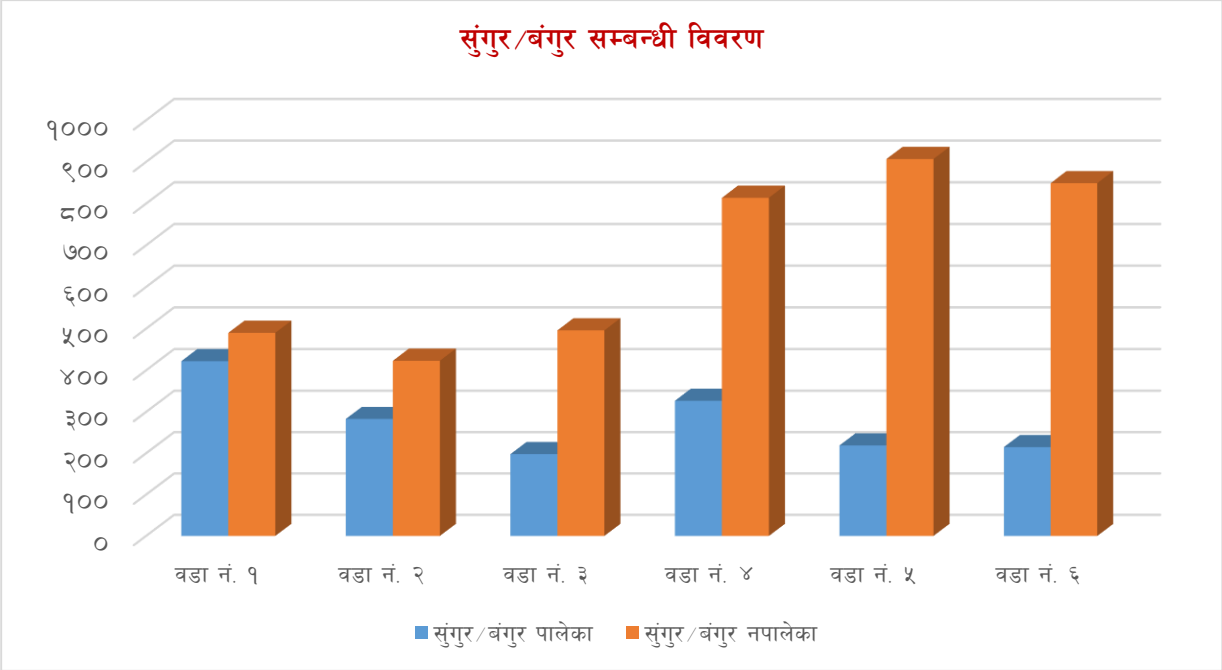

तालिका नं १११: घरपालुवा पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	हाँस/कुखुरा		
	हाँस/कुखुरा नभएको	हाँस/कुखुरा भएको	जम्मा
१	११८	७९४	९१२
२	५९	६४७	७०६
३	९६	५९८	६९४
४	२३३	९०८	१,१४१
५	२०४	९२२	१,१२६
६	२४३	८२१	१,०६४
जम्मा	९५३	४,६९०	५,६४३

गाउँपालिकामा रहेका कूल ५६४३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरूमध्ये ४६९० अर्थात ८३.१ प्रतिशत घरधुरीले हाँस/कुखुरा पालेका छन् । अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र स्थानीय जातका हाँस/कुखुराबाट राम्रो आम्दानी हुने भएकोले प्राय ग्रामिण क्षेत्रका घरधुरीले हाँस/कुखुराको पालन गरेको पाइन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

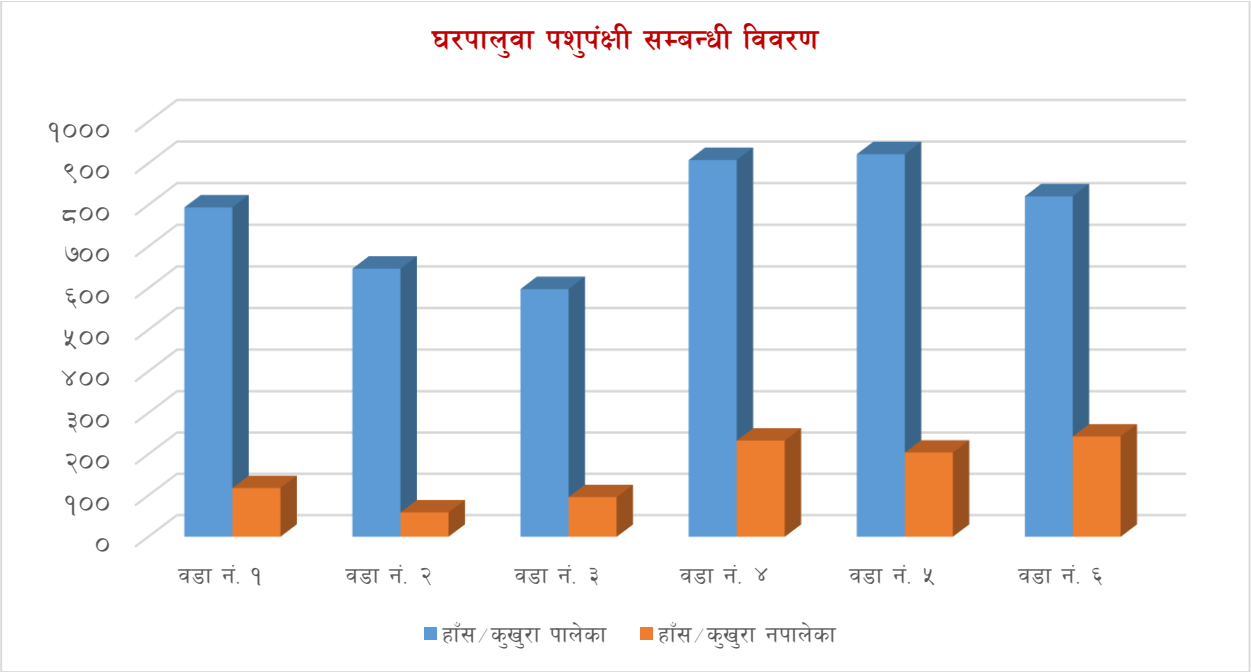

५.२२.३ पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ११२: पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	विवरण	उत्पादन संख्या			बिक्री संख्या		
		उत्पादन गर्ने घरधुरी	जम्मा पशुपंक्षी विवरण	औषत पशुपंक्षी विवरण	बिक्री गर्ने घरधुरी	बिक्री हुने जम्मा पशुपंक्षी	बिक्री हुने पशुपंक्षीको औषत संख्या
१	गाई/गोरु	४५१	१,२६३	२.८०	७	१०	१.४३
	भैसी/राँगा	३७०	६९१	१.८७	२४	३१	१.२९
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	६६८	२,२८६	३.४२	२०३	३६५	१.८०
	बंगुर/सुंगुर	४२२	५९२	१.४०	२१८	५८०	२.६६
	अन्य चौपाया	५	२४	४.८०	१	१०	१०.००
	हाँस/कुखुरा	७९४	६,१९५	७.८०	१२८	२,७०३	२१.१२
	अन्य पंक्षी	१३	४७६	३६.६२	३	१८१	६०.३३
	जम्मा	२,७२३	११,५२७	४.२३	५८४	३,८८०	६.६४
२	गाई/गोरु	३२५	७८५	२.४२	२२	४१	१.८६
	भैसी/राँगा	२४५	४७८	१.९५	३७	६६	१.७८
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	५१९	१,६४०	३.१६	२०२	३५०	१.७३
	बंगुर/सुंगुर	२८३	३९१	१.३८	१२५	२५,२७०	२०२.१६
	अन्य चौपाया	४	१४	३.५०	१	१	१.००
	हाँस/कुखुरा	६४७	५,६९२	८.८०	१२८	८४२	६.५८
	अन्य पंक्षी	१०	३८२	३८.२०	२	२५	१२.५०
	जम्मा	२,०३३	९,३८२	४.६१	५१७	२६,५९५	५१.४४
३	गाई/गोरु	२४२	७०७	२.९२	२५	२३९	९.५६
	भैसी/राँगा	२८५	७२२	२.५३	३२	२५७	८.०३
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	५६०	१,९२५	३.४४	१२४	४१७	३.३६
	बंगुर/सुंगुर	१९८	६२७	३.१७	७१	६३०	८.८७
	अन्य चौपाया	१७	५१२	३०.१२	१६	५०८	३१.७५
	हाँस/कुखुरा	५९८	४,७७०	७.९८	९५	५९१	६.२२
	अन्य पंक्षी	२१	१३,८४२	६५९.१४	२३	१५,१४०	६५८.२६
	जम्मा	१,९२१	२३,१०५	१२.०३	३८६	१७,७८२	४६.०७

वडा नं.	विवरण	उत्पादन संख्या			बिक्री संख्या		
		उत्पादन गर्ने घरधुरी	जम्मा पशुपंक्षी विवरण	औषत पशुपंक्षी विवरण	बिक्री गर्ने घरधुरी	बिक्री हुने जम्मा पशुपंक्षी	बिक्री हुने पशुपंक्षीको औषत संख्या
४	गाई/गोरु	५१७	१,२३८	२.३९	९	२६	२.८९
	भैसी/राँगा	४७९	८८७	१.८५	५६	९४	१.६८
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	९१०	२,९९१	३.२९	१९६	३५९	१.८३
	बंगुर/सुंगुर	३२७	४०४	१.२४	८५	१८२	२.१४
	अन्य चौपाया	१३	११,०२३	८४७.९२	१	८	८.००
	हाँस/कुखुरा	९०८	९,३४२	१०.२९	१३९	१५,१०४	१०८.६६
	अन्य पंक्षी	१७	२०३	११.९४	२	११	५.५०
	जम्मा	३,१७१	२६,०८८	८.२३	४८८	१५,७८४	३२.३४
५	गाई/गोरु	५१५	१,१५७	२.२५	२५	५४	२.१६
	भैसी/राँगा	५१०	१,०२१	२.००	९१	१४६	१.६०
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	९००	१२४,१५६	१३७.९५	२७८	५८४	२.१०
	बंगुर/सुंगुर	२१९	१४६,७५६	६७०.१२	५४	१५,०९६	२७९.५६
	अन्य चौपाया	१	८	८.००	३	१९	६.३३
	हाँस/कुखुरा	९२२	७,६९९	८.३५	१६३	६२०	३.८०
	अन्य पंक्षी	९	३,२०९	३५६.५६	१	३,०००	३,०००.००
	जम्मा	३,०७६	२८४,००६	९२.३३	६१५	१९,५१९	३१.७४
६	गाई/गोरु	४३७	१,०६७	२.४४	७	१४	२.००
	भैसी/राँगा	४६९	९४५	२.०१	४३	६३	१.४७
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	८५८	३,७४८	४.३७	२६२	२७,५८०	१०५.२७
	बंगुर/सुंगुर	२१५	२७१	१.२६	८३	५,१२६	६१.७६
	अन्य चौपाया	१५	५६	३.७३	२	१६	८.००
	हाँस/कुखुरा	८२१	६,०३९	७.३६	१३४	६०५	४.५१
	अन्य पंक्षी	७	४४	६.२९	३	२४	८.००
	जम्मा	२,८२२	१२,१७०	४.३१	५३४	३३,४२८	६२.६०

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकाको वडा नं. १ को तथ्याङ्कलाई हेर्दा हाँस/कुखुरा पाल्ने घरधुरीको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात ७९४ रहेको र दोस्रोमा भेंडा बाखा पाल्नेको घरधुरी संख्या ६६८ रहेको छ। ती घरधुरीहरूमा क्रमशः ६१९५ हाँस/कुखुरा र २२८६ भेडा/बाखा रहेकोमा २७०३ वटा हाँस/कुखुरा र ३६५ वठा भेडा/बाखा बिक्री गरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसरी प्राय सबै वडाको विशेष व्यवसायीक उत्पादनबाहेक तथ्याङ्कलाई हेर्दा पहिलोमा हाँस/कुखुरा र दोस्रोमा खसीबाखाको पालन र सोहि अनुपातमा बिक्री वितरण गरेको देखिन्छ। यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा र भेडा/बाखाको पालन तुलनात्मक रुपमा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो। यद्यपि तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यवसायीक उत्पादन भएको देखिँदैन। यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ११३: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	दुध			दुधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)			अण्डा			अन्य		
	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा
१	४९	८६३	९१२	१२	९००	९१२	१	९११	९१२		९१२	९१२
२	७०	६३६	७०६	३०	६७६	७०६	२१८	४८८	७०६	१	७०५	७०६
३	३१	६६३	६९४	३	६९१	६९४	३	६९१	६९४		६९४	६९४
४	६३	१,०७८	१,१४१	१५	१,१२६	१,१४१	४	१,१३७	१,१४१		१,१४१	१,१४१
५	१३६	९९०	१,१२६	७५	१,०५१	१,१२६	३२	१,०९४	१,१२६		१,१२६	१,१२६
६	८५	९७९	१,०६४	४२	१,०२२	१,०६४	७९	९८५	१,०६४	१	१,०६३	१,०६४
जम्मा	४३४	५,२०९	५,६४३	१७७	५,४६६	५,६४३	३३७	५,३०६	५,६४३	२	५,६४१	५,६४३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पाल्नु कूल ५६४३ घरधुरीहरूमध्ये कूल ४३४ घरधुरीले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ भने १७७ परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, ३३७ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ । पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको (घरधुरीको) संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपंक्षीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ । तथ्याङ्कलार्य विश्लेषण गर्दा उत्पादनमूखी भन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ । यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाख्राको पशुपंक्षीजन्य उत्पादनभन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ । पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमूखी र व्यवसायीक बनाउन नसक्दा आम्दानी सीमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ । यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैले ध्यान जानु जरुरी छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

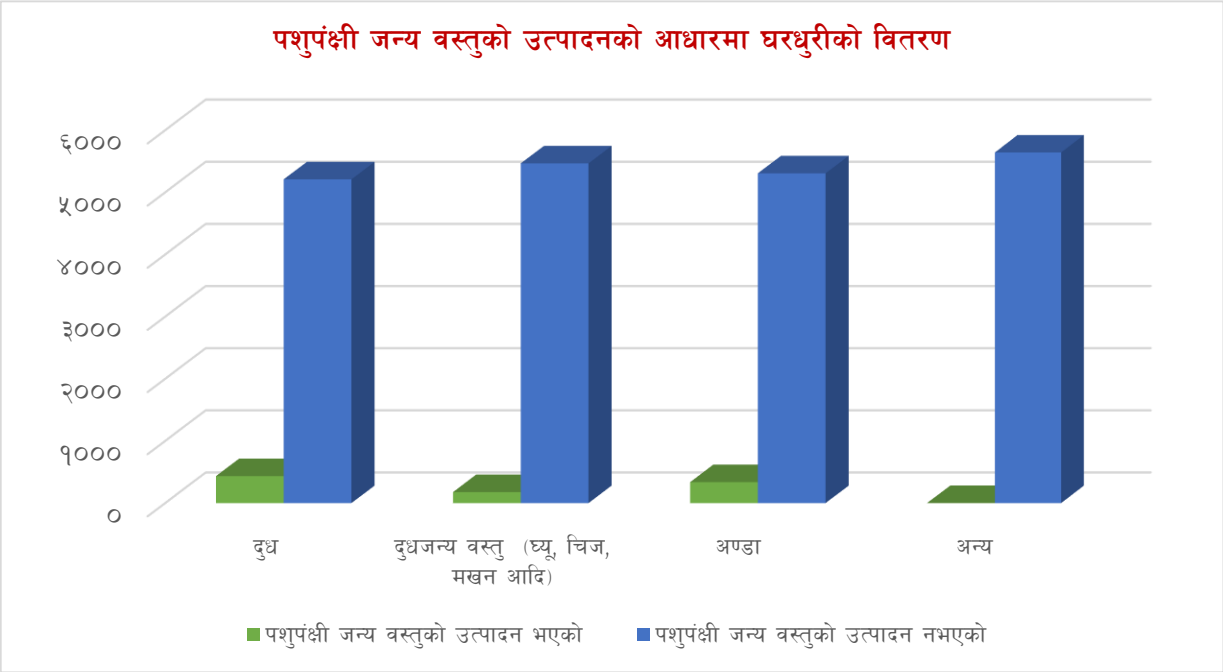

५.२२.५ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं ११४: पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्रीका आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	दुध			दुधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)			अण्डा			अन्य	
	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा	नभएको	जम्मा
१	२५	२४	४९	७	५	१२	१		१		
२	२९	४१	७०	१९	११	३०	२१७	१	२१८	१	१
३	११	२०	३१		३	३	२	१	३		
४	४३	२०	६३	१०	५	१५	२	२	४		
५	७५	६१	१३६	३७	३८	७५	३२		३२		
६	५६	२९	८५	२१	२१	४२	७९		७९	१	१
जम्मा	२३९	१९५	४३४	९४	८३	१७७	३३३	४	३३७	२	२

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा गाइभैंसी पालेर दुध उत्पादन गर्ने कूल ४३४ घरधुरीहरूमध्ये १९५ अर्थात ४४.९ प्रतिशतले मात्र दुध बेच्ने गरेको पाइयो । त्यसै गरी दुग्धजन्य पदार्थ उत्पादन गर्ने १७७ घरधुरीहरूमध्ये जम्मा ८३ अर्थात ४६.९ प्रतिशतले मात्र दुग्धजन्य पदार्थ बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी अण्डा उत्पादन गर्ने कूल ३३७ घरपरिवारहरूमध्ये जम्मा ४ घरपरिवार अर्थात १.२ प्रतिशतले मात्र अण्डा बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । यी समग्र कृषिका तथ्याङ्कहरूबाट तराइको कृषियोग्य जमिन उपयुक्त हावापानी र वातावरण भएको गाउँपालिकामा समेत कृषि उत्पादन र बजारीकरणको अवस्था अत्यन्त नाजुक रहेको र अदृष्य बेरोजगार व्यापक रहेको र कृषि पेशाबाट मानिसहरूको विकर्षण बढ्दै गएको स्पष्ट हुन्छ । पशुजन्य पदार्थको उपलब्धतामा आत्मनिर्भर बन्न पशुपालन क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी उल्लेखनीय प्रगति हासिल गर्नका लागि उन्नत नस्ल, पशु आहार, पशु स्वास्थ र व्यवसायीकरणका क्षेत्रमा थप अनुसन्धान र विकास गर्न आवश्यक छ । दिगो विकास लक्ष्य र नेपालको संविधानमा उल्लेख भए जस्तै भोकमरीको अन्त्य, खाद्य र पोषण सुरक्षाजस्ता लक्ष्य प्राप्त गर्न पशुपंक्षी अनुसन्धान केन्द्रित कार्यक्रमको अत्यन्त महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

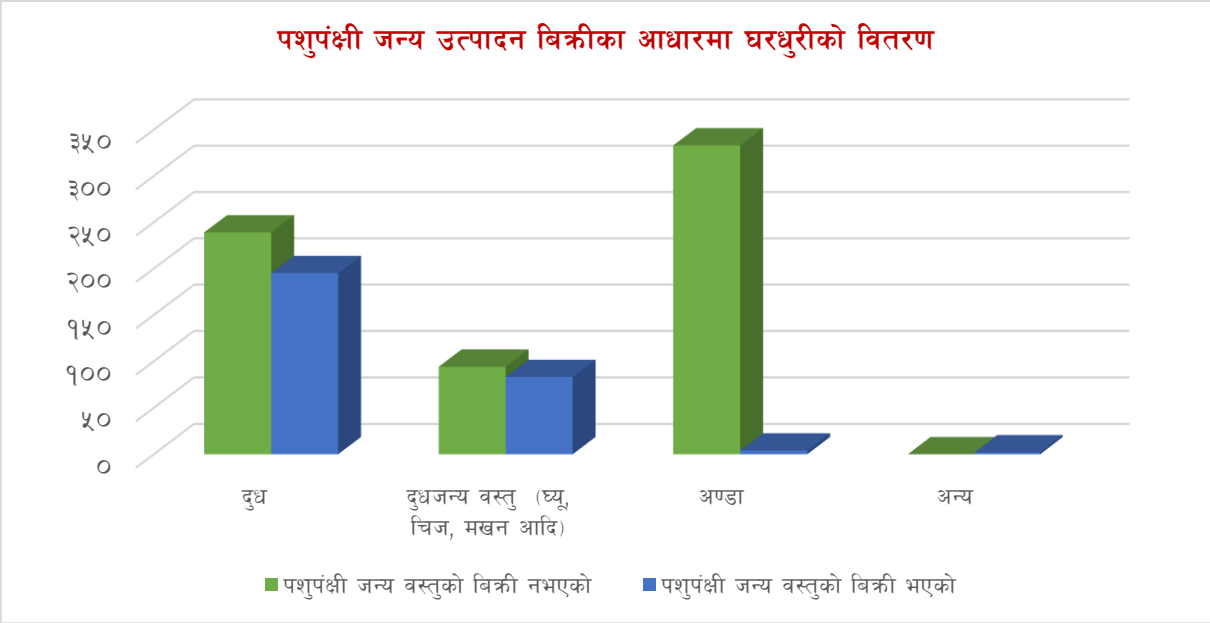

५.२२.६ पशु नश्ल

गाउँपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरूमा गाई, भैंसी, बाख्रा, भेंडा र बंगुर रहेका छन् । सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरूको हिस्सा कूल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ । गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाख्रा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरूसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरूमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ । तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन । त्यसैगरी ठूलो संख्यामा रहेका कम उत्पादक जनावरहरूले अपेक्षाकृत बढी उत्पादक जनावरहरूको आहारा खाई दिनु समेत यस क्षेत्रको समस्या हो । तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरूलाई भविष्यको राम्रो माउमा बिकसित गर्ने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु आवश्यक छ ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरूमा गाउँपालिकाको पशुपालन क्षेत्रले राम्रो फड्को मारेको छ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणात्मक विकास सम्भव भएको छ । तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ । पशु पालन क्षेत्रमा क्रमिक रुपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तरपशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि उद्योग स्थापना खासै हुन सकेको पाईँदैन । त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको पनि एकदम खाँचो सर्वत्र महसुस गरिएको छ । पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरूको उत्पादकत्व अति न्युन हुनु, युवा वर्गहरू विदेश पलायन हुनु र सो अनुरुप पशुपालनमा यान्त्रिकिकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा जनमानसमा पशुपालनको कृषि अर्थतन्त्रमा योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

तालिका नं ११५: पशु धन तथा स्रोतबाट हुने उत्पादनका अवस्थासम्बन्धी विवरण

क्र.सं	किसिम	संख्या			उत्पादन		
		स्थानीय	उन्नत	जम्मा	दूध लि.	मासु केजी	उन केजी
१. पशुधन							
क.	गाई/गोरु	३९०१	२२	३९२३	-	-	-
ख.	भैंसी/राँगा	४२१५	३६०	४५७५	६००००	-	-
ग.	बोका/खसी/बाखा	९०१०	३६२०	१२६३०		५५५७२	
घ.	भेडा/च्यांग्रा	-	-	-	-	-	-
ङ.	सुँगुर/वंगुर	-	३१००	३१००	-	-	-
च	अन्य	-	-	-	-	-	-
२. पंक्षी		स्थानीय	उन्नत	जम्मा	अण्डा संख्या		मासु के.जी.
क.	कुखुरा	३५०००	३२०००	६७०००	२१००००		७५०००
ख.	हाँस	८५५	-	८५५	१७१००		२५६५

५.२२.७ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरू

कृषकहरूको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रुपमा रहेको पशुपंक्षीहरूको पालन यस गाउँपालिकामा निकै बढी मात्रामा रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन्सम्बन्धी र जुका पर्दछन्। गाउँपालिकाको वन जंगलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत पिपिआर स्वाइन फिवरजस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस गाउँपालिकामा त्यत्तिकै रहेको पाइन्छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा, पशुको अवैध आवत जावत तथा आयात, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी, आदि मान्न सकिन्छ। यी रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भैरहेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरुद्ध यस गाउँपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाटफुट रुपमा देखिने गरेका छन। गाउँपालिकामा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य समेत गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा समेत संचालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ। सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो महामारी फैलिएको पाइँदैन । तथापि यहाँका पशुपंक्षीहरूमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीजजस्ता रोगहरूको प्रकोप रहेको छ भने पंक्षीहरूमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रुपमा लाग्ने गरेको छ ।

५.२२.८ पशुपंक्षि फर्महरूको विवरण

(क) बंगुर/सुंगुर फार्महरूको विवरण

यस गेरुवा गाउँपालिकामा विगतका केही वर्षहरूमा व्यवसायिक बंगुर पालनतर्फ निकै राम्रा प्रयासहरू भएका छन् । गाउँपालिकामा बंगुरका पाठीहरू बर्दिया जिल्लाका अन्य गाउँपालिका तथा गाउँपालिका र छिमेकी जिल्ला बर्दियाको बाँसगढी, कतर्निया र अन्य स्थानहरू, पोखरा, भक्तपुर, हेटौडा, तथा इलाम जिल्लाहरूबाट खरीद गरेर पालन गर्ने परिपाटी रहेकोमा हाल यो गाउँपालिका बंगुरको पाठापाठी उत्पादनमा आत्मनिर्भर भएको छ । यस गाउँपालिकामा उत्पादित बंगुरका पाठापाठीहरू यसको छिमेकी गाउँपालिका र नगरपालिकाहरू तथा जिल्लाहरूमा विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरूले खरीद गरी सम्बन्धित जिल्लाहरूमा वितरण गर्ने अवस्थाको सृजना हुन सकेको छ ।

व्यवसायिकताको यस्तो लहरमा खास गरी विदेशबाट फर्केका युवा तथा अन्य युवा वर्गहरू बढी आकर्षित भएका छन् । गाउँपालिकामा थारु समुदायको बाहुल्यता रहेकोले गर्दा समेत बंगुर पालन पेशा अझै फस्टाएर जाने निश्चित प्रायः छ । हुनत गाउँपालिकामा हालसम्म पाठापाठी मात्र किनबेच गर्ने परिपाटी रही आएको छ । बंगुर पालनतर्फ आत्मनिर्भर भई सकेको यस गाउँपालिकामा मासुको लागि व्यवसायिक स्तरमा बंगुर पालन गर्ने परिपाटी ल्याएर मुल्य श्रृङ्खलालाई बढावा दिई रोजगारीका

थप अवसरहरू सृजना गरिनु पर्ने टड्कारो आवश्यकता रहेको जिल्ला पशु सेवा कार्यालयको बुझाई रहेको छ ।

तालिका नं ११६: बंगुर पालन फार्मको विवरण

क्र.सं	फार्मको नाम	वडा नं.	सञ्चालकको नाम	किसिम	उत्पादन	रोजगारी	
						महिला	पुरुष
१	चाँदनी बंगुर फार्म	६	ज्ञान थारु	बंगुर	निष्कृय		
२	असल सम्झना बंगुर फार्म	६	निर्मला थारु	बंगुर	२५	१	
३	खड्क बंगुर फार्म	६	सन्तोष कुमार खड्का	बंगुर	निष्कृय		
४	रुपक बंगुर फार्म	१	कर्मा प्र. चौधरी	बंगुर	१२०	१	१
५	सुद्यनी बंगुर फार्म	४	कृष्ण ब. थारु	बंगुर	५०	१	१
६	शान्ति बंगुर पालन फार्म	४	यज्ञराज थारु	बंगुर	६०	१	१

श्रोत: कृषि तथा पशु सेवा कार्यालय, गेरुवा २०७४

(ख) गाई/भैंसी फार्महरूको विवरण

गाउँपालिकाभित्र डेरी फार्मतर्फ आएको व्यवसायिकता कृषकहरूको विगतका तिन वर्षदेखिको प्रयासको प्रतिफल हो । डेरी फार्मतर्फ वस्तु भाउ पालनका ३ थरीका मोडेलहरू पाईन्छ । धेरै जसो कृषकहरू गाई पालन फार्म संचालन गरेको पाईन्छ भने कतिपय कृषकहरू व्यवसायिक भैंसी पालनतर्फ आकर्षित भएका छन् । केही कृषकहरू भने दुधमा फ्याटको मात्रा बढ्न गई राम्रो मुल्य पाइने सोचले गर्दा एउटै फार्म भित्र गाई र भैंसी दुवै थरी जनावर पाल्ने गरेको पाईन्छ ।

तालिका नं ११७: गाई/भैंसी पालन फार्मको विवरण

क्र.सं	फार्मको नाम	वडा नं.	सञ्चालकको नाम	किसिम	उत्पादन	रोजगारी	
						महिला	पुरुष
१	शाही भैसी फार्म	५	रत्न ब. शाही	भैंसी/पाडापाडी	५०	१	१
२	सींजापती बाखा फार्म	५	पूर्ण ब. बइवल	बाखा	६०	१	१
३	आमा गाईपालन फार्म	१	पूण चक्र काफ्ले	गाई	निष्कृय		
४	करुणा भैसी पालन फार्म	१	कृष्ण प. आचार्य	भैंसी	निष्कृय		

श्रोत: कृषि तथा पशु सेवा कार्यालय, गेरुवा २०७४

(ग) बाखा पालन फार्महरूको विवरण

तालिका नं ११८: बाखा पालन फार्महरूको विवरण

क्र.सं	फार्मको नाम	वडा नं.	सञ्चालकको नाम	किसिम	उत्पादन	रोजगारी	
						महिला	पुरुष
१	जंगार बाखा फार्म	६	ठाकुरराम चौधरी	बाखा	१८	१	

२	नमूना बाखापालन फार्म	६	रेखा कुमारी मण्डल	बाखा	२०	१	
३	जि.सी. बाखा फार्म	६	देव ब. जि.सी.	बाखा	२०	१	१

श्रोत: कृषि तथा पशु सेवा कार्यालय, गेरुवा २०७४

५.२२.९ गाउँपालिकामा दुग्ध बजारीकरण

गेरुवा गाउँपालिकामा पशुपालन एक प्रमुख पेशाको रुपमा रहि आएको छ। दुग्ध विकासको सन्दर्भलाई हेर्दा बजारमा साइकल र मोटरसाइकलबाट दुध ल्याएर बेच्ने चलन बढी छ र स्वयं कृषकहरूले नै घर घर वा पसल पसलमा नै लगेर बेच्ने गर्दछन। यसरी बेच्दा दुधको गुणस्तर नाप ल्याक्टोमिटरबाट गर्ने गरिन्छ र जति बढी ल्याक्टोमिटर उति बढी मुल्य हुने गरेको पाइन्छ।

५.२३ व्यापार तथा उद्योगको विवरण

यस गाउँपालिकामा बिहानी बजार, शान्तिबजार लगायतका प्रमुख बजार केन्द्रहरू रहेका छन्। यस्ता बजारहरूबाट विशेषगरी खुद्रा व्यापार हुने गरेको छ। यसैगरी, गेरुवा गाउँपालिकाबाट थोक व्यापारसमेत हुने गरेको छ। खुद्रा व्यापारमा विस्कुट, साबुन, चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरको छ। यसका अतिरिक्त तेस्रो मुलुकमा निर्मित इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरूका साथै फरेन गुड्सको नाममा विभिन्न तेस्रो मुलुकहरूबाट उत्पादन भई पैठारी गरिएका घरेलु उपयोगका सामानहरूको समेत केही मात्रामा थोक र खुद्राबिक्री यस गाउँपालिकाबाट हुने गरेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा रहेका साना तथा घरेलु उद्योगहरू सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं ११९: साना तथा घरेलु उद्योगहरू सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	पानी घट्टा संख्या		चिस्यान केन्द्र	मिल संख्या	संकलन तथा प्रसोधन केन्द्र			बिक्री केन्द्र वा कोसेली घर
	परम्परागत	सुधारिएको			कृषि	जडिबुटी	उद्योग	
२				३	√			
३				४	√			
४				५	√			
६		√√		४				

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

ठूलो भूमिमा विस्तार भएको समथर जमिन, कृषि तथा वनजन्य कच्चा पदार्थहरूको उपलब्धता, परम्परागत तथा जातिगत सीप, कौशल, पर्यटकीय महत्वका स्थलहरूको उपलब्धता लगायतका विभिन्न कारणले

गाउँपालिकामा औद्योगिक विकासको राम्रो सम्भावना रहेको छ । गेरुवा गाउँपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरू कृषि पेशामा आवद्ध भएका छन् । विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका मानिसहरू उल्लेखनीय रुपमा औद्योगिक विकासतर्फ लागिसकेका छैनन् ।

तालिका नं १२०: व्यापार तथा व्यवसायसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	व्यापार तथा व्यवसाय संचालक तथा कम्पनीको नाम	वडा नं	घर नं	स्थान	व्यापार र व्यवसायको किसिम	पसलको प्रकार	व्यापार व्यवसायको स्वामित्व	वार्षिक कारोवार (रु. हजारमा)
१	तिलकराज	१	००५९	वसपार्क	व्यापार	ट्रेडर/किराना	एकल	५०,०००
२	भागीराम थारु	४		रिङ्गरोड		किराना	एकल	१,५०,०००
३	शरम थारु	४		रिङ्गरोड		किराना	एकल	१०००००
४	शोम प्रसाद चौधरी	४		सिँचाइरोड		किराना	एकल	१०००००
५	व्यापार	६				किराना	एकल	
६	व्यवसाय	६		प्रसेनीपुर		औषधी पसल	एकल	
७	व्यवसाय	६		प्रसेनीपुर		इलेक्ट्रोनिक्स	एकल	
८	व्यवसाय	६		प्रसेनीपुर		कपडा पसल	एकल	

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

५.२३.१ निकासी पैठारी स्थिति

गाउँपालिकाबाट बाहिर निकासी हुने भाउबस्तुहरूमा तयारी खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, दलहन, तेलहन, आदि बस्तुहरू छन्। आयात गरिने बस्तुहरूमा घरायसी सामानहरू, चिनी, साबुन, इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरू, मोटर पार्टस, कपडा, मसलाहरू, मैदा, मिश्रि, फलफुल तथा तरकारी रहेका छन्।

गेरुवा गाउँपालिकाको वडा नं. ३ शान्तिबजार

तालिका नं १२१: व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

क्र.सं.	बजार/व्यापारिक केन्द्रको नाम	वडा नं.	मुख्य व्यापारिक वस्तुहरू
१	विहानी बजार	१	दैनिक उपभोग्य सामान
२	शान्ति बजार	३	अति आवश्यक पर्ने सामानहरू किन बेच हुने

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, गेरुवा २०७४

५.२३.२ ढुवानी तथा भण्डार व्यवस्था

गाउँपालिकाभित्र उत्पादित मालसामानहरू गाउँपालिकाको एक ठाँउबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउन ढुवानी साधनको रुपमा, ट्रक, ट्याक्टर, बस, जीप, रिक्सा, ठेला आदि रहेका छन्। गाउँपालिकाको पक्की सडक नभएका क्षेत्रहरूमा ढुवानी गर्न समस्या भएको पाइन्छ। कतिपय ठाउँहरूमा विभिन्न खोलाहरूमा पुल नभएका कारण विशेषत: वर्षातको समयमा आवागमनको समेत समस्या रहेको सन्दर्भमा मालसामान ढुवानी गर्ने समस्या झन टड्कारोरुपमा रहेको छ। गाउँपालिकाको आन्तरिक ढुवानी प्रणालीलाई सुदृढ गर्न विभिन्न खोला तथा नदीहरूमा पुल निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा कृषकहरूले खाद्यान्नको उचित दरभाउ पाएमा व्यापारीहरूलाई बिक्री गर्ने र व्यापारीहरूले त्यसरी खरिद गरेको खाद्यान्न आफ्नै गोदाममा जम्मा गरी ठूलो परिमाणमा बिक्री गर्दछन्। गाउँपालिकाका कृषकहरूको आलु, तरकारी तथा फलफुल सुरक्षित राख्न पर्याप्त मात्रामा शीत भण्डारको निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.२३.३ स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता र उपयोगको स्थिति

गाउँपालिकामा कृषिजन्य कच्चा पदार्थहरूमा धान, गहुँ, मकै, कुखुरा, फलफुल, काष्ठजन्य र निर्माणजन्य आदि प्रमुख छन्। व्यापारको प्रकृतिअनुसार खाद्यान्न धान, गहुँ, तोरी, काष्ठजन्य वस्तुहरू व्यापारीहरूले अन्य गाउँपालिकाहरूबाट आयात तथा निर्यात गर्ने गरेको पाइन्छ ।

क) कृषि जन्य पदार्थ

गाउँपालिकामा कृषि जन्य कच्चा पदार्थहरूमा धान, गहुँ, उखु, फलफुल आदि प्रमुख छन्। यी कच्चा पदार्थहरूमा आधारित खाद्य मिल, उद्योगहरू स्थापना भई कच्चा पदार्थको उपयोग भएको पाइन्छ भने बढी भएको खाद्यान्न धान, गहुँ, तोरी व्यापारीहरूले अन्य गाउँपालिका तथा जिल्लामा निकासी गर्ने गरेको पाइन्छ। वन जंगलमा आधारित कच्चा पदार्थहरूमा साल, सिसौ, खयर र बाँस हो।

५.२४ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू

गाउँपालिकामा आर्थिक विकास अन्तर्गत यातायात सेवा, सूचना प्रविधि, शैक्षिक प्रशिक्षण केन्द्र, वित्तीय सेवा, बैदेशिक रोजगार लगायत थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू प्रशस्त रहेका छन्।

समग्रमा यस गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या अझै उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेतीयोग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकताअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ।

वैज्ञानिक कृषि प्रणालीको अभावमा माटोको उर्वराशक्ती क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वरा शक्ती बढाई वातावरणीय सन्तुलन कायम कम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा सूरक्षित स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई व्यावसायिक रुपमा विस्तार गरी यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग,

आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणीय मित्रवत प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको स्थिति श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिकामा भएका तालतलैयाहरूलाई माछापालन, सिंचाइ, पर्यटन प्रवर्द्धन लगायत जीविकोपार्जन र आर्थिक विकासका विविध क्षेत्रहरूमा परिचालन गर्न सकिने अवस्था रहेको छ । माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र अन्य क्षेत्रबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई गाउँपालिकाकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ।

गाउँपालिकाले ओगटेका वन क्षेत्रहरू सालको वन, हार्डउड, खयर, सियौ, पाइन, चिरलगायतको उच्च व्यवसायिक महत्वका वनस्पति प्रजातियुक्त वन क्षेत्र हुनु, वन क्षेत्रको पुनरुत्पादन दर राम्रो हुनु आदि कारणले गर्दा वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन मार्फत् जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउन र राजश्वमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ । यसका अलावा जैविक विविधता संरक्षण प्रवर्द्धन, पर्यटनमार्फत् समेत आर्थिक विकासमा उपयोग गर्न सकिने अवस्था छ ।

गाउँपालिकाका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटीको खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारमुखी गर्न सकेमा सोक्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

गाउँपालिकाको नजिकमा विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र भएको कारणले यहाँ पर्यटनको विशिष्ट सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकाको आसपासमा पर्यटकीय होटेल व्यवसायहरूबाट प्रशस्त लाभ लिन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

देशमै बेरोजगारी समस्या एक चुनौती रहेको र त्यसको प्रभाव गाउँपालिकामा समेत रहेकाले बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका युवाहरूलाई व्यावसायिक तथा सिपमुलक तालिम प्रदान गरी दक्ष जनशक्ति सिर्जना गर्न सकेमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठूलो योगदान पुऱ्याउने सम्भावना देखिन्छ।

५.२५ वित्तिय संस्थाको विवरण

५.२५.१ बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १२२: परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	बैंक खाता भएको		बैंक खाता नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४६६	४३.३	६०९	५६.७	१,०७५
२	३९५	४१.७	५५२	५८.३	९४७
३	५५९	५५.७	४४४	४४.३	१,००३
४	४८४	३७.०	८२५	६३.०	१,३०९
५	६५०	४५.३	७८४	५४.७	१,४३४
६	४२७	३४.७	८०२	६५.३	१,२२९
जम्मा	२,९८१	४२.६	४,०१६	५७.४	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये ४०१६ अर्थात ५७.४ प्रतिशत घरधुरीको बैङ्क खाता नरहेको र बाँकी अर्थात २९८१ अर्थात ४२.६ प्रतिशत घरधुरीको बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ । ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ । राज्यलाई वित्तिय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

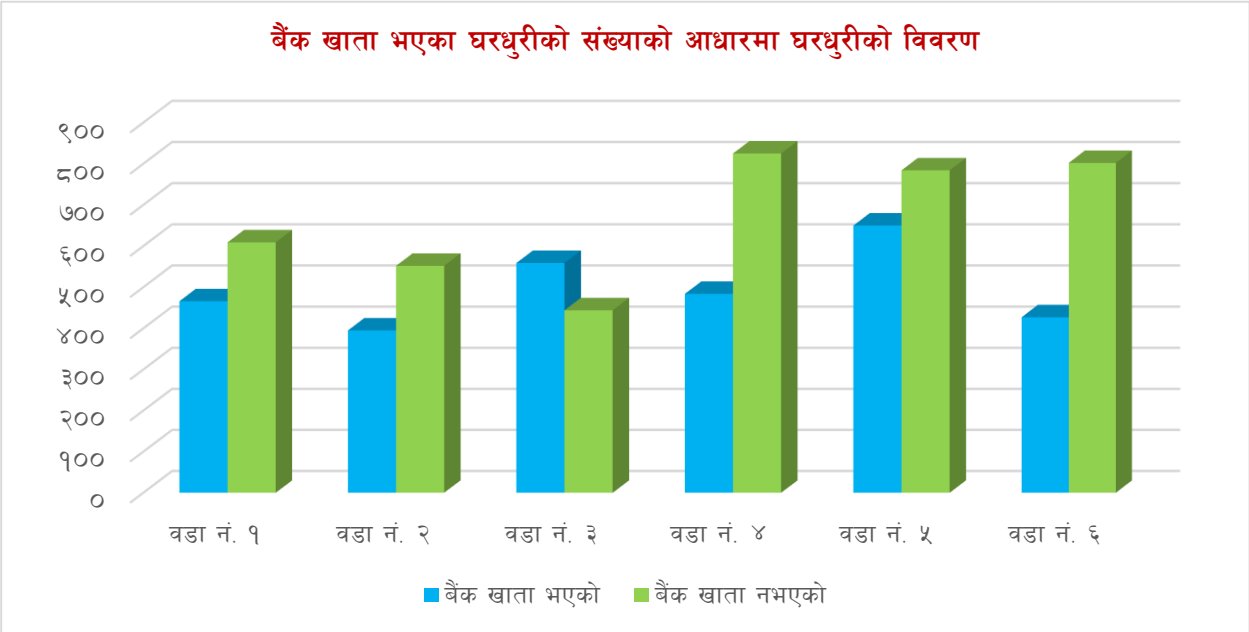

५.२५.२ बैंक तथा सहकारी संस्थासम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकाको वडा नं. ५ पशुपतीनगरमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट 'क' वर्ग मान्यता प्राप्त मेगा बैंक रहेको छ । त्यस्तै शान्तिनगर बजारमा भार्गव विकास बैंक रहेको छ । गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामीजिक विकासमा

यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई गाउँपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन्। सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँचसमेत बढेको छ।

५.२६ संघ संस्था तथा विभिन्न समूहहरू

यस गाउँपालिकामा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाहरूले समुदायमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा आफ्ना कार्यक्रमहरू संचालन गरिरहेका छन्। यहाँ रहेका सरकारी संस्थाहरू क्रमश गाउँपालिका कार्यालय, स्वास्थ्य चौकी, इलाका हुलाक, अतिरिक्त हुलाक, इलाका प्रहरी, नेपाल टेलिकम, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, कृषि सेवा केन्द्र, पशु सेवा केन्द्र आदि रहेका छन्। यसैगरी गैरसरकारी संस्थाहरूमा महिला सशक्तिकरण (प्रगति समूह), प्रगतिशिल आमा समूह जनचेतना कार्यक्रमहरू संचालनमा रहेका छन्। यसका अतिरिक्त गाउँपालिकामा विभिन्न समूहहरू, युवा क्लबहरू, नागरिक समाज, राजनितिक दलहरू रहेका छन्।

तालिका नं १२३: आमा समूहरूको विवरण

क्र.सं.	गैससको नाम र ठेगाना	समेटेको क्षेत्र	वार्षिक बजेट (रु.)	कार्यक्रम
१	असल छिमेकी	गेरुवा गाउँपालिका	२०००००००	
२	मायुस बर्दिया	गेरुवा गाउँपालिका		पूर्ण सरसफाई
३	जोगनी युवा क्लब	गेरुवा गाउँपालिका		जनचेतना
४	CSDR	गेरुवा गाउँपालिका		भौतिक पूर्वाधार, जनचेतना, आयआर्जन

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

खण्ड ६ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार

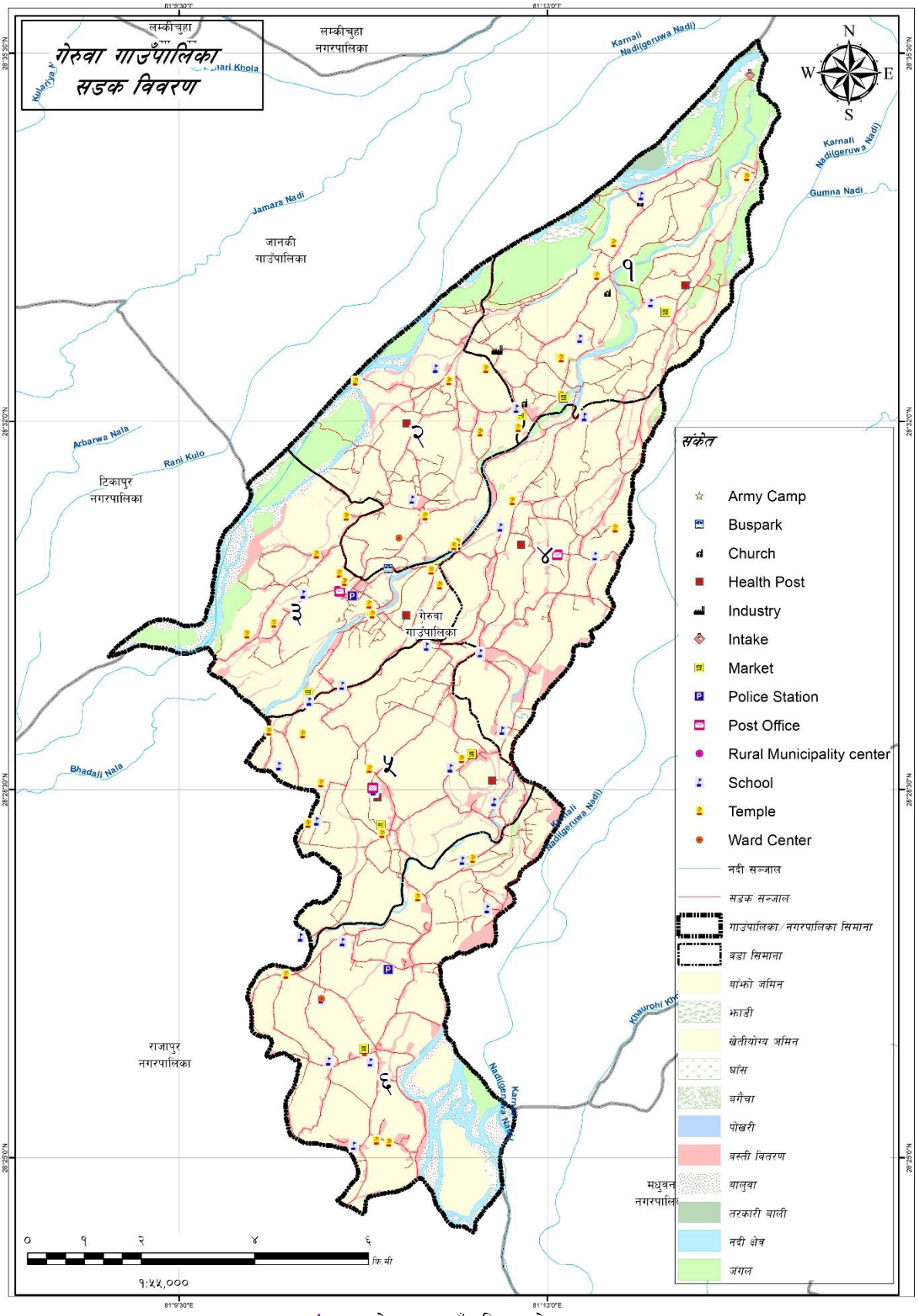

नक्सा नं. १३: गेरुवा गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल

६.१ सडक तथा यातायात

गेरुवा गाउँपालिका स्थित सडक तथा यातायात

६.१.१ बिद्यमान सडक सञ्जाल

गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा पक्की सडकको विस्तार नभए पनि कच्ची सडकको विस्तार भईरहेको छ। गाउँपालिकामा बस, ट्रक, टेक्टर, गाडा, साइकल, जीप र मोटरसाइकलहरूको उपयोग गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकाको सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ। यस गाउँपालिकामा सडक सञ्जालको पहुँच सन्तोषजनक रहेको छ। यहाँ विशेषगरी ग्राभेल र कच्चि सडकहरू रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा रहेका सडकको वर्तमान अवस्था र सडक मार्गको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं १२४: बिद्यमान सडक सञ्जाल

क्र.सं.	सडकको वर्गीकरण	लम्बाई (कि.मि.)	औषत चौडाई (मि)	पुगेका वडाहरू	कैफियत
१	राजमार्ग				
२	सहायक राजमार्ग				
३	पक्की तथा कालोपत्रे				
४	ग्राभेल सडक	३४	१६	२, ३, ४	
५	कच्ची सडक/मौसमी सडक	६७	६		
६	मूल बाटो	३	८		
७	इँटा विच्छाएको बाटो	०	०		
८	ढुंगा छापेको बाटो				
९	सिढी तथा खुडकिला/भ्याङ				

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

तालिका नं १२५: सडकमार्गसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	जोडिने वस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	प्रकार	लाभान्वित जनसंख्या
	देखि	सम्म			
१	विहानी बजार	भडेरा	४	कच्ची र ग्राभेल	
२	बनकट्टी	खुटेहना	६	कच्ची र ग्राभेल	
३	बनकट्टी	शान्तिबजार	४	ग्राभेल	
४	शान्तिबजार	बालुवाटार हुदै भगतपुर	२		
५	मुलपानी	भगतपुर	५	ग्राभेल	
६	शान्तिबजार	गणेशपुर	२	कच्ची	
७	भगपुर	गणेशपुर सीताराम रावतको मील	२	कच्ची	
८	खैरनीटोल	झवही कूलो पुल	१.५	कच्ची	
९	नयाँगाउँ बाढ	ईलाका प्रहरी कार्यालय	२	कच्ची	
१०	वीसराम चौधरीको घर	नयाँगाउँ बाध	२	कच्ची	
११	मुलपानी	रोशन कटेज	५	कच्ची	
१२	सीताराम मील	पूर्व सतमोहरी	३	कच्ची	
१३	माधम सिंह राठौरको घरदेखि कमान सिंह चन्दको घर	सिँचाइ रोड	३	कच्ची	
१४	कृष्ण बहादुर राठौरको घरदेखि दक्षिणतर्फ	सुब्बा कूला/पूर्व कूला	१	कच्ची	
१५	राम बहादुर शाहीको घरदेखि दक्षिणतर्फ	मनिचन्द्र न्यौपानेको घर	१	कच्ची	

क्र.सं.	जोडिने वस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	प्रकार	लाभान्वित जनसंख्या
	देखि	सम्म			
१६	कैलो कामीको घरदेखि उत्तर हुँदै	बूढी कूलो बाँध	१	कच्ची	
१७	नयाँगाउँ बाध	शान्तिबजार	२	कच्ची ग्राभेल	
१८	बनकट्टी रंगीलाल थारुको घर	लक्ष्मण थारुको घर	१	कच्ची	
१९	आइतराम थारुको घर	मदन थारुको घर	१	कच्ची	
२०	राम दयाल थारुको घर	देउथान	०.६	कच्ची	
२१	बलराम थारुको घर	सनकट्टी जाने बाटो	२	ग्राभेल	
२२	गणेशपुर झपट धामीको घर	पश्चिम प्रेम लाल थारुको घर	२	कच्ची	
२३	सनकट्टी	कर्णाली नदीसम्म	३	कच्ची	
२४	बनकट्टी	सनकट्टी सुकुम्बासी टोल हुँदै कर्णाली नदी	३	कच्ची	
२५	खुटेहना काली प्रसाद थारुको घरदेखि उत्तर	उत्तर वडा नं. २ को सिमानासम्म	१.५	कच्ची	
२६	खुटेहना धनीराम थारुको घर	पश्चिम कर्णाली नदी	१.५	कच्ची	
२७	शान्तिबजार शहदेव थारुको घरदेखि उत्तर	खलैया टोल भवही कूलोको कर्ल्भट	१	कच्ची	
२८	शान्तिबजारदेखि पश्चिम हुँदै	लोहारपुर जीतराम थारुको घरसम्म	२	कच्ची	
२९	लोहारपुर राजकुमार थारुको घरदेखि पश्चिम हुँदै	सोनाहगाउँ	२.५	कच्ची	
३०	लोहारपुर लायकराम थारुको घरदेखि पश्चिम हुँदै	कर्णाली नदीसम्म	२	कच्ची	

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

६.१.२ यातायात सेवा

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन, कृषि तथा गैह्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक यातायात एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ। यस गाउँपालिकाबाट देशका सबै मुख्य शहरी क्षेत्रहरूसम्म जोड्ने सडक सञ्जाल राम्रो रहेको छ। गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडकको विस्तार भएकोले आन्तरिक यातायातको सुविधा बढ्नाले गाउँपालिकाबासीहरूलाई समयमै आवश्यक उपचार तथा औषधिको सेवा र बजारमा पहुँच पुऱ्याउन सकिएको छ। गाउँपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ। गाउँपालिकामा रिक्सा, टेक्टर, गाडा, साइकल, जीप, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकाका सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ। सिंचाइको व्यवस्था राम्रो भएकोले खाद्यान्न, तरकारी, आलु, तेलहन, दलहन, फलफूल, दुग्ध उत्पादन आदिको राम्रो उत्पादन भैरहेकोमा गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडकको सुविधा भएकाले उत्पादित वस्तुलाई बजारसम्म पुऱ्याउन सजिलो परेको देखिन्छ।

गेरुवा गाउँपालिकाको स्थानीय गाडाको तस्विर

सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनीसम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा सञ्चालन हुने यातायातसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं १२६: यातायातसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	सवारी साधनको प्रकार	शुरुको स्थान	पुग्ने अन्तिम स्थान	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी संख्या	वस स्टप संख्या	चल्ने समय
१	बस	सरओला	गुलरिया हुँदै नेपालगञ्ज	१		बाह्रै महिना
२	बस	जानकीनगर	गुलरिया हुँदै नेपालगञ्ज	७		बाह्रै महिना
३	अटो रिक्सा					

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

६.१.३ पैदल मार्गसम्बन्धी विवरण

तालिका नं १२७: गाउँपालिकामा रहेका पैदल मार्गसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	जोडिने वस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	कैफियत
	देखि	सम्म		
१	छोटकीपुर प्रदेशु थारुको घर	गणेशपुर सिँचाइ बाटो	१	
२	गणेशपुर प्रभुराम थारुको घर	सुब्बा कूला	१	
३	भगतपुर रोशन कटेज	कृष्ण थारुको घरसम्म	१	
४	गणेशपुर मुल बाँध	सुब्बा कूलोको बाँध	२	
५	बनकट्टी राम किसान थारुको घर	बनकट्टी राम थारुको घर	१	
६	बनकट्टी खुशीराम थारुको घर	करम बहादुर थारुको घर	१.५	
७	खुटेहना कृष्णराम थारुको खेत	खुटेहना श्रीलंका टोल	०.३०	
८	खुटेहना कुकूलाल थारुको खेत	खुटेहना राम प्रसाद थारुको घरसम्म	०.३०	
९	खुटेहना मोहन लाल थारुको घरदेखि	खुटेहना राम बहादुर थारुको घरसम्म	०.२०	
१०	लोहारपुर सीउ प्रसाद थारुको घर हुँदै पूर्व	देउखरान टोल	०.७	
११	खोनपुर	शान्तिपुर	१०	

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

६.१.४ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण

तालिका नं १२८: सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीको विवरण

वडा नं.	ग्राभेल सडक		अस्थायी		गोरेटो		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५००	४६.५	४६३	४३.१	१११	१०.३	१	०.१	१,०७५
२	४३९	४६.४	३८३	४०.४	११७	१२.४	८	०.८	९४७
३	२६६	२६.५	६०८	६०.६	१२९	१२.९			१,००३
४	५१५	३९.३	६२९	४८.१	१६३	१२.५	२	०.२	१,३०९
५	७७०	५३.७	४३५	३०.३	१८३	१२.८	४६	३.२	१,४३४
६	६०३	४९.१	४५१	३६.७	१७२	१४.०	३	०.२	१,२२९
जम्मा	३,०९३	४४.२	२,९६९	४२.४	८७५	१२.५	६०	०.९	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै ग्राभेल सडकको पहुँच भएको घरधुरीहरूको संख्या ३०९३ अर्थात ४४.२ प्रतिशत, अस्थायी सडकको पहुँच भएको घरधुरी संख्या २९६९ अर्थात ४२.४ प्रतिशत, गोरेटो बाटोको पहुँच भएका घरधुरीहरू ८७५ अर्थात १२.५ प्रतिशत र अन्य ६० अर्थात ०.९ प्रतिशत रहेका

छन् । तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५५.८ प्रतिशत घरधुरीमा सहज प्रकारको सडक पहुँच छैन अर्थात उनीहरू या त अस्थायी प्रकृतिको सडकमा हिँड्छन् वा गोरेटोमा । पूर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण सडकको अवस्था नाजुक हुँदा अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि गाउँपालिकाले सडक सञ्जालनको विकास र स्तरको उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ । अस्थायी सडक प्रयोग गर्नुपर्ने घरधुरीहरूमध्ये वडा नं. ३ र ४ का घरधुरीहरूको संख्या अधिक रहेको छ । अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

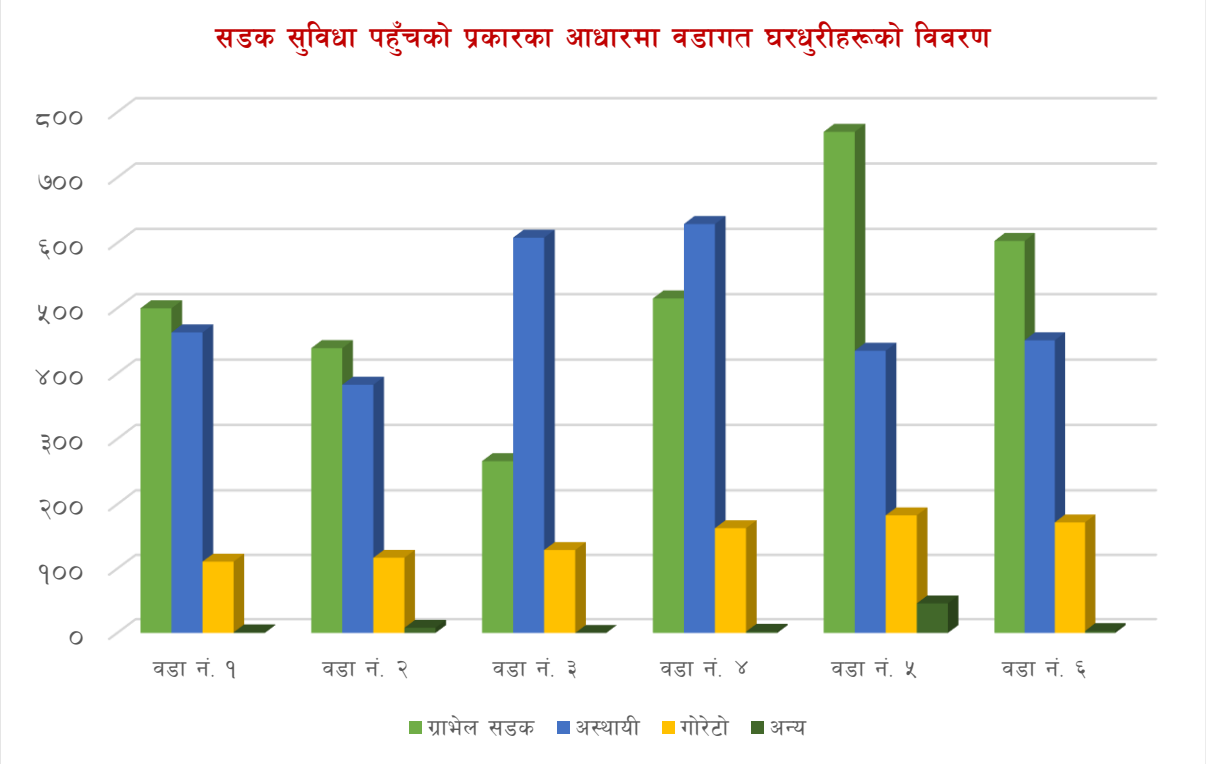

६.१.५ घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं १२९: घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	३ फिटसम्म		४-८ फिट		९-१३ फिट		१४-२५ फिट		२५ फिटभन्दा बढी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	२८	२.६	९४	८.७	४११	३८.२	३९०	३६.३	१५२	१४.१	१,०७५
२	१७१	१८.१	३२४	३४.२	११६	१२.२	११०	११.६	२२६	२३.९	९४७
३	१२६	१२.६	४०५	४०.४	१०७	१०.७	३३७	३३.६	२८	२.८	१,००३
४	१२१	९.२	१२६	९.६	१६५	१२.६	६७४	५१.५	२२३	१७.०	१,३०९
५	८९	६.२	२३१	१६.१	३५२	२४.५	६०९	४२.५	१५३	१०.७	१,४३४
६	१५५	१२.६	४०१	३२.६	१९४	१५.८	४०१	३२.६	७८	६.३	१,२२९
जम्मा	६९०	९.९	१,५८१	२२.६	१,३४५	१९.२	२,५२१	३६.०	८६०	१२.३	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये २५२१ अर्थात ३६ प्रतिशत घरधुरीको १४ देखि २५ फिट चौडाइ भएको सडकको पहुँच छ। दोस्रोमा १५८१ घरधुरीहरू अर्थात २२६ प्रतिशतको ४ देखि ८ फिट चौडा सडकमा पहुँच पुगेको देखिन्छ। सडकको चौडाइ अवस्थाका साथै सडकको स्तरले आवागमनमा व्यापक असर पर्ने हुँदा सहज आवागमन गर्न सकिने सडक निर्माणलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ। वडाअनुसार थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

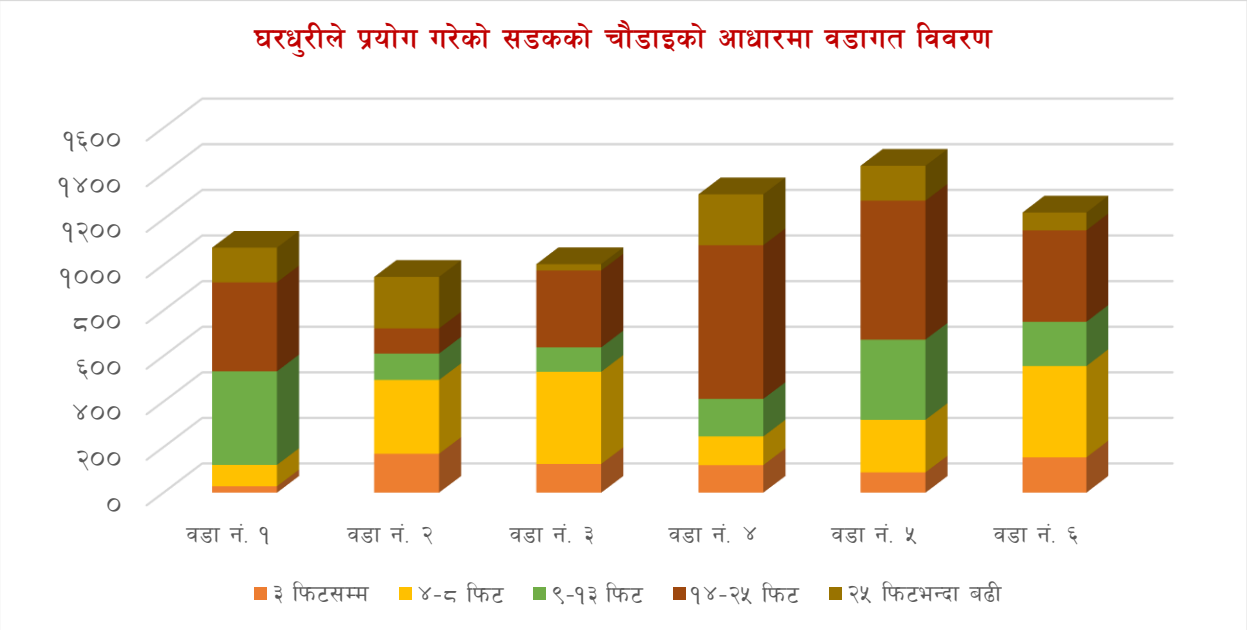

६.१.६ पुल तथा पुलेसासम्बन्धी विवरण

बूढी कूलामाथिको पक्की पुल

यस गाउँपालिकामा विभिन्न साना तथा ठूला नदि तथा खोलाहरू रहेका छन्। ति नदि तथा खोलाहरूमा विभिन्न पक्की तथा झोलुङ्गे पुलहरू रहेका छन्। जसको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं १३०: पुल सम्बनधी विवरण

वडा नं.	पुलको नाम	पुल भएको खोला वा खोल्सीको नाम	जोडिने वस्तीहरू		पुलको प्रकार	लम्बाई (मि.)	अवस्था	निर्मित साल
			देखि	सम्म				
१	भडेरा बूढी कूलो पुल	बूढी पुल	भडेरा	जनकनगर	पक्की	४०	बन्दै गरेको	
१	खोल्टी बजार बूढी कूलो पुल	बूढी पुल	बगहिपुर	जनकनगर र खोल्टी बजार	पक्की	४०	राम्रो	
२	ओजहवा पुल	ओजहवा	उल्टनपुर	थापापुर	पक्की	५	जीर्ण	२०५७
२	राजीपुर खुटेहना कूलोमा कर्ल्भट निर्माण	खुटेहना कूलो	राजीपुर	थापापुर	पक्की	४.८	राम्रो	२०७४
२	पाताभार पुल	पाताभार कूलो	पाताभार	पाताभार	पक्की	३	राम्रो	२०६५
२	मदनको घर नजिक कर्ल्भट निर्माण	पाताभार कूलो	उल्टनपुर	उल्टनपुर	पक्की	४	राम्रो	२०७४
२	बनघुस्रा पुल	खुटेहना कूलो	बनघुस्रा	भैरमपुर	पक्की	३.५	ठिकै	२०६८
२	पाताभार पुल	पाताभार कूलो	उल्टनपुर	भैरमपुर	पक्की	३	ठिकै	२०५९
३	बनकट्टी	भदाली नाला	बनकट्टीको एक टोल	अर्को टोल	पक्की		राम्रो	२०७०
३	सनकट्टी	टिहुनी कूलोमा	बनकट्टी	सनकट्टी				
३	भगतपुर	बूढीकूलो	भगतपुर	शान्ति बजार				
४	बनजरिया पुल	बनजरिया	खोनपुर	खल्लागाउँ	पक्की		राम्रो	२०७२
६	झोलुङ्गे पुल	मौलानाला	वडा नं. ६	वडा नं. ५	झोलुङ्गे		ठिकै	
६	पक्की पुल	कौतीझरन	वडा नं. ६	वडा नं. ६	पक्की		ठिकै	
६	पक्की पुल		नौरङ्गा	गौचरण	पक्की		ठिकै	

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

६.१.७ टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

गाउँपालिकाका मुख्य बजार क्षेत्रभन्दा बाहिर रहेका अन्य इलाका तथा बस्तीबाट स्थानीयवासीहरूले सेवा लिन जाँदा वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने समय केहीमा ४५ मिनेट समय लाग्ने र प्राय : १ घण्टाभन्दा बढी देखिन्छ। ग्रामीण परिवेशका यी क्षेत्रहरूमा सडक मार्ग तथा सवारी साधनको उपलब्धता नभएका क्षेत्रहरू समेत रहेका

हुन् तसर्थ यातायात योजना निर्माण गरी राज्यद्वारा प्रदान गरीने सेवालाई सुगम बनाउन स्थानीय सरकारले काम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं १३१: टाढाको वस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	टाढाको वस्तीको नाम	पैदल वा सावरी साधन	वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने समय	सेवाप्राप्त गरी घर फर्किन लाग्ने समय
१	सरखोल	पैदल	१ घण्टा	१ घण्टा
१	माधवपुर	पैदल	१ घण्टा १५ मि.	१ घण्टा १५ मि.
२	राजीपुर	पैदल	१ घण्टा	१ घण्टा
२	बनघुस्रा	पैदल	४५ मिनेट	४५ मिनेट
३	बनकट्टी, लोहारपुर, खुटेहना	पैदल	४५ मिनेट	४५ मिनेट
४	शान्तिपुर	पैदल	१ घण्टा	२ घण्टा १५ मि
६	सोनाटाफाट, गुप्तिपुर, लोहोरपुर	पैदल	१ घण्टा	१ घण्टा

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

६.१.८ वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

तालिका नं १३२: वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

वडा नं.	वडा केन्द्र रहेको स्थान	पुग्न लाग्ने समय	
		पैदल मार्गबाट	सवारी साधनबाट
१	बगहिपुर	२ घण्टा ३० मिनेट	२५ मिनेट
२	पाताभार	३ घण्टा	३० मिनेट
३	बनकट्टी	१ घण्टा	३५ मिनेट
४	गोला	४ घण्टा	१ घण्टा
६	प्रसेनीपुर	१ घण्टा	साधनअनुसार

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

६.२ संचार

सूचना र प्रविधिमा भएका नविनतम खोज तथा विकासको गाउँ, समुदाय, देश, अन्तरदेशलाई एउटा सीमाहिन विश्व समुदायको रुपमा रुपान्तरित गरिदिएको छ । दिनानुदिन संचार प्रविधिको प्रयोग विस्तारित भइरहेको छ । सन् १९९० सालको दशकमा सीमित जनसंख्याले प्रयोग गर्ने संचारका माध्यामहरू हाल आधारभूत आवश्यकतामा परिणत भएको छ । ११०.३ प्रतिशत टेलिफोनको घनत्व ४६.५ प्रतिशत इन्टरनेटका प्रयोगकर्ता,

रेडियोको राष्ट्रिय प्रसारणमा पँहुच ८८ प्रतिशत रहेको तथ्यांकले संचार क्षेत्रको तीब्र विकास र विकासका अन्य क्षेत्रमा यसको प्रभाव दर्शाउँछ । हाल पत्रपत्रिका, रेडियो र टि.भि.को प्रयोग अत्यधिकमात्रामा बढ्दै गएको छ । गेरुवा गाउँपालिकामा एफ.एम स्टेसनहरू र रेडियो नेपाल लगायत विभिन्न स्टेसनहरू काठमाडौंबाट नै सिधा प्रशारण हुन्छन् । गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको 3G Network उपलब्ध छ । गाउँपालिकामा World Link, ADSL, NCell, NTC आदि कम्पनीहरूले इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेका छन् भने डिसहोम र अन्य केवल नेटवर्कद्वारा गाउँपालिकाबासीहरूले मनोरन्जनात्मक टि.भि कार्यक्रमहरू हेर्ने गरेको पाइन्छ ।

६.२.१ गाउँपालिकामा रहेका एफ.एम. रेडियोहरू तथा टेलिभिजन

यस गाउँपालिकामा हालसम्म स्थानीय एफ्.एम्.को स्थापना भएको छैन । यस गाउँपालिकाका स्थानीय बासिन्दाहरूले छिमेकि नगरपालिका तथा जिल्लाबाट प्रसारण हुने एफ्.एम्.मार्फत सुविधा लिने गरेको पाइन्छ । यसका साथै अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका बीबीसी नेपाली सेवा तथा राष्ट्रिय स्तरका रेडियो नेपाल पनि प्रसारण हुने गरेको पाईन्छ । जुन सुविधाबाट यस गाउँपालिकाका वासिन्दाले प्रत्यक्ष लाभ लिइरहेको पाइन्छ ।

६.२.२ टेलिफोन/मोबाइल

सञ्चार प्रणालीको विवेचना गर्दा यस गाउँपालिकाका ९ ओटै वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेलजस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएको देखिन्छ। ग्रामीण क्षेत्रहरूमा पातलो र छरिएको वस्ती भएकोले, केवल नेटवर्कबाट टेलिफोन सेवा पुऱ्याउन प्राविधिक कठिनाइको साथै, बढी खर्चिलो हुने देखिएकोले त्यस्ता स्थानहरूमा वायरलेस प्रणालीबाट सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ।

६.२.३ हुलाक सेवा

गाउँपालिकामा आधा शताब्दीदेखि सञ्चार क्षेत्रमा सेवा पुऱ्याइरहेको हुलाक सेवा हाल गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा कार्यरत छन्। इलाका हुलाक १ र अतिरिक्त हुलाक ३ गरी जम्मा ४ ओटा हुलाक कार्यालयहरूबाट गाउँपालिकाभित्र र गाउँपालिका बाहिर एवम् विदेशमा समेत हुलाक सेवा प्रदान गरिरहेको छ। हुलाक सेवा अन्तर्गत साधारण चिठीपत्रहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा र बचत सेवाहरू सञ्चालित छन् भने गेरुवादेखि काठमाण्डौ, ललितपुर, भक्तपुरसम्म द्रुत सेवा पनि उपलब्ध छ । यद्यपि संचार र यातायातका सेवामा भएको तीब्र र उच्च विकासले हुलाक सेवा प्रयोगकर्ताको संख्या घट्दै गैरहेको छ ।

६.३ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १३३: परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	रेडियो	टेलिभिजन	केबल/डिस(छाता) च्यानल	कम्प्युटर	इन्टरनेट	ल्याण्डलाईन टेलिफोन	मोबाइल फोन	मोटरसाईकल/स्कुटर	कार/जीप/भ्यान (निजी प्रयोगको लागि)	अन्य सवारी/ढुवानी साधन (बस, ट्रक, टिपर आदि)	ट्याक्टर	पावर टिलर/पम्पसेट	साईकल/रिक्सा	रेफ्रिजेरेटर (फ्रिज)	एयर कण्डिसन/कूलर	वासिङ मेसिन	हिटर/गिजर/सोलार (तातो पानीको लागि)	जम्मा
१	२८८	२८५	२५३	८२	३०७	३	१,०३३	१२९	२	०	१०	५२	८४२	४३	०	०	६	१,०७५
२	१०४	२४६	२११	४७	१२०	१	८८५	१०३	२	६४	८	१६	७८१	२३	०	०	८	९४७
३	१०८	३३७	२१९	४५	४१५	३	८९०	११४	८	१३	१०	२२	७३५	४३	१	०	२४	१,००३
४	२३८	३५६	३०५	४२	३६८	१	१,१८२	१२५	१३	१४	१७	३७	८०८	२२	०	०	३६	१,३०९
५	१८४	३७६	३२३	७४	५४९	७	१,३३९	१४६	५	१०	२१	१६	९३९	३६	१	०	१०	१,४३४
६	१८१	३६२	३०८	४२	३०१	८	१,११०	१२८	५	५	२०	१९	९२५	५६	२	०	१०	१,२२९
जम्मा	१,१०३	१,९६२	१,६१९	३३२	२,०६०	२३	६,४३९	७४५	३५	१०६	८६	१६२	५,०३०	२२३	४	०	९४	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये मोबाइल फोन प्रयोगकर्ता संख्या उल्लेखनिय अर्थात ६४३९ उच्च रहेको छ । दोस्रोमा तराई क्षेत्र र बाटोको सहजताको कारणले साइकल प्रयोग गर्ने घरधुरीसमेत अत्याधिक अर्थात ५०३० रहेका छन् । तेस्रोमा इन्टरनेट सुविधा जडान भएका घरधुरीहरूको संख्या २०६०, रेडियो ११०३, टेलिभिजन १९६२, केबल वा डिस १६१, कम्प्यूटर वा ल्यापटप प्रयोगकर्ता घरधुरी ३३२ रहेको देखाउँछ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताहरू झण्डै पूर्णरुपमा भएको अवस्था छ । मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सूचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न एउटै साधनबाट सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकताको संख्या झन न्यून देखिन्छ ।

अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या झन कम देखिन्छ । यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमशः आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भएरहेको देखिन्छ । वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

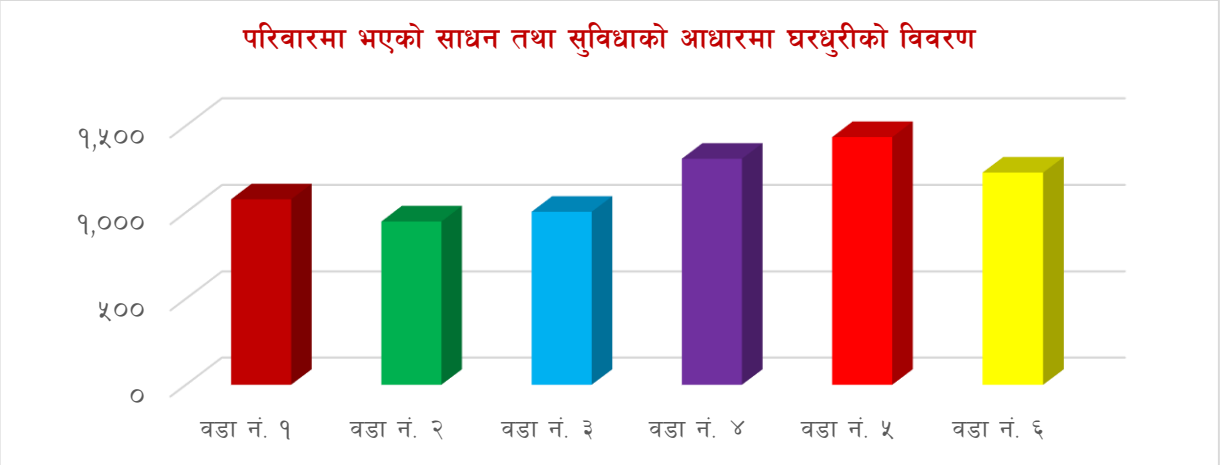

६.४ सार्वजनिक पाटी पौवा र चौतारा

गेरुवा गाउँपालिकामा रहेका सार्वजनिक चौतारो

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापूर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउनेचौर, कूलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन । विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center) **वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रुपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रुपमा रहेका छन् भने सडक सञ्चालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रुपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दायीत्व हामी सबैको हो । गेरुवा गाउँपालिका रहेका विभिन्न सार्वजनिक पाटी पौवा तथा चौताराहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।**

तालिका नं १३४: गाउँपालिकामा भएका सार्वजनिक पाटी पौवा र चौतारा

क्र.सं.	पाटीपौवा र चौतारासम्बन्धी विवरण	वडा नं.	स्थान	उपयोग
१	चौतारा	३	भगतपुर	स्थानीय
२	वि.पि. चोक गोला	४	गोला	स्थानीय
३	पुष्पलालचोक तिनधरुवा	४	तिनघरुवा	स्थानीय
४	मैनापोखर चौतारा	४	मैनापोखर	स्थानीय
५	ज्योतिपुर चौतारा	४	ज्योतिपुर	स्थानीय
६	मदनचोक, तिनघरुवा	४	तिनघरुवा	स्थानीय
७	पथरैया चौतारा	५	पथरैया	विश्राम र सूचना पर्वाह
८	सुखाड चौतारा	५	सुखाड	विश्राम र सूचना पर्वाह
९	हरिपुर चौतारा	५	हरिपुर	विश्राम र सूचना पर्वाह
१०	प्रेनीपुर चौतारा	६	प्रसेनीपुर	स्थानीय
११	मनाउ चौतारा	६	मनाउ	स्थानीय
१२	नौरङ्गा चौतारा	६	नौरङ्गा	स्थानीय

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

६.५ विद्युत

६.५.१ दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १३५: दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	बिजुली		सोलार		गोबरग्याँस		मट्टितेल		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	९८९	९२.०	४	०.४	४	०.४	५१	४.७	२७	२.५	१,०७५
२	९०२	९५.२	३	०.३	३	०.३	२१	२.२	१८	१.९	९४७
३	९८४	९८.१	४	०.४	५	०.५	२	०.२	८	०.८	१,००३
४	१,२८१	९७.९	६	०.५			६	०.५	१६	१.२	१,३०९
५	१,३०८	९१.२	२९	२.०	२	०.१	४२	२.९	५३	३.७	१,४३४
६	१,१२६	९१.६	२३	१.९	५	०.४	३१	२.५	४४	३.६	१,२२९
जम्मा	६,५९०	९४.२	६९	१.०	१९	०.३	१५३	२.२	१६६	२.४	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकाका कूल घरधुरीहरूमध्ये ६५९० अर्थात ९४.२ प्रतिशतले विद्युत, ६९ अर्थात १ प्रतिशतले सोलार, १९ अर्थात ०.३ प्रतिशतले गोबर ग्याँस १५३ अर्थात २.२ प्रतिशतले मट्टितेल र बाँकिले अन्य प्रयोग गरेको पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामीण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास भई गाउँपालिकामा विद्युतको पहुँच नपुगेको जनसंख्या नगन्य रहेको देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

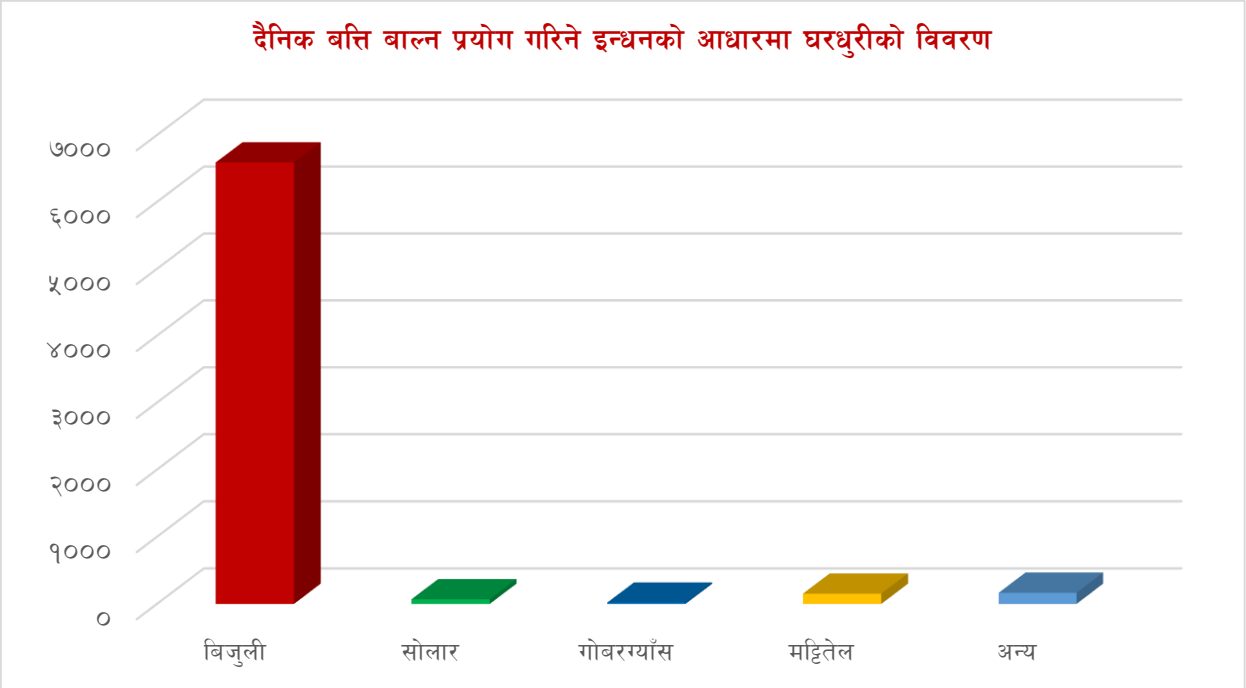

६.५.२ परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १३६: परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	काठ/दाउरा		एल.पी. ग्याँस		बिजुली		गोबर ग्याँस		गोबर/गुँइठा		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७३६	६८.५	१३६	१२.७	१	०.१	१८३	१७.०	१८	१.७	१	०.१	१,०७५
२	७४५	७८.७	१०७	११.३	१	०.१	९४	९.९					९४७
३	७४५	७४.३	१३०	१३.०			१२७	१२.७	१	०.१			१,००३
४	९४७	७२.३	१२९	९.९			२३३	१७.८					१,३०९
५	९०६	६३.२	२२०	१५.३			३०८	२१.५					१,४३४
६	८३२	६७.७	१५४	१२.५			२४२	१९.७	१	०.१			१,२२९
जम्मा	४,९११	७०.२	८७६	१२.५	२	०.०	१,१८७	१७.०	२०	०.३	१	०.०	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

दिगो विकासको अवधारणाअनुसार पर्यावरणिय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको प्राकृतिक श्रोतको उपभोगशैलीमा नै परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ । उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ % रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३०% मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८% (२०१५) बाट ३३% मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आन्तरिकिकरण गर्दै गा.पा.मासमेत नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ ।

मानिसको गुणस्तरिय जीवनशैलिको निर्धारक तत्व उसको आर्थिक, शैक्षिक र साँस्कृतिक पक्षहरू पनि हुन् । परम्परागत जीवनधारा, ग्रामीण परिवेश र जनचेतनाको सुशुप्त अवस्थाले उसको उन्नयनलाई उजागर गर्छ चाहे त्यो दृढविश्वास होस् वा भान्छामा प्रयोग गर्ने इन्धन नै किन नहोस् । उदाहरणको लागि गेरुवा गाउँपालिका को इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा प्रयोग हुने काठ दाउरालाई नै लिन सकिन्छ ।

गाउँपालिकाको कूल घरपरिवारहरूमध्ये ४९११ अर्थात ७०.२ प्रतिशतले काठदाउरा, ११८७ अर्थात १७ प्रतिशतले गोबरग्याँस, ८६७ अर्थात १२.५ प्रतिशत एल.पी ग्यास र बाँकि अन्यले गुइँठा र अरु प्रयोग गरेको पाइयो । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्यानुका साथै समयसमेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपाय गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी गाउँपालिकावासीहरूलाई काठ दाउराको विकल्पतर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

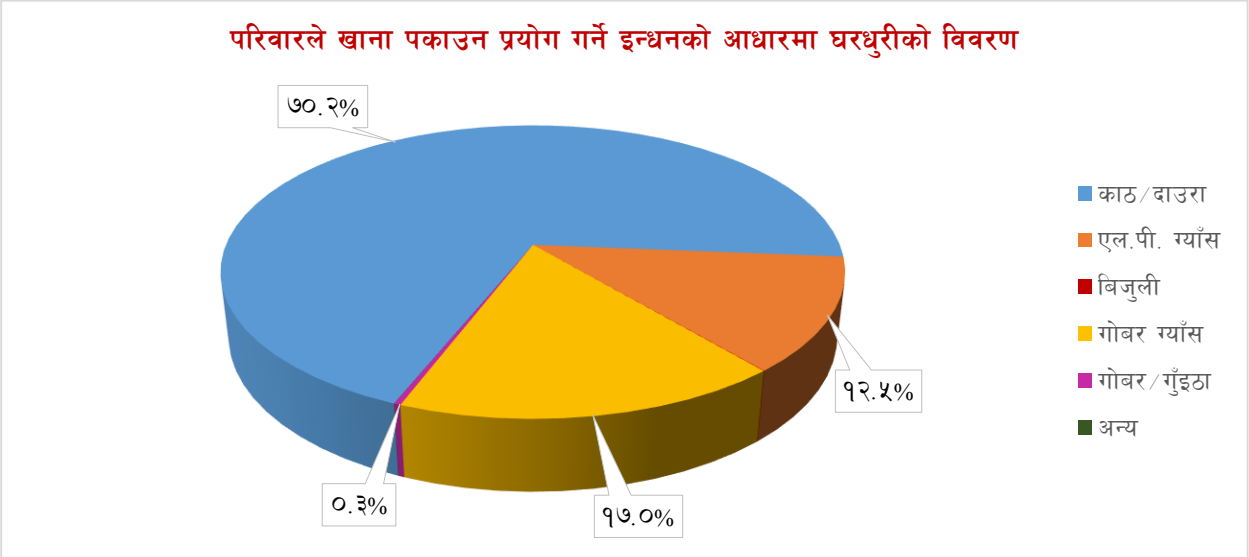

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

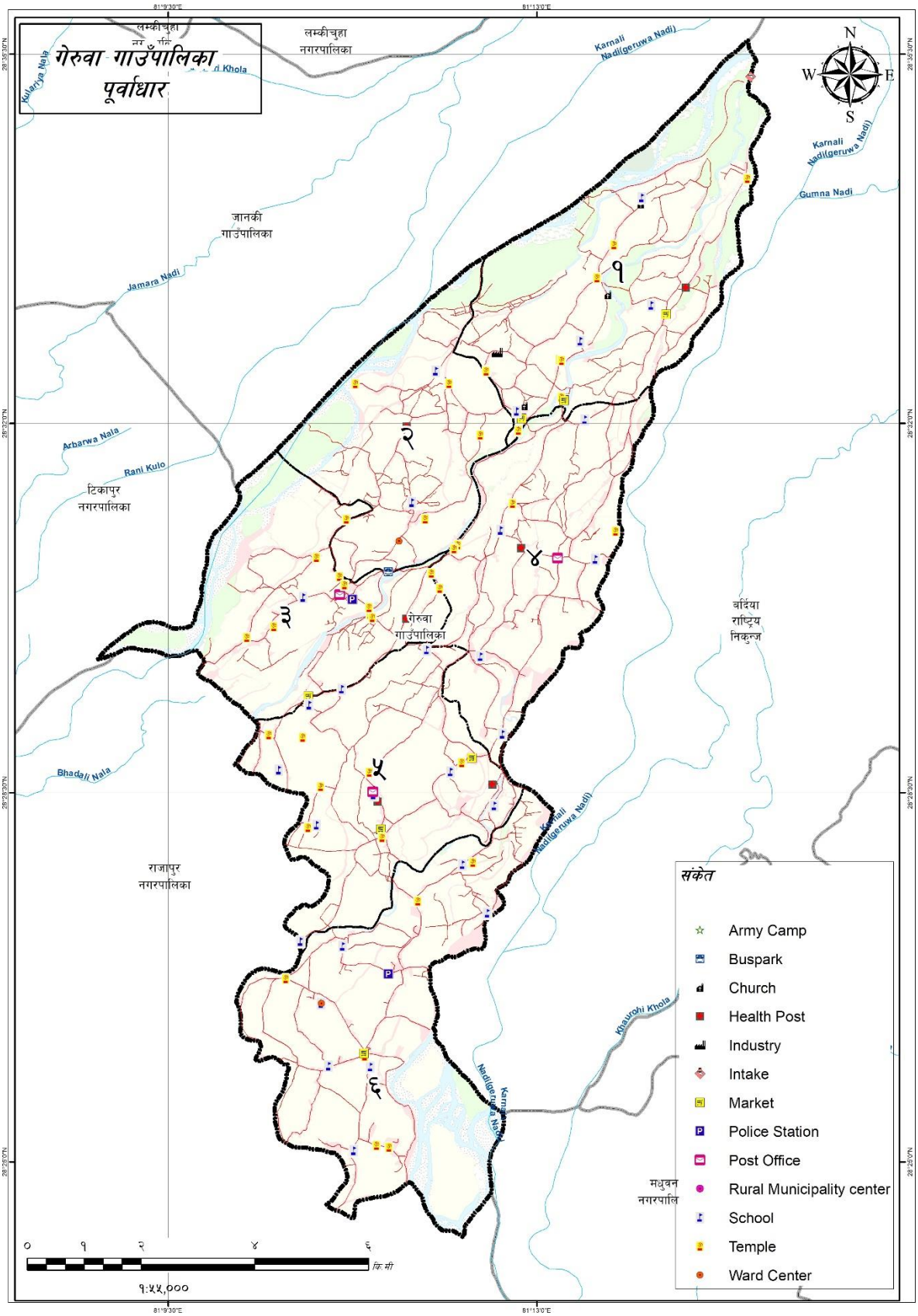

नक्सा नं. १४: सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

७.१ शिक्षा

कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ। यसलाई मानव विकासको प्रमुख सूचकको रूपमा लिइन्छ। समग्रमा हेर्दा शिक्षा प्रति जनचासो, राज्य र गैरराज्य पक्षको लगानीको समष्टिगत परिणामस्वरुप समग्र देशको साक्षरता दरमा वृद्धि भइरहेको छ। गेरुवा गाउँपालिकाको तथ्याङ्कबाट पनि यसको आभास पाउन सकिन्छ। यसका साथै देशबाट निरक्षरता उन्मुलन गर्न विद्यालय भर्ना अभियानजस्ता राज्य निर्देशित अभियान पनि प्रभावकारी हुने अपेक्षा गरिएको छ। यसै सिलसिलामा गेरुवा गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिति देखाउन खोजिएको छ । विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा हो। शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहिआएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको सर्वोपरि भूमिका रहन्छ। गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई एक अनिवार्य आवश्यकता हो। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३, धारा ३१ शिक्षासम्बन्धी हक मा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ।

(१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ।

(३) अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानूनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइसम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानूनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ।

(५) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानूनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ।

संविधान तथा योजनाको ठूलठूला वहस भएता पनि शैक्षिक गुणस्तरको हकमा अन्य मुलुकको तुलनामा उल्लेखनीय विकास भने भएको देखिँदैन। शिक्षाले ज्ञान र सिपमा प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने, पिछडिएको, विपन्न र अभावग्रस्त वर्गको पक्षपोषण गर्ने, अवोध बालबालिका एवं आवाज विहिनका पक्षमा रही देशलाई समृद्ध बनाउने परिकल्पनालाई साकार पार्नुपर्दछ। देशका लागि आवश्यक नेतृत्वदायी क्षमताको विकास, अथकरूपमा सिक्ने र सिकाउने प्रवृत्ति, सामाजिक र मानवीय मूल्यमान्यता र आत्मविश्वासजस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गर्न सघाउनु नै गुणस्तरीय शिक्षाको विशेषता हो। यस्तो शिक्षामा विश्लेषणात्मक र मौलिक सोचको पर्याप्तता हुनुपर्छ । निर्दिष्ट सिकाइमात्र स्तरीयता होइन। आज व्यावहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, सान्दर्भिकता, देश र संस्कृतिप्रति प्रेम, नैतिक जिम्मेवारी, मौलिकरूपमा विज्ञानको उपयोग गर्न स्तरीय शिक्षाको आवश्यकता छ।

सन् २०००-२०१५ सम्म कार्यान्वयनमा रहेको सहश्राब्दी विकास लक्ष्य (MDGs) को ८ मध्ये उद्देश्य नं २ मा सार्वभौमिक प्राथमिक शिक्षा रहेको थियो। MDGs पक्ष राष्ट्रको हैसियतले नेपालको उक्त उद्देश्य प्राप्तिका बाटोमा आफ्नो गतिविधि केन्द्रित गरेको पाइन्छ। फलस्वरुप २०१५ को अन्त्यसम्म प्राथमिक तहमा खुद

भर्नादर ९६.६ प्रतिशत पुगेको छ भने लैङ्गिक अनुपात समदरमा पुगेको छ। दिगो विकासका लक्ष्य (SDGs 2015-2030) को १७ मध्ये उद्देश्य ४ सबैका लागि समावेशी, समतामुलक र गुणस्तरीय शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ रहेको छ। गुणस्तरीय शैक्षिक जनशक्ति उत्पादन गर्न, उद्यमशिलता विकास गर्न, प्रतिस्पर्धात्मक श्रमबजारमा रोजगारी प्राप्त गर्न यो उद्देश्यको कार्यान्वयन निर्देशित देखिन्छ।

परम्परागत कृषि पेशामा आधुनिकिकरण र व्यवसायिकरण गर्न, उद्यमशिलताको विकास र पूँजी लगानी मार्फत औद्योगिकिकरण गर्न मयार्दित रोजगारीको अवसर सृजना गर्न र समग्रमा मानव विकास मार्फत सम्वृद्ध र समुन्नत देश विकास गर्न जीवनोपयोगी र व्यवहारिक शिक्षाको अहम् भूमिका रहन्छ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस गेरुवा गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिति देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति, शिक्षण संस्थाको विवरण, शिक्षक दरबन्दी विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउन खोजिएको छ जसबाट गेरुवा गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई बुझी आगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ।

७.१.१ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था

तालिका नं १३७: ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था

लिङ्ग	वडा नं.	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
पुरुष	१	१,९६०	७९.६	३२	१.३	४७०	१९.१	२,४६२
	२	१,६०५	८५.१			२८२	१४.९	१,८८७
	३	१,८३८	८२.३	७	०.३	३८९	१७.४	२,२३४
	४	२,३६६	८२.८	४	०.१	४८७	१७.०	२,८५७
	५	२,३५६	८४.५	३	०.१	४२९	१५.४	२,७८८
	६	१,५९४	७४.१	७३	३.४	४८३	२२.५	२,१५०
	जम्मा	११,७१९	८१.५	११९	०.८	२,५४०	१७.७	१४,३७८
महिला	१	१,८६६	६९.१	२६	१.०	८१०	३०.०	२,७०२
	२	१,७३२	७४.४	१	०.०	५९६	२५.६	२,३२९
	३	१,६५९	६७.७	८	०.३	७८३	३२.०	२,४५०
	४	२,३५६	७२.९	७	०.२	८७०	२६.९	३,२३३
	५	२,६१४	७६.३	४	०.१	८०९	२३.६	३,४२७
	६	१,९१८	६७.५	११७	४.१	८०७	२८.४	२,८४२
	जम्मा	१२,१४५	७१.५	१६३	१.०	४,६७५	२७.५	१६,९८३
जम्मा	१	३,८२६	७४.१	५८	१.१	१,२८०	२४.८	५,१६४
	२	३,३३७	७९.२	१	०.०	८७८	२०.८	४,२१६
	३	३,४९७	७४.७	१५	०.३	१,१७२	२५.०	४,६८४
	४	४,७२२	७७.५	११	०.२	१,३५७	२२.३	६,०९०
	५	४,९७०	८०.०	७	०.१	१,२३८	१९.९	६,२१५
	६	३,५१२	७०.४	१९०	३.८	१,२९०	२५.८	४,९९२
	जम्मा	२३,८६४	७६.१	२८२	०.९	७,२१५	२३.०	३१,३६१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

५ वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर समूहको ३१,३६१ जनसंख्या भएको यस गाउँपालिकाको साक्षरता अवस्थालाई विभिन्न सिप अन्तर्गत राखेर विश्लेषण गरिएको छ। जस अन्तर्गत यस गाउँपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने सिपयुक्त २३,८६४ अर्थात ७६.१ प्रतिशत मानिस रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने २८२ जना अर्थात ०.९ प्रतिशत रहेका छन्। पढ्ने र लेख्ने दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर जनसंख्या ७,२१५ अर्थात २३ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत रहेको वडा नं ५ जसको साक्षरता ८०

प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं ६ जसको साक्षरता ७०.४ प्रतिशत रहेको छ। स्वभाविक रुपमा उच्च साक्षरता प्रतिशत रहेको वडामा न्युन निरक्षरता र न्युन साक्षरता रहेको वडामा उच्च निरक्षरता रहने तथ्यांक तालिकाबाट प्रष्टिन्छ।

उल्लेखित आँकडालाई लैंगिक दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्दा कूल १४,३७८ पुरुष र १६,९८३ जना महिला रहेको यस गाउँपालिकामा कूल ११,७१९ अर्थात ८१.५ प्रतिशत पुरुष लेख्न पढ्न सक्ने अवस्थामा रहँदा १२,१४५ अर्थात ७१.५ प्रतिशत मात्र महिला लेख्न पढ्न सक्षम रहेका छन्। त्यसैगरी पढ्न मात्र सक्ने पुरुष ११९ अर्थात ०.८ प्रतिशत हुँदा महिला १६३ जना अर्थात १ प्रतिशत रहेका छन्। लैंगिक रुपमा निरक्षरताको प्रतिशतलाई विश्लेषण गर्दा कूल २,५४० अर्थात १७.७ प्रतिशत पुरुष निरक्षर रहँदा महिला ४,६७५ अर्थात २७.५ प्रतिशत रहेको पाइएको छ।

पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी भएको यस गाउँपालिकामा महिला निरक्षरता पुरुषको तुलनामा बढी रहेको छ। साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ। तथ्यहरूका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचक (MPI) मा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। वर्तमान संविधान, शिक्षाप्रतिको राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्दताहरू, विश्वव्यापी एजेण्डाको रुपमा रहेको दिगो विकासका लक्ष्यहरूको कार्यान्वयन, सन् २०२२ मा नेपाललाई अतिकम विकसित राष्ट्रहरूको सूचीबाट स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य, २०३० सम्म देशलाई मध्यम आयस्तर राष्ट्रको रुपमा पुर्याउने महत्वकांक्षी सोचलाई यथार्थतामा रुपान्तरण गर्न समाजमा विद्यमान सबै किसिमका असमानताहरूको अन्त्य गर्दै समन्यायिक, समतामुलक, गुणस्तरीय र जीवनपयोगी शिक्षालाई प्राथमिकतामा राख्नु सबै तहका सरकारको दायित्व हो।

७.१.२ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरता र उमेर समूह विवरण

तालिका नं १३८: पाँच वर्ष वा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरता र उमेर समूह विवरण

लिङ्ग	उमेर समूह	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
पुरुष	५-९ वर्ष	१,४३७	९३.४	३५	२.३	६६	४.३	१,५३८
	१०-१४ वर्ष	१,९२३	९८.९	७	०.४	१५	०.८	१,९४५
	१५-१९ वर्ष	१,६०४	९८.८	१	०.१	१९	१.२	१,६२४
	२०-२४ वर्ष	१,५३८	९८.१	२	०.१	२८	१.८	१,५६८
	२५-२९ वर्ष	१,२३२	९३.३	४	०.३	८४	६.४	१,३२०
	३०-३४ वर्ष	१,०३१	८७.७	५	०.४	१३९	११.८	१,१७५
	३५-३९ वर्ष	८४१	७८.७	१२	१.१	२१५	२०.१	१,०६८
	४०-४४ वर्ष	५२५	६९.८	६	०.८	२२१	२९.४	७५२
	४५-४९ वर्ष	४९७	६०.३	११	१.३	३१६	३८.३	८२४
	५०-५४ वर्ष	३७२	५७.०	७	१.१	२७४	४२.०	६५३
	५५-५९ वर्ष	२६१	४८.०	११	२.०	२७२	५०.०	५४४
	६०-६४ वर्ष	१६१	४०.३	५	१.३	२३४	५८.५	४००
	६५-६९ वर्ष	१५३	३९.०	१	०.३	२३८	६०.७	३९२
	७०-७४ वर्ष	८५	२७.४	९	२.९	२१६	६९.७	३१०
	७५ वर्षभन्दा बढी	५९	२२.३	३	१.१	२०३	७६.६	२६५
	जम्मा	११,७१९	८१.५	११९	०.८	२,५४०	१७.७	१४,३७८
महिला	५-९ वर्ष	१,३२०	९४.४	२०	१.४	५९	४.२	१,३९९
	१०-१४ वर्ष	१,९३५	९९.१	४	०.२	१४	०.७	१,९५३

लिङ्ग	उमेर समूह	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
	१५-१९ वर्ष	२,०८६	९८.७	२	०.१	२६	१.२	२,११४
	२०-२४ वर्ष	२,२४६	९६.६	६	०.३	७३	३.१	२,३२५
	२५-२९ वर्ष	१,४६५	८७.६	२१	१.३	१८७	११.२	१,६७३
	३०-३४ वर्ष	१,०४३	७१.३	३४	२.३	३८६	२६.४	१,४६३
	३५-३९ वर्ष	८०१	६०.०	२८	२.१	५०५	३७.९	१,३३४
	४०-४४ वर्ष	४४५	४५.२	१४	१.४	५२६	५३.४	९८५
	४५-४९ वर्ष	३१०	३३.९	१४	१.५	५९०	६४.६	९१४
	५०-५४ वर्ष	२२५	२९.०	७	०.९	५४५	७०.१	७७७
	५५-५९ वर्ष	११३	२१.५	६	१.१	४०७	७७.४	५२६
	६०-६४ वर्ष	७८	१५.८	२	०.४	४१५	८३.८	४९५
	६५-६९ वर्ष	४३	१०.५	३	०.७	३६२	८८.७	४०८
	७०-७४ वर्ष	२३	६.३	२	०.५	३४०	९३.२	३६५
	७५ वर्षभन्दा बढी	१२	४.८			२४०	९५.२	२५२
	जम्मा	१२,१४५	७१.५	१६३	१.०	४,६७५	२७.५	१६,९८३
जम्मा	५-९ वर्ष	२,७५७	९३.९	५५	१.९	१२५	४.३	२,९३७
	१०-१४ वर्ष	३,८५८	९९.०	११	०.३	२९	०.७	३,८९८
	१५-१९ वर्ष	३,६९०	९८.७	३	०.१	४५	१.२	३,७३८
	२०-२४ वर्ष	३,७८४	९७.२	८	०.२	१०१	२.६	३,८९३
	२५-२९ वर्ष	२,६९७	९०.१	२५	०.८	२७१	९.१	२,९९३
	३०-३४ वर्ष	२,०७४	७८.६	३९	१.५	५२५	१९.९	२,६३८
	३५-३९ वर्ष	१,६४२	६८.४	४०	१.७	७२०	३०.०	२,४०२
	४०-४४ वर्ष	९७०	५५.८	२०	१.२	७४७	४३.०	१,७३७
	४५-४९ वर्ष	८०७	४६.४	२५	१.४	९०६	५२.१	१,७३८
	५०-५४ वर्ष	५९७	४१.७	१४	१.०	८१९	५७.३	१,४३०
	५५-५९ वर्ष	३७४	३५.०	१७	१.६	६७९	६३.५	१,०७०
	६०-६४ वर्ष	२३९	२६.७	७	०.८	६४९	७२.५	८९५
	६५-६९ वर्ष	१९६	२४.५	४	०.५	६००	७५.०	८००
	७०-७४ वर्ष	१०८	१६.०	११	१.६	५५६	८२.४	६७५
	७५ वर्षभन्दा बढी	७१	१३.७	३	०.६	४४३	८५.७	५१७
	जम्मा	२३,८६४	७६.१	२८२	०.९	७,२१५	२३.०	३१,३६१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

५ वर्षदेखि ७५ वा सोभन्दा माथिका कूल जनसंख्यालाई प्रत्येक छ वर्षको अन्तरमा १५ वटा समूह निर्माण गरी उमेर समूहअनुसार पढ्न र लेख्न सक्ने, पढ्न मात्र सक्ने र दुवै गर्न नसक्ने जनसंख्याको विलेशषण गरिएको छ । प्राप्त तथ्यांकानुसार सबैभन्दा बढी १०-१४ वर्ष उमेर समूहका ३,८५८ अर्थात ९९ प्रतिशत बालबालिका पढ्न र लेख्न सक्षम देखिन्छन् भने ११ अर्थात ०.३ प्रतिशत पढ्न मात्र सक्ने र २९ अर्थात ०.७ प्रतिशत दुवै सिपमा असमर्थ देखिन्छन् । यो उमेर समूहलाई लैंगिक रुपमा विश्लेक्षण गर्दा १,९२३ बालक पढ्न र लेख्न सक्षम हुँदा १,९३५ बालिका सक्षम देखिन्छन् । त्यसैगरी ७ जना बालक पढ्न मात्र सक्ने अवस्थामा हुँदा ४ जना बालिका पढ्न मात्र सक्छन् भने १५ जना बालक र १४ बालिकामा दुवै सिप अभाव देखिन्छ ।

समग्र राष्ट्रिय आँकडा हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ को अन्त्यसम्म प्राथमिक तह (१-५), आधारभूत तह (१-८) र माध्यमिक तह (९-१२) को खुद भर्ना दर क्रमश ९६.६%, ८९.४% र ३७.७% पुगेको छ भने खुद भर्ना

दरमा लैंगिक समानतामा समेत उल्लेखनीय प्रगति देखिन्छ । प्राथमिक तह, आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा समानता क्रमश ०.९९, १.०, ०.९९ रहेको छ । यस गाउँपालिकाको तथ्यांकलाई सामान्यीकरण गर्दा राष्ट्रिय तथ्यांकको समान हुने देखिन्छ ।

जेष्ठ उमेर समूहका तुलनामा युवा पुस्ता बढी साक्षर देखिन्छन् चाहे ति पुरुष हुन् वा महिला नै किन नहुन् । उदाहरणका लागि ३०–३४ वर्ष उमेर समूहका कूल द्दण्ठद्ध अर्थात ७८.६ % मानिस पढ्न र लेख्न सक्दा ८७.७ % पुरुष र ७१.३ % महिला सक्षम देखिन्छन् भने यसको तुलनामा ६०–६४ वर्ष उमेर समूहमा कूल २३९ जना पढ्न र लेख्न सक्ने हुँदा पुरुष १६१ अर्थात ४०.३ % र महिला ७८ अर्थात १५.८ % सक्षम भेटिएका छन् ।

शिक्षाप्रतिको जनजागरण, राज्यको लगानी, विकासका साझेदारहरूको सहयोग, सहश्राब्दि लक्ष्यको कार्यान्वयन, शिक्षा क्षेत्रका विशेष योजनाको प्रतिफल स्वरुप समग्र शैक्षिक वातावरणमा नै परिवर्तन आइरहेको छ । तथापि संविधानप्रदत्त, मौलिक हकको रुपमा रहेको गुणस्तरीय, समावेशी र समन्यायमा आधारित शिक्षालाई सार्थक बनाउन आगामी वर्षको बजेट २०७५/२०७६ ले भनेझैं बालबालिकालाई विद्यालयमा टिकाऔं, सिकाऔं र बिकाउँ अभियानलाई सार्थक बनाउनु सबै स्थानीय तहको शैक्षिक मर्म र धर्म दुवै हो भन्दा अतियुक्ति नहोला ।

७.१.३ वडाअनुसार तहगत शिक्षासम्बन्धी विवरण

तालिका नं १३९: वडाअनुसार तहगत शिक्षासम्बन्धी विवरण

लिङ्ग	वडा नं	नर्सरीदेखि ४ कक्षा	५ कक्षा- ७ कक्षा	८ कक्षा - एस.एल.सी.	कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नाकोत्तर वा सोभन्दा माथि	अनौपचारिक	वयस्क साक्षरता शिक्षा	जम्मा
पुरुष	१	४५३	४६९	६९५	१८६	६७	२९	२१	४०	१,९६०
	२	४३५	३६७	४६०	१२४	८३	१८		११८	१,६०५
	३	५०१	४४५	५२२	१४७	८६	२९	१७	९१	१,८३८
	४	५७८	५७१	८३८	१७५	७४	९	४६	७५	२,३६६
	५	५७२	५६३	७९७	१४३	५३	२०	२६	१८२	२,३५६
	६	४२४	४३०	४७६	१३७	५४	२४		४९	१,५९४
	जम्मा	२,९६३	२,८४५	३,७८८	९१२	४१७	१२९	११०	५५५	११,७१९
महिला	१	३२६	४२१	५९०	१६८	६६	६	८	२८१	१,८६६
	२	३४०	३५०	४१५	१५१	६६	४	१	४०५	१,७३२
	३	४१५	३९७	४३२	११३	६३	९	३४	१९६	१,६५९
	४	४४२	४८२	७७५	१८०	४४	८	६	४१९	२,३५६
	५	४५५	५२८	८३३	१८९	७४	१८	२७	४९०	२,६१४
	६	३९८	५००	५९९	१५७	७०	९	४	१८१	१,९१८
	जम्मा	२,३७६	२,६७८	३,६४४	९५८	३८३	५४	८०	१,९७२	१२,१४५
जम्मा	१	७७९	८९०	१,२८५	३५४	१३३	३५	२९	३२१	३,८२६
	२	७७५	७१७	८७५	२७५	१४९	२२	१	५२३	३,३३७
	३	९१६	८४२	९५४	२६०	१४९	३८	५१	२८७	३,४९७
	४	१,०२०	१,०५३	१,६१३	३५५	११८	१७	५२	४९४	४,७२२
	५	१,०२७	१,०९१	१,६३०	३३२	१२७	३८	५३	६७२	४,९७०
	६	८२२	९३०	१,०७५	२९४	१२४	३३	४	२३०	३,५१२
	जम्मा	५,३३९	५,५२३	७,४३२	१,८७०	८००	१८३	१९०	२,५२७	२३,८६४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको ३३,९९८ जनसंख्यामध्ये पाँच वर्षमाथिका २३८६४ जना साक्षर रहेको देखिन्छ । यस मध्ये ११६१९ जना पुरुष र १३,१४५ जना महिलाहरू साक्षर रहेका छन् । कूल जनसंख्याको ३१ प्रतिशत अर्थात

७४३२ जना कक्षा ८ देखि एस.एल.सीसम्मको शैक्षिक स्तर, २३.१ प्रतिशत अर्थात ५५२३ जना कक्षा ५ देखि ७ सम्म, २२.४ प्रतिशत अर्थात ५३३९ जना नर्सरीदेखि ४ कक्षासम्म अध्ययन गरिरहेका छन् । गाउँपालिकामा स्थातक वा सोभन्दा माथिको अध्ययन गरेकाहरूको संख्या न्यून रहेको छ । उच्च अध्ययन गर्ने अवसर नमिलेर वा आर्थिक अवस्था नभएर सो संख्या न्यून रहेको हुनसक्छ । गाउँपालिकाको विकासकालागि गाउँपालिकाकै दक्ष तथा शिक्षित जनशक्तिको योगदान महत्वपूर्ण हुन्छ । सामान्यतया उच्च अध्ययन गरेकाहरू रोजगारी तथा उचित अवसरको कमीले पलायन हुने गर्दछन् । दिगो विकासको लागि शिक्षित र दक्ष जनशक्ति गाउापालिकामा रहि ज्ञान र सीपको पूर्ण सदुपयोग गर्न पाउने वातावरणको सुनिस्चितता हुनुपर्दछ । तुलनात्मक रुपमा केहीमात्रामा भएपनि पुरुषको भन्दा महिलाहरूको संख्या प्राय सबै शैक्षिक तहहरूमा कम रहेको देखिन्छ । किशोरी र महिलाको जनसंख्या धेरै भएको यो गाउँपालिकामा शिक्षामा भने उनीहरूको संख्या कम हुनु उचित नभएकोले यसतर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु जरुरी छ । वडागत लैङ्गिक विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

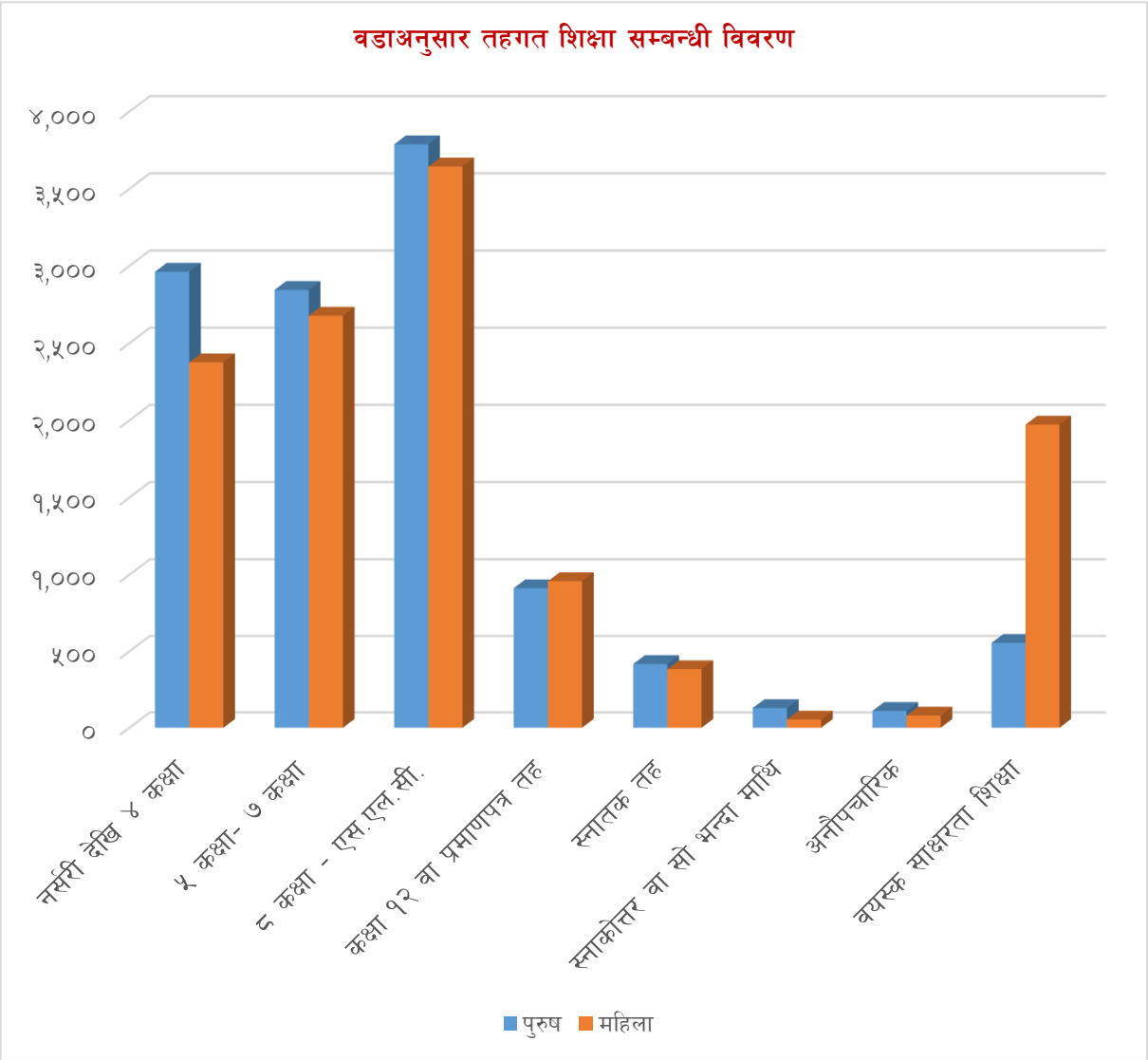

७.१.४ वडाअनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूहसम्बन्धी विवरण

तालिका नं १४०: वडाअनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूहसम्बन्धी विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	शैक्षिक तह								
		नर्सरीदेखि ४ कक्षा	५ कक्षा- ७ कक्षा	८ कक्षा - एस.एल.सी.	कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नाकोत्तर वा सोभन्दा माथि	अनौपचारिक	वयस्क साक्षरता शिक्षा	जम्मा
पुरुष	५-९ वर्ष	१,४०८	२७					२		१,४३७
	१०-१४ वर्ष	७४४	९७४	२०५						१,९२३
	१५-१९ वर्ष	४४	३८८	१,०१६	१४५	१०			१	१,६०४
	२०-२४ वर्ष	६१	२९४	७६०	२६३	१३६	१३	१	१०	१,५३८
	२५-२९ वर्ष	८४	२५५	४६३	२४४	१३०	३८	५	१३	१,२३२
	३०-३४ वर्ष	११२	२४७	३९०	१०८	७६	४६	७	४५	१,०३१
	३५-३९ वर्ष	१०३	२०२	३३६	५९	२६	१६	१०	८९	८४१
	४०-४४ वर्ष	७३	११८	१९९	२९	९	९	९	७९	५२५
	४५-४९ वर्ष	१०२	८३	१६१	२९	८	१	२५	८८	४९७
	५०-५४ वर्ष	६१	९०	११०	१६	११	२	१८	६४	३७२
	५५-५९ वर्ष	६०	७०	५८	९	४		९	५१	२६१
	६०-६४ वर्ष	४२	३२	३७	४	५	३	४	३४	१६१
	६५-६९ वर्ष	३८	३७	२९	३	१	१	९	३५	१५३
	७०-७४ वर्ष	१९	२०	१६	२	१		५	२२	८५
	७५ +	१२	८	८	१			६	२४	५९
	जम्मा	२,९६३	२,८४५	३,७८८	९१२	४१७	१२९	११०	५५५	११,७१९
महिला	५-९ वर्ष	१,२९२	२८							१,३२०
	१०-१४ वर्ष	६१६	१,०५३	२६६						१,९३५
	१५-१९ वर्ष	३४	४१४	१,३६२	२५१	२०		१	४	२,०८६
	२०-२४ वर्ष	७४	४१३	१,१५५	३७८	१६९	१६	१	४०	२,२४६
	२५-२९ वर्ष	१०८	३३४	४६७	२२४	१४०	२४	११	१५७	१,४६५
	३०-३४ वर्ष	११०	२५३	१९७	६५	२९	८	२१	३६०	१,०४३
	३५-३९ वर्ष	६४	१०७	९५	२१	१५	५	१५	४७९	८०१
	४०-४४ वर्ष	२४	३३	४३	१०	७		६	३२२	४४५
	४५-४९ वर्ष	२०	१७	२८	५	२	१	८	२२९	३१०
	५०-५४ वर्ष	१३	११	१७	२			४	१७८	२२५
	५५-५९ वर्ष	१२	५	६	२	१		३	८४	११३
	६०-६४ वर्ष	४	७	४				४	५९	७८
	६५-६९ वर्ष	१	२	२				२	३६	४३
	७०-७४ वर्ष	३	१	२				१	१६	२३
	७५ +	१						३	८	१२
	जम्मा	२,३७६	२,६७८	३,६४४	९५८	३८३	५४	८०	१,९७२	१२,१४५
जम्मा	५-९ वर्ष	२,७००	५५					२		२,७५७

लिङ्ग	वडा नं.	शैक्षिक तह								
		नर्सरीदेखि ४ कक्षा	५ कक्षा- ७ कक्षा	८ कक्षा - एस.एल.सी.	कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नाकोत्तर वा सोभन्दा माथि	अनौपचारिक	वयस्क साक्षरता शिक्षा	जम्मा
	१०-१४ वर्ष	१,३६०	२,०२७	४७१						३,८५८
	१५-१९ वर्ष	७८	८०२	२,३७८	३९६	३०		१	५	३,६९०
	२०-२४ वर्ष	१३५	७०७	१,९१५	६४१	३०५	२९	२	५०	३,७८४
	२५-२९ वर्ष	१९२	५८९	९३०	४६८	२७०	६२	१६	१७०	२,६९७
	३०-३४ वर्ष	२२२	५००	५८७	१७३	१०५	५४	२८	४०५	२,०७४
	३५-३९ वर्ष	१६७	३०९	४३१	८०	४१	२१	२५	५६८	१,६४२
	४०-४४ वर्ष	९७	१५१	२४२	३९	१६	९	१५	४०१	९७०
	४५-४९ वर्ष	१२२	१००	१८९	३४	१०	२	३३	३१७	८०७
	५०-५४ वर्ष	७४	१०१	१२७	१८	११	२	२२	२४२	५९७
	५५-५९ वर्ष	७२	७५	६४	११	५		१२	१३५	३७४
	६०-६४ वर्ष	४६	३९	४१	४	५	३	८	९३	२३९
	६५-६९ वर्ष	३९	३९	३१	३	१	१	११	७१	१९६
	७०-७४ वर्ष	२२	२१	१८	२	१		६	३८	१०८
	७५ +	१३	८	८	१			९	३२	७१
	जम्मा	५,३३९	५,५२३	७,४३२	१,८७०	८००	१८३	१९०	२,५२७	२३,८६४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

उमेर समूह र लैङ्गिकताका आधारमा हेर्दा गाउँपालिकामा ५ देखि ९ वर्षका कक्षा नर्सरीदेखि कक्षा ४ सम्मको शैक्षिक स्तर हासिल गरेका बालकहरूको संख्या नै सबैभन्दा बढी अर्थात १४०८ छ। दोस्रोमा १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका किशोरहरूको संख्या १३६२ रहेको छ। तेस्रोमा ५ देखि ९ वर्ष उमेर सूहका बालिकाको संख्या १२९२ रहेको छ। उमेर बढ्दै जाँदा क्रमशः पडाइको स्तर कम हुने वा छोड्ने प्रवृत्ति उच्च रहेको छ। यद्यपि आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँचमा विगतको तुलनामा ठूलो सुधार भएतापनि उच्च शिक्षामा भने अपेक्षाकृत सुधार देखिँदैन। आधारभूत शिक्षामा उपलब्धी प्राप्त भएपश्चात उच्च शिक्षामा लगानी वृद्धि गरी दिगो विकासतर्फ अघि बढ्ने योजना निर्माण गर्नु जरुरी छ। पाको उमेर समूहका प्रौढ र बृद्ध बृद्धाहरूमा शैक्षिक स्तर कम रहनु विगतमा शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेको जनसंख्या हाल पाको उमेर समूहमा परेकोले हुनसक्छ। बालबालिकाहरूमा भने विद्यालय जाने परिवार संख्या राम्रो रहेको पाइन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.१.५ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेको जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १४१: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेको जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विद्यालय/कलेजमा उपस्थित								जम्मा
	विद्यालय/कलेज गएका				विद्यालय/कलेज नगएका				
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७१६	३१.२	७८३	३४.१	३६३	१५.८	४३५	१८.९	२,२९७
२	६२५	३२.८	६७६	३५.५	२४१	१२.७	३६३	१९.१	१,९०५
३	७२०	३३.४	७७७	३६.१	३१२	१४.५	३४४	१६.०	२,१५३
४	९७२	३३.६	१,०३४	३५.७	४२१	१४.५	४७०	१६.२	२,८९७
५	९०९	३१.३	१,०५०	३६.२	४१४	१४.३	५२८	१८.२	२,९०१
६	७४३	३२.१	९१०	३९.३	२३९	१०.३	४२१	१८.२	२,३१३
जम्मा	४,६८५	३२.४	५,२३०	३६.२	१,९९०	१३.८	२,५६१	१७.७	१४,४६६

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कूल १४,४६६ जनसंख्यामध्ये हाल विद्यालय/कलेज गैरहेको जनसंख्यामा ४,६८५ अर्थात ३२.४ प्रतिशत पुरुषहरू र ५२३० अर्थात ३६.२ प्रतिशत महिलाहरू रहेका छन् । अर्कोतर्फ १९९० अर्थात १३.८ प्रतिशत पुरुषहरू र २५६१ अर्थात १७.७ प्रतिशत महिलाहरू विद्यालय/कलेज गएका छैनन् । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५ देखि २४ वर्षको उमेर समूह भनेको अध्ययन र सीप विकासको सबैभन्दा महत्वपूण समयको उमेर समूह हो । तसर्थ यस उमेर समूहका १३.८ प्रतिशत पुरुष र १७.७ प्रतिशत महिलाहरू उक वा अर्को कारणले विद्यालय/कलेज नजानुले मानव संशाधन विकासको एक अपरिहार्य आधार शिक्षा तथा सीप विकासको अवसरबाट टाढा हुनु हो । तसर्थ यस उमेर समूहको जनसंख्या विद्यालय/कलेज जान नसक्नु वा नपाउनुका कारणहरूको पहिचान गरी समाधानतर्फ पहल गर्नु जरुरी देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

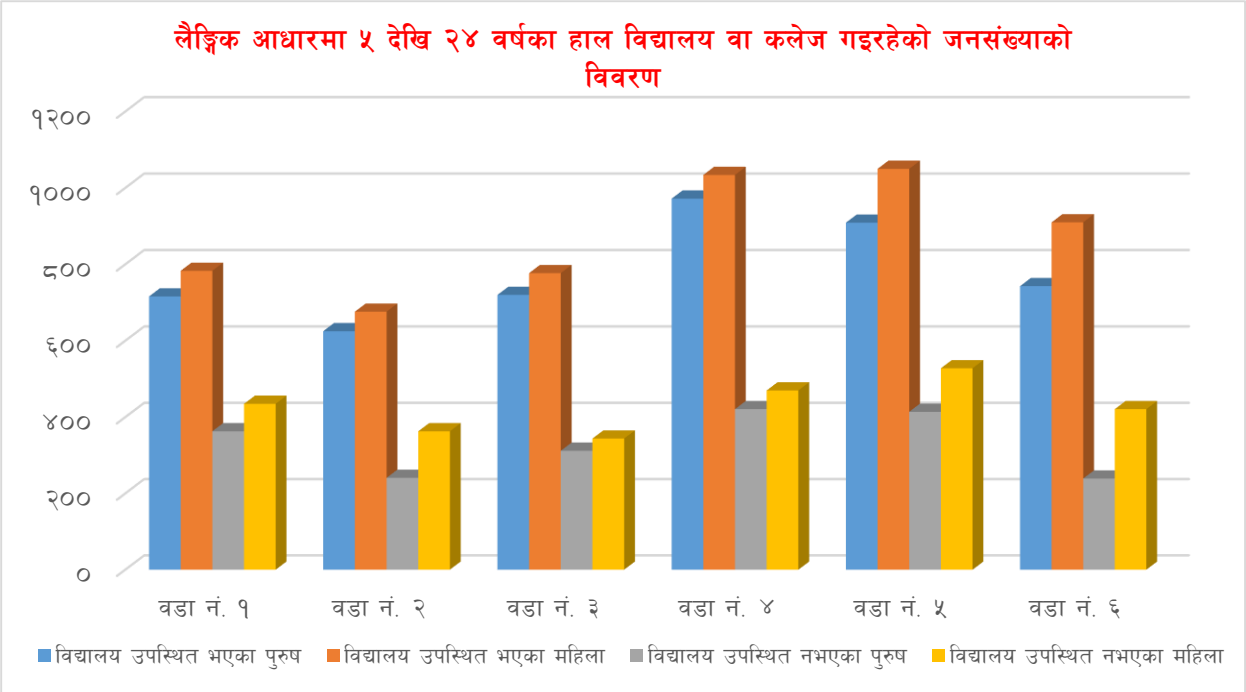

७.१.६ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं १४२: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	विगतमा विद्यालय/कलेज गएका				कहिल्यै विद्यालय/कलेज नगएका				जम्मा
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२१५	२६.९	२५९	३२.५	१४८	१८.५	१७६	२२.१	७९८
२	१२८	२१.२	२४४	४०.४	११३	१८.७	११९	१९.७	६०४
३	१८५	२८.२	२११	३२.१	१२७	१९.३	१३४	२०.४	६५७
४	२८९	३२.४	३३६	३७.७	१३२	१४.८	१३५	१५.१	८९२
५	५२	५.५	८६	९.१	३६२	३८.४	४४२	४६.९	९४२
६	१६४	२४.८	३१३	४७.४	७६	११.५	१०८	१६.३	६६१
जम्मा	१,०३३	२२.७	१,४४९	३१.८	९५८	२१.०	१,११४	२४.५	४,५५४

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका ४,५५४ जनसंख्यामध्ये के तपाई कहिल्यै विद्यालय/कलेज जानुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा स्कूल कलेज नगएका पुरुषको संख्या ९५८ अर्थात २१ प्रतिशत साथै महिलाको जनसंख्या १११४ अर्थात २४.५ प्रतिशत देखिन्छ। अनिवार्य रुपमा विद्यालय/कलेज जानुपर्ने यो उमेर भित्रको जनसंख्यामध्ये महिला र पुरुष दुवै गरी ४५.५ प्रतिशत जनसंख्याको कारणहरू पहिचान गरी अध्ययन गर्ने उमेर समूहलाई अध्ययनमा प्रोत्साहन गर्ने रणनितिहरू अपनाउनु पर्दछ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

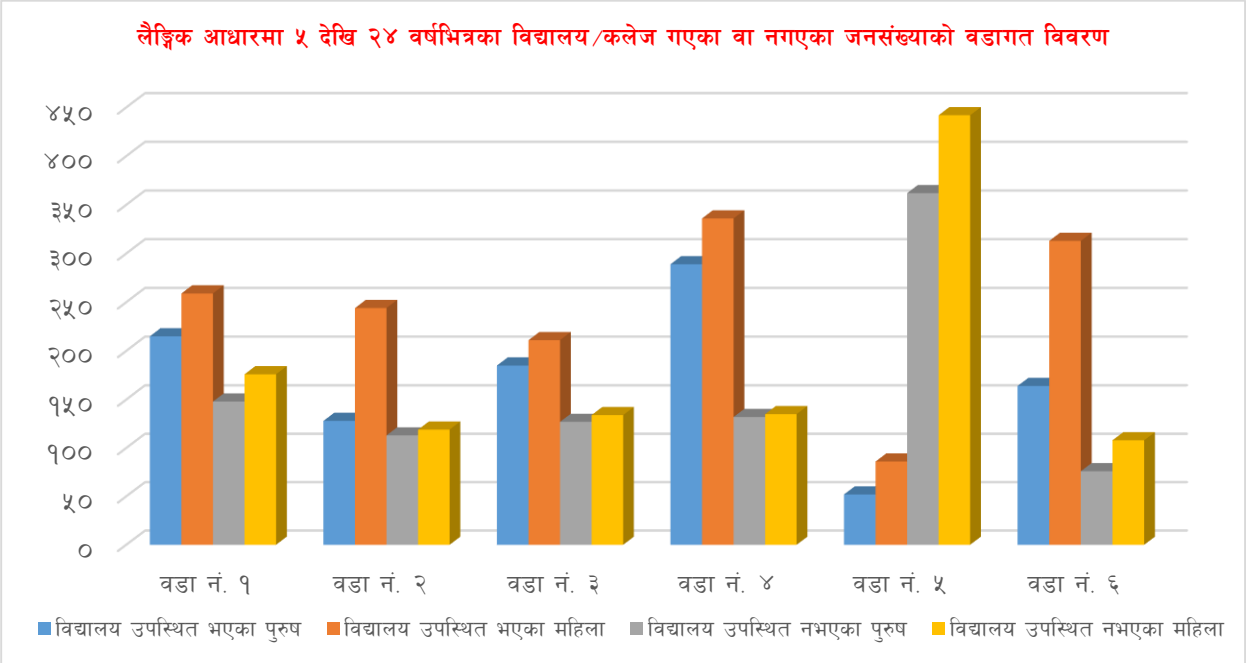

७.१.७ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको औपचारिक वा अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण

तालिका नं १४३: पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको औपचारिक वा अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम प्राप्त				जम्मा
		भएको		नभएको		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
पुरुष	१	२००	८.१	२,२६२	९१.९	२,४६२
	२	७४	३.९	१,८१३	९६.१	१,८८७
	३	२१५	९.६	२,०१९	९०.४	२,२३४
	४	१४६	५.१	२,७११	९४.९	२,८५७
	५	१२५	४.५	२,६६३	९५.५	२,७८८
	६	१५०	७.०	२,०००	९३.०	२,१५०
	जम्मा	९१०	६.३	१३,४६८	९३.७	१४,३७८
महिला	१	१९१	७.१	२,५११	९२.९	२,७०२
	२	७३	३.१	२,२५६	९६.९	२,३२९
	३	१२४	५.१	२,३२६	९४.९	२,४५०
	४	१०४	३.२	३,१२९	९६.८	३,२३३
	५	८१	२.४	३,३४६	९७.६	३,४२७
	६	८६	३.०	२,७५६	९७.०	२,८४२
	जम्मा	६५९	३.९	१६,३२४	९६.१	१६,९८३
जम्मा	१	३९१	७.६	४,७७३	९२.४	५,१६४
	२	१४७	३.५	४,०६९	९६.५	४,२१६
	३	३३९	७.२	४,३४५	९२.८	४,६८४
	४	२५०	४.१	५,८४०	९५.९	६,०९०
	५	२०६	३.३	६,००९	९६.७	६,२१५
	६	२३६	४.७	४,७५६	९५.३	४,९९२
	जम्मा	१,५६९	५.०	२९,७९२	९५.०	३१,३६१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका ५ वर्षमाथिका ३१,३६१ जनसंख्यामध्ये के तपाइँले कुनै औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिनुभएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा छ भन्ने को संख्या १५६९ अर्थात ५ प्रतिशत र छैन भन्नेको जनसंख्या २९,७९२ अर्थात ९५ प्रतिशत देखिन्छ। तथ्याङ्कअनुसार तालिम लिएका पुरुषको जनसंख्या ९१० अर्थात ६.३ प्रतिशत र महिलाको जनसंख्या ६५९ अर्थात ३.९ प्रतिशत मात्र छ। गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्द र रोजगार तथा पेशालाई उन्नत, प्रविधियुक्त र बढी उत्पादन मूखी बनाउन मानव संसाधन विकासको मूलय आधार भनेको शिक्षा र तालिम नै हो। गाउँपालिकाको ९५ प्रतिशत जनसंख्या कुनैपनि प्रकारको तालिम वा शिप विहिन हुनु भनेको मानव शंसोधन विकासको अत्यन्त न्यून स्तर भएकोले सीप विकास तथा तालिमका माध्यमबाट मानव शंसोधन विकासमा उल्लेख्य फड्को मार्न सके मात्र कार्यक्षमता विकास मार्फत वृहत

विकासमा अघि बढ्न सकिन्छ। यसतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

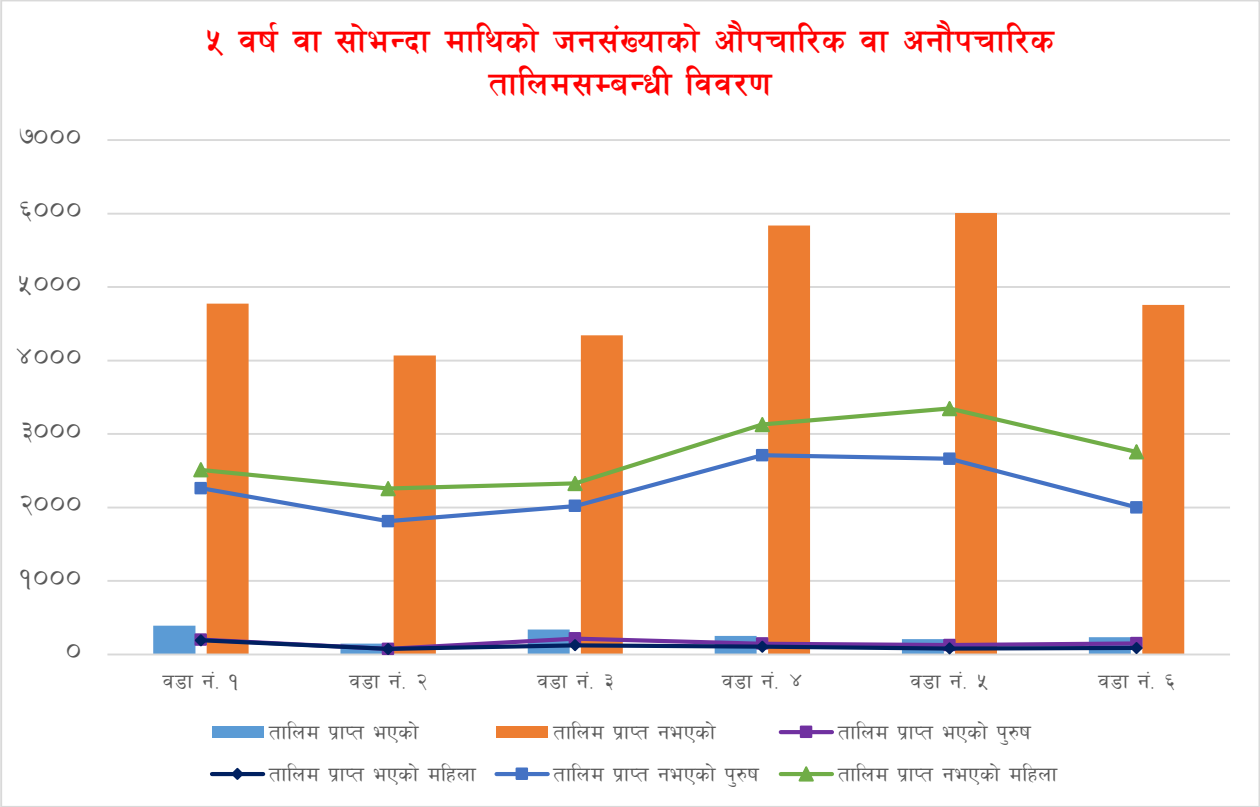

७.१.८ विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं १४४: विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण

मुख्य सिप वा क्षमता	१	२	३	४	५	६	जम्मा
शिक्षण शिकाईसम्बन्धी	१८८	४९१	६२९	१५६	१२५	४५२	२,०४१
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफीसम्बन्धी	८	८	६५५	८	१२	१४९	८४०
हस्तकला / चित्रकलासम्बन्धी	६	१	६		३	५	२१
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता	५	५	१५	१			२६
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला			३	४	२	५	१४
सिकर्मी, डकर्मीसम्बन्धी	६०	२४	८४	३२	३७	६८	३०५
प्लम्बिङसम्बन्धी		२	२	२		१	७
मानव स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी	२९	१५	१७	२३	१७	५	१०६
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्यसम्बन्धी	१३	६	७	८	६	३०	७०
बिजुली जडानसम्बन्धी	१४	२	१२	७	४	१०	४९
होटल तथा रेष्टुरेन्टसम्बन्धी	६	३	३९	६		६	६०

मुख्य सिप वा क्षमता	१	२	३	४	५	६	जम्मा
कृर्षि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालनसम्बन्धी	२८२	२४५	५०५	९६३	८७८	१३८	३,०११
छपाईसम्बन्धी			१		२		३
सवारी चालकसम्बन्धी	१९	१९	१५	२९	२६	२२	१३०
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी	९	७	८	६	३	१२	४५
फर्निचर बनाउने सम्बन्धी	१५	१६	१७	१६	५	९	७८
जुत्ता चप्पल बनाउने					१		१
पोशाक बनाउने / सिउने	९८	६२	१३	५२	५८	४१	३२४
गरगहना बनाउने / मर्मत गर्ने	२	३	४		१		१०
केश सजावट / श्रृंगारसम्बन्धी	७	६	५	३	१	५	२७
आत्मसुरक्षासम्बन्धी/शारीरिक सुसंगठन	२	४	१३	६	१	५	३१
जमिनको सर्भेक्षणसम्बन्धी	४	२					६
कम्प्युटर विज्ञानसम्बन्धी	२५	१	१	४	४	१०	४५
इन्जिनियरिङ डिजाईनसम्बन्धी	८		३	६		१	१८
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक बस्तुको मर्मत	९	४	१०	२	५	५	३५
साहित्य श्रृजनासम्बन्धी	२		१		२		५
अन्य	३९	८११	९८७	४७७	४२१	१,१०३	३,८३८
विशेष क्षमता नभएको	४,३१४	२,४७९	१,६३२	४,२७९	४,६०१	२,९१०	२०,२१५
जम्मा	५,१६४	४,२१६	४,६८४	६,०९०	६,२१५	४,९९२	३१,३६१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको कूल जनसंख्यामध्ये जम्मा ११,१४६ जनाको मात्र विशेष सीप वा दक्षता भएको देखिन्छ । यो गाउँपालिकाको ५ वर्षभन्दा माथिल्लो उमेर समूहको ३५.५४ प्रतिशत मात्र हो । यीमध्ये सबैभन्दा बढी सीप वा दक्षता भएको जनसंख्या कृषि, पशुपालन, माछापालन र मौरीपालनसम्बन्धी सीप र तालिम हासिल गरेको ३०११ छ भने दोस्रोमा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सीप हासिल गरेको जनसंख्या २०४१ जना रहेको छ । तेस्रोमा पोशाक सिउने ३२४ जना र सिकर्मी/डकर्मीसम्बन्धी ३०५ रहेका छन् । यीबाहेक जुत्ता, चप्पल बनाउने, छपाइसम्बन्धी, प्लम्बिङसम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरि सम्बच्धी डिजाइन गर्नेको संख्या नगण्य रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भएतापनि गाउँपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सिपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ । दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निर्माणमा सहयोग पुग्नुका सथै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ । यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । गाउँपालिकामा करीब ८० प्रतिशत जनसंख्या अदक्ष वा अर्धदक्ष हुनाले गाउँपालिकाको दिगो

विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

(नोट : नयाँ शिक्षा ऐनअनुसार कक्षा १ देखि ८ सम्मको तहलाई आधारभूत तह र कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक तहमा घोषणा गरिएको छ। त्यस्तै कक्षा १ भन्दा मुनिको तहलाई बाल विकास भनेर नामाकरण गरिएको छ।)

७.१.९ गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

शिक्षा क्षेत्रको परिशुचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरूप यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७३/७४ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण निम्न तालिकामा दिइएका छन्। गाउँपालिकामा पठनपाठनका लागि आधारभूत विद्यालय २७ र माध्यामिक विद्यालय ७ गरी जम्मा ३४ वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन्। यसमा जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं १४५: गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

संचालित कक्षा	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
आधारभूत विद्यालय (१-८)	१६	३	१९
	६	२	८
माध्यमिक तह संचालन (९-१२)	१	२	३
	४		४
जम्मा	२७	७	३४

स्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

तालिका नं १४६: शिक्षण संस्थाको नाम र विद्यार्थी संख्या विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	वडा नं.	संचालित कक्षा	विद्यार्थी संख्या		
				छात्रा	छात्र	जम्मा
सार्वजनिक विद्यालय						
१	बाल प्रिय नि.मा.वि.	४	१-८	२००	१३८	३३८
२	जनता उच्च मा.वि.	४	१-१२	२६३	२२२	४८५
३	किसान प्रा.वि.	४	१-५	५४	४४	९८
४	नेपाल राष्ट्रिय नि.मा.वि.	४	१-८	१८९	१३४	३२३
५	सरस्वती नि.मा.वि.	४	१-८	१६०	१६२	३२२
६	दिब्या ज्योती प्रा.वि.	६	१-५	५५	५४	१०९
७	जन कल्याण प्रा.वि.	६	१-५	५०	४५	९५
८	जनप्रिया प्रा.वि.	६	१-३	१६	१९	३५
९	नेपाल राष्ट्रिय गणेश उच्च मा.वि.	६	१-१२	५७७	४४३	१०२०
१०	राम जानकी प्रा.वि.	६	१-५	४८	४८	९६
११	अमर शहिद धर्मभक्त प्रा.वि.	६	१-५			
१२	कृष्ण दुर्गा प्रा.वि.	५	१-५	२७	१९	४६
१३	नमुना प्रा.वि.	५	१-५	५२	६७	११९
१४	नव ज्योती प्रा.वि.	५	१-५	२८	१६	४४

१५	पशुपति प्रा.वि.	५	१-५	२९	२०	४९
१६	पशुपति उच्च मा.वि.	५	१-१२	६१२	५३१	११४३
१७	सरस्वती प्रा.वि.	५	१-५	४२	५६	९८
१८	शिव ज्योती प्रा.वि.	५	१-३	२३	३२	५५
१९	एक प्रिया रठोर उच्च मा.वि.	२	१-१२	६३४	४७४	११०८
२०	गणेश प्रा.वि.	१	१-५	८	१२	२०
२१	जानकी मा.वि.	१	१-१०	२०९	१९४	४०३
२२	जनता नि.मा.वि	१	१-८	१६०	१६१	३२१
२३	कालिका प्रा.वि.	१	१-५	३५	३२	६७
२४	खैरावाङ भगवती नि.मा.वि.	२	१-८	१५९	१३०	२८९
२५	कृष्ण प्रा.वि.	२	१-५	४२	३३	७५
२६	नेपाल राष्ट्रिय प्रा.वि.	३	१-५	६०	४१	१०१
२७	सरस्वती नि.मा.वि.	३	१-८	२४२	१६१	४०३
प्राईभेट स्कूल						
१	लाईफ भिजन स्कूल	४	१-५	०	२	२
२	पिस ल्याण्ड ई.बो.स्कूल	६	१-७	६०	१२७	१८७
३	मोडल पशुपति ई.वि.स्कूल	५	१-५	४९	९३	१४२
४	विन्देश्वरी एकेडेमी	३	१-५	१५	२४	३९
५	क्याम्रिज ई.बो.स्कूल	३	१-९	६६	१०८	१७४
६	ग्रिन ग्लोबल एकेडेमी	३	१-१०	१३९	२१९	३५८
७	नवज्योती पब्लिक स्कूल	१	१-७	२५	४४	६९
८	पाताभार एड्भान्स मल्टि एकेडेमी	३				

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया २०७४

७.१.१० शिक्षक विवरण

तालिका नं १४७: शिक्षकसम्बन्धी विवरण

विवरण	स्थायी			अस्थायी तथा करार			राहत			जम्मा
	महिला	पूरुष	जम्मा	महिला	पूरुष	जम्मा	महिला	पूरुष	जम्मा	
प्राथमिक (१-५)	७	२९	३६	१३	१६	२९	२५	२५	५०	२३०
आधरभूत तह (६-८)	०	११	११	२	३	५	२	५	७	४६
माध्यामिक तह (९-१०)	३	६	९	०	६	६	०	८	८	४६
उच्च माध्यामिक तह (११-१२)	०	०	०	०	४	४	१	३	४	१६
जम्मा	१०	४६	५६	१५	२९	४४	२८	४१	६९	३३८

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया २०७४

७.१.११ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू

क) **विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु :** विद्यार्थीहरू प्राथमिक तह पुरा नगर्दै विद्यालय छाड्ने, विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको भएता पनि दलित, आदिवासीहरूको विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु शैक्षिक विकासको बाधकको रुपमा देखिएको छ ।

ख) **कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनु :** प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरूको तथ्याङ्कलाई आधार मानेर हेर्दा कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनुले शैक्षिक गुणस्तर सुधारको आवश्यकतालाई इङ्गित गरेको छ ।

ग) **दलित, आदिवासी जनजाती भर्नादर न्यून हुनु :** विपन्न, दलित, आदिवासी जनजातीको भर्नादर न्यून हुनु गाउँपालिकाको शैक्षिक विकासको चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।

घ) **दलित, आदिवासी जनजाती विद्यालय छाड्ने दर :** गाउँपालिकाको औषत विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनुको मुख्य कारण आदिवासी र दलितहरूको विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनु हो ।

ङ) **विद्यालयहरू आर्थिक रुपले कमजोर हुनु :** नेपाल सरकारबाट प्राप्त सीमित अनुदान तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले समेत आवश्यक श्रोत जुटाउन नसकेको कारणले बहुसंख्यक विद्यालयहरूको आर्थिक स्थिति निकै कमजोर देखिन्छ । दुर्बल आर्थिक अवस्थाले गर्दा शैक्षिक सामग्री जुटाउन तथा अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न बाधा पुगेको देखिन्छ ।

च) **अभिभावकहरू चनाखो नहुनु :** बालबालिकाहरूको शैक्षिक प्रगतिबारे अभिभावकहरूको चासो कम हुनु तथा विद्यालयद्वारा समेत बालबालिकाहरूको स्थितिबारे अभिभावकलाई जानकरी नदिइनुले पनि शैक्षिक गुणस्तरमा नकारात्मक प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

छ) **शिक्षक दरबन्दी कम हुनु :** दरबन्दीअनुसार शिक्षकको कमी हुनु तथा केही समयका लागि कुनै शिक्षकको अनुपस्थिति हुँदा कक्षाहरू खाली रहने गरेको देखिन्छ । यसरी शिक्षकहरू तालिममा जाँदा, सुत्केरी बिदा वा संञ्चित बिदामा रहँदा विद्यालयले अल्पकालित शिक्षकको व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छैन । एकातिर नेपाल सरकारबाट आवश्यक दरबन्दी उपलब्ध नहुनु अर्कोतर्फ स्थानीय निकाय एवम् व्यवस्थापन समितिले त्यसको आवश्यक व्यवस्था गर्न नसक्नु आदि कारणले गर्दा आवश्यक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको देखिँदैन ।

ज) **राजनीतिकरण हुनु :** विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरूले शिक्षकहरूको संगठनहरू मार्फत शिक्षकहरूलाई आफ्नो पार्टीको स्वार्थ पूरा गर्न प्रयोग गरिरहेको देखिएको छ । राजनीतिक पार्टीहरूको दबावका कारण जिल्ला शिक्षा कार्यालयले त्यस्ता शिक्षकहरूमाथि अनुशासनको कारवाहीसमेत गर्न नसकेको पाइएको छ । यसबाहेक व्यवस्थापन समितिसमेत शिक्षकहरूलाई आफ्नो दलगत स्वार्थ परिपूर्ति गर्ने साधनका रुपमा प्रयोग गर्दै आएको देखिएको छ ।

झ) **शिक्षकहरूमा प्रतिबद्धताको कमी :** शिक्षकहरूले शिक्षण पेशालाई आत्मसात गर्न नसक्नु तथा विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने प्रतिफलको जिम्मेवारी लिन नसक्नु पनि शैक्षिक प्रगतिको बाधकको रुपमा देखा परेको छ । प्राय: पठन-पाठन समयमा नसिद्धिनु पनि मुख्य समस्याको रुपमा देखिएको छ ।

ञ) **आधुनिक प्रविधिको प्रयोग नहुनु :** सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका अत्याधुनिक परिवर्तन र सुविधाबाट बहुसंख्यक विद्यालयहरू बञ्चित हुनु पनि शैक्षिक विकासमा बाधा पुगेको देखिन्छ। प्रायः धेरै विद्यार्थी र शिक्षकहरू कम्प्युटर र इन्टरनेटको प्रयोगको सुबिधाबाट बञ्चित रहेको छन्।

७.१.१२ बाल विकास केन्द्र

तालिका नं १४८: बाल विकास केन्द्रको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	वडा नं.	कार्यरत कर्मचारी	बालबालिका संख्या		
				बालिका	बालक	जम्मा
१	श्री बालविकास वि.के. तिनघरुवा	५	बालकुमारी थारु	१६	१२	२८
२	श्री बालविकास वि.के. खल्लागाउ	५	सरस्वती रिजाल	१७	१३	३०
३	श्री बाल प्रिय नि.मा.वि. तिनघरुवा	५	राधा ऐडी	१७	१३	३०
४	श्री बाल प्रिय नि.मा.वि. तिनघरुवा	५	उजेली चौधरी	१६	१४	३०
५	श्री सामुदायिक वा.वि.के.	५	सविता चौधरी	१०	९	१९
६	श्री सोनाहागाउं बा.वि.के.राजिपुर	२	भावना कुमारी चौधरी	१२	१३	२५
७	श्री शान्ति बा.वि.के.,शान्तिपुर	१	गोमा वलान क्षेत्री	१८	१२	३०
८	श्री रामजानकी बा.वि.के.,रामनगर	६	रुपा पुन	१२	१४	२६
९	श्री सोनाफाटा बा.वि.के.	६	राधा शाही	१२	१४	२६
१०	श्री नौरङ्गा बा.वि.के.	६	शोभा रिमाल	१८	११	२९
११	श्री बेलभरिया बा.वि.के.	६	आसमोति कुमारी थारु	१४	१३	२७
१२	श्री नौरङ्गा बा.वि.के.	६	पुनम रिमाल	१३	२३	३६
१३	श्री लोहागढ बा.वि.के.	६	जमुना रिमाल	१४	११	२५
१४	श्री गौचरण वा.वि.के.	६	देबी रिमाल	१७	१४	३१
१५	श्री नमुना बा.वि.के.	६	शारदा लामिछाने	१२	२६	३८
१६	श्री बालविकास वि.के. तिनघरुवा	४	बालकुमारी थारु	१६	१२	२८
१७	श्री बालविकास वि.के. खल्लागाउ	४	सरस्वती रिजाल	१७	१३	३०
१८	श्री सामुदायिक वा.वि.के.	४	सविता चौधरी	१०	९	१९
१९	जानकी मा.वि. बाल केन्द्र	१		१५	१८	३३
२०	सरओल आ.वि. बाल विकास केन्द्र	१		१६	२२	३८
२१	नवज्योती पब्लिक बाल विकास केन्द्र	१		११४	१०५	२१९
२२	कालिका बाल विकास केन्द्र	१				
२३	खैरावाङ बाल विकास केन्द्र	२		१३	१७	३०

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	वडा नं.	कार्यरत कर्मचारी	बालबालिका संख्या		
				बालिका	बालक	जम्मा
२४	एक प्रिय वाल विकास केन्द्र	२		२४	२०	४४
२५	कृष्ण प्रा.वि., वालविकास केन्द्र	२		७	९	१६
२७	उल्टनपुर बालविकास केन्द्र	२		७	९	१६

श्रोत : जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया २०७४

७.२ स्वास्थ्य

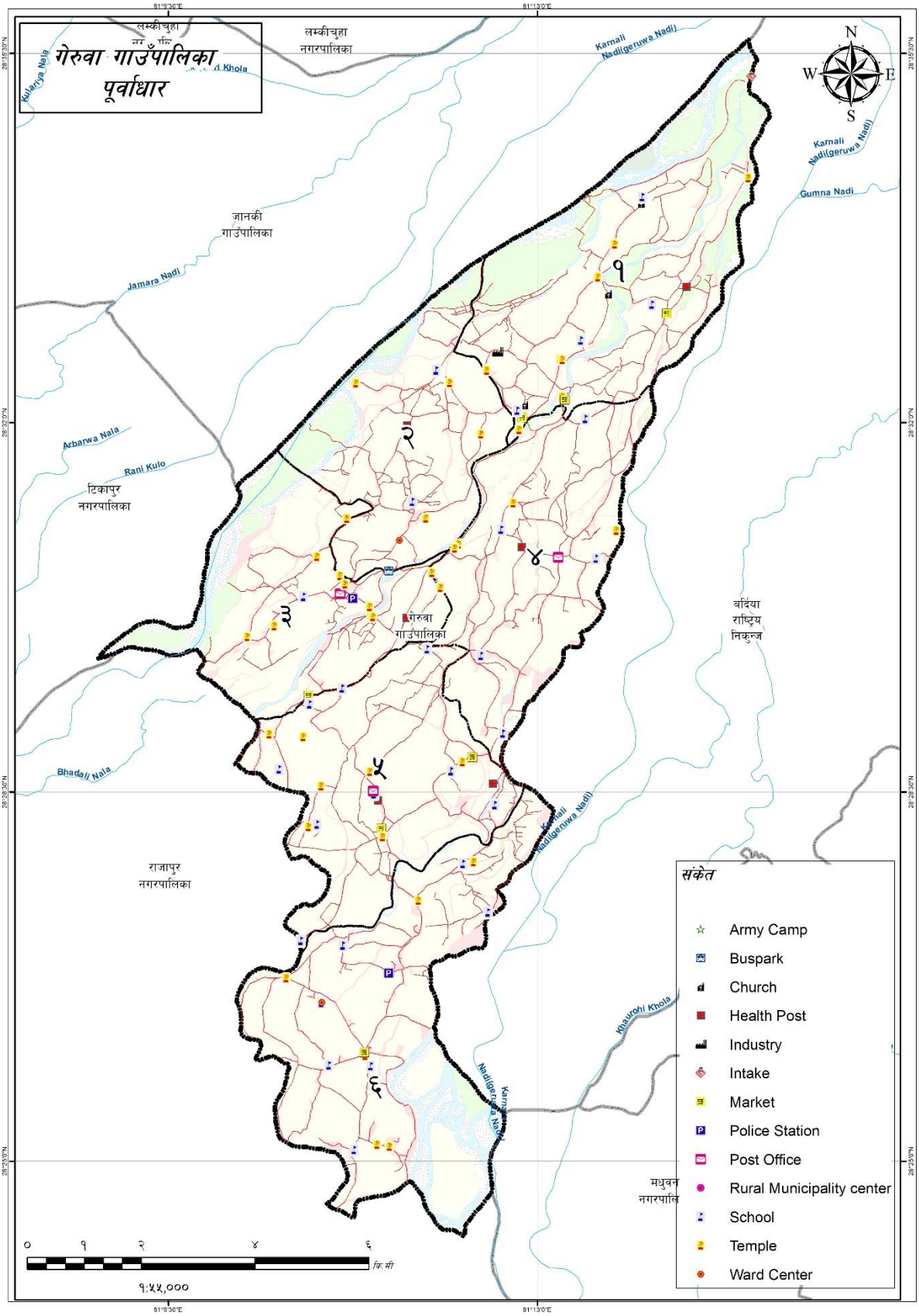

नक्सा नं. १५: गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सुबिधा

नेपालको ५ नं प्रदेश को तराई भागमा अवस्थित यस गाउँपालिका सुगम रहनुका साथै स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा समुदायको स्वस्थकर बानी व्यवहार पनि अनुकूल देखिन्छ। राजनितिक रुपमा ६ वटा वडाहरूमा विभाजित

यस गाउँपालिकामा धेरैजसो जनताले आवश्यकता अनुसारको स्वास्थ्य सेवा लिन सफल भएका छैनन्। गाउँपालिकामा ४ वटा स्वास्थ्य चौकी, संस्थागत खोप क्लिनिकहरू ५ वटा, टि.बी.उपचार केन्द्र २ वटा र बर्थिङ सेन्टर १ वटा रहेका छन् तर आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दीअनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्। यसर्थ ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति कमजोर रहेको छ । स्वास्थ्य संस्थासम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं १४९: गाउँपालिकामा रहेको स्वास्थ्य संस्थासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	साविकको गा.वि.स.	स्वास्थ्य चौकी	क्लिनिक	बर्थिङ सेन्टर	महिला स्वास्थ्य स्वयम सेविका संख्या:	टि.बी. उपचार केन्द्र
१	गोला	१	५		१४	
२	पाताभार	१		१	३०	१
३	पशुपतिनगर	१			१४	१
४	मनाउ	१			१४	

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, गेरुवा २०७४

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षणअनुसार करिब आधाजति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहूँचवाला व्यक्तिहरू मात्रैले यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ। स्थानीय समुदायहरू, स्थानीय गैरसरकारी निकायहरूका प्रतिनिधीहरूको अभिव्यक्तिअनुसार यस गाउँपालिकामा मातृ तथा शिशु मृत्युदर गम्भीर समस्याको रुपमा रहेको छ।

यस क्षेत्रमा आपतकालीन प्रसुती सेवा (Emergency Obstetric Care) को कमीको कारणले गर्दा उत्पन्न हुने परिस्थिति नै मातृमृत्यदर (Maternal Mortality) को सबैभन्दा प्रमुख कारण बनेको छ। समस्याको पहिचान गर्ने सन्दर्भमा ज्ञानको कमी, लक्षणहरूको (Symptoms) गम्भीरता सम्बन्धी बुझाइमा कमी, औषधी उपचार प्रणाली (Medical System) माथिको विश्वासमा कमी, स्वास्थ्य सेवाका लागि यात्रा गरिरहनुपर्ने दुरीसम्बन्धी कुराहरू, सेवाको लागत, परम्परागत विश्वास, गरिबी न्युन गर्ने सामाजिक, आर्थिक अवस्थाजस्ता विविध प्रकारका तत्वहरूको कारणले गर्दा आपतकालीन सेवामा कमी आउने गरेको देखिएको छ।

गाउँपालिकामा रहेको सामुदायिक अस्पतालमा विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको (Medical Officers) संख्यामा कमी रहेको छ। दरबन्दीअनुसार डाक्टर लगायत स्वास्थ्यकर्मीहरू उपलब्ध हुन सकेको छैन । अस्पतालमा हालसम्म अवस्ट्रेटीसियन (Obstetrician) वा अनेस्थेसिओलोजिस्ट (Anaesthesiologist) छैनन् र पर्याप्त मात्रामा औषधीको आपूर्ति हुदैन।

गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकी रहेको देखिन्छ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रुपमा रहेको देखिन्छ । दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

७.२.१ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू (Female Community Health Volunteers)

सन् १९९० देखि तराईमा जम्मा ४०० जनसंख्याको आधारमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाहरू छनौट गर्ने प्रावधानअनुसार गाउँपालिकामा ७२ जना कार्यरत रहेका छन् । नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिअनुसार सन् २००० को प्रारम्भमा नै छनौट भएका महिला स्वास्थ्य स्वंयसेविकाहरूले उपचारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन्। यस गाउँपालिकाको स्वास्थ्य संस्थाको तथ्याङ्कअनुसार गाउँपालिकामा ७२ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू रहेका छन् ।

७.२.२ गाउँघर क्लिनीक र नियमित खोप

खोप तथा मासिक क्लिनिकहरू सञ्चालन गर्नको लागि हरेक गाउँपालिकाले विभिन्न स्थानहरूको पहिचान गर्दछ। गाउँपालिकाका विभिन्न स्थानमा गाउँघर क्लिनिक कार्यक्रम संचालन भएको पाइएको छ । यी स्थानहरूमा आश्विन महिनाबाहेक क्लिनिकहरूलाई नियमित रुपमा सञ्चालन गरिएको देखिन्छ । यद्यपि तिनीहरूलाई खटाइएको कर्मचारीहरूको नियमित उपस्थिति भने कम पाइएको छ भने औषधीको आपूर्ति पनि उपलब्ध छैन। शारीरिक वृद्धिको लेखाजोखाजस्ता अन्य सेवाहरू स्वास्थय चौकीको तहमा मात्र उपलब्ध गराइन्छ। गाउँपालिकामा नियमित खोप कार्यक्रम नियमित रुपमा नै चालु रहेको छ तथा यसले ढाक्ने लक्षित वर्ग पनि बढ्दो क्रममा पाइएको छ। ६ किसिमका विभिन्न प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १ वर्षभित्र ११ वटा खोप पुरा लगाइसक्नु पर्दछ।

७.२.३ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था

सन् १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एचआईभीको प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिकासमेत यो समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुदै गएका छन्। हाल नेपालमा एचआईभी संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिनासम्म नेपालमा भेटिएका जम्मा २२,९९४ एचआइभी संक्रमणमध्ये १६१८ जना १५ वर्षमुनिका बालबालिकामा एचआइभी संक्रमण भेटिएको छ। भारत लगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा जाने अभ्यास, बढ्दो रुपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागूपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एच.आइ.भी.दको प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेका छन्। जिल्ला एड्स समन्वय शाखाको तथ्याङ्कअनुसार बर्दिया जिल्ला पनि एच.आई.भी./एड्सको जोखिममा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको एड्स रोगीको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छैन ।

७.२.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदादेखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलत: आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानुनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकिएको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू (१५ देखि १९ वर्ष उमेरका) गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)।

सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ। तर पनि उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन। गाउँपालिकामा सुरक्षित मातृत्वसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं १५०: सुरक्षित मातृत्वसम्बन्धी विवरण

विवरण	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	६२६	६३२	६३७
प्रोटोकलअनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	६००	५७७	६०३
प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	४५३	४२९	४७१
दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मि.) प्रसुति गराएको जम्मा संख्या	४२५	३७३	४०६
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएको संख्या	४२५	३७३	३७३
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएका जातजातिअनुसारको संख्या	४२५	३७३	३७३
प्रोटोकलअनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको संख्या	४२५	३४०	४०४
सुरक्षित गर्भपतन सेवा	०	१	६६

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

७.२.५ परिवार नियोजनसम्बन्धी विवरण

तालिका नं १५१: परिवार नियोजनसम्बन्धी विवरण

विवरण		आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
नयाँ प्रयोगकर्ता संख्या	पिल्स	१२८	११३	१६४
	डिपो	३८०	३८०	४०४
	आई.यु.सी.डी.	८	५	५१
	ईम्प्लान्ट	१६	७२	८७
हाल प्रयोग गरिरहेकाहरूको संख्या	पिल्स	१७३	१९८	२३९
	डिपो	५२९	५५४	५९३
	आई.यु.सी.डी.	११८	१२०	१६२
	ईम्प्लान्ट	२३	७०	१७०
बन्ध्याकरण गराउनेको संख्या		९१	९६	९०
कण्डम वितरण संख्या		६१०३१	४८७६५	५३१७७

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

७.२.६ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन्। तसर्थ यिनीहरू स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ। शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ। बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित पुरा मात्रमा दिनु पर्दछ। नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

तालिका नं १५२: खोप सेवाको विवरण

क्र.सं.	खोपको नाम	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
		संख्या	संख्या	संख्या
१	वि.सि.जि.	५७०	४८१	५८०
२	डि.पि.टि.	५६८	५८८	५७३
३	हेपाटाइटिस " वि"	४५८	४७०	४३८
४	दादुरा	६०६	५४९	५५६
५	पोलियो ३	५६८	५८८	५७३
६	टि.टि (गर्भवती महिला)	६०६	५८९	५९३

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

७.२.७ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च सम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रुपमा श्वासप्रश्वाससम्बन्धी रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गरेको छ। कार्यक्रमले यी रोगको एकिकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

तालिका नं १५३: खोप सेवा छोड्ने बालबालिकाको विवरण

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
		संख्या	संख्या	संख्या
१	वि.सि.जि.र दादुरा	२७	८२	३६
२	डि.पि.टि./हेपाटाइटिस “ वि” /एच.आई.भि १ र डि.पि.टि./हेपाटाइटिस “ वि” /एच.आई.भि ३	७	१३	१५
३	खोप नलगाएका बालबालिका	८	०	३३

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

७.२.८ शिशु तथा ५ वर्षमुनिका बाल मृत्युदर

नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०११ अनुसार शिशुमृत्यदर सन् १९९६ मा ७९ प्रतिहजार थियो भने स्न २००१ मा क्रमशः घट्दै ६४ प्रतिहजारमा पुगेको छ। सन् २००६ को उक्त सर्वेक्षणअनुसार ४८ प्रतिहजार पुगेको थियो। त्यस्तै सन् २०११ को सर्वेमा शिशु मृत्युदर ४६ प्रतिहजारमा झरेता पनि अघिल्लो सर्वेसँग तुलना गर्दा झिनो मात्रै अन्तर देखिएको छ।

७.२.९ बालपोषणसम्बन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकारसम्बन्धी महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ।

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिकबिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ। यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन्। स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन्। कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँ गाउँमा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ।

तालिका नं १५४: विगत ३ वर्षहरूको पोषणको व्यवस्था

क्र.सं.	सुचकांकहरू	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
१	५ वर्षभन्दा मुनिको वृद्धि अनुगमन (पटक)	२१९१	१९०१	२२१४
२	गर्भवती महिलाहरूका लागि आइरन चक्की विवरण (जना)	६०४	५९८	४७९
३	१८० आईरन चक्की पाएका गर्भवति महिलाहरूको संख्या	४८०	३७६	३६३
४	गर्भवती महिलाहरूले प्राप्त गरेको जुकाको औषधी (जना)	६०२	५९८	४७९
५	भिटामिन ए पाएका सुत्केरी महिलाहरूको संख्या	४३१	३७८	४०६
६	६ महिनादेखि ५ वर्षसम्मका वच्चाहरूलाई खुवाएको भिटामिन ए(जना)	३४८८	३३५१	२७३८

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, २०७४

७.२.१० गाउँपालिकामा लाग्ने प्रमुख रोग

तालिका नं १५५: गाउँपालिकामा लाग्ने प्रमुख रोगसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	प्रमुख रोगहरू	रोगीको संख्या	प्रतिशत	ओ.पि.डि.मा आउने विरामी संख्या
गोला स्वास्थ्यचौकी				
१	न्यूमोनिया	२२३	५	४३७५
२	झाडा पखाला	३६७	८	
३	क्षयरोग	६	०.१३	
४	टाउको दुख्ने	४३६	१०	
५	उच्च ज्यरो	५६०	१२.८	
६	ग्याष्ट्राइटिस	३५१	८	
७	दम	१८२	४	
८	मध्य कान पाक्ने	१६५	४	
९	दाँत दुख्ने	१४२	३	
१०	रुघाखोकी	३०६	७	

पाताभार स्वास्थ्य चौकी				
१	माथिल्लो स्वास नली को संक्रमण	३४७८	९.४६	३६७५०
२	झाडा पखाला	१७२३	४.६८	
३	ग्यास्ट्राइटिस	१४४७	३.९३	
४	टाउको दुख्ने	१२९१	३.५१	
५	चर्म छाला रोग	११८९	३.२३	
६	ढुसी संक्रमण	११६३	३.१६	
७	टाइफाइड	१११९	३.०४	
८	तल्लो श्वास नलीको संक्रमण	१०३९	२.८२	
९	लुतो	७९५	२.१६	
१०	पेट दुख्ने	७९३	२.१५	
पशुपतिनगर स्वास्थ्यचौकी				
१	माथिल्लो स्वास नली को संक्रमण	५३०	११	४९९७
२	टाउको दुख्ने	३३२	७	
३	झाडा पखाला	३७७	६	
४	दाद चर्म रोग	२४०	५	
५	घाउ खटिरा	२११	४	
६	वाथ रोग	२०६	४	
७	चर्म छाला रोग	२००	४	
८	ढुसी संक्रमण	१७०	३	
९	ग्यास्ट्राइटिस	१६०	३	
१०	आउँ	१२८	२.५६	
मनाउ स्वास्थ्यचौकी				
१	माथिल्लो स्वास नली को संक्रमण	१३०५	१७.५	७४२८
२	झाडा पखाला	१००६	१३.५	
३	फोक्सो संक्रमण	८१७	११	
४	टाउको दुख्ने	८१०	१०.९	
५	मुत्रनलीको संक्रमण	७१५	९.६	
६	चर्म रोग	७०५	९.४	
७	जुका	६४५	८.६८	
८	ज्वरो	६०४	८.१३	
९	तल्लो श्वास नलीको संक्रमण	५०३	६.७७	
१०	अन्य	३१८	४.२८	

स्रोत : स्वास्थ्य चौकी कार्यालय, गेरुवा २०७४

७.२.११ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १५६: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
समग्र	शिशु नभएको	२८७	५१५	३०६	२५२	२४५	१८६	१६६	१,९५७
	१ शिशु	१४०	७४८	४८४	१९८	९२	४६	५१	१,७५९
	२ शिशु	२२	२६३	५४१	५९९	४७४	२६१	१७३	२,३३३
	३ शिशु	५	३८	१३३	२७७	३२१	२७०	२१९	१,२६३
	४ शिशु		५	२२	९२	१३७	१३७	१७५	५६८
	५ शिशु		१	५	१६	४२	४५	६३	१७२
	६ शिशु			२	१	१३	२३	४६	८५
	७ शिशु				३	१	९	१०	२३
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु				१	१	१	९	१२
	जम्मा	४५४	१,५७०	१,४९३	१,४३९	१,३२६	९७८	९१२	८,१७२

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

७.२.१२ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १५७: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका शिशुहरूको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	शिशु नभएको	४९	८२	६५	४८	३९	२६	३०	३३९
	१ शिशु	२२	१०२	१००	४५	१८	११	६	३०४
	२ शिशु	१	४३	७०	१०४	७१	४९	३३	३७१
	३ शिशु	१	२	१८	४५	४८	४७	३२	१९३
	४ शिशु			४	१०	१५	१९	२६	७४
	५ शिशु				३	५	१२	६	२६
	६ शिशु					१	३	५	९
	७ शिशु						१	४	५
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु							२	२
	जम्मा	७३	२२९	२५७	२५५	१९७	१६८	१४४	१,३२३

२	शिशु नभएको	३७	६०	१९	११	१३	१४	११	१६५
	१ शिशु	१६	११४	८९	३३	२५	१०	९	२९६
	२ शिशु	४	३२	८२	१०६	९१	४२	३९	३९६
	३ शिशु		५	१२	३५	४५	३५	२९	१६१
	४ शिशु		२	४	१६	२६	२१	२४	९३
	५ शिशु				३	५	३	११	२२
	६ शिशु					३	२	६	११
	७ शिशु				१	१	१	१	४
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु							१	१
	जम्मा	५७	२१३	२०६	२०५	२०९	१२८	१३१	१,१४९
३	शिशु नभएको	४७	५१	५२	३३	२८	२०	२४	२५५
	१ शिशु	२२	१०३	५१	२५	११	८	११	२३१
	२ शिशु	३	४२	८७	९६	७४	४०	१५	३५७
	३ शिशु	२	५	१७	४४	४४	३९	४०	१९१
	४ शिशु		१	४	१७	१७	१८	३३	९०
	५ शिशु			१	२	३	११	११	२८
	६ शिशु					१	९	६	१६
	७ शिशु				१		२	२	५
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु				१	१		१	३
	जम्मा	७४	२०२	२१२	२१९	१७९	१४७	१४३	१,१७६
४	शिशु नभएको	६२	९५	६९	५९	४०	३४	३७	३९६
	१ शिशु	२८	१२१	८५	४६	१२	५	९	३०६
	२ शिशु	५	६१	११०	१०२	८५	४०	३५	४३८
	३ शिशु	१	८	२४	६१	६८	३६	४१	२३९
	४ शिशु		१	५	२१	३३	२१	२६	१०७
	५ शिशु			२	६	१३	५	८	३४
	६ शिशु			१	१	१	१	१३	१७
	७ शिशु						२	१	३
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु						१		१
	जम्मा	९६	२८६	२९६	२९६	२५२	१४५	१७०	१,५४१

	शिशु नभएको	४६	१०१	४१	४३	५४	४४	२२	३५१
	१ शिशु	२८	१८४	९२	२६	१७	८	७	३६२
	२ शिशु	६	५७	११६	९९	८९	५८	२७	४५२
	३ शिशु		८	३२	५४	७५	६९	४३	२८१
	४ शिशु			३	१३	३०	३०	३७	११३
५	५ शिशु			२	१	६	५	१३	२७
	६ शिशु					६	६	९	२१
	७ शिशु						२	१	३
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु							२	२
	जम्मा	८०	३५०	२८६	२३६	२७७	२२२	१६१	१,६१२
	शिशु नभएको	४६	१२६	६०	५८	७१	४८	४२	४५१
	१ शिशु	२४	१२४	६७	२३	९	४	९	२६०
	२ शिशु	३	२८	७६	९२	६४	३२	२४	३१९
	३ शिशु	१	१०	३०	३८	४१	४४	३४	१९८
	४ शिशु		१	२	१५	१६	२८	२९	९१
६	५ शिशु		१		१	१०	९	१४	३५
	६ शिशु			१		१	२	७	११
	७ शिशु				१		१	१	३
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु							३	३
	जम्मा	७४	२९०	२३६	२२८	२१२	१६८	१६३	१,३७१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका ८,१७२ जना १५ देखि ४९ वर्ष भित्रका विवाहित महिलाहरूको विभिन्न उमेर समूहअनुसार लिइएको तथ्याङ्कअनुसार २ वटा जीवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात २,३३३ जना भएको पाइयो । यस मध्ये सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भने १ जना जीवित शिशु जन्माएका २०-२४ वर्ष उमेर समूहका महिलाको संख्या ७४८ रहेको छ । दोस्रोमा २ जना जीवित शिशु जन्माएर ३०-३४ वर्ष उमेर समूहका ५९९ महिलाहरू रहेका छन् । ८ वा ८ भन्दा बढी जीवित शिशु जन्माउने ४५-५९ वर्षका महिलाहरूको संख्यासमेत ९ जना र कूल १२ जना हुनुले धेरै शिशु जन्माउने विगतको प्रवृत्ति पाको उमेर समूहका महिलाहरूमा अवशेषका रुपमा रहेको पाइयो । १ देखि ३ वटा जीवित शिशुलाई जन्म दिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट क्रमशः गाउँपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महलिाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ । परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ । यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्ताननै नभउका महिलाहरूको जनसंख्या हो । उदाहरणका लागि ४५ वर्षदेखि ४९ वर्षको उमेर पुगिसक्दा उक्त जीवित सन्तानसमेत नजन्माएका महिलाको संख्या १६६ रहेको छ । सबै उमेर समूहको तथ्याङ्क भने १९७७ जना रहेको छ । मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ यबारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम

चाल्नु पर्ने देखिन्छ। महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तथा समग्र विवरण दुईवटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.२.१३ आमाको उमेर समूहअनुसार १५-४९ वर्ष उमेरसमूहका विवाहित महिलाले जीवित जन्म दिएका सन्तानका हालको अवस्थाको विवरण

तालिका नं १५८: आमाको उमेर समूहअनुसार १५-४९ वर्ष उमेरसमूहका विवाहित महिलाले जीवित जन्म दिएका सन्तानका हालको अवस्थाको विवरण

विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	१९९	१,४१३	२,०९०	२,७११	२,८५४	२,३६६	२,४९०	१४,१२३
जीवित जन्मेको छोरा	११५	७२३	१,११२	१,४२४	१,४८३	१,२८४	१,३७२	७,५१३
जीवित जन्मेको छोरी	८४	६९०	९७८	१,२८७	१,३७१	१,०८२	१,११८	६,६१०
हाल जीवित जम्मा सन्तान	१९५	१,३८६	२,०४५	२,६४५	२,७६९	२,२५९	२,३६५	१३,६६४
हाल जीवित छोरा	११२	७०५	१,०८१	१,३८३	१,४३२	१,२२३	१,३००	७,२३६
हाल जीवित छोरी	८३	६८१	९६४	१,२६२	१,३३७	१,०३६	१,०६५	६,४२८
मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	४	२७	४५	६६	८५	१०७	१२५	४५९
मृत्यु भइसकेका छोरा	३	१८	३१	४१	५१	६१	७२	२७७
मृत्यु भइसकेका छोरी	१	९	१४	२५	३४	४६	५३	१८२

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

तालिका नं १५९: आमाको उमेर समूहअनुसार १५-४९ वर्ष उमेरसमूहका विवाहित महिलाले जीवित जन्म दिएका सन्तानका हालको अवस्थाको वडागत विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	२७	१९४	३१०	४४३	३९५	४११	३७७	२,१५७
	जीवित जन्मेको छोरा	२२	१०९	१७१	२१६	१९५	२१४	२१७	१,१४४
	जीवित जन्मेको छोरी	५	८५	१३९	२२७	२००	१९७	१६०	१,०१३
	हाल जीवित जम्मा सन्तान	२६	१८७	३०४	४३१	३७९	३९३	३५८	२,०७८
	हाल जीवित छोरा	२१	१०४	१६७	२०९	१८४	२०५	२०८	१,०९८
	हाल जीवित छोरी	५	८३	१३७	२२२	१९५	१८८	१५०	९८०
	मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	१	७	६	१२	१६	१८	१९	७९
	मृत्यु भइसकेका छोरा	१	५	४	७	११	९	९	४६
	मृत्यु भइसकेका छोरी	०	२	२	५	५	९	१०	३३

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
२	जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	२४	२०१	३०५	४३६	४९६	३१७	३७६	२,१५५
	जीवित जन्मेको छोरा	१२	१०४	१६३	२१८	२६७	१८०	२१६	१,१६०
	जीवित जन्मेको छोरी	१२	९७	१४२	२१८	२२९	१३७	१६०	९९५
	हाल जीवित जम्मा सन्तान	२३	१९८	३००	४२७	४७७	३०९	३५९	२,०९३
	हाल जीवित छोरा	१२	१०२	१५८	२१४	२५५	१७५	२०४	१,१२०
	हाल जीवित छोरी	११	९६	१४२	२१३	२२२	१३४	१५५	९७३
	मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	१	३	५	९	१९	८	१७	६२
	मृत्यु भइसकेका छोरा	०	२	५	४	१२	५	१२	४०
	मृत्यु भइसकेका छोरी	१	१	०	५	७	३	५	२२
३	जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	३४	२०६	२९७	४४३	३८८	४००	४०६	२,१७४
	जीवित जन्मेको छोरा	२०	१०९	१५८	२३४	२०२	२०६	२१३	१,१४२
	जीवित जन्मेको छोरी	१४	९७	१३९	२०९	१८६	१९४	१९३	१,०३२
	हाल जीवित जम्मा सन्तान	३४	२००	२९१	४३६	३७९	३८१	३८०	२,१०१
	हाल जीवित छोरा	२०	१०४	१५५	२२८	२००	१९८	१९८	१,१०३
	हाल जीवित छोरी	१४	९६	१३६	२०८	१७९	१८३	१८२	९९८
	मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	०	६	६	७	९	१९	२६	७३
	मृत्यु भइसकेका छोरा	०	५	३	६	२	८	१५	३९
	मृत्यु भइसकेका छोरी	०	१	३	१	७	११	११	३४
४	जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	४१	२७१	४१३	५५३	५८९	३३६	४३१	२,६३४
	जीवित जन्मेको छोरा	२०	१३७	२१५	३१४	२९०	२००	२४३	१,४१९
	जीवित जन्मेको छोरी	२१	१३४	१९८	२३९	२९९	१३६	१८८	१,२१५
	हाल जीवित जम्मा सन्तान	३९	२६८	४०४	५३९	५७९	३११	४०६	२,५४६
	हाल जीवित छोरा	१८	१३५	२०८	३०५	२८३	१८५	२२६	१,३६०
	हाल जीवित छोरी	२१	१३३	१९६	२३४	२९६	१२६	१८०	१,१८६
	मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	२	३	९	१४	१०	२५	२५	८८
	मृत्यु भइसकेका छोरा	२	२	७	९	७	१५	१७	५९
	मृत्यु भइसकेका छोरी	०	१	२	५	३	१०	८	२९

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
५	जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	४०	३२२	४४२	४४३	६०६	५२६	४८२	२,८६१
	जीवित जन्मेको छोरा	२५	१६२	२३४	२४१	३१९	२८६	२५८	१,५२५
	जीवित जन्मेको छोरी	१५	१६०	२०८	२०२	२८७	२४०	२२४	१,३३६
	हाल जीवित जम्मा सन्तान	४०	३२०	४२८	४३०	५९१	५०३	४५९	२,७७१
	हाल जीवित छोरा	२५	१६१	२२५	२३१	३१०	२७०	२४६	१,४६८
	हाल जीवित छोरी	१५	१५९	२०३	१९९	२८१	२३३	२१३	१,३०३
	मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	०	२	१४	१३	१५	२३	२३	९०
	मृत्यु भइसकेका छोरा	०	१	९	१०	९	१६	१२	५७
	मृत्यु भइसकेका छोरी	०	१	५	३	६	७	११	३३
६	जम्मा जीवित जन्मभएको सन्तान	३३	२१९	३२३	३९३	३८०	३७६	४१८	२,१४२
	जीवित जन्मेको छोरा	१६	१०२	१७१	२०१	२१०	१९८	२२५	१,१२३
	जीवित जन्मेको छोरी	१७	११७	१५२	१९२	१७०	१७८	१९३	१,०१९
	हाल जीवित जम्मा सन्तान	३३	२१३	३१८	३८२	३६४	३६२	४०३	२,०७५
	हाल जीवित छोरा	१६	९९	१६८	१९६	२००	१९०	२१८	१,०८७
	हाल जीवित छोरी	१७	११४	१५०	१८६	१६४	१७२	१८५	९८८
	मृत्यु भइसकेका जम्मा सन्तान	०	६	५	११	१६	१४	१५	६७
	मृत्यु भइसकेका छोरा	०	३	३	५	१०	८	७	३६
	मृत्यु भइसकेका छोरी	०	३	२	६	६	६	८	३१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विवाहित आमाहरूले जन्माएका कूल शिशुहरूको संख्या १४,१२३ रहेकोमा बालकको संख्या ७,५१३ र बालिकाको संख्या ६,६१० रहेको छ। तर यसमा हालसम्म जीवित बालबालिकाको संख्या भने १३,६६४ रहेको छ। त्यसमध्ये ७,२३६ बालक (पुरुष) र ६,४२८ बालिका (महिला) रहेका छन्। अर्थात जीवित जन्मेका १४१२३ शिशुहरूमध्ये ४५९ बालिबालिकाको मृत्यू भै सकेको छ।

$$\text{कोरा मृत्यू दर} = \frac{\text{मृत्यु भएका बच्चाको संख्या}}{\text{जन्मेका बच्चाहरुको संख्या}} \times १००० = \frac{४५९}{१४१२३} \times १००० = ३३ \text{ जना}$$

सामान्यतया यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा प्रतिहजार जीवित जन्मेका शिशुहरूमध्ये ३३ जनाको हाराहारीमा मृत्यू हुने गर्छ। यसको अर्थ कोरा मृत्यु दर प्रतिहजारमा ३३ जना रहेको छ। शिशु गर्भमा रहँदा गर्भवतीको पूर्ण स्याहार तथा पोषण, शिशु जन्मदा प्रसुती सेवाको उपलब्धता तथा प्रभावकारीतामा कमी, नवजात शिशु र आमाको स्यहार, समग्र मातृशिशु पोषण, विभिन्न प्राणघातक रोग विरुद्धको खोपहरूको सुनिश्चिततामा कमीजस्ता कारणहरूले शिशु र बालबालिकाको मृत्यू हुनेगर्छ। दुर्घटना तथा अन्य दैवी प्रकोपबाहेक प्रजनन् स्वास्थ्यमा

स्याहार पुऱ्याउँदा कम हुने जोखिमहरूलाई सजगता अपनाएमा न्यूनिकरण गर्न वा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। तसर्थ यसतर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु आवश्यक छ। उमेर समूहअनुसारको विवरणलाई हेर्दा ३५-३९ वर्षका महिलाहरूले सबैभन्दा धेरै शिशुहरू जन्माएको पाइयो दोस्रो उमेर समूहमा ३० देखि ३४ वर्षका महिलाहरू रहेका छन्। बालबालिकाको मृत्यूको प्रवृत्तिहेर्दा ठूलो उमेर समूहका महिलाहरूले जन्माएका शिशुहरूको तुलनात्मक रुपमा बढी मृत्यू भएको तथ्याङ्कले देखाउँछ उदाहरणका लागि २० देखि २४ वर्षको उमेर समूहका महिलाहरूले जीवित जन्माएका कूल १४१३ शिशुहरूमध्ये २७ जनाको मृत्यू भएको छ भने ४५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूले जन्माएका कूल २४९० शिशुहरूमध्ये मृत्यू हुनेको संख्या १२५ रहेको छ। पाको उमेरमा शिशु जन्माउँदा देखिने प्रजनन्सम्बन्धी जतिलताका कारण वा धेरै शिशुहरू जन्माउँदा हुने जतिलताका कारण मृत्यू संख्या बढेको हुनसक्छ। समग्र तथा वडागत विवरण तलका दुइवटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

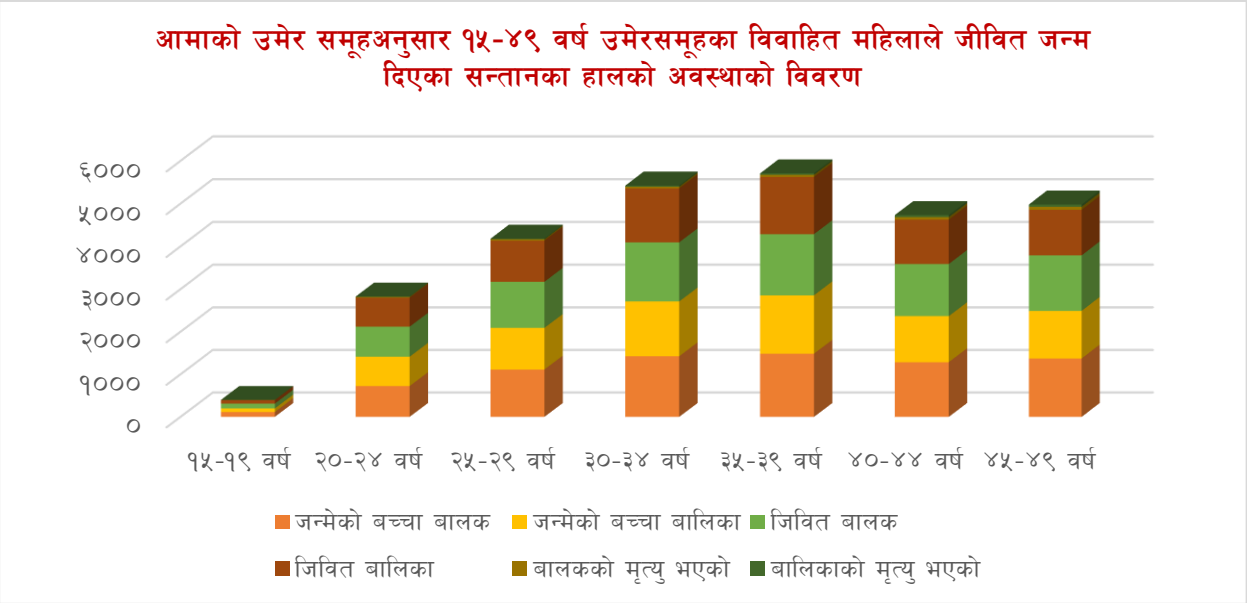

७.२.१४ १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जीवित जन्माएका शिशुहरूको लिÊका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

तालिका नं १६०: १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जीवित जन्माएका शिशुहरूको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

वडा नं.	जम्मा छोरा	जम्मा छोरी	आमासँग बस्ने छोरा	आमासँग बस्ने छोरी	अन्यथा बस्ने छोरा	अन्यथा बस्ने छोरी	छोराको मृत्यु	छोरीको मृत्यु
१	१,१४४	१,०१३	१,००८	८१२	९०	१६८	४६	३३
२	१,१६०	९९५	९८२	८०४	१३८	१६९	४०	२२
३	१,१४२	१,०३२	९६९	७९६	१३४	२०२	३९	३४
४	१,४१९	१,२१५	१,२८७	१,०५२	७३	१३४	५९	२९
५	१,५२५	१,३३६	१,३१४	१,०७४	१५४	२२९	५७	३३
६	१,१२३	१,०१९	८४४	७६५	२४३	२२३	३६	३१
जम्मा	७,५१३	६,६१०	६,४०४	५,३०३	८३२	१,१२५	२७७	१८२

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरूले जीवित जन्माएका कूल १४,१२३ शिशुहरूमध्ये आफ्नै आमा सँग बसिरहेका बालकको संख्या ६४०४ तथा बालिकाको संख्या ५,३०३ रहेको छ भने आमासँग नभइ अन्य स्थानमा बसिरहेका बालकको संख्या ८३२ र बालिकाको संख्या ११२५ रहेको छ। अर्कोतर्फ मृत्यू हुने बालको संख्या २७७ र बालिकाको संख्या १८२ रहेको छ। तथ्याङ्कले आमासँग बस्नबाट बञ्चित बालबालिका तथा मृत्यू हुने बालबालिकाको संख्या ठूलो रहेको देखाउँछ। पारिवारिक विग्रहका कारण बाबु आमाले पारपाचुके गर्नु, बालश्रम वा घरेलु कामदारका रुपमा देशका विभिन्न स्थानमा काम गर्न बाध्य हुनु, विगतमा द्वन्दका कारण वा अन्य कारणले अभिभावकको मृत्यू भई आमा वा बाबुले अर्को विवाह गर्नुजस्ता कारणले बालबालिकाले आमाको कोख छोड्नु पर्ने बाध्यता हुनसक्छ अर्कोतर्फ पोषण, खोप, स्वास्थ्य स्याहार तथा औषधोपचारको अभावमा बालबालिकाको मृत्यू हुनसक्छ। यी सबै कारण वा अन्य कारणले यस गाउँपालिकामा मृत्यू हुने बालबालिका र आमाको साथ बेगर बस्ने बालबालिका संख्या धेरै भएकाले यसमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरू संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

१५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जीवित जन्माएका शिशुहरूको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

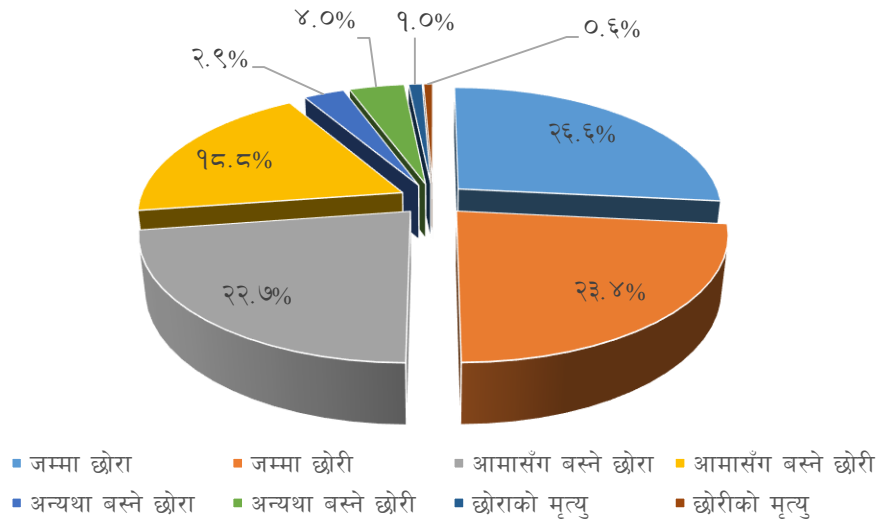

७.२.१५ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या

तालिका नं १६१: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या

विवरण		आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
समग्र	पढ्न लेख्न सक्ने	१८२	१,३२९	१,७३०	१,८५७	१,७०३	१,०९३	८६१	८,७५५
	पढ्न मात्र सक्ने	१	६	४१	७६	६७	३९	४५	२७५
	निरक्षर	१६	७८	३१९	७७८	१,०८४	१,२३४	१,५८४	५,०९३
	जम्मा	१९९	१,४१३	२,०९०	२,७११	२,८५४	२,३६६	२,४९०	१४,१२३

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

तालिका नं १६२: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको वडागत विवरण

वडा नं	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	पढ्न लेख्न सक्ने	२१	१७५	२४९	२६७	२२२	१९१	१२४	१,२४९
	पढ्न मात्र सक्ने	१	०	५	३	६	.	.	१५
	निरक्षर	५	१९	५६	१७३	१६७	२२०	२५३	८९३
	जम्मा	२७	१९४	३१०	४४३	३९५	४११	३७७	२,१५७
२	पढ्न लेख्न सक्ने	२३	१९१	२७०	३६४	३४६	१८९	१४६	१,५२९
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	.	.	.	.	३	३
	निरक्षर	१	१०	३५	७२	१५०	१२८	२२७	६२३
	जम्मा	२४	२०१	३०५	४३६	४९६	३१७	३७६	२,१५५
३	पढ्न लेख्न सक्ने	२९	१९४	२२८	२९९	१९३	१३२	९१	१,१६६
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	२	७	३	.	०	१२
	निरक्षर	५	१२	६७	१३७	१९२	२६८	३१५	९९६
	जम्मा	३४	२०६	२९७	४४३	३८८	४००	४०६	२,१७४
४	पढ्न लेख्न सक्ने	३७	२५६	३३७	३६३	३५०	१५५	१९५	१,६९३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	०	१	२	६	.	.	९
	निरक्षर	४	१५	७५	१८८	२३३	१८१	२३६	९३२
	जम्मा	४१	२७१	४१३	५५३	५८९	३३६	४३१	२,६३४
५	पढ्न लेख्न सक्ने	४०	३१८	४०७	३४८	४५९	३१३	२१३	२,०९८
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	.	४	३	.	०	७
	निरक्षर	०	४	३५	९१	१४४	२१३	२६९	७५६
	जम्मा	४०	३२२	४४२	४४३	६०६	५२६	४८२	२,८६१
६	पढ्न लेख्न सक्ने	३२	१९५	२३९	२१६	१३३	११३	९२	१,०२०
	पढ्न मात्र सक्ने	०	६	३३	६०	४९	३९	४२	२२९
	निरक्षर	१	१८	५१	११७	१९८	२२४	२८४	८९३
	जम्मा	३३	२१९	३२३	३९३	३८०	३७६	४१८	२,१४२

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूले जीवित जन्माएका कूल १४,१२३ बालबालिकाहरूमध्ये पढ्न र लेख्न दुवै सक्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या ८७५५ अर्थात ६१.९९ प्रतिशत, पढ्न मात्र जान्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या २७५ अर्थात १.९ प्रतिशत र पढ्न र लेख्न दुवै नजान्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या ५,०९३ अर्थात ३६ प्रतिशत रहेको छ। तथ्याङ्कअनुसार हेर्दा गाउँपालिकाका ३६ प्रतिशत जीवित जन्मेका बालबालिकाहरू निरक्षर आमाको कोखबाट जन्मिएको देखिन्छ। निरक्षर महिलाहरूमा प्रजनन् स्वास्थ्य लगायत अन्य साधारण स्वास्थ्य, खोप, सरसफाइ, रोगहरू, पोषण, व्यायाम, बालबालिकाको मनोविज्ञान तथा अन्य आवश्यकताहरू बुझ्ने क्षमता आदिमा कमी हुने हुँदा बालबालिकाहरूले साक्षर शिक्षित आमाहरूले जस्तो स्याहार तथा शिक्षा दिन सक्दैनन् यसले बालबालिकाको समग्र विकासमा साक्षर आमाका सन्तानहरू सरह निरक्षर आमाबाट जन्मने बालबालिकाहरू बीच असमानता हुने गर्छ। यस प्रकारको अन्तरलाई कम गर्न मातृ शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम आमाहरूलाई लक्षित गरी लागू गर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ बालिका शिक्षालाई थप प्राथमिकताका साथ लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ। उमेर समूहअनुसार हेर्दा ३० - ३४ वर्षको उमेर समूहका पढ्न र लेख्न दुवै जान्ने महिलाहरूले सबैभन्दा धेरै शिशु जन्माएको देखिन्छ।

विगतमा भन्दा बालिका शिक्षामा भएको प्रगतिका कारण शिक्षित आमाहरूको संख्यामा भने वृद्धि भएको देखिन्छ जुन दुवै तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

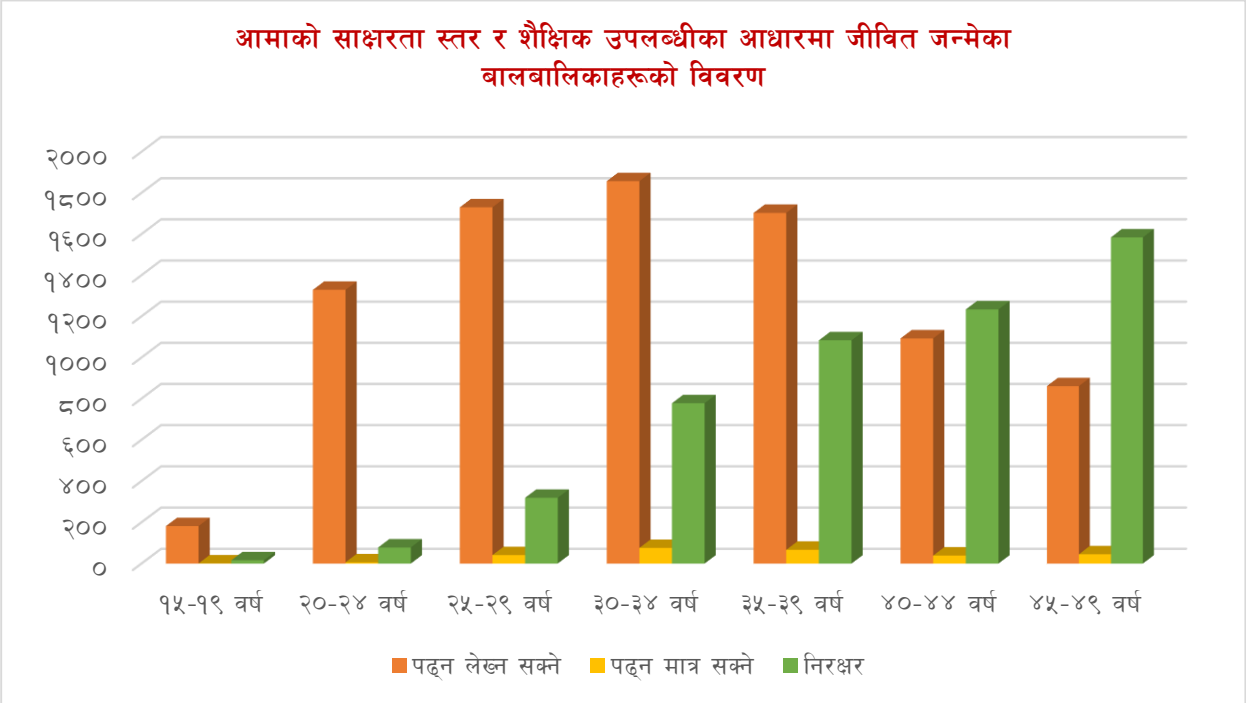

७.२.१६ बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं १६३: बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	२.५ केजीभन्दा कम		२.५ केजीभन्दा बढी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१	५.३	१८	९४.७	१९
२	५	२१.७	१८	७८.३	२३
३	१४	५८.३	१०	४१.७	२४
४	१५	३९.५	२३	६०.५	३८
५	९	२६.५	२५	७३.५	३४
६	८	२९.६	१९	७०.४	२७
जम्मा	५२	३१.५	११३	६८.५	१६५

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा वितेको १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा हेर्दा जम्मा १६५ शिशु जन्मिएकोमा २.५ के.जी.भन्दा कम तौल भएका शिशुहरूको संख्या ५२ अर्थात ३१.५ प्रतिशत र २.५ के.जी. भन्दा बढी तौल हुनेको संख्या ११३ अर्थात ६८.५ प्रतिशत रहेको थियो । २.५ के. जी. भन्दा क मतौलको शिशु जन्मनुमा गर्भवती हुँदा आमाको उचित स्याहार र खानपान नपुग्नु तथा आवश्यक सम्पूर्ण पोषण सहितको आहार नहुनु, धुम्रपान र किशोरी अवस्थामै आमा बन्नुजस्ता कारणहरू जिम्मेबार हुन्छन् । यस्ता शिशुहरूको

शिशु मृत्युदर समेत उच्च रहन्छ। तसर्थ यसको समाधानका लागि उपयुक्त उमेरमा विवाह, उचित खानपान र स्याहारको प्रबन्ध गर्नुका साथै गर्भवती अवस्थामा परीवारका सदस्यहरूले गर्भवतीको उचित हेरचाह पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

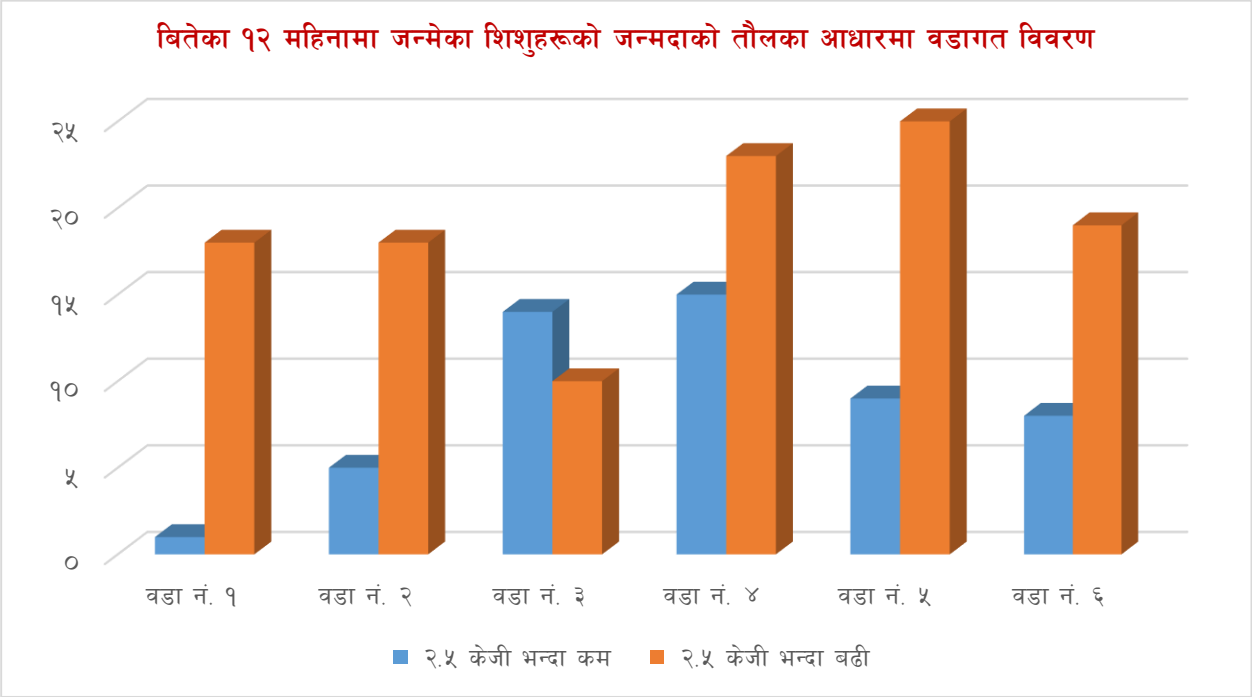

७.२.१७ १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो शिशु जन्मिदिँदाको उमेरसम्बन्धी विवरण

तालिका नं १६४: १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो शिशु जन्मिदिँदाको उमेरसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	पहिलो शिशु जन्मिदा आमाको उमेर						जम्मा	पहिलो शिशु जन्माउने महिलाको औषत उमेर
	१४ वर्षभन्दा कम	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५ वर्षभन्दा बढी		
१	९	४३४	४५९	७१	११		९८४	२०.०
२	१४	५२४	३९१	४९	४	२	९८४	१९.५
३	१९	४४५	४१३	३७	५	२	९२१	१९.५
४	२२	४६०	५७६	७६	९	२	१,१४५	१९.९
५	४	६१८	५४५	८३	८	३	१,२६१	१९.८
६	९	५२२	३५२	२८	५	४	९२०	१९.४
जम्मा	७७	३,००३	२,७३६	३४४	४२	१३	६,२१५	१९.७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

कूल ६,२१५ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मिदाको उनीहरूको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा ७७ जना अर्थात १.२ प्रतिशत महिला १४ वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बनेको तथ्यांक प्राप्त भएको छ भने करिब आधा हिस्सा अर्थात ४८.७ प्रतिशत (३,००३ जना) महिलाले १५-१९ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको

देखिन्छ । त्यसैगरी २,७३६ अर्थात ४४ प्रतिशत महिला २०-२४ वर्ष उमेरमा, ३४४ अर्थात ५.५ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र ४२ जना अर्थात ०.७ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ भने ३५ वर्षमाथि पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा १३ जना रहेको छ ।

प्रजनन स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सोभन्दा वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ । शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रुपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्दिक रुपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्कोतर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाईजस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ ।

नेपालले सहश्राब्दि विकास लक्ष्य २०००–२०१५ का बिचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गरेको छ । सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कूल १००० जीवित जन्म भएका शिशुमध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रुपमा गिरावट आई सन् २०१५ सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ । त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५ सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम पाप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६% पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015) । यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरू देखापरिरहेका छन् ।

७.३ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल अनुशासन र खेलकुद विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यताअनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ। यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केहीमात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ। गाउँपालिका र नगरपालिकाहरूले पनि आआफ्ना कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी जिल्ला, गाउँपालिका खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन्। विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा योगदान पुऱ्याइरहेका छन्। यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने साविकमा जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा विभिन्न खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारीरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्युन लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठूलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरूमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, ब्याडमिन्टनजस्ता केही खास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु

भएको छ। यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रुपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

खेलकुद विकासको लागि खेल मैदानदेखि आवश्यक खेलकुद सामग्रीको आवश्यकता पर्दछ। यस्तै यस गाउँपालिकाले फूटबल, क्रिकेट, भलिबलजस्ता खेलहरूमा प्रोत्साहन गर्ने नीति लिनु आवस्यक छ। गाउँपालिकामा राष्ट्रिय स्तरको खेलमैदान नभएकाले विभिन्न स्कूल तथा वनक्षेत्र परिसरमा खेल मैदान बनाएर खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना गरेको देखिन्छ। खेल मैदानको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं १६५: खेलमैदानको विवरण

क्र.सं.	खेल मैदानको किसिम	अनुमानित क्षेत्रफल	वडा नं.	स्थान	उपयोगको अवस्था
१	स्थानीय	३-०-०-०	१	जनकनगर	समुदायले
२	स्थानीय	२-०-०-०	१	बन्खेत	समुदायले
३	स्थानीय	२-०-०-०	१	बन्खेत	समुदायले
४	भलिबल, ब्याडमिन्टन	०-३-०-०	३	शान्तिबजार	बजार व्यवस्थापन समिति
५	सामुदायिक खेल मैदान	२-१०-०	६	बेलभरिया	कल्पेश्वर मन्दिर

श्रोत: गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यालय,२०७४

७.४ नागरिक सुरक्षा सेवा

७.४.१ सामाजिक सूरक्षा भत्ता

गाउँपालिकामा आ.व.२०७४/७५ सम्म सामाजिक सुरक्षा भक्ता पाउनेहरूको संख्या तालिकामा दर्शाइएको छ । भत्ता पाउनेहरूमा जेष्ठ नागरिक १०३८ जना रहेका छन् जसमा दलित जेष्ठ नागरिक १६१ जना र अन्य जेष्ठ नागरिक ८७७ जना रहेका छन्। एकल/विधवा महिला ८८९ जना र अपाङ्ग (पूर्ण र आंशिक) १५० जना रहेका छन्। त्यस्तै दलित बालबालिकाहरूको संख्या २७५ जना रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं १६६: गाउँपालिकामा सामाजिक सूरक्षा भत्ता प्राप्त गर्नेहरूको संख्या विवरण

वडा नं.	जेष्ठ नागरिक				एकल/महिला	लोपोन्मुख		पूर्ण अशक्त अपाङ्ग		आंशिक		दलित बालबालिका	
	दलित		अन्य										
	म	पु	म	पु		म	पु	म	पु	म	पु	बालक	बालिका
१	८	१६	६२	५२	१२१			३	४	१२	७	१२	३०
२	४	६	७४	४८	११६			४	४		१३	४	३
३	८	७	६९	६६	११५			५	४	७	४	४	६
४	१६	२१	६७	८७	२२०			३	८	११	२१	३४	५२
५	१४	१३	८८	१०३	१६५			४	५	४	१३	१४	३०
६	२३	२५	७२	८९	१५२			४	१०			४०	४६
जम्मा	७३	८८	४३२	४४५	८८९			२३	३५	३४	५८	१०८	१६७

७.४.२ बृद्धबृद्धाहरूको अवस्था

जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी ऐन २०६३, नियमावली २०६५ मा वृद्धवृद्धासम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५ को नतिजाअनुसार यस गेरुवा गाउँपालिकामा, ७० वर्ष उमेर नाघेका ३.५१ प्रतिशत (१,१९२ जना) बृद्धबृद्धाहरू रहेका छन्। शारीरिक जीर्णताका कारण परिवारजनहरूको समेत पर्याप्त हेरचाह नपुग्ने यो समुदायको सामाजिक अवस्था अत्यन्त कष्टप्रद रहेको छ। बृद्धहरूको मनोरञ्जनका लागि कुनै विशेष स्थल वा कार्यक्रमको निर्माण वा तयारी देखिदैंन । पश्चिमा संस्कृतिको प्रभावले हाम्रो संस्कृतीको मुल मर्म र बृद्धजन तथा नयाँपुस्ताबीचको पारस्परिक सुमधुर सम्बन्धलाई कमजोर बनाउँदै लगेको छ। राज्यको तर्फबाट ७० वर्षमाथिका सबै जेष्ठ नागरिकहरूलाई दिइने भनिएको बृद्ध भत्तासमेत सबैले पाउन सकेका छैनन्। यस गाउँपालिकामा अर्ध बृद्धावस्थाकै हाराहारिमा रहेको ६०-६४ वर्षको २.६३ प्रतिशत (८९५ जना), ६५-६९ वर्षका २.३५ प्रतिशत (८०० जना) र थप बृद्ध नागरिकहरूको लागि समेत राज्यले कुनै विशेष कार्यक्रम ल्याएको छैन। र यस स्थितिलाई कसरी सहज बनाउने र गाउँपालिकामा जीवित यी जेष्ठ नागरिकहरूको अमुल्य अनुभवबाट नयाँ पिढीले कसरी अनुभव र शिक्षा प्राप्त गर्ने भन्नेबारे अध्ययन र योजना बनाउनुपर्ने देखिन्छ।

७.५ महिला तथा बालबालिका

७.५.१ महिलासम्बन्धी विवरण

कूल जनसङ्ख्याको आधा हिस्साभन्दा बढी ओगटेका महिलाहरू अझै पनि देश विकासको मुल प्रवाहमा उल्लेखनीयरुपमा आउन सकेका छैनन् । महिला सहभागिता, सशक्तिकरण तथा विभिन्न कार्यक्रमहरू पछिल्लो समयमा हुँदै आए पनि समान सहमागिता र लैङ्गिक समता भने कायम हुन सकेको देखिँदैन । यसको कारण समाजमा व्याप्त असमान शक्ति सम्बन्घ, पितृसत्तात्मक सोच तथा सामाजिक संरचना आदि रहेका छन् जसको फलस्वरुप महिलाहरू आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राजनैतिक, शैक्षिकरुपमा अझै पनि तुलनात्मकरुपमा पछाडि परेको देखिन्छ ।

विकासमा महिलाहरूको समानुपातिक र सक्रिय सहभागिता सुनिश्चत गर्न उनीहरूको आर्थिक र सामाजिक जीवनस्तर अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ अभियानका रुपमा आ.व.२०३८/०३९ देखि ५ जिल्लाबाट सुरु भएको महिला विकास कार्यक्रम हाल नेपालको ७५ जिल्लामा विस्तार भएको छ । महिला विकास कार्यक्रम महिला विकास र सशक्तिकरणको लागि एउटा महत्वपूर्ण प्रयास हो । ग्रामीण विपन्न महिलाहरूलाई समूह, समिति, संस्थामा संगठित गराई जनचेतना अभिवृद्धि, क्षमता विकास गरी सामाजिक तथा आर्थिकरुपमा सशक्त बनाउन,सामाजिक विभेद र लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध जागरुकता बढाउन यस कार्यक्रमले प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दै आईरहेको छ ।

महिला हक, अधिकार र शसक्तिकरणका लागि विभिन्न गैर सरकारी संघ संस्था तथा सरकारी निकायहरुसम्म बाट कामहरू शसक्त रूपमा भईरहेको छ। अझ नेपालको संविधानमा २०७२ मा महिलासम्बन्धी हकसमेत सुनिश्चित गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ३८ ले देहायबमोजिमको महिलाको हक सुनिश्चित गरेको छ।

- प्रत्येक महिलालाई लैंगिक भेदभाव विना समान वंशीय हक हुनेछ।
- प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी हक हुनेछ।
- महिला विरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन। त्यस्तो कार्य कानूनबमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ।
- राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ।
- महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुनेछ।
- सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुनेछ।

विशेषगरी गर्भवती महिलाहरूको नि:शुल्क वा न्यूनतम् शुल्कमा स्वास्थ्य परिक्षण गर्न तथा महिलाहरूमा देखिने स्तन क्यान्सर र पाठेघर क्यान्सरको अग्रीम पहिचान र न्यूनिकरणका लागि विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय एवं अन्य सम्बद्ध स्वास्थ्य संस्थाहरूसँग समन्वय गरी मातृशिशु स्वास्थ्य तथा क्षयरोग नियन्त्रणका क्षेत्रमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरूका लागि स्थायित्व, वृत्तिविकास तथा पुनर्ताजगिजस्ता कार्यक्रम ल्याई महिलाहरूका लागि लघु उद्यम व्यवसाय तालिम प्रदान गरी उद्यम व्यवसाय मार्फत आर्थिक रुपमा सबल बनाउनु पर्ने देखिन्छ। आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा साँस्कृतिक सशक्तिकरण गर्दै गाउँ विकासमा महिलाहरूको समान सहभागिता गराउन अझैपनि थप प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ। सामाजिक क्षेत्रमा उदाहरणीय कार्य गर्ने आमा समूह, टोल विकास संस्था, महिला समन्वय समिति तथा महिलासम्बन्धी संघसंस्थालाई संस्थागत विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रम संचालन गर्न प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ। महिला तथा बालबालिकाका लागि सामुदायिक कार्यप्रक्रियालाई वडाहरूमा विस्तार गर्ने तथा सामाजिक परिचालन प्रवर्द्धन कार्यलाई निरन्तरता दिई लक्षित समूहतर्फ सबै समूह र वर्गको सहभागिता हुने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी समावेशी अवधारणा अनुरुप स्थानीय शासन र विकासमा महिलाको संलग्नता वृद्धि गर्न विभिन्न क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ। महिला हिंसासम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं १६७: महिला हिंसासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	कैफियत
१	घरेलु हिंसाबाट पिडित	१	शोषित पिडित भएर बाँच्नु पर्ने अवस्था
२	सौता रहेको		
३	वेचविखनमा परेको		

४	श्रीमानबाट पिडित/पिटिएका		
५	द्वन्दबाट पिडित		
६	सामाजिक कुरिती लगाईएका		
७	जवरजस्ती करणी		
जम्मा			

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

७.५.२ आमा समूहसम्बन्धी विवरण

तालिका नं १६८: गाउँपालिकामा रहेका आमा समूहसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	आमा समूहको नाम	वडा नं.	सदस्य संख्या	कैफियत
१	ज्योती आमा समूह	२	३०	
२	सितल बचत आमा समूह	२	४९	
३	जन जागृति आमा समूह	३		
४	लोहारपुर आमा समूह	३		
५	खुटेहना आमा समूह	३		
६	बनकट्टी आमा समूह	३		
७	सनकट्टी आमा समूह	३		
८	भगतपुर आमा समूह	३		

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

७.५.३ बालबालिकासम्बन्धी विवरण

अन्तराष्ट्रिय स्तरमा १८ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकालाई बालक/बालिका भनिन्छ भने नेपालको बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ ले १६ वर्षभन्दा मुनिका सम्पूर्ण मानिसहरूलाई बालबालिका हुन् भनेर परिभाषित गरेको छ। बालबालिका भविष्यका कर्णधार हुन्। बालबालिका साझा भविष्य हुन र उनीहरूको स्वतन्त्रता, अधिकार, संरक्षण, विकास र जीवनस्तर सुधारको लागि सामूहिक प्रतिवद्धता र साझा प्रयास आवश्यक छ भन्ने कुरा महसुस गरी संयुक्त राष्ट्र संघले सन् सन् १९८९ नोभेम्बरमा बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धी पारित गरे पछि हरेक वर्ष नोभेम्बर २० का दिन अन्तराष्ट्रिय बाल दिवस मनाइन्छ। जसरी एउटा फालिएको काठलाई खोपेर वा कुँदेर राम्रो आकृति बनाउन सकिन्छ, त्यसरी नै बालबालिकाहरूलाई पनि अधिकाररुपी हतियारले एक कर्मठ र सबल नागरिकमा परिणत गर्न सकिन्छ। नेपालमा बालबालिकाको हकहितको लागि थुप्रै कुराहरू समावेश गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ३९ देहायबमोजिमको बालबालिकाको हकको व्यवस्था गरेको छ।

(१) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान सहित नामकरण र जन्मदर्ताको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालन पोषण, उचित स्याहार, खेलकूद, मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ।

(४) कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइने छैन ।

(५) कुनै पनि बालबालिकालाई बाल विवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन ।

(६) कुनै पनि बालबालिकालाई सेना, प्रहरी वा सशस्त्र समूहमा भर्ना वा प्रयोग गर्न वा सांस्कृतिक वा धार्मिक प्रचलनका नाममा कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, उपेक्षा वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न पाइने छैन ।

(७) कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन ।

(८) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक हुनेछ ।

(९) असहाय, अनाथ, अपांगता भएका, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ ।

(१०) उपधारा (४), (५), (६) र (७) विपरीतका कार्य कानूनबमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

यो सँगै बालबालिकाहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धीमा ५० औं देशहरूमध्ये नेपालपनि एक हस्ताक्षर कर्ता हो । संविधानमा बालबालिकासम्बन्धी हकको सुनिश्चिता र विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाको प्रयासको बावजुत घरेलु कामदारको रुपमा खटिएका बालबालिकाहरू, उद्योग तथा कलकारखानामा कडा श्रममा खटिएका बालबालिकाहरू, शिक्षाबाट बञ्चित रहेका बालबालिकाहरू, बाँच्न पाउने नैसर्गिक अधिकार संविधानमा सुनिश्चत भएर पनि जन्मन नपाई जन्मने अधिकार खोसिएका बालबालिकाहरू र बाल अधिकारको उपयोगबाट टाढा रहेका बालबालिकाहरूको उदाहरणहरू समाजमा हामी सामु छर्लङ्ग नै छन् । यसरी समाजमा हुने गरेका बाल श्रम तथा बाल अधिकारबाट बंञ्चित बालबालिकाहरूको लागि अझै सरकार, नागरिक समाज सचेत रहन जरुरी छ । गाउँपालिकामा रहेका बाल संरक्षण कार्यक्रमको संख्यात्मक विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

७.५.४ बालश्रमको अवस्था

बालबालिकालाई सामाजिक वा आर्थिक लाभका लागि श्रममा संलग्न गराउनु बालश्रम हो । नेपालमा कानुनले बालबालिकाको उमेरका आधारमा स्वीकार्य र अस्वीकार्य कामहरू तोकेको छ। १३ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाहरूलाई श्रमिकका रुपमा काममा लगाउन हुदैन भने १४ वर्षदेखि १५ वर्षसम्मकालाई खासखास क्षेत्रको हलुका र विशेष सुविधाका काममा लगाउन पाइन्छ। कुनै पनि बालबालिकालाई जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइदैन। तथापि सुरक्षित वातावरणमा नयाँ-नयाँ कुरा सिक्ने, जान्ने, पढ्ने, बुझ्ने उमेरमा नेपालका धेरै बालबालिकाहरू बालश्रमिकका रुपमा काम गर्न बाध्य छन्। आफ्ना बालापनलाई कडा श्रमसँग साटिरहेका छन्। काम गर्नु पर्नाले शिक्षाबाट बञ्चित हुनुदेखि शोषण र दुर्व्यवहारबाट धेरै बालबालिका पिडित भएका छन्। नेपालमा बालश्रमका बारेमा विभिन्न विषयगत क्षेत्रहरूमा साना-ठुला अध्ययन भए तापनि आवधिक, एकिकृत, आधिकारिक तथ्याङ्क तथा जानकारीको भने अभाव छ। बालश्रम नेपाली बालबालिकाको एक दुःखद यथार्थ हो ।

बालबालिकालाई श्रममा लगाइनु बालअधिकार विपरित कार्य हो। यसैगरी नेपालले राज्य पक्षका रुपमा अनुमोदन गरिसकेको संयुक्त राष्ट्रसंघका बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धी, १९८९, अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठनको रोजगारीको न्युनतम उमेरसम्बन्धी महासन्धी नं १३८ तथा निकृष्ट प्रकारको बालश्रमसम्बन्धी महासन्धी नं. १८२ तथा सिफारिश नं १९० ले पनि राज्यलाई बालश्रमविरुद्ध थप उत्तरदायित्व बहन गर्न प्रेरित गरेको छ।

गेरुवा गाउँपालिकालाई बालमैत्री गाउँपालिकाको रुपमा विकसित गर्नका लागि सबै वडाहरूमा वडा बालक्लब गठन गरी बालमैत्री स्थानीय शासन पूर्ण रुपमा लागू गर्ने उद्देश्यले बालबालिका लक्षित कार्यक्रममा तोकिएको १० प्रतिशत बजेट बढाएर १५ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ। गाउँपालिका क्षेत्रमा निकृष्ठ प्रकारको बाल श्रमको अन्त्य गर्न बालश्रम नराखेको कबुल गर्नेलाई मात्र गाउँपालिकाबाट सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउने प्रावधान राख्नुका साथै १ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित खोपको सुनिश्चितता गरी पूर्ण खोपयुक्त गाउँपालिकाको रुपमा पनि अगाडि बढाउने उद्देश्य राखिएको छ।

७.५.५ बालसंरक्षण तथा संबर्द्धन समिति

बालबालिकाको जीवन रक्षा, संरक्षण, सहभागिता र विकाससम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम सरकारी र गैरसरकारी निकायका साझेदार संस्थाहरूको सहकार्यमा संचालन गर्न बाञ्छनिय भएकोले त्यस्ता कार्यक्रमलाई निर्देशित र नियमन गर्न नेपाल सरकार, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयले बाल अधिकार संरक्षण र संबर्द्धन कार्यक्रम (कार्यान्वयन) निर्देशिका, २०६५ जारी गरी लागू गरेको छ।

सोही जारी निर्देशिकाअनुसार पचहत्तरै जिल्लामा बालअधिकार संरक्षणार्थ विभिन्न संरचनाहरू गठन भई कार्यक्रमहरू लागू भएको देखिन्छ। जसमा १६६१ ओटा साविकका गा.वि.स.हरूमा १६६१ ओटा गाउ बाल संरक्षण तथा सम्बर्द्धन उपसमितिहरू गठन भएको देखिन्छ भने २७ गाउँपालिकाहरूमा २७ ओटा गाउँपालिका बालसंरक्षण तथा सम्बर्द्धन उपसमिति गठन भएको देखिन्छ। यी गाउँपालिकाका ६३ ओटा वडाहरूमा वडा स्तरीय वडा बालसंरक्षण संबर्द्धन गठन भएको देखिन्छ। जसलाई वडास्तरमा विस्तार गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.५.६ बालक्लब

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरू क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब, बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यम बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नीतिगत दस्तावेजहरूमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकाहरूलाई समूहमा आवद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्त गर्नका लागि विभिन्न स्तरका नीति तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधित्वलाई मान्यता दिइएको छ।

व्यक्तिगतरुपमा गाउँपालिकामा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामुलक कार्यहरू गरिरहेका छन्। बालक्लबहरूले संचालन गरेका

कार्यक्रमहरूमा

(१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यालाय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्युनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिवृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) निशुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रम र (१०) बालविवाह उन्मुलनसम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन्।

७.५.७ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं १६९: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	भएको		नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२४४	६३.४	१४१	३६.६	३८५
२	२००	६४.५	११०	३५.५	३१०
३	२२७	६३.९	१२८	३६.१	३५५
४	३७२	६३.९	२१०	३६.१	५८२
५	४३८	७५.१	१४५	२४.९	५८३
६	३३६	७९.६	८६	२०.४	४२२
जम्मा	१,८१७	६८.९	८२०	३१.१	२,६३७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्षमुनिका २६३७ बालिबालिकाहरूमध्ये १८१७ अर्थात ६८.९ प्रतिशतको जन्मदर्ता नगरिएको तथ्याङ्क रहेको छ। जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाहजस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ। यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्कोतर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने कार्य स्थानीय सरकारले गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

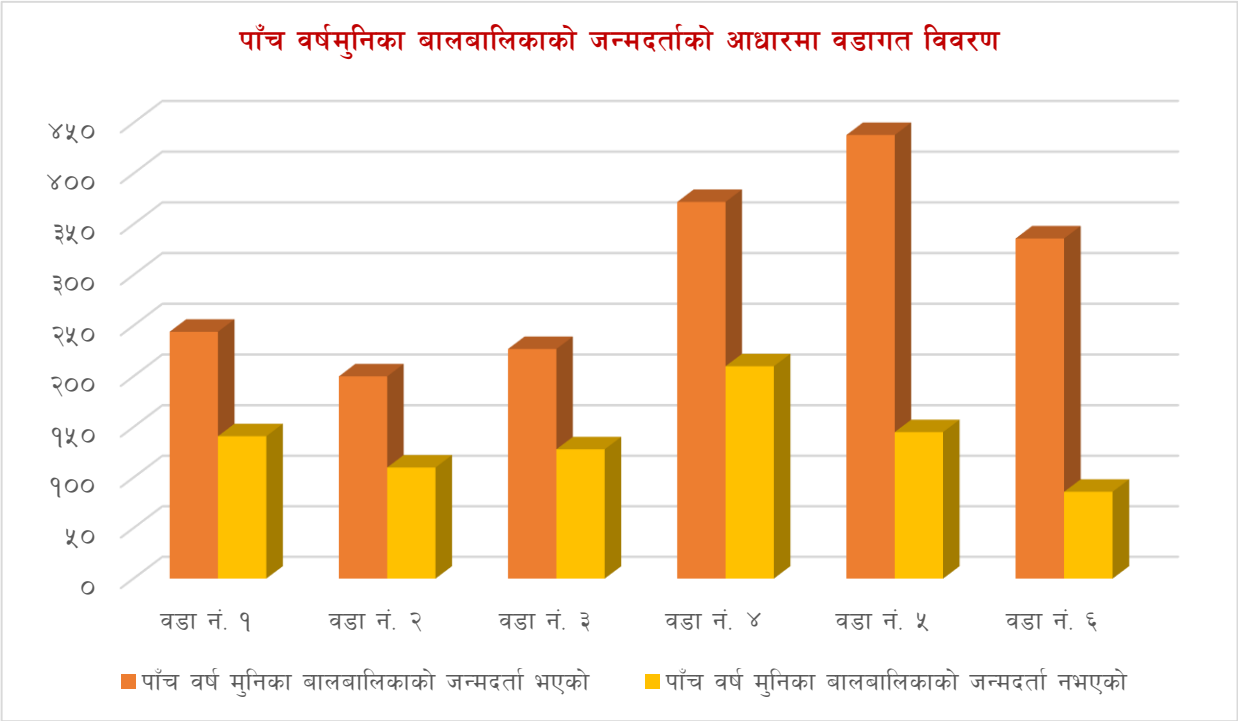

७.५.८ पूर्ण खोपयुक्त पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं १७०: पूर्ण खोपयुक्त पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	खोप पुरा भएको		खोप पुरा नभएको		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२९२	७५.८	९३	२४.२			३८५
२	२४१	७७.७	६९	२२.३			३१०
३	३२३	९१.०	३१	८.७	१	०.३	३५५
४	४६५	७९.९	११७	२०.१			५८२
५	४३१	७३.९	१५१	२५.९	१	०.२	५८३
६	३४७	८२.२	७४	१७.५	१	०.२	४२२
जम्मा	२,०९९	७९.६	५३५	२०.३	३	०.१	२,६३७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा पूर्णखोप लगाएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्कलाई हेर्दा २६३७ बालबालिकाहरूमध्ये २०९९ अर्थात ७९.६ प्रतिशतले पूर्णरुपमा खोप लगाएको पाइयो भने ५३५ अर्थात २०.३ प्रतिशत बालबालिकाहरू भने पूर्ण खोप लगाएको पाइएन। यति ठूलो संख्याका बालबालिकाहरू खोपबाट टाढा हुँदा उनीहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ। यसले बाल मृत्यूदर बढाउने र बालकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरी बाँच्न पाउने मौलिक अधिकारसमेत हनन् हुने हुँदा यसतर्फ सरोकारवालाहरूको ध्यान पुग्नु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

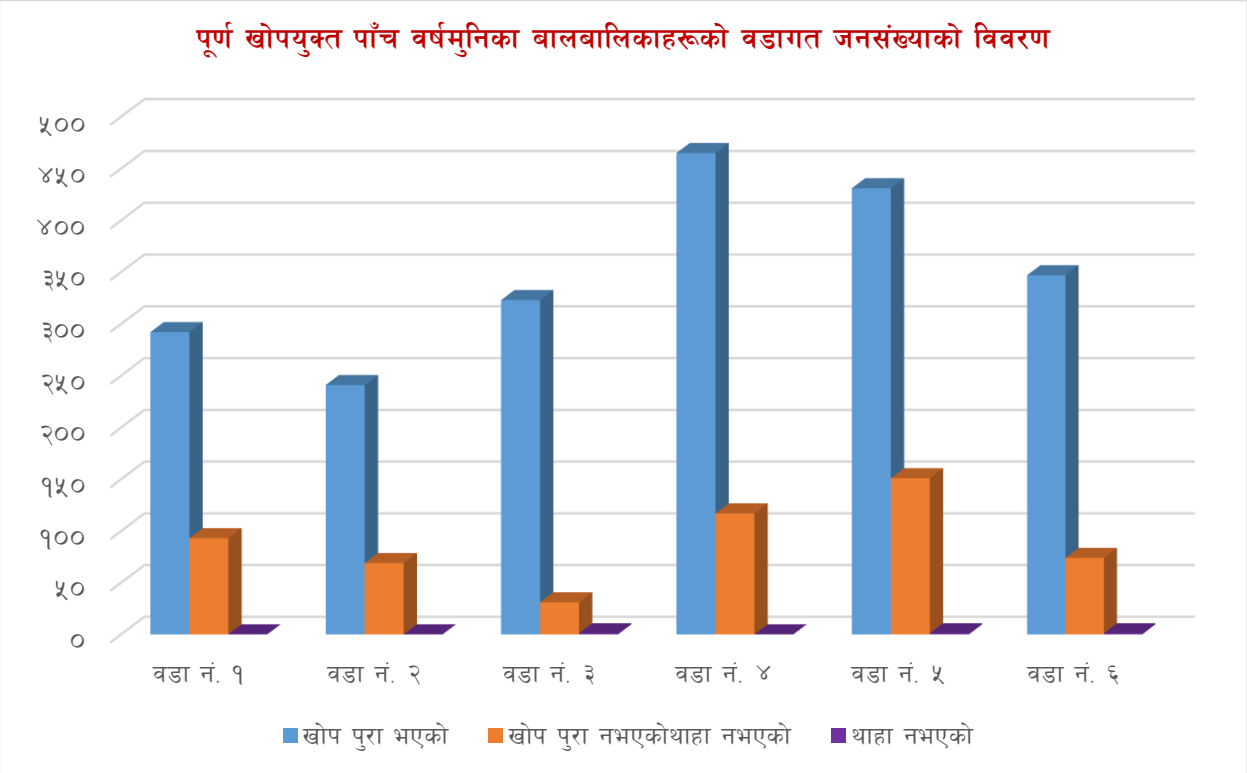

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघाटक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्फ्लुयन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ। ती खोपहरू क्रमशः BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन्। यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सीमित लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ।

EX → Abbreviation Vaccine Disease Time

BCG → Bacillus Calmette Guerin → जन्मनासाथ

तालिका नं १७१: खोप कार्यक्रमसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	खोप कार्यक्रम	के को लागि ?	कहिले ?
१	Bacillus Calmette Guerin (BCG)	Tuberculosis (क्षयरोग)	At birth
२	DPT-HepB-HiB	Diphtheria (भ्यागुते रोग)	6, 10, 14 weeks
		Pertussis (लहर खोकी)	
		Tetanus (धनुषटंकार)	
		Hepatitis B and	
		Haemophilus influenzae type b	
३	Oral Polio Vaccine (OPV)	Polio	6, 10, 14 weeks
४	Pneumococcal Conjugate Vaccine (PCV)	Pneumococcal diseases (meninges, ear and chest infections)	6, 10 weeks and 9 months
५	Inactivated polio vaccine (IPV)	Polio	14 weeks
६	Measles - Rubella (MR)	Measles (चेचक) and Rubella (German measles)	9 and 15 months
७	Japanese Encephalitis (JE)	Japanese Encephalitis	12 months
८	Tetanus Diphtheria (Td)	Tetanus (धनुषटंकार) and Diphtheria (भ्यागुते रोग)	2 doses 1 month apart during Pregnancy

स्रोत : स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, २०७५

७.६ अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं १७२: अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिविहिन	सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	स्वर बोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	जम्मा
१	५,३४५	११६	४२	१	३१	९	४		१	५,५४९
२	४,४२५	५४	१६	४	१०	९	५	२	१	४,५२६
३	४,९८३	३९	४		४	३	४	१	१	५,०३९
४	६,५४३	५७	२८	४	१२	१२	८	४	४	६,६७२
५	६,६७१	६४	१६	५	९	११	४	११	७	६,७९८
६	५,३०७	४९	१४	४	१०	१५	३	३	९	५,४१४
जम्मा	३३,२७४	३७९	१२०	१८	७६	५९	२८	२१	२३	३३,९९८

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेको कूल ३३९९८ जनसंख्यामध्ये ७२४ जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ। जसमध्ये शारीरिक अपाङ्गता भएका ३७९, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका १२०, सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ७६, स्वर बोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ५९ रहेका छन्। थप अपाङ्गता तथा वडागत अपाङ्गताको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

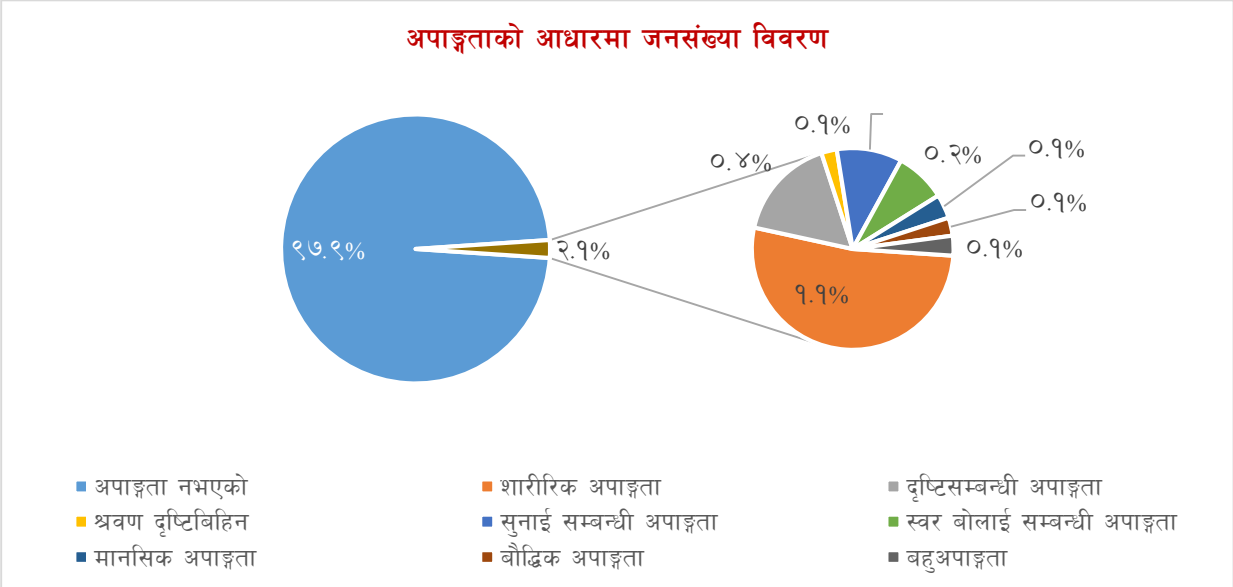

खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न (Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र

अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारीरिक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता, बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीयताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानीय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

७.७ खानेपानी तथा सरसफाई

गाउँपालिका स्वच्छ र सफा हुनुपर्छ । खानेपानी स्वच्छ जीवनको प्रमुख आधार हो । खानेपानी सुरक्षित नहुँदा विभिन्न दुषित तथा असुरक्षित पानीबाट लाग्ने रोगको जोखिम हुन्छ । खानेपानी सुरक्षित राख्न त्यस ठाउँको वातावरण पनि सफा र स्वच्छ रहनु पर्दछ । खानेपानीमा प्रयोग गरिएको स्रोतको आधारमा नगर तथा गाउँपालिकाको स्वास्थ्य स्थिति निर्धारण गर्न सकिन्छ । सुरक्षित खानेपानीको प्रयोगबाट विभिन्न रोगको जोखिम न्युनीकरण गर्न सकिन्छ ।

७.७.१ खानेपानी स्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १७३: खानेपानीको स्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	धारा/पाइप		ट्युबवेल/हाते पम्प		ढाकिएको इनार/कुवा		खुल्ला इनार/कुवा		मुल धारा		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१			१,०७४	९९.९					१	०.१			१,०७५
२	३	०.३	९२७	९७.९			१	०.१			१६	१.७	९४७
३	१	०.१	९९५	९९.२	२	०.२					५	०.५	१,००३
४	१५६	११.९	१,१४७	८७.६			१	०.१	१	०.१	४	०.३	१,३०९
५	१०२	७.१	१,२२८	८५.६	२	०.१	२	०.१	९८	६.८	२	०.१	१,४३४
६	१	०.१	१,२२४	९९.६	२	०.२					२	०.२	१,२२९
जम्मा	२६३	३.८	६,५९५	९४.३	६	०.१	४	०.१	१००	१.४	२९	०.४	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

यस गाउँपालिकामा रहेका ६९९७ घरधुरीहरूमध्ये ट्यूबेल वा हातेपम्पको पानी पिउने घरधुरिको संख्या ९४.३ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया सबैजसो घरपरिवारले ट्यूबबेल र हातेपम्पको पानी पिउने गर्दछन् भन्दा हुने

देखिन्छ। यद्यपि दोस्रोमा भने धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या २६३ अर्थात ३.८ प्रतिशत घरधुरी रहेका छन्। अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ। यस तथ्याङ्कले ट्यूबबेल वा हातेपम्प प्रयोग गर्ने घरधुरी अत्यधिक भएको देखाएकोले सो पानी पिउन वा अन्य प्रयोगका लागि पूर्णरुपमा सुरक्षित नहुन सक्ने देखाउँछ। अर्कोतर्फ नेपालको तराई क्षेत्रमा जमिनमुनिको पानीमा आर्सेनिक -एक प्रकारको विषाक्त पदार्थ) रहेको विभिन्न परिक्षणले देखाएकोले त्यसमा सजगता अपनाइ पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने देखाउँछ। (वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG – 6) आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५ प्रतिशत मात्र देखिन्छ। दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचासमेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेजअनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ। जसनुसार २०१९ मा ३५ प्रतिशत, २०२२ मा ५० प्रतिशत, २०५५ मा ६५ प्रतिशत हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कूल जनसंख्याको ९० प्रतिशत हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ। उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम मानिसको जनस्वास्थमा सुधार गर्न जमिनमुनिको पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलानु पर्ने देखिन्छ।

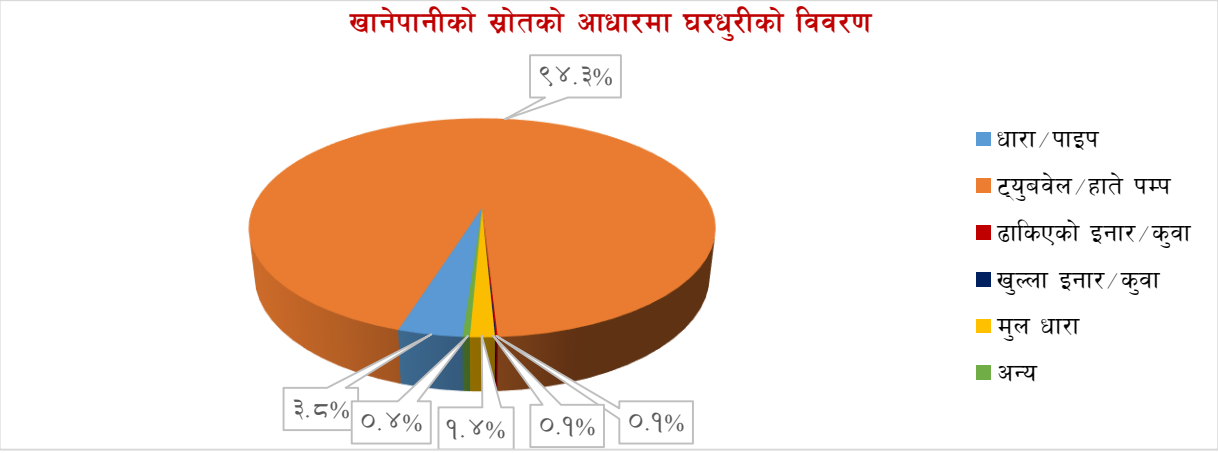

७.७.२ खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १७४: खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	घरको कम्पाउण्ड भित्र भएको		१-१५ मिनेट		जम्मा	औषत समय (मनेटमा)
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१,०७५	१००.०			१,०७५	०.००
२	९३०	९८.२	१७	१.८	९४७	०.०४
३	९६९	९६.६	३४	३.४	१,००३	०.०४
४	१,३०२	९९.५	७	०.५	१,३०९	०.०१
५	१,४३२	९९.९	२	०.१	१,४३४	०.००
६	१,२१३	९८.७	१६	१.३	१,२२९	०.०२
जम्मा	६,९२१	९८.९	७६	१.१	६,९९७	०.०२

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६,९९७ घरधुरीहरूमध्ये ६,९२१ अर्थात ९८.९ प्रतिशत घर परिवारहरूका पानीको श्रोत आफ्नै घर परिसर भित्र रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। त्यसबाहेक बाँकी ७६ अर्थात १.१ प्रतिशत घरधुरीहरू

मात्र १ देखि १५ मिनेट टाढाको श्रोतहरूबाट पिउने पानी ल्याउने गरेको पाइयो । तराई क्षेत्रको गाउँपालिका भएकोले भूमिगत जलश्रोत पर्याप्त हुँदा पिउने पानीको श्रोत र त्यसको सुगमता यथेष्ट भएको देखिन्छ तथापि पानीको निर्मलीकरण गरेर पिउनुपर्ने विषयलाई गम्भिरताकासाथ लिनुपर्ने देखिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

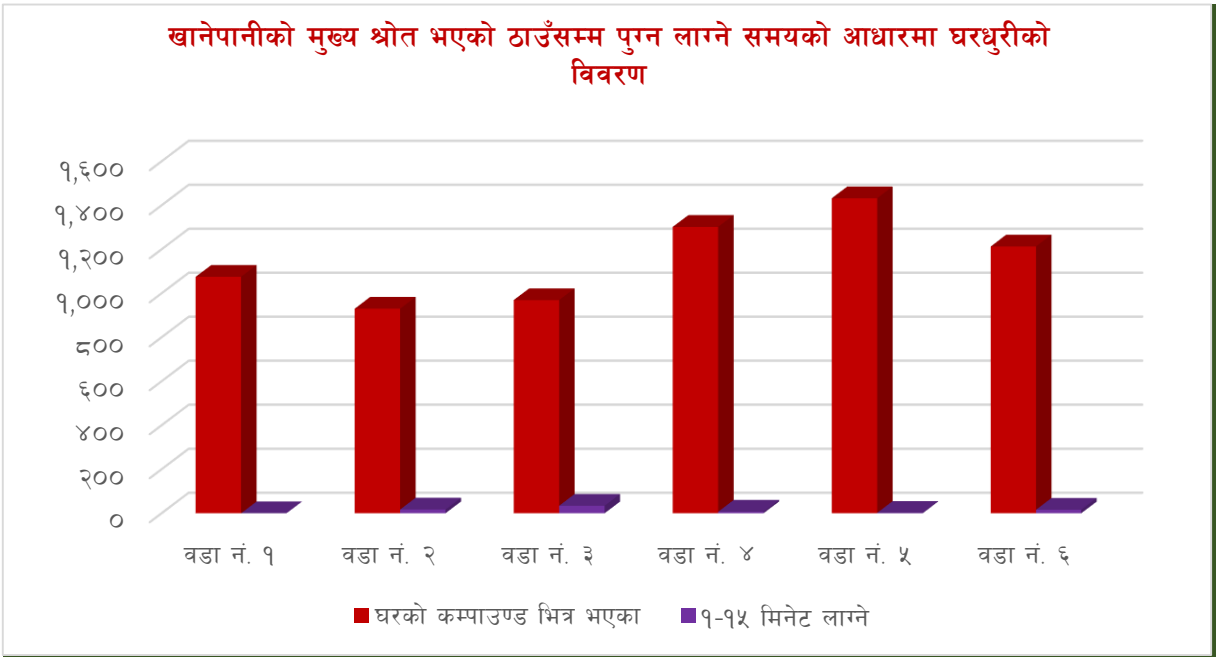

७.७.३ खानेपानी शुद्धीकरण गर्ने विधिका आधारमा घरधुरीहरूको विवरण

तालिका नं १७५: खानेपानी शुद्धीकरण गर्ने विधिका आधारमा घरधुरीहरूको विवरण

वडा नं.	उमाल्ने		फिल्टर गर्ने		केही नगर्ने/सिधै खाने		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५	०.५	३२	३.०	१,०३८	९६.६	१,०७५
२	३	०.३	३	०.३	९४१	९९.४	९४७
३					१,००३	१००.०	१,००३
४	८	०.६	४	०.३	१,२९७	९९.१	१,३०९
५	१९	१.३	६	०.४	१,४०९	९८.३	१,४३४
६	११	०.९	५	०.४	१,२१३	९८.७	१,२२९
जम्मा	४६	०.७	५०	०.७	६,९०१	९८.६	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकाका कूल घरधुरिहरूमध्ये ६९०१ अर्थात ९८.६ प्रतिशत घरधुरीहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट ल्याएर सिधै पिउने गरेको पाइयो । प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ । यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सरजस्ता प्राणघातक रोगहरूको सम्भावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र गाउँपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । उमालेर वा

फिल्टर गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य अर्थात क्रमशः ०.७ प्रतिशत मात्र रहेकोले पानी शुद्धीकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

जीवनको आधारको रुपमा रहेको स्वस्थ्य र सुक्षित पानीको बहुआयमिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेको हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको गरिबीको स्तरलाई समेत इंगित गर्दछ।

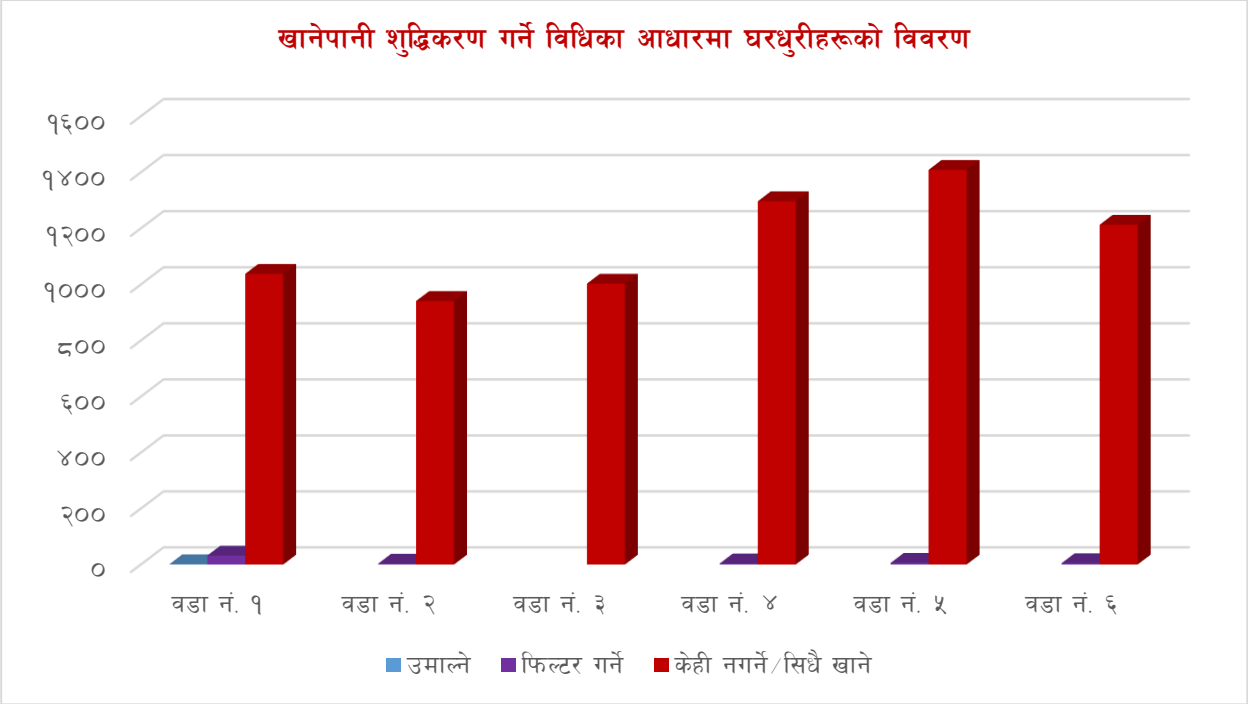

७.४ शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १७६: शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)		फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्की)		साधारण शौचालय		सार्वजनीक शौचालय		शौचालय नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२	०.२	४२९	३९.९	५०८	४७.३	२६	२.४	११०	१०.२	१,०७५
२			४१४	४३.७	४६०	४८.६	८	०.८	६५	६.९	९४७
३	३५	३.५	३६०	३५.९	५०९	५०.७	८	०.८	९१	९.१	१,००३
४	३४	२.६	९४२	७२.०	३१९	२४.४	२	०.२	१२	०.९	१,३०९
५	१	०.१	३६०	२५.१	१,०३७	७२.३	४	०.३	३२	२.२	१,४३४
६	२	०.२	६१४	५०.०	४४१	३५.९	१३१	१०.७	४१	३.३	१,२२९
जम्मा	७४	१.१	३,११९	४४.६	३,२७४	४६.८	१७९	२.६	३५१	५.०	६,९९७

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरधुरीहरूमध्ये साधारण चर्पी प्रयोग गर्ने घरधुरी ३,२७४ अर्थात ४६.८ प्रतिशतले प्रयोग गरेको पाइन्छ। त्यसैगरी ३११९ अर्थात ४४.६ प्रतिशतले सेप्टि ट्याङ्क भएको चर्पी १७९ अर्थात २.६ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पी, ७४ अर्थात १.१ प्रतिशतले सार्वजनिक दलयुक्त चर्पी प्रयोग गरेको र ३५१ अर्थात ५ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको पाइयो। साधारण चर्पी प्रयोग गर्नेको संख्या करिब आधा हुनु र ५

प्रतिशत जनसंख्याले चर्पीको प्रयोग नै नगर्नुले व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा जोखिम बढी रहेको देखाउँछ। सानो संख्याले मात्र खुल्ला स्थानमा दिसापिसाब गर्दासमेत समुदायको ठूलो हिस्साको जनस्वास्थ्य प्राणघातक संक्रामक रोगहरूको जोखिममा पर्ने हुँदा चर्पी प्रयोगलाई अनिवार्य गर्ने र चर्पीको गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

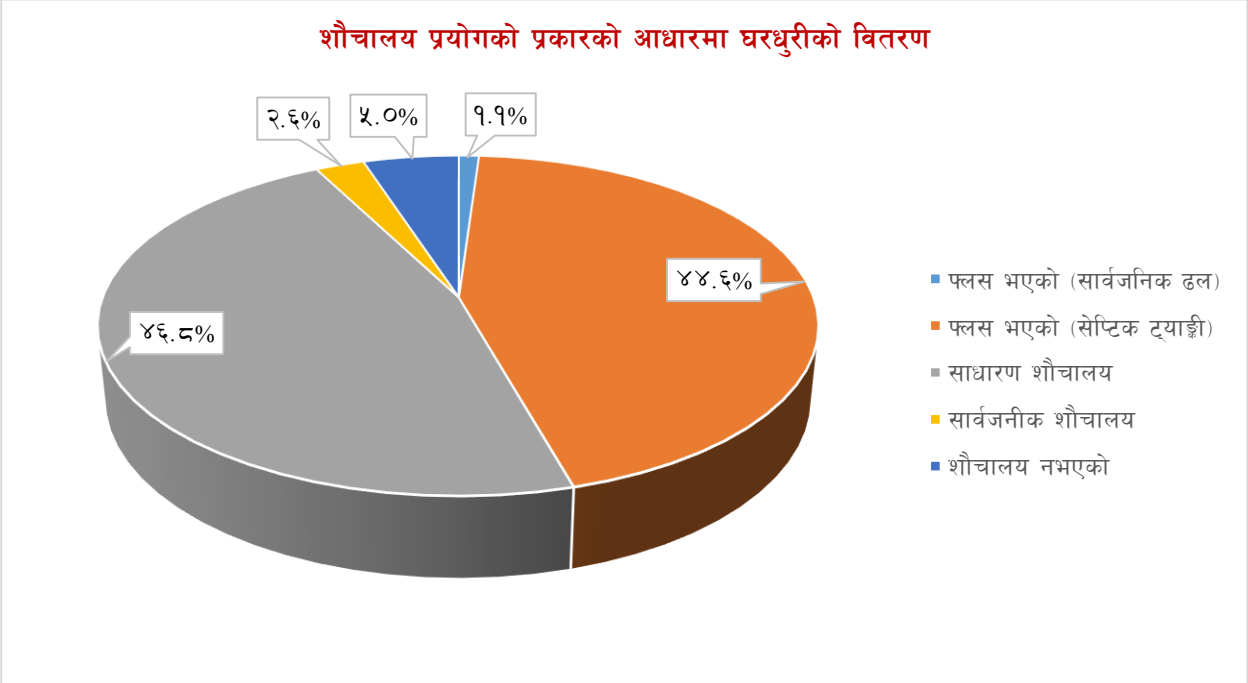

७.५ खुला दिशा मुक्त क्षेत्र

देशका कतिपय भागहरूमा सामुदायिक स्वास्थ्यका हिसाबले हानिकारक खुला रुपमा दिसाब पिसाब गर्ने प्रवृत्ति रहेको छ। यो मानव सभ्यता र व्यक्तिगत स्वास्थ्यका दृष्टिले समेत अवाञ्चित कार्य हो। तर हालका वर्षहरूमा सञ्चार माध्यमहरू क्षेत्रको सकारात्मक भूमिका, शिक्षाको विकास र विस्तारले आम जनसमुदायलाई खुला दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणा गर्ने कार्य भईरहेको छ। यसै अभियान अन्तरर्गत यस गेरुवा गाउँपालिका पूर्ण दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणा गरिएकाले जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले सकारात्मक सुधार निश्चित छ। घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५ अनुसार गेरुवा गाउँपालिकामा ५ प्रतिशत घरहरूमा शौचालयको प्रयोग नभएको देखिएको छ । पछिल्लो समयमा विभिन्न संघ संस्था, नेपाल सरकार को साथै नागरिक समाजको सक्रिय पहलमा सञ्चालन भएका "एक घर एक चर्पी कार्यक्रम", "खुला दिशा मुक्त क्षेत्र कार्यक्रम" लगायत जनचेतनामुलक कार्यमक्रहरूले गाउँपालिकामा शौचालयको प्रयोग बढ्दै गएको छ।

७.६ फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं १७७: फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	घरमा नै लिन आउँछ	फोहोर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा	घरको कम्पाउण्ड भित्र बाल्ने	घरको कम्पाउण्ड भित्र गाड्ने	नदि वा खोल्सामा	सडक/सार्वजनिक स्थलमा	कम्पोष्ट मल बनाउने	अन्य	जम्मा

१		२२	११८	८	१	१५	९१०	१	१,०७५
२	१	६८	१२४	४८	१०	२	६८९	५	९४७
३		१२५	५	१२	१		८६०		१,००३
४		२४२	७०	२६२	३७	३	६९३	२	१,३०९
५	३	३८	२४५	२१	३	१	१,१२०	३	१,४३४
६		५	२५७	२२७	४	२	७१८	१६	१,२२९
जम्मा	४	५००	८१९	५७८	५६	२३	४,९९०	२७	६,९९७

गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये ४९९० अर्थात ७१.३ प्रतिशतले कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, ८१९ अर्थात ११.७ प्रतिशतले आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र बल्ने, ५७८ अर्थात ८.३ प्रतिशतले आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र गाड्ने वा थुपार्ने, ५०० अर्थात ७.१ ले फोहर थुपार्ने क्यानमा राख्ने, ५६ अर्थात ०.८ प्रतिशतले खोल्सामा र २३ अर्थात ०.३ प्रतिशतले सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने र बाँकि स्पष्ट नभउको पाइयो । ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका अधिकांश घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गरेकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृतिअनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमशः भू-प्रदुषण वृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ । अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धिगराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ । तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा समुदायलाई सचेत बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

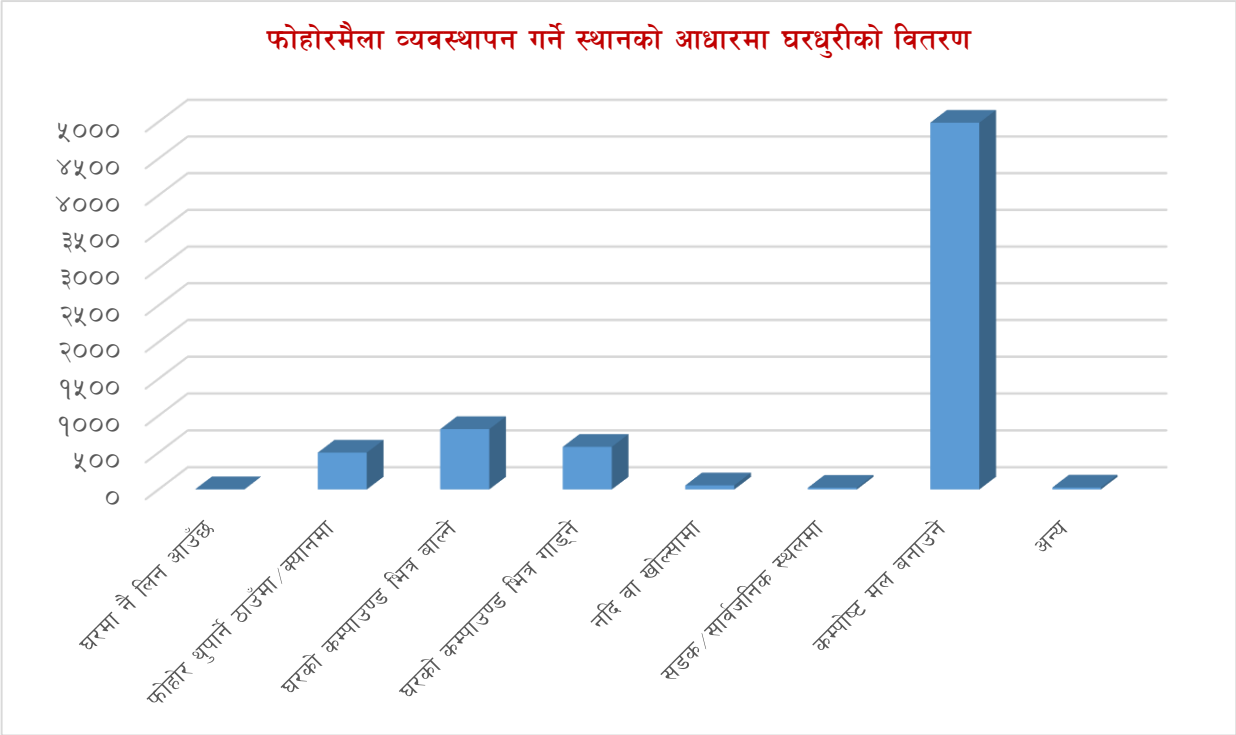

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण

८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पति

नेपालको प्रदेश नं ५ बर्दिया जिल्ला वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले अद्यापी सम्पन्न जिल्लाको श्रेणीमा पर्दछ। जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रुपमा रहेको छ। यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वनस्पतिका प्रजातिहरूमा, साल, सिसौं, सिमल, जामुन, कदम, खयर, करम, पिठारी, छतिवन, वोहरी, खमारी, वोटधँगेरो, बकाईनो, इप्पील, टिक, वर, पीपल, बेल, अमला, निम, पलाँस, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, नरिवल, सुपारी, वयर, काँशीअमला, कैँदल, राजवृक्ष, अशोक, चेरी, समी, मसला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम, तित्री, फडिर, असारे, साज, सादन, कुम्भी, हर्रो-बर्रो, हल्लुडे, सिरीस, तारी, कुसुम, क्यामुना, दबदबे, टुनी, सान्दन, कर्मा, मालती, पाचपाते, सतिसाल, कुम्भी, अशोक, सपेटा। यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन्।

८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण

गेरुवा गाउँपालिकाको पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि पारिस्थितिक जैविक प्रणालीलाई सन्तुलितरुपबाट कायम राख्न वन, वनस्पति तथा प्राणीहरू बिचको स्थापित सम्बन्धलाई दिगोरुपमा कायम राख्न सजगता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ। दिगो विकासका निम्ती पूर्वाधार विकासको क्रममा हुने विनासलाई न्युनीकरण गर्न नितान्त आवश्यक छ। वातावरणीय सन्तुलनले वनस्पति वा प्राणीहरूको क्रमिक ह्रास र विनास हुँदै अन्ततः लोप हुने अवस्था हुन सक्छ। विषम हावापानीमा विभिन्न जात जातिका प्राणी र वनस्पति रहेको यस गाउँपालिकामा वन संरक्षण र सम्बर्द्धनको कार्यमा स्थानीय बासिन्दाहरूको सहभागिता अपरिहार्य हुन पुगेको छ। यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी २०४९ सालमा स्थानीय बासिन्दाहरूलाई आफ्नो दैनिक उपभोग्य वन पैदावारको उपलब्धता गराउने उद्देश्य राखी सामुदायिक वन दर्ता गर्ने कार्यको थालनी भएको पाइन्छ।

मानव जीवनको लागि जैविक विविधताको संरक्षण अपरिहार्य छ। दैनिक जीवनको लागि आवश्यक काठ, दाउरा, घाँसको लागि मात्र नभई पारिस्थितिक तथा जैविक प्रणालीको सन्तुलनको लागि समेत जैविक विविधताको महत्वलाई दृष्टिगत गरी हाल यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वनजस्ता अवधारणाहरूलाई व्यवहारमा लागू गरिएको छ। यसै सन्दर्भमा वन वरिपरि बढीरहेको जनसंख्या, चोरी निकासी र आगामी दिनहरूमा उक्त वन क्षेत्रले मागेको आधारमा आपूर्ति गर्न नसक्ने वन पैदावारको हैसियतलाई विचार गर्दा यस क्षेत्रको जैविक विविधता व्यवस्थापन कार्य चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको छ। हाल सामुदायिक वनहरू वन संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा सदुपयोगमा सहभागी भइरहेका छन्।

यस गाउँपालिकामा उष्ण प्रदेशीय जलवायु भएको कारण यस क्षेत्रमा साल, सिसौं, हल्लुडे, अमला, हर्रो, बर्रो, खयर, सिमल, विजयसाल, राजवृक्ष, आदि जातका विरुवाहरू पाइन्छन् । जसमध्ये काँसीअमला, हर्रो, बर्रो, बोहरी, फडिर, खमारी, असारे, साज, सादन, कुम्भी, कुसुम आदि क्रमशः लोप हुदै जाने अवस्थामा रहेका छन्। गैर काष्ठ पैदावारको रुपमा व्यापारिक र आयुर्वेदिक महत्वका दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिएका पिपला, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुझार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, पानी, अमला, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनझार, तुलसी, पारिजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोझो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्यूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोझार, कदम/संजीवन, हलेदो, टिङ्चुरझार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, अमला, मथेझार, बर, पिपल, अम्बा, राजवृक्ष, क्यामुन, हर्रो, बर्रो, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुर आदि जस्ता वन पैदावारहरूको उपलब्धता पनि रहेको छ। यीमध्ये हाडजोर, गुजरगाँनो, खिर्रो, हर्रो, बर्रो, पिप्ला, भोगटे, पानी अमला, अर्चल, लहरो, क्यामुना आदि लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका वनजंगलहरूले बाघ, भालु, चितुवा, चित्तल, हरिण दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, सालक, बनढाडे, जरायो, मृग, हात्ती, घोरल, लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि प्रजातिका जीवहरूको लागि उपयुक्त वासस्थान उपलब्ध गराएको छ । गाउँपालिकामा रहेका वनक्षेत्र तथा विभिन्न खोलानालाहरूले विभिन्न प्रजातिका चराचुरुङ्गीहरू विशेषतः कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस तथा विभिन्न घिस्रने जन्तुहरू गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, कछुवा, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदिलाई बासस्थान प्रदान गर्दै संरक्षित गरेको छ। यद्यपि वनजंगल अतिक्रमणका कारण प्रकृती प्रदत्त यी जैविक र वनस्पतिय अमुल्य वन सम्पदाहरूको विस्थापन र विनाशको क्रम तिव्ररुपले बढ्दै गइरहेको छ।

८.३ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु

(क) वन्यजन्तु

गेरुवा गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकारका स्तनधारी वन्यजन्तुहरू पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा बाघ, भालु, चितुवा, चित्तल, दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, सालक, बनढाडे, जरायो, मृग, घोरल, लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, रतुवा, निलगाई, हात्ती, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि छन् ।

(ख) चराचुरुङ्गी

गेरुवा गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकारका चराहरू पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा पाईने चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, चखेवा, पिरौटा, भुँडिफोर, चिवे, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, लामपुच्छ्रे, राजक छेग्रा, सारस आदि प्रमुख छन्।

(ग) घस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपालिकामा पाइने घस्रने जिवजन्तुहरूमा मगर गोही, कछुवा, अजिँगर, भित्ती, गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, वैरिकरेट, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, अनेक प्रकारका सर्प तथा छेपारो, भातेमहुरा, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि प्रमुख छन्।

(घ) जलचर तथा उभयचर जीवहरू

सेधरी, डिंरा, चरंगी, रावा, डरही, कूरसा, रोहू, सौरी, सिंगी, मंगूरा, मैलवा, डोंगी, खेसटी, टेंग्रा, वामे, वक्काइन, ढोरी, हराट, परनी जातका माछाहरू, डल्फीन, ठोटेरा, गँगटा, भ्यागुता, विभिन्न प्रजातीका घुँघी आदि ।

(ङ) कीरा फट्याङ्ग्राहरू

मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, झुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्युँ, माकुरा, बअरिमोठे, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे सयौं प्रकारका किरा फट्याङ्गाहरू आदि ।

(च) फूलका प्रजातिहरू

यस गाउँपालिकामा पाइने फूलका प्रजातीहरूमा सयपत्री, गोदावरी, मखमली, बाह्रमासे, गुलाव, लालुपाते, घन्टीफूल, तिउर, बाबरी, भालेफूल, पारिजात, लाहुरे चुवा, पलाँस, मसुन्डा आदि हुन् ।

८.४ वनजंगल

यो गाउँपालिकामा प्रशस्त मात्रामा वन क्षेत्र हुनुको साथै वन क्षेत्रभित्र जैविक विविधता पनि प्रशस्त रहेको छ । वनक्षेत्रभित्र थुप्रै ताल/तलैया, सिमसार क्षेत्र र घाँसे मैदानहरू समेत रहेका छन्। गाउँपालिका बाहिरका अन्य गाउँपालिका तथा जिल्लाहरूमा करिव करिव लोप हुने अवस्थामा पुगेको प्राकृतिक रुपमा सिसौ र खयरजस्ता महत्वपूर्ण प्रजाति पाईने नदी तटीय वन यस गाउँपालिकामा प्रशस्तै मात्रामा रहेको छ। यो विशिष्ट वातावरणीय अवस्थासँग यहाँ बग्ने नालाको अभिन्न सम्बन्ध रहेको छ।

वन क्षेत्र तराईको समथल भू-भागदेखि चुरे पहाडसम्मको भौगोलिक विविधता भएको कारण यहाँ पाइने वनको किसिम र प्रजातिमा पनि विविधता पाईन्छ। उष्ण र सम-शितोष्ण प्रदेशीय भएको यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा थुप्रै प्रजातिका मिश्रित वन पाईन्छ। हावापानी, भौगोलिक अवस्थिति तथा प्रजातिको आधारमा यस गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका वनहरू जस्तै सालको वन, तराई हार्डउड, खयर सिसौं, चिरपाईन (खोटे सल्लो), मिश्रित वन र झाडी बुट्यान रहेका छन्।

८.४.१ सामुदायिक वन

स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागी बनाउने नेपाल सरकारको नीतिअनुसार यस गाउँपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन नियमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरेबमोजिम सामुदायिक

वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहलाई नै हुन्छन् । यो कार्यक्रम शुरुमा लागू हँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरी महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरू समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्यूनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ । जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ । विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। विगतका वर्षहरूको तुलनामा जनताको सहभागिताको परिणाम स्वरुप पहिले सघन अवस्थामा रहेका कतिपय वनक्षेत्रहरू पुनः प्राकृतिक अवस्थामा रुपान्तरित हुन पुगेका छन्। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्ध हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

बौद्धिक सम्पदा अधिकार (Patent right) का विषयमा र (विश्व व्यापार संगठन) WTO सम्बन्धी अवधारणाहरूका विषयमा समुदायलाई आवश्यक जानकारी गराउनु र अनुशिक्षण दिनुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वनभित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गैससहरूलाई गाउँपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

वन विकास गुरुयोजना, २०४६ ले प्राथमिकतामा राखेको सामुदायिक वन विकास कार्यक्रममा यो गाउँपालिकाले अग्रणी भूमिका खेलेको छ। गेरुवा गाउँपालिकामा आ.व. २०७२/०७३ सम्ममा जम्मा २५ वटा सामुदायिक वनहरू उपभोक्तालाई हस्तान्तरण गरिएको छ।

तालिका नं १७८: सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	वडा नं	क्षेत्रफल (हे.)	लाभान्वीत घरधुरी संख्या
१	जुकौहवा	१	१	३०५
२	मौवाटाँडी म.सा.वन	२	२८.६४	
३	विर्सना महिला वन	२	२७.७३	
४	छुलछुलिया घाट वन	२	५.०	
५	सुकलीवाँध म.सा.वन	२	१९.५२	
६	हरियाली म.सा.वन	२	४.२	
७	भैराव म. सा.वन	२	५०.७५	
८	बन्द्रैध्या बघौवा म.सा.वन	२	१३.०	
९	बघौपा म.सा.वन	२	६८.३२	
१०	सिंहवाहिनी म.सा.वन	२	१३.०	
११	कोपिला म.सा.वन	२	१.०	
१३	लालीगुँरास सा.व. उ.स., गणेशपुर	३	२.४४	
१४	विन्देवासनी सा.व.उ.स. भगतपुर	३	२	
१५	गणेशपुर सा.व.उ.स.	३	६	
१६	ममता महिला सा.व.उ.स. लोहारपुर	३	६२.२४	
१७	सनकट्टी सा.व.उ.स.	३	२७	
१८	बनकट्टी सा.व.उ.स.	३	२०	
१९	बनकट्टी सा.व.उ.स.	३	२०	
२०	थरिनिया बघुवा सा.व.उ.स., खुटेहना	३	३५.३६	
२१	सम्झना सामुदायिक वन	४		३००
२२	विन्द्राबाहि सामुदायिक वन	४		
२३	निलोवन सामुदायिक वन	६		
२४	नौलोबास सामुदायिक वन	६		
२५	निउरेनी सामुदायिक वन	६		

स्रोत : जिल्ला वन कार्यालय, बर्दिया २०७२/०७३

८.४.२ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन

गाउँपालिकाको कूल वन क्षेत्रमध्ये गाउँपालिकामा सामुदायिक वन र धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरितबाहेक बाँकी रहेको वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रुपमा रहेको छ।

८.५ जडिबुटीसम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा पिपला, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुझार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, पानी, अमला, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनझार, तुलसी, पारिजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोझो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्डूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोझार, कदम/संजीवन, हलेदो, टिङ्चुरझार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, अमला, मथेझार, बर, पिपल, अम्बा, राजवृक्ष, क्यामुन, हर्रो, बर्रो, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुरआदि आदि जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

८.६ वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम

राष्ट्रिय, सामुदायिक र संरक्षित वनहरूलाई सघनीकरण गर्दै तिनीहरू भित्र गैरकाष्ठ पैदावार र बहुमुल्य जडिबुटीहरूको उत्पादन गर्नु नितान्त आवश्यक छ। राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारको विश्लेषण गरी गैरकाष्ठ पैदावारमा आधारित जडिबुटी प्रशोधन उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालनतर्फ सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको संलग्नता हुनु नितान्त आवश्यक देखिन्छ। गाउँपालिकामा जनसंख्याको चाप बढ्दै गएको र उन्नत जातका पशुहरूको तुलनामा स्थानीय अनुत्पादक पशुहरूको संख्या पनि उच्च रहेको देखिन्छ । यी अनुत्पादक पशुहरूको अनियन्त्रित चरिचरनको कारण राष्ट्रिय र संरक्षित वन क्षेत्रहरू प्रभावित भएका छन् प्राकृतिक रूपबाट पुनरुत्पादन हुने गरेको पोथ्रा पोथ्रीहरू अनियन्त्रित चरिचरनले विनाश भइरहेका छन्। प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको दिगो उपयोगबाट नै मानव समाजको समुन्नत भविष्यको परिकल्पना गर्न सकिन्छ । जनताको सहभागिता र संलग्नतामा वन संरक्षणलाई सामुदायिक वन कार्यक्रम, कबुलियती वन कार्यक्रम र कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिब, असहाय, अपाङ्ग र महिला समुदायलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। वनको हैसियतमा सुधार ल्याउन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट हुन सक्ने सकारात्मक कार्यक्रमहरूलाई पहिचान गरी सहभागितात्मक सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम अघि बढाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ। वन नीति २०७१ का अनुसार वन संरक्षणमा चाल्नुपर्ने कदमहरू निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ । वन नीति २०७१ का अनुसार वन संरक्षणमा चाल्नुपर्ने कदमहरू निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ ।

- घरायसी तथा अन्य इन्धनको रुपमा प्रयोग हुने काठ वा वन पैदावारको विकल्पमा अन्य वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- बहुपक्षिय सहभागितात्मक संयन्त्रको विकास गरी चोरी शिकारी, अवैध कटान, वन पैदावारको अवैध संकलन, अत्यधिक चरिचरन, मिचाहा प्रजाती र डढेलो नियन्त्रण गर्ने ।
- पर्यापर्यटन प्रवर्द्धनको विकासका लागि राष्ट्रिय वनमा तोकिएका प्रजातिका वन्यजन्तु तथा विरुवाको संरक्षण, प्रजनन् र उपयोग गर्ने ।
- दिगो वन व्यवस्थापनको नीति अवलम्वन गर्ने ।
- जैविक विविधता, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र जलवायू परिवर्तनको विषयमा एकिकृत कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति

९.१ मानव विकास सूचकको विवरण (HDI)

मानव विकास सूचकले तीनवटा कुरालाई आधार बनाएको छ। जसमा आम्दानी, शिक्षा र सापेक्षित आयु छन् । यी तिनवटै परिसूचकलाई समावेश गरी मानव विकासको सूचक निर्धारण गरिएको छ। हरेक देश/ठाउँका जनताको स्वास्थ्य स्थिति, शैक्षिक अवस्था, तथा जीवनस्तरको अवस्था मापन गरी स्तर निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको विकास कार्यक्रम (UNDP) ले विकास गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा प्रतिव्यक्ति आयका सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्क नै मानव विकास सूचकाङ्क हो। UNDP नेपालले हालै नेपालका सबै जिल्लाहरूको मानव विकास सूचकाङ्कको मान समेटिएको नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४ सार्वजनिक गरेको छ। यो प्रतिवेदनअनुसार बर्दिया जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४६६ (नेपालको ०.४९०) रहेको छ। अर्थात् बर्दिया जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क नेपालको राष्ट्रिय औषतभन्दा कम देखिन्छ। मानव विकास सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल काठमाण्डौं जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.६३२ रहेको छ भने दोस्रो स्थानमा ललितपुर मानव विकास सूचक ०.६०१ रहेको छ। पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.३६४ रहेको छ। मानव विकास सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरू हेर्ने हो भने बर्दिया जिल्लाको हरेक व्यक्ति बाँच्ने अपेक्षित औषत आयु (Life expectancy) ६७.२६ वर्ष र यसको सूचक ०.७०४, प्रौढ साक्षरता दर (Adult literacy) ५६.५४ प्रतिशत र यसको सूचक ०.५६५, शिक्षा आर्जनमा खर्चेको औषत समय (Mean years of schooling) ३.४६ वर्ष र यसको सूचक ०.२३१ तथा कूल राष्ट्रिय प्रतिव्यक्ति आय (Per Capita Income) १०८६ अमेरिकी डलर र यसको सूचक ०.३९८ रहेको देखिन्छ।

तालिका नं १७९: मानव विकास सूचकको विवरण (HDI)

क्षेत्र	स्वास्थ्य		शिक्षा				आम्दानी		मानव विकास सूचक
	सापेक्षित आयु		प्रौढ साक्षरता		विद्यालय जाने मध्यम वर्ष		प्रतिव्यक्ति आम्दानी (क्रय शक्ति)		ज्यामितीय मध्यक
	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	
नेपाल	६८.८०	०.७३०	५९.५७	०.५९६	३.९०	०.२६०	११६०	०.४०९	०.४९०
बर्दिया	६७.२६	०.७०४	५६.५४	०.५६५	३.४६	०.३२१	१०८६	०.३९८	०.४६६

स्रोतः नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४

९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index)

अपेक्षित औषत आयु ४० वर्ष वा सोभन्दा कम भएको जनसंख्याको प्रतिशत, प्रौढ निरक्षरता, सुरक्षित खानेपानी नपुगेको जनसंख्याको प्रतिशत तथा कुपोषित ५ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकाहरूको प्रतिशतजस्ता सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्कको रुपमा विकास गरिने मानव गरीबी सूचकाङ्कको स्थिति हेर्दा बर्दिया जिल्ला मानव विकास सूचकाङ्कको स्थिति खासै राम्रो देखिदैन। बर्दिया जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क मान ४१.७२ (नेपालको ३१.१२) रहेको छ। यो सूचकाङ्कको मान जति कम भयो त्यति राम्रो मानिन्छ किनभने यो सूचकाङ्क नकारात्मक सूचकहरूको प्रयोग गरी निकालिन्छ। जस्तै: प्रौढ निरक्षरता दर। मानव गरीबी सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थानमा हुम्ला जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क ४९.२६ रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको कास्की जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्कक १६.५० रहेको छ। मानव गरीबी सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरूमा बर्दिया जिल्लाको प्रौढ निरक्षरता दर (Adult illiteracy rate) ४३.४६ प्रतिशत, ४० वर्ष सम्म पनि बाँच्न सक्ने अपेक्षा नगरिएको जनसंख्या (Percentage of people not expected to survive to age 40) ८.८४ प्रतिशत, सुरक्षित खानेपानी नपुगेको जनसंख्या (Percentage without safe water) २.१४ प्रतिशत र ५ वर्षमुनिका कुपोषणबाट प्रभावित बालबालिकाको संख्या (Percentage of children under age five who are malnourished) ५०.६० प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

(स्रोत : नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन ,२०१४, UNDP,NEPAL)

९.३ मानव विकास र गरीबी

नेपालमा गरीबीको लघुक्षेत्र अनुमान, २०६८ अनुसार बर्दिया जिल्ला न्यून समृद्धिस्तर भएका जिल्लाहरूको श्रेणीमा पर्दछ। ७५ जिल्लाहरूमध्ये यो जिल्ला ४५ औँ स्थानमा रहेको छ र गरीबीको दर ८.१६ प्रतिशत रहेको छ। जिल्लामा गरिबीको रेखामुनि रहेको संख्या १,२१,१७८ रहेको देखिन्छ। गरिबीको दरको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल कास्की जिल्लाको गरिबीको दर ४ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको गरीबीको दर ६४.१ प्रतिशत रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं १८०: गरीबीको दरको विवरण

गरिबीको स्थान	गरिबीको दर (प्रतिशत)	गरिबीको विषमता (प्रतिशत)	गरिबीको गहनता (प्रतिशत)	गरीबहरूको संख्या
४५	२८.६६(८.१६)	७.०५(२.६१)	२.५३(१.०९)	१२११७८

श्रोत : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, सन् २०११

९.४ गरिबी न्यूनीकरण

सहरी गरिबी न्यूनीकरणका लागि स्वरोजगर सृजना गर्ने, उद्यमशीलताको खोजी तथा प्रवर्द्धन गर्ने एवं विभिन्न सिपमूलक तथा क्षमता अभिवृद्धि हुने क्रियाकलापद्वारा विशेषत ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरूमा रोजगारी सृजना गर्नेतर्फ कार्यक्रम केन्द्रित गरी नयाँ थप भएका वडाहरूमा विभिन्न शिपमूलक तालिम सञ्चालन गरी जीविकोपार्जनका कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

९.५ समग्र विकास स्थिति

घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७५ अनुसार ३३,९९८ जनताको बसोबास भएको गाउँपालिका खास गरी सामाजिक रुपले पछिपरेका र आर्थिक रुपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीको रेखामुनि परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रुपले सम-समुन्नत गाउँपालिकाको निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समय सापेक्षका रुपमा समाधान गर्न विगतदेखि वर्तमानसम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रुपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रुपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा गाउँपालिकाबासीहरूको मानवविकास सूचकांक, लैंगिक समता सूचकांक, जनताको बाच्ने औषत आयु, औषत गार्हस्थ्य उत्पादन, औषत साक्षरतादर र औषत आम्दानीजस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा गाउँपालिकाको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी आदिवासी जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी स्थापित भए बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रयाप्ता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। एकातर्फ ४० वर्षमाथिको उमेरसम्म बाँच्नेहरूको संख्या २०.७५ प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने अर्कातर्फ बाचिरहेका जनताको पोषणको अवस्थालाई समेत ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ। घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७५ अनुसार गाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसमा ट्युबवेल तथा हाते पम्पको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या सबैभन्दा बढी ९४.३ प्रतिशत देखिन्छ भने दोस्रो ठूलो स्रोतको रुपमा धारा तथा पाइपको प्रयोग गर्नेको संख्या ३.८ प्रतिशत देखिन्छ ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयमको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो गाउँपालिका बर्दिया जिल्लाका अन्य गाउँपालिकाहरूको तुलनामा सामान्य अवस्थामा रहेको देखिन्छ। घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७५ अनुसार यस गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७६.१ प्रतिशत रहेको छ। लैंगिक हिसाबले यो गाउँपालिका पनि अन्यत्र झैं केही विभेद रहेको पाईन्छ। जस्तै: यस गाउँपालिकाको पुरुषको साक्षरता दर ८१.५ प्रतिशतको तुलनामा महिलाको साक्षरता दर ७१.५ प्रतिशत मात्र रहेको छ। पुरुष र महिलाको साक्षारता दरमा १० प्रतिशतको फरक देखिन्छ।

शिक्षातर्फ र प्राथमिक शिक्षालाई सबै गाउँपालिकाबासीहरूको प्राथमिक अधिकारको रुपमा अझै पनि व्यावहारिक रुपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कूल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरूले स्कूल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन् । पहिलो कुरा त स्थापित स्कूलहरूमा समेत कक्षाकोठाहरूको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्कातिर आधारभूत तथा माध्यामिक

तहको शिक्षा पुरा गरेका युवाहरूको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन । माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यावसायिक नबनाएसम्म हाल शिक्षाा देखिएको निराशजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन ।

गेरुवा गाउँपालिका

प्रदेश नं. ५, बर्दिया

गेरुवा गाउँ कार्यपालिका सदस्य : २०७४

सि.न.	पद	नाम, थर	मोवाईल नं.	फोटो
१.	अध्यक्ष	श्री जमान सिंह के.सी.	९८५८०३८१११	
२.	उपाध्यक्ष	श्री हिमा कुमारी थरुनी	९८५८०३७१११	
३.	कार्यपालिका सदस्य	श्री दयाराम वैद्य थारु	९८५८०३८१२१	
४.	कार्यपालिका सदस्य	श्री आलोक कुमार थारु	९८५८०३८११८	
५.	कार्यपालिका सदस्य	श्री राजु बडुवाल खत्री	९८४८०५७२०७	
६.	कार्यपालिका सदस्य	श्री पुनाराम थारु	९८५८०३८१२०	

७.	कार्यपालिका सदस्य	श्री लक्षिण बहादुर नेपाली	९८६४७०४८६५	
८.	कार्यपालिका सदस्य	श्री बल बहादुर चलाउने	९८५८०३८११९	
९.	कार्यपालिका सदस्य	श्री मोविला शर्मा पौडेल	९८४८३७१३९६	
१०.	कार्यपालिका सदस्य	श्री धर्म प्रकाश थारु	९८५८०३८१२२	
११.	कार्यपालिका सदस्य	श्री शान्ती चौधरी	९८६८०४१८५७	
१२.	कार्यपालिका सदस्य	श्री चन्द्ररुपा कामी	९८६४९३०२८२	
१३.	कार्यपालिका सदस्य	श्री टेक बहादुर थारु	९८५८०३८११४	
१४.	कार्यपालिका सदस्य	श्री बम बहादुर वि.क.	९८१९५५९८२८	

गेरुवा गाउँपालिका

प्रदेश नं. ५, बर्दिया

गेरुवा गाउँपालिकामा गाउँसभाका सदस्यहरू : २०७४

क्र.स.	नाम, थर	पद	सम्पर्क नं.	वडा नं.	फोटो
१	जमान सिंह के.सी.	अध्यक्ष	९८५८०३८१११		
२	हिमा कुमारी थरूनी	उपाध्यक्ष	९८५८०३७१११		
३	दयाराम वैद्द थारू	वडा अध्यक्ष	९८५८०३८१२१	वडा नं. १	
४	आलोक कुमार थारू	वडा अध्यक्ष	९८०१३७२९७३	वडा नं. २	
५	पुनाराम थारू	वडा अध्यक्ष	९८५८०३८१२०	वडा नं. ३	
६	बल बहादुर चलाउने	वडा अध्यक्ष	९८५८०३८११९	वडा नं. ४	
७	धर्म प्रकाश थारू	वडा अध्यक्ष	९८५८०३८१२२	वडा नं. ५	

८	टेक बहादुर थारू	वडा अध्यक्ष	९८५८०३८११४	वडा नं. ६	
९	शान्ती चौधरी	बोर्ड सदस्य	९८६८०४१८५७	वडा नं. ५	
१०	चन्द्ररुपा कामी	बोर्ड सदस्य	९८६४९३०२८२	वडा नं. ५	
११	मोविला शर्मा पौडेल	बोर्ड सदस्य	९८४८३७१३९६	वडा नं. ४	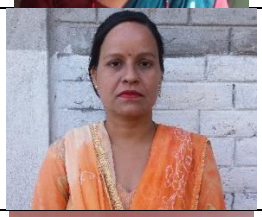
१२	राजु बढुवाल क्षेत्री	बोर्ड सदस्य	९८४८०५७२०७	वडा नं. २	
१३	बम बहादुर वि.क.	बोर्ड सदस्य	९८१९५५९८२८	वडा नं. ६	
१४	लक्षिण बहादुर नेपाली	बोर्ड सदस्य	९८६४७०४८६५	वडा नं. ३	
१५	लिलाराम चौधरी	सदस्य	९८००५५१६६८	वडा नं. १	
१६	मान बहादुर थारू	सदस्य	९८४८२९६३०८	वडा नं. १	

१७	गीता लोहार	सदस्य	९८१२५३२४३७	वडा नं. १	
१८	धन देवी वन	सदस्य	९८४८४४४२५७	वडा नं. १	
१९	हरिराम थारू	सदस्य	९८२२४६३३५७	वडा नं. २	
२०	अमृता वि.क.	सदस्य	९८४८११३५३९	वडा नं. २	
२१	दुर्जन थारू	सदस्य	९८१२४०११२५	वडा नं. २	
२२	करम बहादुर थारू	सदस्य	९८४८०८०६८९	वडा नं. ३	
२३	श्रीराम थारू	सदस्य	९८००५८९३०४	वडा नं. ३	
२४	दिल्ली दमाई	सदस्य	९८१४५५७५१०	वडा नं. ३	
२५	झुपी धिताल	सदस्य	९८१४५७७४९६	वडा नं. ३	

२६	हुकुम बहादुर चलाउने	सदस्य	९८४८१५३००९	वडा नं. ४	
२७	मयाराम खनाल	सदस्य	९८४८२९६१६७	वडा नं. ४	
२८	जयवेला भेरीकर	सदस्य	९८४८१८५६७१	वडा नं. ४	
२९	विरेन्द्र बहादुर शाह	सदस्य	९८५८०६५५३५	वडा नं. ५	
३०	नवराज भट्टराई	सदस्य	९८५८०३२१५९	वडा नं. ५	
३१	पूर्ण बहादुर सुनार	सदस्य	९८६८२४०८७१	वडा नं. ६	
३२	अमित कुमार खडका	सदस्य	९८६८६४३४९९	वडा नं. ६	
३३	राइकोशा कमेनी	सदस्य	९८६५०५२३९३	वडा नं. ६	
३४	कल्पना थारू	सदस्य	९८६४९५७७६५	वडा नं. ६	

स्रोत : गेरुवा गाउँपालिका कार्यालय, २०७४

वडाहरु

गेरुवा गाउँपालिका, १ नं. वडा कार्यालय, बगहीपूर					
सि. न.	**पद**	**नाम, थर**	**मोवाईल नं.**	**ईमेल ठेगाना**	**फोटो**
१.	वडा अध्यक्ष	श्री दयाराम वैद्य थारु	९८५८०३८१२१	ward1.geruwamun@gmail.com	
३.	वडा सदस्य	श्री लिलाराम चौधरी	९८००५५१६६८		
४.	वडा सदस्य	श्री मान बहादुर थारु	९८४८२९६३०८		

५.	वडा सदस्य	श्री गीता लोहार	९८१२५३२४३७		
६.	वडा सदस्य	श्री धनदेवी वन	९८४८४४४२५७		
२.	वडा सचिव (का.सहायक)	श्री ठाकुर प्रसाद चौधरी	९८५८०३८११५		
३.	सव ईन्जिनियर	श्री गणेशमान चौधरी	९८६०७२२५००		
४.	ना.प्रा.स. (कृषि)	श्री कमला थापा	९८०४५४२२३२		
५.	ना.प्रा.स. (पशु सेवा)	श्री उमेश चौधरी	९८६५६९७६४८		
६.	सहजकर्ता हेल्प डेस्क	श्री सम्पती चौधरी	९८६८१०७९९१	tharusam2051@gmail.com	
७.	सहजकर्ता, सहकर्मी समाज	श्री बालकृष्ण चौधरी	९८६८०२१४२७		
८.	स्वंयमसेवक, हेल्पडेस्क	श्री सोवन कुमारी थरुनी	९८६८३३६३६४		
९.	स्वंयमसेवक, सहकर्मी समाज	श्री रुमा कुमारी थारु	९८६८१०७९९१		
१०.	कार्यालय सहयोगी	श्री श्रवण थारु	९८६४९६९५३८	baidhyasani767@gmail.com	
गेरुवा गाउँपालिका, २ नं. वडा कार्यालय, पाताभार					
सि. न.	**पद**	**नाम, थर**	**मोवाईल नं.**	**ईमेल ठेगाना**	**फोटो**

१.	वडा अध्यक्ष	श्री आलोक कुमार थारु	९८५८०३८११८	ward2.geruwamun@gmail.com	
३.	वडा सदस्य	श्री राजु बडुवाल खत्री	९८४८०५७२०७		
४.	वडा सदस्य	श्री हरिराम थारु	९८२२४६३३५७		
५.	वडा सदस्य	श्री अमृता वि.क.	९८४८११३५३९		
६.	वडा सदस्य	श्री दुर्जन थारु	९८१२४०११२५		
२.	वडा सचिव (का.सहायक)	श्री भागीराम थारु	९८५८०३८११७		
३.	सव ईन्जिनियर	श्री सतिश बखरिया	९८४३५०९०३३		
४.	ना.प्रा.स. (कृषि)	श्री तिलु कडायत	९८६४७०१९४०		
५.	ना.प्रा.स. (पशु सेवा)	श्री अमिता दहित	९८६१२४३२५९		
६.	सहजकर्ता हेल्प डेस्क	श्री स्वस्तिका चौधरी	९८००५६१३८२	swoshtikachaudhary@gmail.com	

७.	सहजकर्ता, सहकर्मी समाज	श्री बालकृष्ण चौधरी	९८६८०२१४२७		
८.	स्वंयमसेवक, हेल्पडेस्क	श्री मान बहादुर चौधरी	९८६४३४२९३९		
९.	कार्यालय सहयोगी	श्री महेश चौधरी	९८२५६३८२३३	mahesh.chaudhary337@gmail.com	
गेरुवा गाउँपालिका, ३ नं. वडा कार्यालय, शान्तीबजार					
सि. न.	**पद**	**नाम, थर**	**मोवाईल नं.**	**ईमेल ठेगाना**	**फोटो**
१.	वडा अध्यक्ष	श्री पुनाराम थारु	९८५८०३८१२०	ward3.geruwamun@gmail.com	
३.	वडा सदस्य	श्री करम बहादुर थारु	९८४८०८०६८९		
४.	वडा सदस्य	श्री श्रीराम थारु	९८००५८९३०४		
५.	वडा सदस्य	श्री दिल्ली दमाई	९८१४५५७५१०		
६.	वडा सदस्य	श्री झुपी धिताल	९८१४५७७४९६		
२.	वडा सचिव (का.सहायक)	श्री प्रेम बहादुर जि.सी.	९८५८०३८१२४		
३.	सव ईन्जिनियर	श्री हरि प्रसाद अधिकारी	९८६८५७२०५६	hariprasadadhikari061@gmail.com	

४.	ना.प्रा.स. (कृषि)	श्री गुल्पी चौधरी	९८०४५५२१८७		
५.	ना.प्रा.स. (पशु सेवा)	श्री			
६.	सहजकर्ता हेल्प डेस्क	श्री रिया चौधरी	९८६८०८२४७३	chaudharyriya6565@gmail.com	
७.	सहजकर्ता, सहकर्मी समाज	श्री ध्रुव चौधरी	९८२६५६१६८५		
८.	स्वंयमसेवक, हेल्पडेस्क	श्री माया चौधरी	९८६८००६०२७	lovelymaya8884@gmail.com	
९.	कार्यालय सहयोगी	श्री लायकराम चौधरी	९८१६५३७३६५		
गेरुवा गाउँपालिका, ४ नं. वडा कार्यालय, गोला					
सि. न.	**पद**	**नाम, थर**	**मोवाईल नं.**	**ईमेल ठेगाना**	**फोटो**
१.	वडा अध्यक्ष	श्री बल बहादुर चलाउने	९८५८०३८११९	ward4.geruwamun@gmail.com	
३.	वडा सदस्य	श्री मोविला शर्मा पौडेल	९८४८३७१३९६		
४.	वडा सदस्य	श्री हुकुम बहादुर चलाउने	९८४८१५३००९		
५.	वडा सदस्य	श्री मायाराम खनाल	९८४८२९६१६७		
६.	वडा सदस्य	श्री जयवेला भेरीकार	९८४८१८५६७१		

२.	वडा सचिव (का.सहायक)	श्री ठाकुर प्रसाद चौधरी	९८५८०३८११५		
३.	सव ईन्जिनियर	श्री राजेश कुमार चौधरी	९८४५११३७८४		
४.	ना.प्रा.स. (कृषि)	श्री राज बहादुर शाही	९८४८१९२५५८		
५.	ना.प्रा.स. (पशु सेवा)	श्री लखन राम थारु	९८४४८७९७५९		
६.	सहजकर्ता हेल्प डेस्क	श्री अप्सरा कठायत			
७.	सहजकर्ता, सहकर्मी समाज	श्री हुमा भुषाल	९८४८३७३७५२		
८.	स्वंयमसेवक, हेल्पडेस्क	श्री सम्झना चौधरी			
९.	कार्यालय सहयोगी	श्री बाबुराम चौधरी	९८६८१०६६९८		
गेरुवा गाउँपालिका, ५ नं. वडा कार्यालय, पशुपतिनगर					
सि. न.	**पद**	**नाम, थर**	**मोवाईल नं.**	**ईमेल ठेगाना**	**कैफियत**
१.	वडा अध्यक्ष	श्री धर्म प्रकाश थारु	९८५८०३८१२२	ward5.geruwamun@gmail.com	

३.	वडा सदस्य	श्री शान्ती चौधरी	९८६८०४१८५७		
४.	वडा सदस्य	श्री चन्द्ररुपा कामी	९८६४९३०२८२		
५.	वडा सदस्य	श्री विरेन्द्र बहादुर शाह	९८५८०६५५३५		
६.	वडा सदस्य	श्री नवराज भट्टराई	९८५८०३२१५९		
२.	वडा सचिव (का.सहायक)	श्री कुन नारायण चौधरी	९८५८०३८११०		
३.	सव ईन्जिनियर	श्री राजेश कुमार चौधरी	९८४५११३७८४		
४.	ना.प्रा.स. (कृषि)	श्री रितु चौधरी	९८६४३६७९७४		
५.	ना.प्रा.स. (पशु सेवा)	श्री सरिता कार्की	९८६८२०३९२५		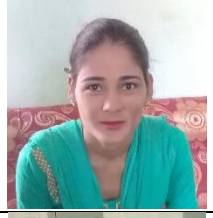
६.	सहजकर्ता हेल्प डेस्क	श्री कविता चौधरी	९८४३५८८७१४		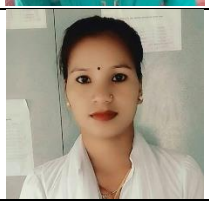

७.	सहजकर्ता, सहकर्मी समाज	श्री बसन्ती चौधरी	९८६८१८९८४०		
८.	स्वंयमसेवक, हेल्पडेस्क	श्री संगिता चौधरी	९८६८५३३२९७		
९.	कार्यालय सहयोगी	श्री छुनुक राम थारु	९८४८०९८०९१		
गेरुवा गाउँपालिका, ६ नं. वडा कार्यालय, मनाउ					
सि. न.	**पद**	**नाम, थर**	**मोवाईल नं.**	**ईमेल ठेगाना**	**कैफियत**
१.	वडा अध्यक्ष	श्री टेक बहादुर थारु	९८५८०३८११४	ward6.geruwamun@gmail.com	
३.	वडा सदस्य	श्री पुर्ण बहादुर सुनार	९८६८२४०८७१		
४.	वडा सदस्य	श्री अमित कुमार खड्का	९८६८६४३४९९		
५.	वडा सदस्य	श्री राईकोषा कमेनी	९८६५०५२३९३		
६.	वडा सदस्य	श्री कल्पना थारु	९८६४९५७७६५		
२.	वडा सचिव (का.सहायक)	श्री कुन नारायण चौधरी	९८५८०३८११०		
३.	सव ईन्जिनियर	श्री भुमि राज घिमिरे	९८५८०३८११२		
४.	ना.प्रा.स. (कृषि)	श्री सुदिप राई	९८६९९७६०६०		
५.	ना.प्रा.स. (पशु सेवा)	श्री कुल बहादुर चौधरी	९८५८०२०७४९		

६.	सहजकर्ता हेल्प डेस्क	श्री प्रेम चौधरी	९८६६७५१४७५		
७.	सहजकर्ता, सहकर्मी समाज	श्री कृष्णी चौधरी	९८२४५९२९८७		
८.	स्वंयमसेवक, हेल्पडेस्क	श्री राम कृष्णी चौधरी	९८४८०९७९९५		
९.	कार्यालय सहयोगी	श्री मनिराम थारु	९८६८०४८१६३		

गेरुवा गाउँपालिका

प्रदेश नं. ५, बर्दिया

गेरुवा गाउँ कार्यपालिका कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण : २०७५

सि. न.	पद	नाम, थर	शाखा/जिम्मेवारी	मोवाईल नं.	ईमेल ठेगाना	फोटो
१.	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	श्री भिम बहादुर खत्री	प्रशासन शाखा	९८५८०९०४४१	cao.geruwarmun@gmail.com, cao@geruwamun.gov.np	
२.	लेखा अधिकृत	श्री ज्ञान प्रसाद ज्ञावाली	आर्थिक प्रशासन शाखा		lekha.geruwamun@gmail.com, account@geruwamun.gov.np	
३.	ईन्जिनियर	श्री दिपक चौधरी	प्राविधिक शाखा	९८१३६३०२९६	prabidhik.geruwamun@gmail.com	
४.	सूचना प्रविधि अधिकृत	श्री प्रकाश शर्मा	सूचना प्रविधि शाखा	९८५८०३८१३३	ito.geruwamun@gmail.com, icto@geruwamun.gov.np	
५.	ना.सु.	श्री कुन नारायण चौधरी	प्रशासन/स्टोर	९८५८०३८११०	store.geruwamun@gmail.com	
६.	ना.सु.	श्री सन्तोष ढुंगाना	प्रशासन	९८६०६२५४११		
७.	लेखापाल	श्री तुल्सीराम श्रेष्ठ	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८५८०३८११६	lekha.geruwamun@gmail.com, account@geruwamun.gov.np	
८.	सव-ईन्जिनियर	श्री गणेशमान चौधरी	प्राविधिक शाखा	९८६०७२२५००		

९.	सव-ईन्जिनियर	श्री राजेश कुमार चौधरी	प्राविधिक शाखा	९८४५११३७८४		
१०.	सव-ईन्जिनियर	श्री सतिश बखरिया	प्राविधिक शाखा	९८४३५०९०३३		
११.	सव-ईन्जिनियर	श्री हरि प्रसाद अधिकारी	प्राविधिक शाखा	९८६८५७२०५६		
१२.	बरिष्ठ सामाजिक परिचालक	श्री प्रशुराम थारु		९८४८०६२१११		
१३.	खरिदार	श्री प्रेम बहादुर जि.सी.	योजना शाखा	९८५८०३८१२४		
१४.	सह लेखापाल	श्री तिर्थ बहादुर सिंह	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८६८१११३५७		
१५.	सहायक महिला विकास निरिक्षक	श्री रमा मगर	महिला विकास	९८२२९१०७३५		
१६.	अ.सव-ईन्जिनियर	श्री भुमि राज घिमिरे	प्राविधिक शाखा	९८५८०३८११२		
१७.	अमिन	श्री खगेन्द्र आचार्य	प्राविधिक शाखा	९८६४९६९५४८		
१८.	कम्प्युटर अपरेटर	श्री बशुन्धरा चौधरी	सूचना प्रविधि शाखा	९८०४५२५६६८		

१९.	सहजकर्ता	श्री सुजना कुष्मी	हेल्पडेस्क	९८२२५६७०८४		
१९.	स्वयंसेवक	श्री विनिता चौधरी	हेल्पडेस्क	९८१९५७०२२४		
२०.	कार्यालय सहयोगी	श्री भिम सापकोटा	कार्यालय प्रमुख/शाखा प्रमुख	९८६९४५२७७९		
२१.	कार्यालय सहयोगी	श्री हरि राम थारु	अध्यक्ष/उपाध्यक्ष/हल कक्ष	९८२२४६५९६६		

पशुस्वास्थ्य शाखा

सि.नं.	पद	नाम, थर	मोवाईल नं.	ईमेल ठेगाना
१.	प्रा.स.	श्री पूर्ण बहादुर खत्री	९८५८०४८२४९	pashusewa.geruwamun@gmail.com
२.	का.स.	श्री जंग बहादुर चलाउने	९८४८२९९४३३	